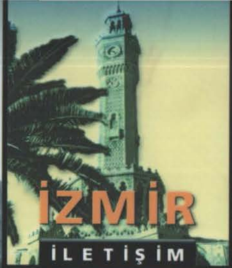
HENRI NAHUM İzmir Yahudileri

HENRI NAHUM



İzmir Yahudileri



İLETİŞİM

HENRI NAHUM • **İzmir Yahudileri**

HENRI NAHUM 1928 yılında İzmir'de doğdu. Baba tarafından ailesi Manisalı'dır. Aile Türk ordusunun İzmir'e girişinden sonra Yunanlılar şehirden kaçarken çıkan İzmir yangını sırasında Manisa'dan İzmir'e göç etti. Anne tarafından ailesi olan Pontremoli birçok kuşaktan beri İzmir'e yerleşmiş bir haham ailesidir. Henri Nahum'un anne ve babası Alyans okullarında öğretmendiler. İzmir'den Fas'a atandıktan sonra 1935 yılında İzmir'den ayrıldılar. Henri Nahum ilk ve orta öğrenimini Rabat'ta yaptı. Daha sonra tıp öğrenimi görmek üzere Paris'e gitti. Hekimlik alanındaki çalışmalarını Paris Tıp Fakültesi'nde profesör olarak görev yaptıktan sonra noktaladı. Daha sonra tarih öğrenimi gördü. 1995 yılında Sorbonne Üniversitesi'nde "19. ve 20. yüzyılda İzmir Yahudileri" konulu bir doktora tezi verdi. Bu tezi hazırlarken Alyans Arşivleri, Fransa Dışişleri Bakanlığı arşivleri, Paris, İzmir, Ankara ve Kudüs kütüphane ve arşivlerinde dönemin Fransız ve Yahudi basınını inceledi. Ayrıca İzmir'de yaşamış birçok kişi ile mülakatlar yaptı. Halen Paris'te yaşamaktadır.

Juifs de Smyrne, XIX^e-XX^e siècle

İletişim Yayınları 640 • İzmir Dizisi 1
ISBN 975-470-804-5

1. BASKI 2000, İstanbul

EDİTÖR Rıfat N. Bali
KAPAK Ümit Kıvanç
DİZGİ Remzi Abbas
UYGULAMA Suat Aysu
DÜZELTİ Asude Ekinci
DİZİN Cemalettin Yılmaz
KAPAK ve İÇ BASKI Sena Ofset
CİLT Uğur Mücellit

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HENRI NAHUM

İzmir Yahudileri

19.-20. yüzyıl

Juifs de Smyrne, XIXe-XXe siècle

ÇEVİREN ***Estreya Seval Vali***



iletişim

Pierre'e,
Marc'a,
Marie'ye

İçindekiler

Giriş

II. Abdülhamit 1876'da iktidara geldiğinde Osmanlı İmparatorluğu hâlâ güçlü durumdadır: Tuna'dan Fırat ve Yukarı Nil'e, Kafkaslar'dan Tunus Atlası'na, Saraybosna'dan Mekke'ye çok büyük bir alanı kaplamaktadır. Önemli malî zorlukların, ve Balkanlar'la Doğu Akdeniz'de iktisadî ve siyasî kontrolü ele geçirmek için birbirleriyle yarışan Avrupalı güçlerin hırslarının pençesinde olan imparatorluk, hayatta kalmak için mücadele etmekte, bunu başarmak için Batı'ya açılmaya ve onu örnek almaya çalışmaktadır. XIX. yüzyılda siyasî yapısında bir reformlar dizisi olan Tanzimat'ı başlatması böyle olmuştur.[1] Bu reformlar imparatorluğun çok cemaatli teşkilâtını güçlendirmektedir. Bu teşkilât dinî cemaatlerin, özerk "uluslar" olan "milletler"in yan yana gelmesinden oluşmaktadır. Bunların her biri cemaatini Osmanlı iktidarının nezdinde temsil eden ve önemli idarî, adlî ve malî sorumluluklara sahip ruhanî başkanı tarafından yönetilmektedir.[2] Tanzimat, hangi ırktan ve dinden olursa olsun, imparatorluğun tüm tebaasının eşit olduğunu ilan etmiştir; kişi ve malların güvenliği emniyet altına alınmıştır; yargı ve vergi karşısında eşitlik ilan edilmiş, aynı

1 Dumont (Paul), "La période des *Tanzimat* (1839-1878)", *Histoire de l'Empire Ottoman*, Robert Mantran yönetiminde, Paris, Fayard, 1989 içinde sh.459-522.

2 Veinstein (Gilles), "Les provinces balkaniques (1606-1774)", *a.g.e.*, sh.287-340. Braude (Benjamin), "Foundation Myths of the *Millet* System", in *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functionning of a Plural Society*, cilt. 1: *The Central Lands*, Benjamin Braude ve Bernard Lewis (editörler), New York/Londra, Holmes and Meier, 1982, sh.69-88.

zamanda da her göreve gelebilme hakkı ve her inancın özgürlüğü tanınmıştır. Ne var ki imparatorluğu daha güçlü kılmak ve Batı baskısına karşı koyabilecek duruma getirmek, onu oluşturan cemaatleri imparatorluğa daha sadık kılmak söz konusu iken Tanzimat, bu toplumları özerkliklerine itmekte ve Batı Avrupa'da milliyetler siyasetinin geliştiği bir dönemde Tanzimat, Osmanlı cemaatlerinin milliyetçiliğini ve bazılarının kaybettikleri toprakları geri isteme talebini kuvvetlendirmektedir.

1908 yılındaki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ihtilâli gayrimüslimler tarafından coşku ile karşılandı. Bu coşku, bu çelişkiyi daha da arttırmakta ve bir belirsizlik yaratmaktadır:[3] Jön Türkler için, hareketlerine isim veren "ittihat" kelimesi imparatorluğun tüm tebaasının birliği, bütün özelliklerin, muhtariyetçi ya da ayrılıkçı eğilimlerin unutulması, kısaca "milletler" tabirinin ortadan kalkması anlamına geliyordu. Jön Türkler imparatorlukta yaşayan Türk, Rum, Ermeni, Yahudi, Arap, herkesin, Batı Avrupa ülkelerinin eşit ve benzer olan, aynı hak ve yükümlülüklere sahip olan vatandaşları gibi olmasını istiyordu.

İmparatorluğun "ulusları"nın görüşü ise taban tabana zıttır: Arzu ettikleri bireylerin eşitliği değil, "uluslar"ın eşitliğidir; "milletler"in ortadan kalkmasını değil, onların güçlendirilmelerini arzu etmektedirler. Jön Türk hareketi ile Birinci Dünya Savaşı arasında geçen altı yıl boyunca geniş kitlelerin imparatorluktan koptuğu ve orada yerleşik gayrimüslim nüfusun kaybettiği toprakları geri istemesi ortaya çıktığı göz önüne alındığında, bu belirsizliğin Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına hâkim olduğunu anlamak mümkündür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına yol açan Birinci Dünya Savaşı'nın sarsıntılarından doğan Türkiye Cumhuriyeti, imparatorluğun çok cemaatli yapısına kesin olarak sırt çevirmiştir. Mustafa Kemal Türkiye'yi üniter ve laik ulusal bir Cumhuriyet, her özerkliğin ortadan kalktığı, dinî cemaatlerin hiçbir siyasî, idarî, adlî ya da malî özerkliğe sahip olmadığı ve sadece dinî gruplar oldukları bir Batı Avrupa modeline göre kurulmuş bir ulus-devlet haline getirmiştir.[4]

---

3 Dumont (Paul) ve Georgeon (François), "La mort d'un Empire (1908-1923), *Histoire de l'Empire Ottoman, a.g.e.* içinde sh.577-647. - Karpat (Kemal H.), "*Millets* and Nationality: The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era", *Christians and Jews in the Ottoman Empire* içinde sh.141-169.

4 Mustafa Kemal ve Türkiye Cumhuriyeti hakkındaki birkaç temel eserin çok eksik bir listesi:

İzmir'deki Yahudi cemaati, kendisi değişim halinde iken, devlet yapısındaki bu karmaşaya nasıl uyum sağladı -ya da sağlayamadı-, bu çelişki ve belirsizlikleri nasıl yaşadı, kitabın konusu işte bu.

Neden İzmir? Neden Yahudi cemaati? İzmir, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok cemaatli yapısının belki de en karakteristik şehri. Şam ve Kahire'nin çoğunluğu Arap'tı. Selânik o dönemde nüfusunun çoğunluğu Yahudi olan tek büyük kentti. İzmir'de Türk, Rum, Ermeni, Yahudi ve Frenk toplumları bir arada yaşıyordu. Toplumlar arasındaki ilişkiler ve Osmanlı iktidarının rolü, imparatorluğun devletsel yapısını daha iyi incelemeye olanak tanıyor. Ayrıca İzmir, çok kısa zamanda Avrupa'nın iktisadî ve kültürel etkisinin altında kaldı. İzmir, imparatorluğun geri kalanı gibi, Abdülhamit rejimini, Jön Türk hareketini, savaşı yaşadı; ama bunların dışında kendine özgü bir kriz de yaşadı: 1919'dan 1922'ye Yunan yönetimini, Eylül 1922'de Türk ordusunun şehre girişini, Cumhuriyet rejiminin kuruluşunu ve Rum ve Ermeni cemaatlerinin kaybolmasından sonra şehrin Türkleşmesini.

Dolayısıyla İzmir'deki Yahudi cemaatinin incelenmesinin özel bir önemi olduğunu düşünüyoruz. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Yahudi toplumunun tamamı gibi, o da Birinci Dünya Savaşı'na kadar çeşitli ve çoğu zaman karşıt etkilere maruz kaldı: Bir Yahudi "ulusu"nun yapılanması, imparatorluğun diğer milletleri arasında bir millet; Abdülhamit Osmanlılığı'na, sonra da İttihatçı Osmanlılığa katılma; Avrupa etkisi, özellikle Alyans tarafından; Siyonizm hareketi; Cumhuriyet'in Türkiye Yahudilerini Musa dininden Türklere dönüştürme hareketi. 1922'den sonra İzmir'de kalan tek gayrimüslim cemaati Yahudi cemaati oldu. Yahudilerin coşku ile karşıladıkları iktidarla ilişkiler cumhuriyetçi, yeni ulus-devlette nasıl oldu? Neden cemaatin çoğunluğu sonunda göç etmeyi tercih etti?

Kendimize sormak istediğimiz sorular bunlar.

Araştırmamızda esas olarak Yahudi arşivlerini kullandık: Alliance Israélite Universelle okulları (bundan böyle kısaca Alyans diye anılacaktır)

Benoist-Mechin (Jacques), *Mustafa Kemal ou la Mort d'un Empire*, Paris, Albin Michel, 1954 - Jevakhoff (Alexandre), *Kemal Atatürk, Les chemins de l'Occident*, Paris, Tallandier, 1989 - Kinross (Lord), *Atatürk: The Rebirth of a Nation*, Londra, Weidenfeld and Nicolson, 1964 - Shaw (Stanford J.) ve (Shaw (Ezel Kural), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, cilt 2: *Reform, Revolution and Republic. The Rise of Modern Turkey (1808-1975)*, Cambridge, Cambridge University Press, 1977.

müdürlerinin Paris'e hitaben yazdıkları mektuplar, gazete koleksiyonları, Birinci Dünya Savaşı, Yunan işgali ve Cumhuriyet'in kuruluşunu yaşamış olan insanların tanıklıkları. Quai d'Orsay ve Crédit Lyonnais arşivlerinden de yararlandık.*

Araştırmamız II. Abdülhamit'in iktidara gelmesinden İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen altmış yılı konu alıyor.

(*) Quai d'Orsay, Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın bulunduğu yer olup, yazar burada Dışişleri Bakanlığı'nı kastetmektedir. Crédit Lyonnais Bir Fransız bankasıdır - e.n.

Teşekkür

Bu kitap Paris IV-Sorbonne Üniversitesi'nde, Profesör Dominique Chevallier başkanlığında bir tez konusu oldu. Bu çalışma sırasında beni yönlendirdiği için kendisine özellikle teşekkür etmek isterim. Teşekkürlerim jürinin diğer üyeleri Robert Mantran, Jacques Frémeaux ve François Georgeon ile bana belge temin ederek, bilgi ve öğüt vererek, eleştiri yaparak, anılarını anlatarak, zaman ayırarak çeşitli şekillerde yardım eden herkese de uzanmaktadır:

Bayan Laurence Abensur-Hazan, Bayan Edith Adams-Baum, Bay Isaac Arditti, Bay Robert Attal, Bay Yitzak Avrahami, Bayan Esther Benbassa, Bayan Annie Benveniste, Bay Avramento Binyamin, Bayan Siren Bora, Bayan Jacqueline Calmanas, Bay Hugues-Jean de Dianoux, Bay Elie Donio, Bay Vincent Duclerc, Bay Paul Dumont, Bay Edhem Eldem, Bayan Yeşim Erken, Bay Nissim Eskapa, Bayan Micheline Farhi, Bay François Georgeon, Bay David Gershon, Bay Alfred Goldenberg, Bay Alexandre Hadjes, Bay Albert Hadjez, Bay Avram Kastro, Bayan Yvette Kessler, Bay Sinan Kuneralp, Bay Jean-Claude Kuperminc, Bay Henry Laurens, Bayan Yvonne Levyne, Bayan Cécile Misrahi, Bay Livio Missir, Bayan Odile Missir, Bay Louis Mizrahi, Bay Edgar Morin, Bayan Claire Mouradian, Bayan Ketty Nahum, Bay Léon Nahum-Bankman, Peder Nerthes, Bayan Stami Özdil, Bay Jozef Özel, Bayan Nicole Rak, Bay Jean Rivoire, Bay Rafael Roditi, Bay Eric Rouleau, Bay Haim-Vi-

dal Sephiha, Bay İlhan Tekeli, Bayan Anahide Ter Minassian, Bayan Zeliha Toprak, Bay Georgios Triantaphyllidis, Bayan Mireille Valerio, Bayan Marie-Christine Varol, Bay Sabetay Varol, Bay Nicolas Vatin, Bay Gilles Veinstein, Bay Georges Weill, Bay Stéphane Yerasimos, Bayan Lucienne Zoltan.

Çocukluk anılarını hatırlayarak anketime cevap veren Fransa, Türkiye, İsrail ve Güney Amerika'dan herkese teşekkür ederim.

Pascale Dono elle yazılı metni sabır ve zekâ ile daktilo etti, şekle koydu ve sayısız düzeltme yaptı. O olmasaydı bu çalışma mümkün olmazdı. Kendisine şükran duyuyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM
Doğu'nun Duraklarının En Güzeli

Hava kararıyordu ve güneşin batışını seyrediyorum. Körfezin ve dağların şekilleri yüzünden şimdiye dek bu denli çeşitlilikte güzel olanını görmedim: Solda, İki Kardeş Dağları'nın ardında koyu mavi; üzerinde, gökyüzü kızıl, lâl; Bornova tarafında dağlar sarı, mümkün olan her sarıdan, sonra pembe, kırmızı... Aman Tanrım! Tanrım!...!!!

Gustave Flaubert, *Doğu'da Yolculuk*

Efes'in hemen yakınındaki İzmir Körfezi, Antik çağlardan beri kara ve deniz yollarının bir kesişme noktası oldu.[1] Verimli bir tarım ovasının bitim noktasındaki koy, Çeşme Yarımadası ve Sakız Adası sayesinde denizden gelen rüzgârlardan iyice korunmuş durumda. Şehir körfezin güney kıyısında, ince bir sahil şeridi ve tepesinde Cenevizliler tarafından yeniden inşa edilmiş bir Bizans kalesi bulunan Pagos Dağı'nın (Kadifekale) birkaç yüz metre yüksekliğindeki ilk yamaçları üzerinde kurulmuş.

XVII. yüzyılın ilk yıllarında liman ve şehir iktisadî atılımını yapar[2] ve İzmir hareketli ve müreffeh uluslararası bir depo haline gelir: Uzak Doğu'dan ipek ve Anadolu'dan tuz taşıyan kervanların varış noktasıdır. Gayrimüslim topluluklar işte o dönemde buraya yerleşirler: Sakız ve diğer Ege adalarından gelen Rumlar; Bursa, İstanbul, Halep ve İran'dan gelen Ermeniler; özellikle, o dönemde tekstilde ciddi bir kriz geçiren

---

1 Ege Denizi'nin Asya yakası, İyonya, antik Yunan dünyasının bir bölümüdür. Truva'dan başka, Helenik ve Helenistik büyük kentler Efes, Milet, Didim, Bergama, Halikarnas orada bulunurdu. İzmir, Homeros'un vatanı olma şerefi için çekişen yedi şehirden biridir.

2 Goffman (Daniel), *Izmir and the Levantine World (1550-1650)*, Seattle ve Londra, University of Washington Press, 1990

Birçok kez Bizanslıların elinden Türklerin eline geçtikten ve Timurlenk'e bağlandıktan sonra İzmir, 1424'te kesin olarak Türk olur. XV. ve XVI. yüzyıllarda Pagos Dağı'nın (Kadifekale) yamaçlarında Türklerin ve liman yakınındaki Ortodoks kilisesinin çevresinde Rumların bir araya geldiği, birkaç yüz nüfuslu küçük bir kasabadır.

Selânik'ten, ayrıca da İstanbul ve diğer Batı Anadolu kentlerinden gelen Yahudiler. Aynı dönemde Avrupalılar da İzmir'e ayak basar: Venedikliler, Fransızlar, İngilizler, Hollandalılar, kapitülasyon rejiminden yararlanarak ticarî ilişkilerde ve banka işlemlerinde önemli bir rol oynar; konsolosluklar kurarlar, şehre kalıcı olarak yerleşirler ve soylarını oluştururlar. 1700'de İzmir artık XX. yüzyıldaki halini almıştır: Yarı-sömürge bir şehir.[3]

1688 depreminin yol açtığı önemli yıkımlara rağmen iktisadî büyüme sonraki yüzyıl boyunca devam eder ve XIX. yüzyılın ortalarında daha da artar. Buharlı deniz taşımacılığının gelişmesi, bir Fransız şirketi tarafından büyük tonajları kabul edebilen limanların inşa edilmesi,[4] bir İngiliz şirketince bir demiryolu ağının yapılması nüfusun önemli ölçüde çoğalmasına neden olur. Nüfus 1800'lere doğru 100.000 iken 1885'te 225.000'e çıkar.[5] XIX. yüzyılın sonunda İzmir, Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'dan sonra ve İskenderiye, Şam, Edirne ile Selânik'ten önce en kalabalık şehridir.

İç bölgelerin tarım ürünleri İzmir'e doğru yönelir. Yerel sanayî yok gibidir. Söz edilebilecekler zanaatsaldır: Kuru üzüm ve incir, halı dokumacılığı.[6] Esas olarak sömürge tipi bir ekonomi söz konusudur. Tarım

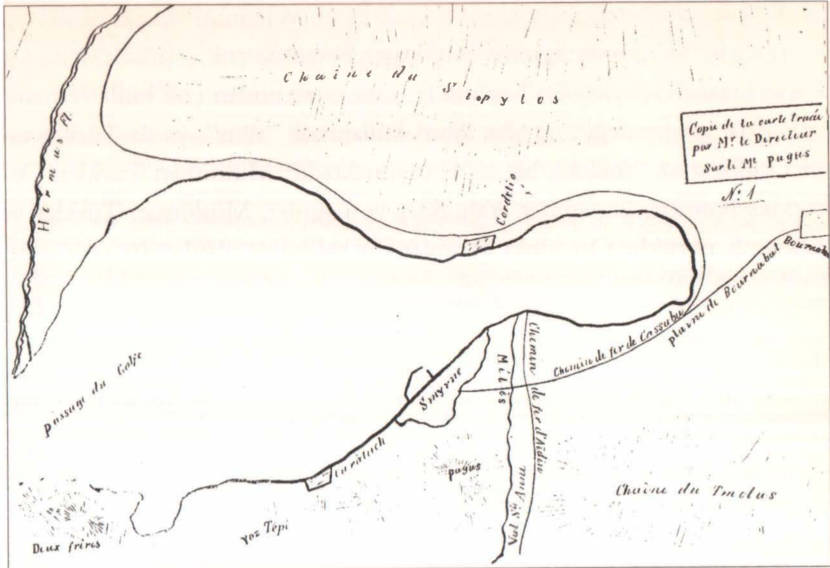
---

3 Birçok seyahatname şehrin bu dönemdeki refahına tanıklık eder, özellikle: Spon (Jacob) ve Wheeler (George), *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce Fait aux Années 1675 et 1686*, Amsterdam, H. ve T. Boom, 1679, cilt.1, sh.229-239 - De Bruyn (Cornelis), *Voyage du Levant*, Paris, Corneille Le Brun, 1714, sh.27 - Pitton De Tournefort (Joseph), *Relation d'un Voyage au Levant*, Lyon, 1727, cilt.3, sh.365,376 - Bu eserler Goffman (Daniel) tarafından belirtilmiştir, *a.g.e.*

4 Oberling (Pierre), "The Quays of Izmir", *L'Empire Ottoman, la République de Turquie et la France*, Hamit Batu ve Jean-Louis Bacqué-Grammont yönetiminde, İstanbul, İsis yayıncılık (Varia Turcica), 1986 içinde sh. 315-325

5 İzmir'in XIX. yüzyıl sonundaki coğrafi, tarihî ve demografik araştırmasına ayrılmış birçok eser vardır, özellikle: Iconomos (Constantin), *Etude sur Smyrne*, İzmir, Tatikian, 1868. - Georgiades (Demetrius), *Smyrne et l'Asie Mineure au point de vue économique et commercial*, Paris, Chaix, 1885. - Rougon (F.), *Smyrne, Situation commerciale et économique des pays compris dans la circonscription du consulat général de France (vilayets d'Aidin, de Konieh et les îles)*, Paris, Nancy, Berger-Levrault, 1892.

6 İzmir halıları tüm dünyada ünlüdür. Geniş atölyelerde, ince parmakları desimetre karede büyük sayıda düğüm atmalarına imkân tanıyan kadın ve çocuklar çalıştırılır. İzmirliler halılarıyla çok gurur duyarlar. 1887'de İzmir Katolikleri papaya, ellinci yıldönümü münasebetiyle "kalitesi ve desenlerinin zenginliğiyle ender bir parça sayılmayı hak eden" bir halı sunar. Bu halı "Bay William Balladour'un Uşak'taki geniş atölyelerinde Ankara keçisi kıllarından yapılmıştır". İki



İzmir ve civarının haritası Alyans okulu öğrencisinin ödevi. 1900'lü yıllar.

üretimi çok spesifik, olduğundan daha uygun bir rakibin ortaya çıkması karşısında çok hassastır. Tarım ürünlerinin çoğu ham durumda ihraç edilmekte ve Avrupa'da işlendikten sonra tekrar ithal edilmektedir: İzmir Ovası bir hayvan yetiştirme bölgesi olduğu halde yün üretimi yoktur; Türk pamuğunun kalitesi mükemmel olduğu halde pamuk üretilmemektedir; üzüm bol miktarda yetişmesine karşın ne damıtma tesisleri vardır, ne de fıçı üretimi.

İzmir aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun en faal limanıdır. Deniz trafiği bir asırda beş misline, ticarî trafik ise dört misline çıkmıştır; büyüme XX. yüzyılın ilk yılları boyunca devam eder. Ticaret önce İngiltere ile, ardından Fransa ve Avusturya-Macaristan'la yapılır. Uluslararası büyük denizcilik şirketleri, Fransız Messageries Maritimes, Freycinet Kumpanyası, Avusturya-Macaristan menşeili Lloyd, Rus buharlı deniz taşımacılığı ve ticaret şirketi, İtalyan Florio Rubbatino şirketlerinin İzmir'de birer büroları bulunmakta ve düzenli bir şekilde yolcu ve mal naklini sağlamaktadırlar. Şehirde yerleşik kırk sigorta şirketi vardır.

---

yıl sonra İzmir'in Fransızca gazetelerinden birinde bu konuda bir polemik çıkar (*L'Impartial*, 49, 3817, 6 Kasım 1889).

XIX. yüzyılın ortalarında İzmir'e ayak basan yolcunun dikkatini ilk çeken şehrin kozmopolitliğidir.[7] Nüfus gerçekten de çok çeşitlidir. İzmir'de beş cemaat, XX. yüzyılın başında Fransızlar tarafından çok kullanılan ancak artık anlamı değişmiş olan tabiri kullanırsak "ulus", ya da Türkçe tabiri kullanırsak "millet", bir arada yaşamaktadır: Müslüman Türkler, Ortodoks Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Latinler. Müslüman Türkler ve Osmanlı uyruklu Ortodoks Rumlar en kalabalık olanlarıdır ve sayıları

---

7 XIX. yüzyıl Fransız edebiyatında, özellikle de romantik edebiyat ve Fransız gezginlerin yazılarında İzmir, bugün turizm mitolojisinde Bali, Rio de Janeiro ya da San Fransisco'nun tuttuğu yeri tutar. "Bazı şehir ve ülke isimleri, diye yazar 1844'te Alexis de Valon, fantezimizin uzun zaman taslağını yapmaya çalıştığı ve düş kurduğumuz anlarda hayalimizin renklendirdiği bir manzarayı gözümüzün önüne getirmek gibi tuhaf bir yeteneğe sahiptir. İzmir adı Asya'nın lüks anlayışından, Doğu'nun görkeminden söz eder ve bizde çölden gelen kervanların, çınar ağaçlarının gölgesinde oturmuş Arap topluluklarının bilmem hangi görüntülerini canlandırır" (Valon Alexis de, *Une année dans le Levant,* Paris, Jules Labitte, 1846, Berchet Jean-Claude, *Le Voyage en Orient. Anthologie des voyageurs français dans le Levant au XIX. siècle,* Paris, Laffont, coll. Bouquins, 1985 içinde sh.349).

Bu şehre hiç gitmemiş olan Victor Hugo şöyle yazar:

"İzmir bir prensestir...,
Tembelce sallanan
Düşüncelerim için seviyorum
Fillerin sırtında
Oynayan bu çadırları"

(Hugo "La captive", *Les Orientales,* Paris, Gallimard, 1964 içinde sh.76-77).

Kimse hiçbir zaman İzmir'de fil görmemiştir. Dolayısıyla gezginlerin gerçek karşısında büyük düş kırıklığına uğraması şaşırtıcı değildir. Karşısında Siroz ya da Pire'yi bulmayı bekleyen Alexis de Valon'un düştüğü durum da budur. Gördükleri, aksine: "Sessiz bir şehir, ıssız (bir) köy, hareketsiz (bir) deniz (...) rıhtımda, limanda hiçbir canlılık, hiçbir kıpırtı yok". Franklar Sokağı hakkındaki izlemini ise "dar bir sokak, kokuşmuş bir dere (...) üzerinden hiçbir zaman bir arabanın geçmediği kötü bir yol, ayaklar altında sebze artıkları, ezilmiş kavun kabukları, çamurda yarı kemirilmiş kemikler sürükleyen büyük sarı köpekler" *(a.g.e.).*

Altı yıl sonra Flaubert'le seyahat eden Maxime du Camp ise aksine, "Türk kayığı ve karavelâdan Fransa ve Avusturya'dan gelmiş ağır savaş gemilerine kadar her ulus ve her şekilden vapurla dolu bir deniz" tasvir eder (*Berchet* içinde), *a.g.e.* Théophile Gautier ise Karavanalar köprüsünün "dökülmüş demirden bir korkulukla onursuzlandırılmasına" üzülür *(aynı eserde).* Vogüé Vikontu "railway'lerin en İngiliz demiryolu" olduğunu fark eder ve "İzmir'de durmaya hiç değmez" sonucuna varır *(aynı eserde.).*

İzmir'in çok uzakta olduğu ve pek az okurun anlatanların söylediklerini yerinde doğrulama riskine gireceği gerçektir. XIX. yüzyıl sonunun büyük bir "tarihî, coğrafî ve arkeolojik" klasiği "bu uzak ülkelere giden yolcunun yanında en az üç kişi, iki takım yolcu sandığı, katlanır bir yatak, birkaç halı ve taşınır bir mutfak götürmesini ve yerel tıbba katiyen güvenmemesini" öğütler. Bkz. Texier (Charles), *Asie Mineure. Description géographique, historique et archéologique des provinces et des villes de Chersonèse d'Asie,* Paris, Firmin Didot, 1882, sh.1-6.

aşağı yukarı eşittir.[8] Ermeniler İzmir'de toplam nüfusun ancak küçük bir bölümünü temsil etmektedir.[9] Yahudi cemaatine geri döneceğiz tabiî.[10] Bu dört "millet"e daha da karmaşık bir "millet", Latin "millet"i eklen-

---

8 Izmir'in nüfusu ve çeşitli toplumlara göre dağılımı hakkında başlıca kaynaklar şunlardır: Georgiades (Demetrius), *a.g.e.* - Karpat (Kemal H.), *Ottoman Population (1830-1914). Demographic and Social Characteristics,* Madison, Wisconsin, University of Wisconsin Press, 1985. - AMAE, Levant 1918-1940, Türkiye, cilt.246

Iconomos'un eserinin çevirmeni Slaars, şu rakamları belirtir: 1868'de 40.000 Türk ve 75.000 Rum. Georgiadès 1885'te Türklerin sayısını 50.000, Rumlarınkini ise 100.000 olarak tahmin eder. Karpat, Izmir merkez kazası için 1881-1882-1893 sayımlarının resmî rakamlarını verir: Toplam 208.000 nüfus içinde 79.000 Türk ve 53.000 Rum. Bu rakamlar Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yunan işgali sırasında Osmanlı haklarını savunma amacında olan ve Quai d'Orsay arşivlerinde kopyası çıkartılan *Smyrne Turque* çalışmasında yinelenmektedir. Osmanlı Haklarını Savunma Cemiyeti savaşın hemen öncesi için şu rakamları verir: Türk: 101.000, Rum: 77.000; Içteki çok sayıda Rum'un Izmir'e geldiği savaş dönemi için cemiyet, 111.000 Türk ve 94.000 Rum belirtir. Rumlar bütün bu rakamlara şiddetle itiraz etmiştir. Quai d'Orsay arşivlerinde Izmir metropolitlerinin, Izmir ve bölgesindeki diğer şehirler için 110.000 Türk ve 150.000 Rum nüfus belirten bir bildirisinin kopyası bulunmaktadır.

Alliance Israélite mezunları gazetesi *Le Trait d'Union* Şubat 1910'da, resmî istatistiklere dayanarak şu rakamları vermektedir:

Müslüman	74.403	yani nüfusun %33,05'i
Rum	64.396	yani nüfusun %29,35'i
Latin	1.638	
Yabancı uyruklu	44.526	yani nüfusun %19,79'u

9 Georgiades 1885'te, Ermeniler için rakamı 7.000 olarak verir; Slaars tarafından düzeltilen Iconomos ise 1868'de 12.000; Karpat tarafından tekrarlanan 1881-1882-1893'ün resmî istatistikler 6.800 Ermeni belirtir. *Le Trait d'Union* 1910'da 10.112 rakamını verir.

10 Yahudi nüfus için Slaars'ın Iconomos'un çalışmasında yaptığı hesaplamaya kuşkusuz güvenilemez. Slaars'ın tahminleri gerçekten de tartışılır verilere dayanır: Lévitique'a atıf yaptıktan sonra Slaars, adı belirtilmeyen bir Alman gazetesinde çıkan ve Yahudi aile sayısını 4.000 olarak tahmin eden bir Izmir yazışmasını ileri sürer; Slaars her ailenin on üyeden oluştuğunu varsayar ve der ki, "bu arı kovanı, karınca yuvası gibi olan Yahudi evlerini tanıyan biri için fazla sayılmaz"; Dolayısıyla Slaars 1868'de 40.000 rakamını verir.

Farklı kaynaklardan çıkarılan rakamlar, tarih sırasında göre aşağıda sıralanmaktadır:

1873	15.000 (Galanté)
1873	20.000 (Alliance Israélite Universelle Bülteni)
1885	15.000 (Georgiadès)
1890	20.000 (Alliance Israélite Universelle Bülteni)
1892	25.000 (Galante Izmir Vilayet Salnamesi'ne göre)
1181-1882-1893	14.909 (Karpat)
1900	25.000 (Alliance Israélite Universelle Bülteni)
1910	30.000 (*Le Trait d'Union*)
1913	35.000 (Alliance Israélite Universelle Bülteni)
1914	27.967 (Karpat)

Bkz. Galante (Abraham), *Histoire des Juifs d'Anatolie,* cilt.1: *Les Juifs d'Izmir (Smyrne),* Istanbul, Babok, 1937, sh.15. - Georgiades (Demetrius), *a.g.e.* - Karpat (Kemal H.), *a.g.e.* - *Bulletin de*

mektedir. Bu sonuncusu şehre yeni ya da geçici olarak yerleşmiş yabancı uyruklu kişileri, ama özellikle birçok nesilden beri İzmir'de yaşayan Frenkleri kapsamaktadır.[11]

---

l'Alliance Israélite Universelle, 36, 1991, sh.86-115. (Karpat tarafından verilen Osmanlı resmî istatistikleriyle, Alliance Israélite Universelle değerlendirmeleri arasındaki fark, Osmanlı istatistiklerinin yabancı uyruklu Yahudileri dahil etmemesi ile açıklanabilir) - Rodrigue (Aron), *French Jews, Turkish Jews. The Alliance Israelite Universelle and the Politics of Jewish Schooling in Turkey (1860-1925)*, Bloomington, Indianapolis, Indiana University Press, 1990, sh.92-93.

***Le Trait d'Union* Şubat 1910'da aşağıdaki rakamları verir:**

Osmanlı uyruklu Yahudiler (son nüfus sayımına göre)	21.102
Yabancı uyruklu Yahudiler	8.898
Toplam yaklaşık	30.000
(Izmir'in toplam nüfusunun %13'ünden biraz fazla)	

Karpat tarafından İzmir vilayeti ve içteki birçok şehir için verilen Yahudi nüfusu rakamları:

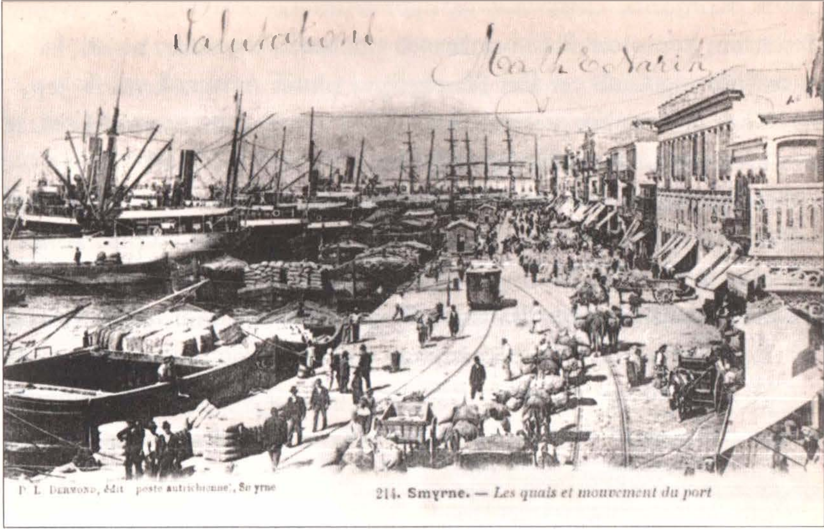
	1881-1882-1893	1906-1907	1914
Izmir vilayeti	17.195	24.633	27.967
Tire	1.029		1.872
Manisa	1.345		2.146
Aydın	1.895		2.560
Nazilli	195		463

11 Frenk tabiri genelde, birçok nesilden beri Osmanlı Imparatorluğu'na yerleşmiş, çoğu zaman yerel veya Avrupalı Hıristiyan ailelerle hısım olan, Katolik ya da Protestan Avrupalı yabancıları kasteder. Esas uyruklarını muhafaza ederler veya etmezler, kapitülasyonlardan yararlanır ve konsolosluk yargılama alanında bulunurlar. Çoğu zaman Anglo-Saksonları kapsayan Latin tabiri, Katolik tabiri gibi genelde Frenk'le eşanlamlıdır. Levanten tabiri özellikle Batı edebiyatında kullanılır ve sonunda küçümseyici bir yananlam kazanır.

Georgiadès'e göre (*a.g.e.*), XVIII. yüzyılda Fransız cemaatinin idarî teşkilatı şöyledir (XIX. yüzyılda biraz değişecektir): "Aynı uyruğun temsilcileri ulus unvanını alan bir topluluk meydana getirir. Her ulus'un, 25 yaşın üzerinde ve Izmir'de iki yıldan beri ikamet eden tüccarlardan meydana gelen bir kurulu vardır. Kurul elçi, konsolos veya konsolos yardımcısı başkanlığında ve onun çağrısıyla toplanır: Ticarî çıkarlarla ilgilenen, konsoloslarla fikir alışverişi yapan, Marsilya'daki Ticaret Odası'na bilgi veren bir ya da iki üye seçer."

Latin milletine Kafkas-Iran Ermenisi asıllı, Rumca konuşan ve Latin harfleriyle yazan küçük bir koloni bağlıdır. Bu koloni mensuplarının sayısı az olmakla birlikte, etkindir. Üyeleri çoğunlukla Avrupa uyruklu ya da himayesinde, Fransız veya Italyan ailelerle akraba, kapitülasyonlar rejimine tabidir. Bkz. Missir (Livio Amedeo), *Arbre généalogique de la famille Missir*, Brüksel, Dembla, 1969.

Çeşitli çalışmaları inceleyerek bu Latin nüfusunu saptamak zordur. Örneğin bazı yazarlar yabancı uyruklu olanları Osmanlı uyruklardan ayırmadan, Avrupa himayesindeki toplam yabancı sayısını verir. Yunan uyruklu ve Ortodoks dinli Rumlar bazen Katolik Latinlerle birlikte, bazen de Osmanlı Rumları ile beraber sayılır. Her ne olursa, toplam yabancı sayısı on binlerceye ulaşır: Karpat tarafından verilen istatistiklere göre 52.000, yani toplam nüfusun dörtte biri. Slaars'a göre 15.000 üyelik bir Yunan kolonisi dışında, 1868'de en kalabalık koloniler sırasıyla, Ingiliz, Avusturya, Italya ve Fransız kolonileridir.



İzmir limanı ve rıhtımı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi İzmir'de de cemaatler ayrı semtlerde yaşar. Bir Türk mahallesi, bir Rum mahallesi, bir Ermeni mahallesi, bir Yahudi mahallesi, bir Frenk mahallesi vardır. Bu, Batı Avrupa'nın ortaçağda yaptığı gibi Yahudileri etrafı duvarlarla çevrili gettolarda yaşatma türünden otoriter bir şekilde dayatılmış bir ayırma değildir. Alışkanlıklara, (özellikle yiyecekler konusunda -sık kullanılan ürünleri evin yakınında bulabilmek kolaylık sağlar, dinî kurallara uygun şekilde kesilmiş et, dinî tariflere göre hazırlanmış yiyecekler-) ibadet yerlerinin, okulların, toplanma yerlerinin yakınlığına bağlıdır. Ancak değişik mahallelerin topografyası bile şehrin sömürge karakterini ortaya çıkarmaktadır. Türk mahallesi Pagos Dağı'nın (Kadifekale) yamaçlarında dizilir: Dar sokaklar boyunca düzensiz bir şekilde sıralanmış küçük tahta evlerden oluşmuştur. Yanında Yahudi mahallesi uzanır; az ötede Ermeni mahallesi. Rum mahallesi şehrin çukur bölgesini işgal eder ve kentin ticarî merkezi ve şık kesimi olan Frenk mahallesi ile yan yanadır. Frenk Sokağı'nda ve Paralel Sokağı'nda Paris'ten en son gelen malların sergilendiği butikler, gramofonların, dikiş makinelerinin ve daktiloların Fransa'da, Almanya'da ya da Amerika'da piyasaya çıktıktan hemen birkaç ay sonra satışa sunulduğu büyük mağazalar bulunur. Li-

manda, Kordon'da denizcilik ve sigorta şirketlerinin şubeleri, Avrupa ülkelerinin konsoloslukları, yanlarında sinemalar, tiyatrolar, büyük kafeler ve Sporting Club yer alır. Hareketli ve şık bir Avrupa kenti ile tepelere sürülmüş "renksiz ve mahmur" bir Türk şehrinin arasındaki tezat yolcuların hepsini hemen çarpar.[12]

Avrupaî ortama Osmanlı Hıristiyan aristokrasisi de ortaktır. Hali vakti yerinde Frenkler, Rumlar ve Ermeniler gösteri yerlerine, Avrupa konsoloslarının davetlerine, hayır amacıyla düzenlenen galalara giderler. XX. yüzyılın ilk yıllarındaki Fransızca basın, 1910'da Simla'dakine ya da 1930'da Rabat'takine yakın bir sömürge toplumu yaşantısını yansıtır.

Çok cemaatli bu toplumda Rumların iktisadî ve kültürel üstünlüğü tartışılmaz:[13] Un ile incir ve üzüm kurutma ile meşgul olan işletmelerin,

---

12 Deschamps örneğin, "Pagos Dağı'nın pas renkli yüksekliklerinin yakınında, çok uzağa sığınmış gri Osmanlı evleri sürüsü" ve "Batı, şimdiden efendi olarak Doğu'nun duraklarının en güzeline yerleşmişçesine, üzerlerinde güçlerin konsolosluk binaları dalgalanan, Avrupa evlerinin bu gururlu cephelerinden" söz eder. (Deschamps Gastonâ, *Sur les routes d'Asie*, Paris, Armand Colin, 1894, sh.116).

13 Bütün belgeler bu konuda birbirine uyar. İzmir bölgesi Ortodoks metropolitlerinin İstanbul'daki Müttefik yüksek komiserlerine gönderdiği mektup, ihtiyatla yaklaşılması gereken şu bilgileri içermektedir. Yine de bazı alıntılar: "Levanten" nüfus isteyerek büyük şehrin uzağında, özellikle Karşıyaka ve Bornova'daki şık semtlerde yaşarken, Müslüman nüfusun hemen hepsi, Yahudi nüfusun da bulunduğu Pagos Dağı'nın yamaçlarında toplanmıştır. Rum nüfus çarşının birkaç semti dışında, şehrin çukur bölgesini ve denizcilik ve ticaretle ilgilenen semtlerini işgal eder. İzmir'e ayak basan yolcu dolayısıyla hemen Rum şehri ile temasa girer; etrafında duyduğu tek dil Rumca'dır; irtibat kurduğu yerliler Rumlardır; eğer koşullar onu daha derinlemesine bir araştırmaya yöneltmezse, İzmir'den bir Rum şehri izlemini edinerek ayrılacak. Sadece gümrükte ve Konak'ta birkaç Türk memur, ona orada bulunmayan bir efendiyi anımsatacak." (AMAE, Levant 1918-1940, Türkiye, cilt.246). Bu mektup Quai d'Orsay arşivlerinde bulunan bir eserin parçasıdır: Vellay (Charles), *Smyrne, ville grecque*, Paris, Librairie Chapelot, 1919. Aynı eserde, daha ileride rakamlar verilmektedir. 391 fabrikanın, 344'ü Rum, 14'ü Türk, 3'ü Ermeni, 9'u Yahudi ve 21'i yabancıdır. Rum kuruluşlarında 4.584 işçi ve 485 küçük memur varken, bu sayı Türk kuruluşlarında 115 ve 4'tür. Yılda üretilen 139.200 ton buğday ununun, 129.800 tonu Rum atölyelerinde yapılmaktadır.

İzmirli Osmanlı Rumu Georgiadès'in (*a.g.e.*) söylediklerini de tartışabiliriz; daha fazla aydınlatıcı bilgi vermeden F. Lenormant'ı alıntılamaktadır: "Rum ırkının Doğu'daki önemli rolü hakkında ikna olmak için (...) ülkenin içine girmek ve halkın bağrında yaşamak gerekir. Her şehrin bir doktoru var mıdır? Atina'da yetiştirilmiş bir Rum'dur. Her şehrin bir öğretmeni var mıdır? Atina'da yetiştirilmiş bir Rum'dur. Konsolosluk mahkemeleri karşısında bir davayı savunmaya yetkili bir avukat, bir sanayici, zengin ve büyük işler başaran bir tüccar, eğitimi sayesinde vatandaşları arasında baskın bir etkiye sahip bir adamla karşılaşırsanız, bu yine Atina'da yetiştirilmiş bir Rum olacaktır." Georgiadès Rum cemaatinin bu iktisadî ve kültürel üstünlüğün başlıca sebebi olan eğitime verdiği önem, ilk, orta ve yüksek okulların sayısı ve kalitesi ve Ortodoks papaz sınıfının yararlı rolü üzerinde durmaktadır.

büyük çoğunluğu Rumların elindedir; Rum okullarının düzeyi yüksektir.

Yönetici sınıf arasında Fransızca ticaret ve kültür lisanı olup, elit tabakaya aidiyetin kanıtıdır. Tüm Hıristiyan, Katolik ve Ortodoks okullarında, hatta bazen temel öğretim dili olarak, matematik ve doğa bilimleri için öğretilmektedir.[14] Fransızca basınının asalet ve kıdem unvanları vardır.[15] Modern olduklarını kanıtlamak istediklerinde yüksek düzeyde Türk devlet memurları da Osmanlı, Rum, Ermeni veya Yahudi yurttaşlarına Fransızca hitap ederler.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru Rum ve Ermeni cemaatleri, Osmanlı iktidarı ve Türk toplumu ile, en azından görünürde, iyi geçinmektedir.

Buna karşı Rumların faaliyetlerini öven, "İzmir'de sayıları o kadar çok ki şehri kendi alanlarına aitmiş gibi görmekteler" diyen Deschamps'ı (*a.g.e.*) ve Fransa Başkonsolosu Rougon'u (*a.g.e.*) taraf tutmakla suçlamaya hiçbir neden yoktur. Bu sonuncusu şunu belirtmektedir: "Daha faal, daha eğitimli olan Rumlar, dürüst ve nazik, ancak rutinci olan ve rekabetten ürken Türkleri kolayca altediyor."

14 İzmir'deki okullar hakkında, bkz. Georgiades (Demetrius), *a.g.e.* - Rougon (F.), *a.g.e.* - Roche (Marc), - "L'éducation et la culture françaises à Constantinople et à Smyrne dans la première moitié du XIX. siècle", *L'Empire Ottoman, la République de Turquie et la France.* içinde sh.233-246.

Rougon'a göre Rum okulları 8.600 öğrenciyi bir araya getirir; çok değer verilen başlıcası XVIII. yüzyılın başında kurulan ve İngiliz himayesine giren Protestan okuludur. Fransız papaz okullarının 1.300 öğrencisi vardır; en önemlileri "La Propagande", Lazaristlerin koleji, Hıristiyan okullarının rahipleri tarafından yönetilen Saint-Joseph Koleji ve Notre-Dame-de-Sion okuludur; bütün bu okullarda eğitim dilinin temelini Fransızca oluşturur. Tekrar değineceğimiz Yahudi okullarının dışında, Ermeni okulları, Avusturya-Macaristan papaz okulları, İngiliz, İskoçya, Amerikan ve Alman Protestan okulları ve İtalyan laik okulları vardır.

15 Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Fransızca basın hakkında, bkz. Groc (Gérard) ve Çağlar (İbrahim), *La Presse francophone de Turquie de 1795 à nos jours. Histoire et catalogue,* İstanbul, Isis, 1985.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk gazete 1795'te Fransızca yayınlandı, *Bulletin de Nouvelles* adını taşıyordu. Otuz yıl sonra 1824'te, düzenli yayınlanan ilk gazete, *Le Smyrnéen* çıktı. XIX. yüzyıl boyunca İzmir'de birçok gazeteye rastlanır. En uzun süre yayınlanan gazeteler *L'Impartial, Le Journal de Smyrne* ve *Le Courrier de Smyrne*'dir. Türkçe, Ermenice, Rumca ve Judeo-Espanyolca basının Birinci Dünya Savaşı'ndan öncesine kadar sayısı çoktu; bazı gazetelerin Fransızca bir baskısı vardı, örneğin Judeo-Espanyolca *Novellista*'nın Fransızca yayını *Le Nouvelliste*.

Yunan işgali sırasında, 1919-1922 arasında, Cumhuriyet sırasında adını *Le Levant* olarak değiştiren *L'Echo de France* yayınlandı. *Le Levant* ise 1922'den 1938'e kadar çıktıktan sonra *L'Echo d'Izmir* adıyla 1940'a kadar yayınlandı. Cumhuriyet dönemindeki bütün basın gibi *Le Levant* hükümet direktiflerine ve düzenin korunması hakkındaki kanuna uymak zorunda kaldı. Hükümetin amaçlarından biri resmî doktrini yeni Cumhuriyet'in Türkçe konuşmayan vatandaşlarına iletmekti, yani 1922'den sonra İzmir'de, esas olarak Yahudilere.

Le Levant dışında 1922'den sonra İzmir'de sadece iki Fransızca yayın kaldı: Çok kısa bir süre için *Anadolou* ve *Bulletin de la Chambre de commerce d'Izmir* (İzmir Ticaret Odası'nın bülteni). İkinci Dünya Savaşı İzmir'in Fransızca basınına son verdi.

Fransız seyyahların edindikleri izlenim budur. O dönemde imparatorluğun iktisadî refahta ve siyasî istikrarda olması örneğin İzmir'in Osmanlı Rumlarının çıkarlarına tamamen uygundur.[16]

XIX. yüzyıl sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî çöküşü ve toprak kaybı, Balkan Yarımadası'nda bağımsız devletlerin doğmasına ve geniş toprak kayıplarına yol açan birbirini izleyen savaşlar ve Osmanlı kalmış toplumlarda kaybettikleri toprakları geri alma arzusunun ortaya çıkması sonucunda işler bozulur. İzmir'e, bütün Anadolu'ya olduğu gibi de Kafkaslardan ve Balkanlardan gelen mülteciler akın etmektedir. XX. yüzyılın ilk yıllarında, 1897'deki Türk-Yunan Savaşı sonrasında bağımsız olan Girit, Müslüman ve Ortodoks toplumlar arasında şiddetli olaylara sahne olmaktadır; Adanın Yunanistan'a bağlanacağını öngören önemli sayıda Müslüman, İzmir ve çevresine sığınmaktadır.[17] Bu Girit Müslümanları çoğu zaman Türkçe konuşamamaktadır. Bazılarının bir mesleği vardır ve toplum içinde yer alabilir. Çoğu, malını mülkünü Girit'te bıraktığından

---

16 Bu konuda Georgiadès'in (*a.g.e.*) eseri ilginçtir. Bu Osmanlı Rum tüccarı şehrin ekonomisini tahlil etmekte ve iyileşmesi için önerilerde bulunmaktadır. Yazarın şirketinin başarısının, şehrin ekonomisinin gelişmesine Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî istikrarına bağlı olduğu açıkça okunmaktadır. Kullandığı dil bile manalıdır: Georgiadès Osmanlı vatandaşları kastederken "biz", imparatorluk'tan bahsederken "ülkemiz" demektedir. Aynı şekilde 1911'de Rum gazetesi *Nea Smyrna* Bulgaristan'a karşı ateşli bir şekilde Türkiye'nin tarafını tutar ve Osmanlılardan "biz" diye söz eder. (*La Boz del Puevlo,* 10 Şubat 1911). Zaten XIX. yüzyıl boyunca imparatorluğun ekonomik potansiyelinin Yunan vatandaşları için cazip olduğunu ve Yunanistan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na doğru bir göç akını olduğunu belirtmek gerekir.

Bkz. CLOGG (Richard), "The Greek *Millet* in the Ottoman Empire", *Christians and Jews in the Ottoman Empire,* içinde sh.195. - LEWIS (Bernard), *The Emergence of Modern Turkey,* Londra/Oxford, Oxford University Press, 1979, sh.456.

İzmir'de 15.000 Yunan vatandaşı olduğunu hatırlatalım.

Aynı şekilde Levantenler tarafından yayınlanan İzmir'in Fransızca basını XIX. yüzyıl boyunca birçok kez Fransız Hükümetinin resmî siyasetine karşı Osmanlı Hükümetinin politikasını ve İzmir'deki Fransızların çıkarını destekler. Bu yüzden İstanbul'daki Fransa büyükelçisinin öfkesini üzerine çeker. Bu konuda bkz.: Groc (Gérard) ve Çağlar (İbrahim), *a.g.e.*, sh.7. - Koloğlu (Orhan), "Alexandre Blacque, Défenseur de l'Empire Ottoman Par Amour des Libertés", *L'Empire Ottoman, la République de Turquie et la France* içinde sh.179-195.

17 Mülteciler problemi hakkında bkz. Georgeon (François), "Le dernier sursaut (1878-1908), *Histoire de l'Empire Ottoman,* Robert Mantran yönetiminde, *a.g.e.* içinde sh.523-576.

1876'dan sonra Anadolu'ya Müslüman akını birbuçuk milyon, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşen Kafkas Çerkezi sayısı ise 500.000 olarak tahmin edilmektedir. İzmir için Fransız Başkonsolosu o dönemde nüfusu 200.000 olan bir şehir için Giritli mülteci sayısını 20.000 olarak vermektedir. Bkz. AMAE, Turquie, Politique Intérieure, Asie Mineure, Archipel, Nouvelle série 67, 31 Mayıs 1899.

yoksul halde gelmiştir. Hıristiyan toplum tarafından aşağılanma, bazen de katliam hikâyeleri anlatırlar. Bu aşağılanma ve katliamlar onlarca yıl önce Balkan Devletleri'nin bağımsızlıklarını elde etmeleri sırasında, bazen hükümetler tarafından desteklenen ya da göz yumulan aşağılanma ve katliamları anımsatmaktadır.[18] Bu durumun iktisadî sonuçları ciddidir.

Giritli sığınmacıların hali İzmir Türklerinin gözünün önündedir. Osmanlı Rumları Yunan Devleti'nin tarafını tutmakta suçlanmaktadır, çoğu zaman da boşuna değil: Yunan Kralının yaşgünü sırasında mağazalar, evler, hatta kiliseler bayraklarla donatılmaktadır; okullarda çocuklara vatansever Yunan şarkıları öğretilmektedir. XIX. yüzyılda Yunan dünyasında "Megali İdea" yani küçük Yunan Krallığına Tesalya, Makedonya, Epir, Ege Adaları, Asya İonyası'nı katarak, başşehri Konstantiniye olan Bizans İmparatorluğu'nu yeniden oluşturma fikri gelişir; bu topraklarını genişletme arzusunun kültürel benzeri "Helen değerlerin" yücelmesi ve Yunan ulusunun "kültür birliği"nin teyididir. Osmanlı Rumları için Helenizm ve Ortodoks dini ayrılmaz bir bütündür. Olaylar çoğalır. 1897'de Türk-Yunan Harbi sırasında Yunan uyruklu yedek askerlerin ve gönüllü Osmanlı Rumlarının İzmir'den Pire'ye gidişini şarkılar eşliğinde limanda uğurlayan Rum kalabalık, Türkler tarafından bir tahrik olarak görülmüş-

---

18 Fransız edebiyat geleneğinde, Yunan bağımsızlığından romantik döneme kadar Türkler, kan döken zalimler olarak temsil edilmektedir. Tüm Fransız lise öğrencileri Victor Hugo'nun Sakız katliamları hakkındaki şiirini öğrenmiştir: "Türkler oradan geçti. Her şey yıkıntı ve yas." *Orientale*'daki şiirlerin hemen hepsi Türk acımasızlığını konu alır, "akbabaların suç ortağı, Sultan'ı besleyen" sarayın surlarını kaplayan altı bin kafayı tasvir eder. ("Sarayın Kafaları"), veya "hıçkırıkların yayıldığı ağır torbalar" ("Ay ışığı"), "ovaları karartan insan kemikleri" ("Paşanın Acısı"), "geniş bir kefenle örtülü" şehir ("Fethedilen Şehir"), çocuk katliamları, tecavüzler... Bu edebi gelenek öğretime de uzanır. XX. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyan halkların durumu Fransız lise öğrencilerine şöyle anlatılıyordu: "Hıristiyanlar reayayı yani sürüyü, aşağılık ve hor görülen hayvanları oluşturuyordu. Üzerilerine çok büyük ağırlıklar biniyordu. Onlara bağışlanan hayatın bedelini temsil eden özel bir vergi ödüyorlardı." (Mallet Albertã, *L'Epoque Contemporaine*, üçüncü sınıf, Paris, Hachette, 31 Mayıs 1902 resmî programlarına göre hazırlanmış, sh.504-505).

Osmanlı İmparatorluğu'na bu pek iyi niyetli olmayan bakışın bir siyasî izahı da vardır. Örneğin Clémenceau'nun 25 Haziran 1919'da, askerleri kahramanca savaşan ve Müttefik kuvvetlerini çoğunlukla yenen bir ülkenin temsilcisi ve Barış Konferansı'nda Osmanlı heyetinin başkanı Damat Ferit Paşa'yı kabul etmeyi reddettikten sonra yazdıkları: "Türk, yendiği yere yıkımdan başka bir şey getirmemiştir" (AMAE, Levant 1918-1940, Turquie, cilt.246). Bugün, 1918-1922 Türk-Yunan Savaşı dahil, bu konular hakkında daha dengeli bir bakış açısına sahip olunabildi; örneğin Sakız katliamları, 12.000 Türk'ün boğazlandığı Mora'nın başşehri Tripolis'in Yunanlılar tarafından alınışına Türklerin cevabıdır.

tür. Takip eden yıllarda Türklerin Osmanlı Rumlarına karşı gösterileri ve basının şiddetli kampanyaları tüm bölgede yer alır. Türkler Rum mallarını ve dükkânlarını boykot eder; Rum dükkânlarından alışveriş ederken yakalanan Türkler tartaklanır. Bu boykotun iktisadî sonuçları bütün bölge için ciddidir. Balkan Savaşları'ndan sonra ve Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki aylarda basının kampanyaları ve Hıristiyan karşıtı gösteriler daha da saldırganlaşır, boykot daha sertleşir.[19] Bununla birlikte, yurtsever dayanışmanın ardında Türk toplumunun bağrında ciddi gerilimler vardır: Aylıklarını almamış olan askerler ayaklanmaktadır.

Rumlar ve Türkler arasındaki olaylara paralel olarak Ermeni meselesi sürmektedir. Doğu Anadolu'daki Ermeni isyan hareketlerinin 1894-1896'da bastırılmasından beri Abdülhamit rejimi Ermenilerden kuşkulanmaktadır. 1905'te İzmir'de bir Ermeni komplosu ortaya çıkarılır:[20] Sultan'ın doğum gününde birçok devlet binasına yerleştirilen patlayıcılar, önemli can ve mal kaybına yol açacaktı. Bu komplo hükümet polisi tarafından yakından izlenen bir dizi komplonun en önemli olayı olacaktır.

Jön Türk Hükümetince göklere çıkartılan "ırklar birliği" siyaseti İzmir'in tüm Türk toplumu tarafından her ne kadar coşku ile karşılanmışsa da, kısa zamanda aldatıcı addedilir.[21] Zaten baştan beri belirsizliği aşikârdı:

---

19 Rumlarla Türkler arasındaki ilişkiler hakkında bkz. AMAE, Turquie, Politique Intérieure, Asie Mineure, Archipel, Nouvelle série 67, 68, 69, 70; özellikle 4 Nisan 1897, 9 Nisan 1900, Haziran-Temmuz 1908, 3 Şubat 1909, 9 Şubat 1909, Temmuz ve Ağustos 1909, Ocak-Mart-Haziran 1914, 24 Eylil 1914 tarihli mektuplar. Olaylar Yahudi belgelerinde de aktarılmıştır, bkz. özellikle *La Boz del Pueblo*, 1911, *passim*. - AAIU, Türkiye, Izmir, Manisa, *passim*.

20 AMAE, Türkiye, Politique Intérieure, Asie Mineure, Archipel. Nouvelle série 67, 14 Ağustos 1905, 16 Ağustos 1905, 19 Ağustos 1905 ve 7 Eylül 1905. Izmir'in Fransa Başkonsolosuna göre bu komplonun gerçekliği inkâr edilemez, "Ermenileri halkın gözünde kötü göstermek için abartmak, Türk makamlarının çıkarına olmasına rağmen (...). Olaylar gösteriyor ki komplo yöntemli bir şekilde tezgâhlandı ve gerçekleşseydi son derece kanlı olacaktı (...). Şimdiki komplo daha genel bir komplonun sadece bir safhası (...). İtiraf etmeliyim ki ezilen Ermenilere karşı duyduğum sempati birkaç günden beri ılındı. (...). Izmir ucuz kurtuldu (...). O kadar huzurlu, o kadar faal şehrimiz (...) şimdiye kadar tüm yapılanları kapsam olarak, dolayısıyla da sebep olacağı dehşet bakımından aşan korkunç bir suikaste neredeyse kurban gidecekti".

Bu girişim Judeo-Espanyol bir gazetede de ayrıntılarıyla aktarılmaktadır (*La Buena Esperanza*, 1 Eylül 1905 ve 8 Eylül 1905). Olaydan altı yıl sonra başka bir Judeo Espanyol gazete komployu ortaya çıkarmaktan sorumlu polis komiserinin hatıralarını yayınlar (*La Boz del Pueblo*, 31 Mart 1911 et 11 Nisan 1911). Bu hatıralar aynı zamanda XX. yüzyılın başında Izmir'de Ermeni teşkilatlarından ve Abdülhamit rejiminin gözetiminden de bahsetmektedir.

21 Fransa Başkonsolosu tarafından anılan bir Izmir Türk gazetesi şöyle yazar: "Yaşasın intikam": Eğer intikam yaşamazsa, bu ulus hayatta kalamaz (...). Bu ulus, adalardaki ve Avrupa Türki-

Meşrutiyet'in ilanını alkışlayan Osmanlı Rumlarından oluşan kalabalık, açmış olduğu Yunan flamalarının ardından yürüyordu. Uluslararası olaylar, özellikle de Balkan Savaşları bu belirsizliği arttırıyor, kinî körüklüyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde Osmanlı devlet yüksek memurları bile "ırklar arasındaki birliği" bir masal olarak görmeye başlarlar.[22]

Bu kentsel uyuşmazlıklara paralel olarak kırsal bölgelere güvensizlik yerleşir. Arnavut, Rum, Laz, Giritli ve Türk kaçaklardan oluşmuş çeteler ülkede kol geziyor, yolcuları soyuyor, önde gelen kişileri katlediyor, evleri yakıyor, dükkân ve depoları talan ediyordu. Aralarında en tanınmışı olan Çakıcı gazetelere konu olur; ona ve çetesine karşı gerçek askerî harekâtlar düzenlenir; kaçışları, güçlülere saldırması ve zayıfları koruması, önemli kişileri bir köprü inşa etmeye ya da bir yolu kendi imkânlarıyla onarmaya zorlaması, onu gerçek bir halk kahramanına dönüştürür.[23] Osmanlı devlet memurları beceriksizlikle, rüşvet almakla ve çetelerle işbirliği yapmakla suçlanırlar. Bu güvensizliğin tarım işletmeleri üzerindeki iktisadî sonuçları ciddidir.

Bu sırada, kutlama ve konsolosluk davetlerinin ardında, Latin "milleti"nin görünürdeki dayanışmasının arkasında, Avrupalı güçler arasındaki rekabet şiddetlenmiştir. Fransa uzun zamandan beri İzmir'e iyice yerleşmiştir. Belirttiğimiz gibi Fransızca elit burjuva tabakasının dilidir. Tüm toplumların iyi ailelerinin çocukları Hıristiyan rahiplerinin ve Notre-Dame-de-Sion'un okullarına giderler. Masonluğun en önemli locası doğrudan Fransa Büyük Locası'na bağlıdır. Fransız postaları faal durumdadır. Osmanlı Bankası Fransız yönetimindedir. Messageries Maritimes şirketi

yesi'ndeki trajedileri kalbinde canlı tuttuğu sürece, beyninde intikam şimşekleri yankılanacaktır. Kalleş düşmanlar bize kalleşçe saldırdı (...). Müslümanları boğazladılar, tartakladılar, küçük düşürdüler (...). Selanik'te Müslümanları doğradılar (...) kızlarının ırzına geçtiler (...) altı yüz bin Müslüman öldürüldü, sakatlandı, yakıldı, hamile kadınları karnını yarıyorlardı (...). İntikam en sıcak düşümüz, en kutsal inancımız olsun..." (AMAE, Türkiye, Politique Intérieure, Asie Mineure, Archipel, Nouvelle Serie 70, 8 Ocak 1914).

22 İzmir Valisi Rahmi Bey şöyle beyan eder: "Ya Yunanistan Sakız ve Midilli'yi Türkiye'ye geri verecek, ya da sadece kendi uyruklarının değil, İzmir'in tüm Ortodokslarının kovulduğunu ve mallarına el konulduğunu görecek" (*a.g.e.*, 24 Eylül 1914).

23 Fransa Başkonsolosunun birçok raporu Çakıcı'yı konu alır. Bkz. AMAE, Türkiye, Politique Intérieure, Asie Mineure, Archipel, Nouvelle série 67, 68, 69. *La Boz del Puevlo* ise Çakıcı'nın yaptıklarını "Dağların Kralı" adı altında birkaç ay boyunca tefrika halinde yayınlar. Kıyıdan içerideki şehirlerin, Manisa veya Aydın Alyans okullarının yazdığı mektuplar, köylerin ne kadar güvensiz olduğundan ve özellikle mallarını köyden köye götüren seyyar satıcıların karşı karşıya kaldığı tehlikelerden ısrarla söz eder.

önemli bir liman trafiğine sahiptir. Compagnie des Quais (Rıhtımlar Kumpanyası) ve büyük mağazalardan Orosdi Back ile The Oriental Carpet Fransız şirketleridir. 14 Temmuz İzmir'in gerçek bir ulusal bayramıdır.[24]

Ancak XIX. yüzyılın sonunda Fransa'nın ticarî faaliyetlerdeki payı düşmüş, bir yüzyılda %42'den %17'ye inmiştir.[25] En ciddi rakibi İngiltere'dir. XIX. yüzyılın sonunda Fransa'nın çok üstündedir. 1880'de İngiltere'nin ticarî ilişkilerdeki payı, Fransa'nınkinin üç katı,[26] on yıl sonra ise dört katıdır.[27] İngilizler İzmir'de Londra ve Liverpool'la ilişkili ticarî şirketler yönetir, iç bölgelerde yerel iş gücünü kullanarak büyük tarım işletmeleri oluştururlar. İzmir'den birkaç kilometre mesafede Buca, küçük kır evleri ve çim bahçeleriyle gerçek bir İngiliz banliyösü görünümündedir. İzmir'i ülkenin içine bağlayan iki demiryolu İngilizler tarafından inşa edilmiş ve yönetilmektedir; bunları kullanan yolcular kendilerini tamamıyla bir İngiliz ortamında bulurlar. İngiliz etkisi sadece ekonomide görülmez: İngiliz okullarının düzeyi yüksektir. Rum okullarının en tanınmışı olan Protestan okulu İngiliz himayesi altındadır.

İngiltere ve Fransa'dan sonra, Avusturya-Macaristan'ın mühim bir iktisadî ve kültürel etkisi vardır. Trieste ile deniz yolu alışverişi çok hareketlidir ve neredeyse Marsilya ile olan kadar önemlidir. İzmir'de ayrıca bir başkonsolosluk, bir papaz okulu ve Avusturya-Macaristan postaları bulunmaktadır.

---

24 AMAE, Türkiye, Politique Intérieure, Asie Mineure, Archipel. Nouvelle série 69, 15 Temmuz 1908.
14 Temmuz Fransa'nın Cumhuriyet bayramıdır - e.n.

25 Georgiades (Demetrius), *a.g.e.*

26 Georgiadès'e göre 1872-1881 dönemi için ortalama rakamlar şöyledir:

İthalat:	*Toplam*	101.800.000 F
	İngiltere	45.500.000 F
	Fransa	16.200.000 F
İhracat:	*Toplam*	105.800.000 F
	İngiltere	39.800.000 F
	Fransa	11.600.000 F

27 Rougon'a göre (*a.g.e.* sh.528), 1889'da genel ticarî hareket rakamları şöyledir:

Global hareket	254.000.000 F	
İngiltere	94.000.000 F	(%37)
Fransa	24.000.000 F	(%9)

Yüz yıl öncesinde, 1789'da toplam hareket 53.000.000 frank, Fransa'nınki ise 22.000.000 franktı (%42).

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda yeni gelenler klasik oyunu bozar. Bir başkonsolos, bir kız koleji, bir de erkek kolejine sahip olan Amerika Birleşik Devletleri, Doğu Anadolu'daki Ermeni yörelerinde gösterdiği kültürel etkiyi İzmir'de elde edemez. Buna karşı Almanya'nın kültürel ve iktisadî etkisi önem kazanır: Alman okulları moderndir, Alman kolonisi faaldir ve bir Alman posta servisini hizmete sokar. İtalya'nın ise etkin bir siyaseti vardır: Uzun zamandan beri İzmir'e yerleşmiş olan ve anavatandan siyasî ve duygusal açıdan çok uzaklaşmış İtalyan kolonisi yeniden ele alınır, vatandaşlık hakkı kolaylaştırılır, İtalyan Dominikan rahipleri roller üstlenir, doğal afetler -sel ya da deprem- sırasında önemli yardımlar yapılır, bir hastane inşa edilir, veliaht prens ve kraliyet ailesine mensup bir üyenin yönetimindeki deniz filosu ziyarette bulunur, bir İtalyan bankası ve bir posta bürosu kurulur, okullar açılır.

XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında İzmir böyledir işte. İdarî ve siyasî gücün kuşkusuz Türk olduğu ama Rum ve Avrupalıların güzel semtlerde oturdukları ve ticareti elinde tuttukları, iktisadî gelişmenin tam ortasında bulunan ancak cemaatler arası gerilimin arttığı ve çevresindeki kırsal bölgede güvensizliğin oluştuğu çok cemaatli, yarı-sömürgeci bir şehir.

İKİNCİ BÖLÜM
Bağın ve İncir Ağacının Gölgesinde

Kardeşler ve üstadlar, arkadaşlar ve tanıdıklar! Ben, Isaac Zarfati diyorum ki: Türkiye, arzu ettiğiniz takdirde huzur bulacağınız bir bolluk ülkesidir. Burada her insan, bağının ve incir ağacının gölgesinde sakin bir yaşantı sürdürebilir.

Haham Isaac Zarfati'nin Almanya Yahudilerine mektubu, 1400 yılına doğru

Osmanlılar İzmir'i fethettiğinde orada muhtemelen İskenderiye döneminden beri yerleşmiş bir Yahudi cemaati bulur. Bizans İmparator-luğu'nda Yunanca konuşan Yahudi cemaatlerin -bu Yahudilere "Romalı" ya da "Romaniyot" denir- din güdümlü zulümlere ve ciddi ayrımcılıklara uğratıldığı sanılıyor. Kendi içlerine kapanık bir şekilde yaşayan birkaç yüz kişilik cemaatler söz konusuydu.[1]

Konstantiniye'nin 1453'te fethinden önce Anadolu ve Balkanları ele geçirmiş olan Osmanlı İmparatorluğu Avrupa Yahudileri tarafından "[kendi] bağların(ın) ve [kendi] incir ağaçlarının gölgesinde sakin bir yaşam sürdürebilecekleri" bir barınak olarak görünüyordu; 1376'ta sürüldükleri Macaristan'dan,[2] 1394'te kovuldukları Fransa'dan ve 1391'de

1 Romaniyot Yahudiler hakkında, bkz. Starr (Joshua), *The Jews in the Byzantine Empire*, New York, Burt Franklin, 1970. - Galante (Abraham), *Les Juifs de Constantinople sous Byzance*, Istanbul, Babok, 1940. - Weiker (Walter F.), *Ottomans, Turks and the Jewish Polity. A History of the Jews of Turkey*, Lanham, New York, Londra, University Press of North America, 1992, sh.7-25.

2 Osmanlı Yahudileri hakkındaki eserlerin tümü, Fransız asıllı ailesi XIV. yüzyılın sonunda Almanya'ya sığınan bir haham olan Izak Sarfati'nin dindaşlarına hitap ettiği mektubu anar: "Almanya'daki kardeşlerimizin belini büken, ölümden de acı korkunç felaketleri biliyorum (...). Her yandan ruh sıkıntısı ve vücut acısı (...). Biraderler ve üstadlar, arkadaşlar ve tanıdıklar! Ben Izak Sarfati (...) diyorum ki Türkiye arzu ettiğiniz takdirde huzur bulacağınız bir bolluk ülkesi (...). Burada her kişi bağının ve incir ağacının gölgesinde rahat bir hayat sürdürebilir" (Benbassa Estherã ve Rodrigue Aronã, *Juifs des Balkans, Espaces Judéo-Ibériques* XIV.-XX. yüzyıl, Paris, La Découverte, 1993 içinde sh.62-63).

halk gösterilerinin cemaatlerine karşı yöneldiği İspanya'dan kaçan Yahudiler, Avrupa'nın Hıristiyan krallıklarından daha hoşgörülü bir İslâm'a ulaşırlar.

İstanbul fethedildiğinde II. Mehmet şehre sadık kişiler yerleştirmek ister. Hiçbir etnik grup ve toplumu esirgemeyen ve Müslümanlar kadar Hıristiyan ve Yahudileri de etkileyen ve zorla yapılmış bir iskân olan sürgüne başvurur. Romaniyot cemaatlerinin yeni Osmanlı başşehrine kitle halinde gönderilmeleri bu şekilde olmuştur. İzmir'in XV. yüzyılın sonunda Yahudilerden neredeyse tamamen boşaltıldığı ve 1492 yılında Aragonlu Ferdinand'la Kastilyalı İsabel Granada'da İspanya Yahudilerinin sürülmeleri kararını imzaladıklarında Osmanlı topraklarına yeni gelen Yahudilerin ve birkaç yıl sonra Portekiz'den kovulup Osmanlı topraklarına gelen Yahudilerin otoriter bir şekilde İstanbul'a yöneltildikleri düşünülebilir. Bu, XVII. yüzyıla kadar daha az önem taşıyan diğer Anadolu şehirlerinin aksine, neden İzmir'de bir Yahudi cemaatinden bahsedilmediğini belki de açıklayabilir.

İber yarımadası Yahudilerinin, kovulmalarını hemen takip eden yıllarda İzmir'e yerleştiklerini belirtecek hiçbir gösterge yoktur: Oysa diğer Osmanlı şehirlerinde "Toledo", "Aragon", "Perpinyan" adını verdikleri sinagoglarının çevresinde gelmiş oldukları şehirlere göre gruplandıkları halde İzmir'de hiçbir dinî yapı bir İspanya şehrinin ismini taşımaz. "Portekiz" sinagogu muhtemelen XVII. yüzyıldan kalmadır ve daha geç tarihlerde göç eden Portekizli *Maranolar* tarafından yapılmıştır.

Gerçekten de İzmir'in Yahudi cemaati, üç göç sonucunda XVI. yüzyılın son çeyreğinde oluşmuştur. Bir yandan İberya Yarımadası'ndan Yahudiler, daha doğrusu *Maranolar* gelmeye devam etmektedir.[3] Diğer yandan ilk göç dalgaları sırasında yerleştirildikleri daha az önemli Manisa, Tire ya da Urla kentlerinden yerel siyasî istikrarsızlık nedeniyle kaçıp Ege limanının yeni gelişmeye başlayan zenginliğinin cazibesine kapılarak İzmir'e yönelen Yahudiler; komşu adalardan, özellikle Sakız'dan göçmenler

3 Osmanlı İmparatorluğu'na Marano göçü birçok incelemeye konu olmuştur. Özellikle bkz. Elie Kedourie (editör) *Spain and the Jews. The Sephardic Experience 1492 and After,* Londra, Thames and Hudson, 1992. - Leroy (Béatrice). *L'Expulsion des Juifs d'Espagne,* Paris, Berg International, 1990. - Benbassa (Esther) ve Rodrigue (Aron), *a.g.e..,* sh.29-40. - Morin (Edgar), *Vidal et les Siens,* Paris, Seuil, 1989, sh.12-13 ve 18-19.

gelir. En sonunda kalabalık bir İberya Yahudisi kolonisinin yerleştiği Selânik'te, birçok Yahudinin çalıştığı tekstil sanayiindeki ciddi kriz, özellikle İzmir'e doğru çok sayıda göçle sonuçlanır. Her ne olursa olsun, XVI. yüzyılın sonuna kadar İzmir'in vergi kayıtlarında hiçbir Yahudi bulunmazken, 1661'de İzmir'deki sayı Manisa'dakinin yedi katıdır ve bir o kadar da Rum vardır.

Yani İzmir, XVI. yüzyılda beraberlerinde zanaat, bankacılık ve ticaret için gerekli yabancı lisan bilgisine sahip sadık bir tebaaya ihtiyaç duyan Türklerle, Osmanlı İmparatorluğu'na zorla getirilmediklerini fakat kabul edildiklerini bilen tek gayrimüslimler olduklarının bilincinde olan ve bu yeni vatana hizmete hazır olan İberya Yahudileri arasında gelişen çok sıkı ilişkiyle tanışmadı.[4] Osmanlı Yahudiliği düşüşe geçerken, yeni yerleşmiş olan İzmir Yahudi cemaati tam manasıyla gelişmektedir. Baş başa bulunan Türklerle Yahudilere üçüncü bir ortak katılır: Gelişleriyle şehrin gelişmesinin ve Yahudilerin durumunun sağlamlaşmasının nedenlerinden biri olan Avrupalılar. XVII. yüzyılda bunlar gümrük idarelerinde, yabancı tüccarlarla ticarette ve vergi toplamada önemli görevler üstlenirler. Simsar, toptancı ve konsolosların tercümanları olurlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalanında yabancı dil bilgileri bankacılık ve ticarette önemli bir rol oynamış olan İberya Yahudileri İspanyolca'yı İbrani harfleriyle yazmaya başlarken, XVII. yüzyılda İzmir'de Latin harfleriyle yazarlar. İberya Yarımadası'ndan İzmir'e Marano göçü XVI. yüzyıl boyunca sürmüştür ve İzmir Yahudileri İspanya'ya, İspanyol diline ve Avrupa kültürüne yakın kalmışlardır. İzmir'deki yabancı tüccarlarla ilişkileri dolayısıyla şehirdeki bazı Yahudiler himaye edilen Avrupalı, özellikle de himaye edilen Fransız konumunu elde ederler.

Entelektüel gelişme, iktisadî gelişmeye paralel gitmektedir. İzmir XVII. yüzyılda İstanbul, Selânik ve Safed'in nöbetini devralır ve İbrani matbaacılığının ayrıcalıklı bir yeri haline gelir.

Ne var ki XVII. yüzyılda iki olay çöküşün habercisi olacaktır.

---

4 Epstein (Mark A.), "The Leadership of the Ottoman Jews in the Fifteenth and Sixteenth Centuries", *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society*, cilt.I: *The Central Lands*, Benjamin Braude ve Bernard Lewis (editörler), New York, Londra, Holmes and Meier, 1982 içinde sh.101.115. - Lewis (Bernard), *Juifs en Terre d'Islam*, Paris, Flammarion, 1986, sh.153-164.

1688'de bir deprem İzmir'de 20.000 kişinin ölümüne neden olur, Yahudi mahallesini esirgemez ve ekonomiyi iflas ettirir. Ancak şehir ve liman kısa zamanda yeniden inşa edilir ve Yahudi cemaati eski konumuna geri döner.

Sabetay Sevi'nin neden olduğu kriz daha ciddidir. 1648'te İzmir'de genç bir haham olan Sabetay Sevi kendini Mesih ilan eder.[5] Bu olayın İzmir'de patlak vermesi, İzmir'den tüm Osmanlı İmparatorluğu'na ve Avrupa'ya yayılması tamamıyla tesadüf eseri değildir. O dönemde şehrin dünya ile sürdürdüğü düzenli ilişkiler bunu açıklayabilir: Safed ve Kudüs'ün *kabala* odakları ile ilişkiler, Polonya'da Bogdan Şimielnicki'nin çeteleri tarafından binlerce Yahudinin öldürülmesi haberleri, ayrıca belki de Sevi ailesinin, iç savaşlara dinî uyuşmazlıkların ve felsefi tartışmaların eşlik ettiği İngiltere ile iş ilişkileri.

Her ne olursa olsun, hahamların çoğunluğunun karşı gelmesine rağmen Sabetay Sevi birkaç yılda imparatorluktaki Yahudilerin çoğunluğuna düşüncelerini aşılar. İzmir'den Kahire'ye, Tiberya'dan İstanbul'a, Kudüs'ten Selânik'e coşkulu kalabalıklar onu yolculuklarında izler. Dünyanın sonu yaklaştığından zanaatkârlar bu beklenti ile dükkânlarını kapatır, tüccarlar muhasebe defterlerini yakmaya başlarlar. 1666'da bu karmaşadan etkilenen Sultan, Sabetay'ı ölümle İslâm'ı seçme arasında karar vermeye çağırır. Sabetay Müslüman olmayı seçer ve müritlerinden bir kısmını da peşinden sürükler. Bu din değiştirmiş Yahudiler mezhebi, Dönmeler, XX. yüzyıla kadar sürecektir.

Dinî ve cemaat yetkililerinin Sabetaycılığa karşı en çok direndiği yer İzmir oldu. Dönme olayının en az yayıldığı yer İzmir'dir.

İzmir'deki Yahudi cemaatinin çöküşünü belki de yavaşlatan bir faktör vardır. 1593'te Toskana Büyük Dükü Livorno'da bir serbest liman oluşturur ve yabancıların orada yerleşmesine izin verir. XVII. yüzyıl boyunca

---

5 Sabetaycılık büyük sayıda esere konu olmuştur, özellikle: Scholem (Gershom), *Sabbatai Tsevi: Le Messie Mystique (1626-1676)*, çeviri Marie-José Jolivet ve Alexis Nouss, Lagrasse, Verdier, 1983. - Galante (Abraham), *Nouveaux Documents sur Sabbetai Sevi. Organisation et us et Coutumes de ses adeptes*, İstanbul, Fratelli Haim, 1935; *Histoire des Juifs d'Anatolie*, cilt. 1; *Les Juifs d'Izmir (Smyrne)*, İstanbul, Babok, 1937, sh.236-256 - Shaw (Stanford J.), *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, New York, New York University Press, 1991, sh.131-137. - Weiker (Walter F.) *a.g.e.* sh.101-109.

İspanya ve Portekiz *Maranolar*'ı Livorno'ya akın eder,[6] oradan da bu limanla Doğu Akdeniz şehirleri arasındaki hareketli ticarî ilişkiler sayesinde Selânik, Tunus ve İzmir'e üşüşürler. Osmanlılar Fransa'ya yeni imtiyazlar tanıdığında bu Livornolu Yahudiler Fransız Konsolosluğunun himayesi altına girerler; bu *Franko*'lar yerel Yahudiler ile Fransız tüccarlar arasında arabuluculuk yaparlar.

Yahudiler XVIII. yüzyıl boyunca İzmir'de belli bir öneme sahip olur. 1812'de Fransız Konsolosluğu tarafından himaye edilen 100 tüccardan 53'ü Yahudidir. Ne var ki çöküş ciddidir ve tüm Osmanlı Yahudiliğinin durumu İzmir'e de sıçrar. Osmanlı Yahudileri için Aydınlanma yüzyılı, karanlık bir yüzyıl olacaktır.

XIX. yüzyılın ortasında Osmanlı Yahudilerinin tümü acınacak durumdadır. Avrupalı gözlemcilerin hepsi Yahudi mahallesindeki sefaleti, yıkık döküklüğü, evlerin pisliğini, nüfus fazlasını aynı şekilde tarif etme konusunda hemfikirdir. Yahudi gözlemciler de aşağı kalmaz. 1873'te Alyans öğretmenlerinden birini İzmir'e görevli olarak gönderir. Paris'e yolladığı rapor üzücüdür. On-on iki kişilik aileler, bir çeşit hava deliğinin ancak aydınlattığı sağlıksız mekânlarda yaşamaktadır. Ebeveyn ve çocuklar yerde yatmakta, aynı tabaktan yemekte, aynı bardaktan içmektedir. Haftada bir kez çamaşır değiştirilmektedir.[7]

Bu cemaat güvensiz parasal koşullarda yaşamaktadır: az sayıda üretici olan meslekler, ilkel bir zanaat, büyük oranda sıradan aracılar ve işsizler. 1873'te İzmir'in Yahudi cemaati 20.000 kişiden, yani yaklaşık 3.500 aileden oluşmaktadır. Aralarından yüz kadarı zengin sayılmaktadır: aile reisleri ticaretle uğraşır. Orta denen sınıf 1.500 ile 2.000 aileyi kapsar; simsar ve satıcıların dışında raporun yazarı işçi ve hamalları da bu sınıfa ekler. Bugünün sosyoloji lisanında "yüksek" hatta "düşük orta sınıf" diye tabir edilen sınıflardan oldukça uzaktayız. Buna ilaveten, diye devam eder rapor, "aile reislerinin haham sıfatını taşıdığı 500 aile vardır. Bin kadar aile halkın yardımı ile yaşamakta ve İzmir'in Yahudi mahallesi İzmir'in en pis

6 Livorno Yahudileri, 1593'teki yerleşmeleri, Selanik'e göçleri hakkında ve Selanik Yahudilerinin İzmir'e göçü hakkında bkz. Nehama (Joseph), *Histoire des Israélites de Salonique*, Selanik 1978 cilt.6: *Thessalonique: Communauté Israélite de Thessalonique*, sh.25-27 ve 256-261.

7 Cazes (David), "Rapport sur les écoles et les institutions de la communauté israélite de Smyrne", ***Bulletin Semestriel de l'Alliance Israélite Universelle***, 2. yarıyıl 1873, sh.141-147.

ve en tatsız mahallelerinden birini meydana getirmektedir," diye raporunu sona erdirir yazar. Bin kadar aile, yani nüfusun üçte birine yakın...

Başka bir metin "elde edebildikleri ilk işin üzerine atlayan, koşuşturan, debelenen, rekabet eden" simsarlardan söz etmektedir.

Yirmi yıl sonra üretici olmayan mesleklerin oranı daha da yüksektir: Alyans okulunun 306 öğrenci babası arasında 1895'te, 51 simsar, 37 işportacı, 35 işsiz sayılmaktadır.

Yahudi ve Yahudi olmayan gözlemcilere göre bu dramatik yoksulluk ve yıkık dökük yaşam koşulları beraberinde sağlık ve fizikî görüntünün bozulmasını da getirmektedir. "Erkeklerin yüzleri çökmüş," der biri; "kadınlar, kısa boylu, sıska ve solgun" diye yazar bir başkası.[8]

İç bölgelerdeki şehirlerde durum daha da kötüdür. 1894'te Aydın'da bir teftişle görevlendirilen Alyans okulunun müdürü, şehirdeki 2.800 Yahudinin büyük yoksulluğunu ve gündelik yaşamlarının iğretiliğini tarif eder.[9] Aynı öneme sahip olan Manisa şehrinde de durum aynıdır. Yahudi cemaati şehrin en fakir toplumudur. Yahudiler şehrin tepelerinde yaşamaya mahkûm edilmiştir; evleri birbirlerine yaslanmış, rüzgâra, yağmura ve güneşe karşı korunmasız eski barakalardır.[10] Manisa'nın Yahudi cemaati en az 250'si iğreti iktisadî şartlar altında, özellikle kırsal bölgelerde ve civar köylerde işportacılık yaparak günü gününe yaşayan, 4-500 aileden oluşmaktadır. Gıdaları başlıca olarak ekmek, pirinç, yağ ve birkaç ıskarta sebzeden ibarettir. Yemekten sık sık yoksun kalmak zorunda kaldıkları olur. Ortalama et tüketimi aile başına haftada ortalama 500 gramdır.[11]

---

8 Bu konuda bkz. Ubicini (M.A.), *Lettres sur la Turquie. Tableau Synthétique, Religieux, Politique, Administratif, Commercial, etc. de l'Empire Ottoman*, 2. kısım: "Les Raias (Grecs, Arméniens, Arméniens catholiques, Israélites, Latins)", Paris, Dumaine, 1854, sh.375.

"Osmanlı Hükümetinin tebaası arasında Yahudiler en yoksullarıdır (...). Yahudi mahallesinden (...) geçmek yeterlidir (...). Dünyada daha kirli pek az yer vardır: Gerçek bir yoksulluktan kaynaklanan bir sefalet havası, gözlere hüzün veriyor." (Chambord (comte de), *Journal de Voyage en Orient 1861*, Paris, Tallandier, 1984, sh.84-90).

Ayrıca bkz. Du Camp (Maxime), "Souvenirs et paysages d'Orient", in Berchet (Jean-Clause), *Le Voyage en Orient, Anthologie des Voyageurs Français Dans le Levant au XIX. Siècle*, Paris, Laffont, coll. Bouquins, 1985, sh.365. - Valon (Alexis de), *Une Année Dans le Levant*, Paris, Jules Labitte, 1846, in *Le Voyage en Orient, aynı eserde* sh.353.

9 AAIU, Türkiye, İzmir, LXXIV E. Arié, 23 Nisan 1894.

10 AAIU, Manisa, XCII E. Mitrani, 26 Ekim 1892.

11 AAIU, Manisa, XC E. Alchalel, 2 Aralık 1896 ve 3 Haziran 1898.

Bu sefalete alışılageldik belalar eşlik eder: Verem, alkolizm, erken ölümler. Özellikle alkolizm yıkımlara neden olmaktadır: meyhaneler dolu, ayyaşlar çok sayıdadır. Ölümlere gelince; Aydın'daki öğretmenin verdiği rakamlar şunlar: 250 öğrenciden 31'inin babası, 6'sının annesi, 4'nün hem annesi, hem babası ölmüştür.[12]

Daha da kötüsü var. Bu maddi sefalet, İzmir ve içerideki şehirlerde ürkütücü bir fikrî gelişmemişliği de beraberinde getirmektedir. "Cehalet" ve "kültürsüzlük" tabirleri Alyans öğretmenlerinin bütün raporlarında yer almaktadır. Aydın'ı "Afrika gezginlerinin saçlarını diken eden, Avrupa uygarlığının tek bir ışınının daha giremediği yörelerden biri: Kültür açısından tamamen bakir bir alan" şeklinde tarif etmektedirler.[13]

Gözlemciler bu cahil topluluklarda ahlakın tamamen kaybolduğu konusunda da ısrar etmektedir. Aralarından biri "toplumun [Yahudi] gündelik alışverişlerinde gösterdiği utanmazlık"tan bahsetmekte, "birbirlerine yalan söylüyor, aldatıyor, soyuyorlar. Bütün bu insanların ahlak mefhumu yok sanki" demektedir. Bir başkası "onları akbaba diye çağırmak tam yerinde olurdu" dediği Manisa Yahudilerinin açgözlülüğü, cimriliği, kötü niyeti hakkında tenkitlerini durduramamaktadır.

Maddi sefalet, fiziksel çökme, cehalet, ahlak kavramının kaybı; kısacası yozlaşmışlık - bu tabir Avrupalı tüm gözlemcilerin, Alyans'ın bütün öğretmen ve yöneticilerin kaleminden düşmemektedir.

Neden buraya gelindi? Dönemin gözlemcilerinin sorduğunu bugün de sorabiliriz. Yüz yıl önce ileri sürülen ve bugün bize sömürgecilik ve ırkçılığa bulanmış gibi görünen sebepler üzerinde ısrar etmeyeceğiz: Doğu'ya özgü uyuşukluk, tembellik, miskinlik, keyfe düşkünlük Alyans öğretmenlerinin raporlarında sık sık tekrarlanan tabirler. "Türklerin miskinliğinin, Rum kötü niyetinin, Ermeni bayağılığının" Yahudilere bulaştığı da yazılır. Hatta iklim bile suçlanır ve neden Rumlar ve Ermenilere daha az zarar verdiğine şaşınlır.

Doğal âfetler, yangınlar, salgın hastalıklar daha çok göz önüne alınmalıdır.

---

12 AAIU, Aydın, III E. Rahmani, 4 Ekim 1901.

13 AAIU, İzmir, LXXIV E. Arié, 23 Nisan 1894.


Tenekeci Yahudi.

Ege Denizi deprem bölgesidir ve Antik çağlarda önemli şehirler, hatta belki de uygarlıklar yer sarsıntıları sonucunda yıkılmıştır. 1899'da bir deprem Aydın'ın Yahudi mahallesinin neredeyse tamamını yerle bir ederek ahalisini sefalete mahkûm etmiştir. 1902 yılında bir deprem daha olacaktır.

Yangınlara gelince; İzmir, Aydın ya da Manisa'da birbirine yaslanan tahta evlerin bulunduğu semtlerde yangınlar sık ve tahrip gücü yüksektir. Alyans öğretmenlerinin mektupları Aydın'da 1908, 1910, 1914'te yangınlardan bahsetmektedir. Bir mağazanın deposunda yangın çıkar ve alevler birkaç saat içinde yüzlerce küçük dükkân ve evi yutar. Yahudi toplumu yeniden sefalete mahkûm edilmiştir.

Çoğu zaman akar suyun ve kanalizasyonun bulunmadığı bu sağlıksız evlerde, nüfusun fazla olduğu, sağlık şartlarının tam oluşmadığı mahallelerde salgınlar ortalığı kasıp kavurmaktadır: İzmir'de 1900 ve 1904'te veba, 1871 ve 1903'te çiçek; 1909'da Aydın'da günde 20 çocuğu öldüren kızıl, özellikle de kolera.

1910-1911 salgını İzmir ve içerideki şehirlerde her gün kurbanlar alır. Yerel gazeteler her sayılarında birçok sütun halinde salgının durumunu tarif etmekte, toplumu teskin etmekte, sağlık tavsiyeleri vermekte ve hastaları tedavi eden doktorlara teşekkür etmektedir. "Ne kadar hüzünlü bir yeni yıl" diye yazar *La Boz del Puevlo* (*Halkın Sesi*) gazetesi

22 Eylül 1911'de, Yahudi dinî yılbaşısında; her ailede matem vardır. Bu salgınların sonuçları önemlidir. Halk panik içinde içerideki şehirlere, sonra da köylere sığınır. Hastalık, sıkça da aile reisinin ölümü, salgının yayılmasını önlemek için dıştan gelenlere karşı uygulanan karantina, ekonomiyi felce uğratır.

Gayet tabiî depremler, yangınlar ve salgınlar Yahudi cemaatinin az gelişmişliğini açıklamak için yeterli değildir. Bu felaketler İzmir ve komşu illerin diğer cemaatlerini de etkilemiş ancak aynı sonuçları doğurmamıştır.

Bu çöküşün en önemli nedenleri muhtemelen siyasî ve kültüreldir.

Verdiği umuttan sonra Sabetaycılığın yenilgisi cemaati derinden etkiledi ve gücü, donup kalmış bir dini öven ve dinî, kültürel ve sosyal her gelişmeyi reddeden tutucu bir hahamlar yönetiminin eline verdi. Bu siyasî istikrar İzmir Yahudilerinin, Osmanlı Yahudi cemaatinin geri kalanlarına göre gecikmeli olarak Avrupa ile bağlarını gevşettiği döneme rastlar. İmparatorluktaki ağırlıklarının önemli bir faktörü olan Avrupa dilleri bilgisi kaybedilir. İspanyolca konuşurlarsa da artık İbrani harfleriyle yazdıklarından bu durum Yahudi olmayanlarla tüm ilişkiyi imkânsız kılar. Avrupalı dindaşlarıyla olabilecek yazışmalar, ticaret ve banka ilişkileri seyrelir ve kaybolur. XVII. yüzyıl boyunca Batı'dan sürekli yardım akışı sağlayan Marano göçü durur.

Ne yazık ki imparatorluğun iktisadî durumunun alt üst oluşu da yeniden uyum sağlanması gereken zamana denk gelir.

Yahudi cemaatinin bağrından yeni bir duruma bilinçli bir şekilde karşı koyabilecek yetenekte, modern ruhanî ve sivil bir yönetim çıkmalıydı. Öyle olmadı. Tüm gözlemciler hahamların bağnaz karakterleri, cehaletleri, gerçek ruhanî değerlerini kaybettikleri, fanatizmleri üzerinde ısrar ediyor ve "kendileri için okulun amacı çocuğa sadece okuma ve yazma hakkında üstünkörü bilgi vermekten başka bir şey olmayan rutinci hahamlardan" bahsediyor. Yerel gazeteler de hahamların cehaleti ve eğitim yeteneğinden tamamıyla yoksun olmaları konusunda çok sert. Zaten hahamlık bir tür meslek ve herhangi biri haham, hatta öğretmen haham unvanına sahip olabiliyor.

Aynı dönemde Rum ve Ermeni papaz sınıfı cemaatlerinin başlarına geçip modernist ve eğitsel bir faaliyet sürdürdüler. Yahudi cemaatinde

eğitim basit olup sadece İbranice, skolastik ve tekrarcıdır. Çocuk, önce bir kadın tarafından yönetildiği için "Maestra" diye adlandırılan bir anaokula, ardından ilkokula, aynı zamanda "Meldar" da denilen "Talmud Tora"ya gider. Sınıfta tek bir öğretmen, genellikle bir haham, ve gruplara ayrılmış altmış kadar öğrenci bulunur. Her grup sıra ile öğretmenin önünde, daire şeklinde yere oturur. Sınıf aynı zamanda haham ve ailesi için konut görevi de görür. Dinî ayinler de orada yapılır. Eğitim esas itibarıyla mekanik bir şekilde Tevrat'tan ayetler öğrenmekten ibarettir. Çocuklar sık sık bedensel cezalara çarptırılır: Dizler bağlı bir şekilde falaka, ellere vurma, bileklere kelepçe.

Entelektüel seçkinler olması gereken hahamların edebî üretimleri ise o dönemde zayıftır: Birkaç derleme ve çeviri.

Yönetimsiz toplum az gelişmişliğin derinliklerine gömülür. Gençleri eğitmek, doğumları kısıtlamak konusunda hiçbir politika -örtülü tabiî- yoktur. Erken evlenme alışkanlığı ve büyük bir hızla artan nüfus, sefaleti giderek arttırır.

XIX. yüzyılın ortalarında İzmir Yahudileri Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalanına kıyasla bir miktar gecikme ile iktisadî etkinliklerini Rum ve Ermenilere kaptırır. İki yüzyılda durum belirgin bir şekilde bozulmuştur. "Yahudiler" diye yazar Ubicini "hiçbir gelişmeyi kabul etmediler ve gözlerinin önünde cereyan eden ve diğer ulusların, Türklerin, Rumların, Ermenilerin katıldıkları yenilenme hareketinin ortasında hareketsiz kaldılar..."[14] "Yabancı konsolosların veya Saray'ın tercümanıydılar" diye devam eder. "Tüm ticarî ya da diplomatik ilişkiler onların aracılığı ile yapılmaktaydı. Daha sonra Osmanlı yönetiminde, gümrüklerde, kambiyoda, bankada önemli görevler aldılar. Ama Rumlar ve Ermeniler de Avrupa dillerini öğrendi ve Yahudiler bir tür umursamazlık ve uyuşuklukla yerlerinin alınmasına göz yumdular."

Bir Fransız papazın XVII. yüzyılda Osmanlı Yahudileri hakkındaki yargısı çarpıcı bir tezat oluşturmaktadır: "Öyle becerikli ve hünerliler ki herkesin onlara ihtiyacı var. Türkler ve yabancı tüccarlar arasında önemli bir aile yoktur ki hizmetinde, malları değerlendirmek ve iyi olup olmadı-

---

14 Ubicini (M.A.), *a.g.e.*, sh.375-377.

ğını anlamak için, ya da her olup biten hakkında fikir vermek için bir Yahudi bulunmasın. Şehirde olan her şeyi, kimde neyin bulunduğunu, kalite ve miktarını, satılacak mı yoksa takas mı edileceğini ayrıntısıyla söyleyebilirler. Öyle ki ticaret hakkındaki bilgileri sadece onlardan alabilirsiniz. Diğer Doğu uyruklu olanlar, Rumlar, Ermeniler vb. bu yeteneğe sahip değildir."[15]

Yine bir Fransız seyyahının, Pitton de Tournefort'un 1702'de İzmir Yahudileri hakkında söyledikleri: "Tüm işler Yahudilerin elinden geçiyor. Ülkenin âdetlerine uymak şart, yani eşyalarımızı onlara teslim etmek, onların görüşüne göre satmak, uygun gördükleri takdirde Doğu'dan mal satın almak ve değiş tokuş yapmak (...). Bütün ticaret Yahudilerin aracılığı ile yapılıyor ve ellerinden geçmeyen bir şeyi ne satmak ne de almak mümkün (...). Haklarını teslim etmek lazım, diğer tüccarlardan daha becerikliler. İzmir'de oldukça varlıklı bir yaşam sürdürüyorlar ve iyi para harcıyorlar."[16]

XX. yüzyıl sonu yazarları İzmir Yahudilerinin durumunun, Osmanlı Yahudilerinin hepsininki gibi, XIX. yüzyıl ortalarında maddi açıdan iğreti ve entelektüel bakımdan yetersiz olduğu konusunda hemfikir. Ancak onlar gibi bizim de aklımıza kuşkular düşüyor. İhtişamdan bu kadar düşkünlüğe geçenler Osmanlı Yahudileri mi? Gözlemcilerin bakış açısında da önemli bir değişme yok mu? XVII. yüzyılda Avrupa'da Yahudileri gettolara kapatılmış, sefil bir şekilde bırakarak gelen seyyahlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda kent toplumu ile çok daha iyi bir şekilde bütünlük sağlamış ve önemli bir yer işgal eden Yahudiler görüyorlardı. XIX. yüzyıl seyyahları ise aksine hür, şehrin yaşantısına katılan Avrupa Yahudilerini tanıyorlardı ve Türkiye'de buldukları karşısında doğal olarak şoka uğruyorlardı. Doğu'ya XV. Louis tarafından gönderilen bir XIX. yüzyıl yazarı, Marquis de Villeneuve, sefareti için yaptığı bir çalışmada şöyle der: "Hükümetimiz içeride işkence ettiği kişileri dışarıda destekliyordu. Fransız Krallığı'nın Yahudileri her türlü haktan yoksunlar ve şüpheli muamelesi görüyorlardı. Kendi ülkelerinde sürgün edilmiş gibiydiler. Buna karşılık

---

15 Lewis (Bernard), *a.g.e.*, sh.163-164.

16 Aşağıda verilen birçok ayrıntı şu eserlerden alınmıştır: Galante (Abraham), *Histoire des Juifs d'Anatolie,* cilt. 1, 1937; cilt. 2, 1939, Istanbuk, Babok. - Franco (Moise), *Essai sur l'Histoire des Israélites de l'Empire Ottoman,* Paris, Durlachet, 1898.

resmî kararlar Doğu'nun himaye edilen Yahudilerinin, resmî merasimlerde ulusa eşlik etmelerine izin veriyordu."[17]

Daha da genelde, XIX. yüzyıl seyyahları geniş caddeli, ışıklandırılmış, çöplerin belediyelerce toplandığı şehirleri tanıyordu. Osmanlı şehirlerinin, özellikle de Yahudi Mahallesi'nin görüntüsü karşısında şaşırmaları doğaldı. Oysa Osmanlı şehirleri, Avrupa şehirlerinin iki yüzyıl önceki haline çok benziyordu.

Nihayet, Avrupalı gözlemciler, onlardan da çok Alyans öğretmenleri Batı'nın modernlik ve gelişme, özellikle teknik gelişme, entelektüel değerleri ile doluydu. Kutsal metinlerin incelenmesine, hayat ve ölüm konusunda felsefi düşüncelere, insanın Tanrı ile ilişkilerine, kabalacıların öğretileri uyarınca sözcük ve harflerin gizli anlamına, bazen kahinlik ve astrolojiye vararak kaderlerin kendiliğinden var olmasına adanan bütün bir hayatı, ancak küçümseyebilir ya da hor görebilirlerdi. Cahil dedikleri bu hahamlar çoğu zaman, gösteri kaygısı, yayımlama hatta diğer kuşaklara aktarma umudu ya da isteği olmadan geride parşömen üzerine elle yazılı ciltler dolusu tefsir ve fikirler bıraktılar. Yahudi olsun olmasın Avrupalı gözlemcilerin bunlara bakışı ilgisiz ya da düşmancadan başka olamazdı.

---

17 Vandal (Albert), *Une Ambassade Française en Orient Sous Louis XV: La Mission du Marquis de Villeneuve, 1728-1741*, Galante tarafından anılmış, *Histoire des Juifs d'Anatolie*, cilt. 1: *Les Juifs d'Izmir* sh.140-141.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

"Los Muestros"[1]

Biz, İspanyol Yahudileri

İzmir'in bir Yahudi Gazetesi, 1911

İzmir'in Yahudi cemaatinin akla ilk gelen kimlik öğesi dindir kuşkusuz. Osmanlı iktidarı, imparatorluğu oluşturan farklı "milletleri", farklı cemaatleri, farklı "ulusları" dinlerine göre belirlemiştir. Müslüman "milleti" örneğin, farklı ırklardan gelen kişileri bir grup altında toplar (bu ırk tabiri XIX. yüzyılın sonunda Nazizmin verdiği aşağılayıcı anlama sahip değildir): Türkler, Araplar, İslâmlaştırılmış Slavlar; farklı lisanları olan kişiler: Türkçe, Arapça, Yunanca, Bulgarca konuşanlar; ve İslâm'ın içinde Sünniler ve Şiiler. Ama İzmir'de Müslümanların hepsi Türk'tür, o kadar ki yerel basın Müslüman cemaati belirtmek için hemen her zaman Türk "ulusu"ndan bahseder. Yahudi "milleti" ise Yahudi dini ile belirlenmiştir ve bu Yahudiliğe ilgililer tarafından ne itiraz edilebilir, ne de tartışılır.

Dine uyma, kuralların belirlediği kadar tam olmadığı zaman bile geneldir. Büyük Yahudi bayramlarından kaçış yoktur. 1900'de bir İzmir Yahudisi için Yom Kipur[2] günü oruç tutmamak, avlu ya da balkonunda Sukot[3] çadırını kurmamak, Pesah[4] seder'ine katılmamak düşünülemez; dö-

1 Los Muestros: "Bizimkiler", Osmanlı Yahudileri kendilerini sıkça böyle belirtirdi. Daha ileride Avrupa ve Amerika'daki göçlerinde de böyle belirteceklerdir.

2 Yom Kipur, 24 saatlik bir orucun tutulduğu bir tefekkür ve dua günü, Büyük Af günüdür.

3 Sukot bayramı İbranilerin kırk yıl boyunca Sina çölündeki göçebe hayatını anar. "Yedi gün haymelerde oturacaksınız; İsrail'de bütün yerliler haymelerde oturacaktır; ta ki, İsrail oğullarını Mısır diyarından çıkardığım zaman, onları haymelerde oturttuğumu nesilleriniz bilsinler; ben Allah'ınız RAB'İM.." (Levililer Bap 23 ayet 42) - e.n.

nemin gazetelerinde hamursuz ekmeğin reklamları şubat ayının başından itibaren geniş yer kaplar.[5] Her ailede erkek Şabat (cuma) akşamı dinî ayine katılmalı, kadın yemeğe başlamak için aile reisinin şarap duasını söylemesini beklerken şamdanın mumlarını yakmalıdır. Cumartesi günü çalışmak bir skandal konusudur. Her oğlan çocuğunun sekizinci günde sünnet edilmesi ve cemaatin tam bir üyesi sayılacağı on üçüncü yaşgününde Tevrat'ı[6] okuması doğaldır. Her evliliğin bir haham tarafından kutsanması ve her cenazenin atalardan süregelen törenlere göre yapılması da öyle. "Alyans okulunun müdürü Yom Kipur'a, Şabat'a uymadı ve "taref"[7] yeme cüretini gösterdi: Bu, halkı çok kızdırmıştır" diye yazar Hahambaşı, Alyans'ın Parisli yöneticilerine ve ekler "bu kişinin davranışı okulun kapatılma sebebi olabilir".[8]

Dinî bayramlar, toplumun tümünde olduğu gibi, özel ve genel şenlik fırsatlarıdır. Yahudi olmayan Fransızca *L'Impartial* (*Tarafsız*) gazetesindeki bir küçük ilanda Sukot Bayramı münasebetiyle trenle Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir'e bir gezinti teklif edilmektedir. Purim[9] Bayramı sırasındaki İzmir karnavalı bütün Osmanlı İmparatorluğu'nda meşhurdur ve her mezhepten İzmirli katılmak üzere Yahudi Mahallesi'ne gelir: Aydınlatılmış sokaklar, çiçekten kolyeler, konfetiler, araba kortejleri...

Atalardan kalma bir dine aidiyet, cemaatin tüm üyeleri tarafından duyurulmakta ve içten hissedilmektedir. Tevrat'taki önemli kişiler konuşmalarda, gazetelerde ve halka yönelik gösterilerde sürekli anılmaktadır. *La Buena Esperanza* (*Umut*) gazetesi *Talmud*'daki[10] atasözleri üzerine tefsirlere birçok sütun ayırır; sinemada, *Kardeşleri Tarafından Satılan Yusuf, Musa'nın Hayatı, David ve Goliath, David ve Saül, Ruth ve Boaz, Hanna ve Oğulları*

---

4 Pesah (Hamursuz), İbranilerin Mısır'dan çıkışını anar. Seder, ilk iki gece dua ve şarkılar okunan, aile yemeğine eşlik eden törendir.

5 *La Boz del Puevlo,* 1909, 1910, 1911, passim.

Matza, Pesah'ın sekiz günü boyunca yenmesi gereken maya içermeyen bir ekmektir.

6 Tevrat: Kutsal Kitap'ın başında yeralan beş kitap. Yahudi geleneğinde bunlara Torak denir.

7 Taref: Gıda ile ilgili dinî gereklere uymayan.

8 AAIU, Türkiye, II C 8-14, Palacci, 11 Ekim 1877.

9 Purim bayramı M.Ö. V. yüzyılda katliamdan kurtulan Pers İmparatorluğu Yahudilerinin selamete kavuşmalarını anar.

10 Talmud, Yahudi dini hakkındaki yorum ve tartışmaların bütünüdür.



1899 yılında İzmir'de bir Yahudi ailesi.

filmleri oynatılmaktadır. İzmirli yazarlar Musa ya da Ester hakkında tiyatro eserleri yazarlar.

Toplumsal hayat sinagogları merkez alır. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce sayıları kırktır.[11] Aralarından birinin adı Romaniyot sinagoglarının genellikle taşıdığı isimdir; bir başkası "yabancıların sinagogu" olarak adlandırılır ve ilk İber yarımadası göçmenlerinin gelişini anımsatır; başkaları kesinlikle XVII. yüzyıldan beri mevcuttur ve o dönemin metinlerinde belirtilmiştir; en önemlisinin adı "Portugal"dır (Portekiz) ve izlerine XVII. yüzyıl yazılarında rastlanmaktadır. O dönemde İzmir'e gelen Maranolar tarafından kurulmuş olması çok muhtemeldir; Aşkenaz[12] adı verilen Doğu Avrupa'dan yeni gelen göçmenlerin gittiği bir sinagog da vardır. XX. yüzyılın ilk yıllarında Karataş'ta büyük bir sinagogun inşa edilmesi, bu yeni mahalleye geniş bir Yahudi kitlesinin yerleştiğini kanıtlar.

11 Galante (Abraham), *Histoire des Juifs d'Anatolie,* cilt. 1: *Les Juifs d'Izmir (Smyrne),* Istanbul, Babok, 1937, sh.341.

12 Doğu Avrupa kökenli Yahudiler böyle adlandırılır (Aşkenaz: İbranice Alman). Aşkenazların dinî törenleri, İspanya kökenli Sefarad Yahudilerin törenlerinden biraz farklıdır.

İbadet mekânlarının çoğu, genelde haham olan aile reisi tarafından inşa edilen ve bakımı yapılan, ailenin oturduğu yerin merkezinde bulunan dua yerleridir: Bu, "kortijo"nun[13] müminler için ayrı bir girişi olan odalarından biridir. Sahibi olan ailenin adını taşır.

Dua yeri olan sinagoglar aynı zamanda toplanma yerleridir; meclisin cismani üyelerinin seçim işlemleri orada yapılır.

İzmir cemaatinin Yahudiliği önemlidir; ancak İzmir Yahudileri kendilerini dünyanın dört bir yanına dağılmış geniş bir dinî toplumun üyeleri olarak görür mü? Avrupa, Afrika veya Amerika'daki dindaşlarıyla kendilerini ne derecede dayanışmada hissederler?

Tabiî, gazeteler tüm dünya Yahudilerinin haberleriyle doludur. *La Boz del Puevlo* her sayısında konuya bir köşe ayırır ve bir Fransız veya İngiliz Yahudisinin şu veya bu yüksek makama atanmasını memnunluk hisleriyle yazar. Makaleler geçmişteki büyük Yahudi adamlarını, Fas ya da Çin'deki Yahudilerin durumunu, İran'daki Yahudi okullarını veya Amerikan Yahudi Kongresi'ni konu alır. Dreyfus Olayı kamuoyunu çok ilgilendirir. Zola'nın ölümü birçok sayıda yer alır. Olayla ilgili polemikler ve mahkeme de öyle: Büyük puntolu tam bir sayfa Dreyfus'a iade-i itibarı selamlar. Fransa'da Yahudi bir subayın mahkûm edilmesi sonra saygınlığına yeniden kavuşturulması, olayın birbirini takip eden bölümlerinin uyandırdığı ya da ortaya çıkardığı antisemitizm, Fransız kamuoyunun önemli bir kısmının bir masumdan, masum bir Yahudi'den yana olması, başka yerlerde olduğu gibi İzmir'in Yahudi cemaatinde de son derece büyük bir yankı uyandırdı ve Osmanlı Yahudi cemaatinden daha geniş bir cemaatle dayanışmada olduğunun bilincine varmasını sağladı; onlarca yıl sonra Zola'nın, Scheurer-Kestner ve Albay Picquaert'ın resimleri İzmirli Yahudilerin evlerini hâlâ süslemeye devam edecektir. Dreyfus Olayı'nın çözülmesi ile aynı dönemde Fransa'da kilise ile devletin ayrılması Alyans öğretmenleri ve gazeteler tarafından kilise taraftarlarının yenilgisi ve antisemitizmin sonunun başlangıcı olarak alkışlandı. Bu antisemitizm gazeteler tarafından düzenli olarak kınanır; Çar İmparatorluğu'ndaki Yahudi kıyımı öfke ile bildirilir, Rus Yahudilerinin durumu için bir bölüm ayrılır, yardımlarına koşmak için yardım kampanyaları başlatılır.

13 Kortijo: Yaşanılan odaların açıldığı merkez bir avlu.

Ancak olaylar daha somutlaşırken, İzmir Yahudileri zulüm gören dindaşları ile dayanışma içinde olduklarını nasıl gösterirler?

Kıyımlardan kaçan yüzlerce Avrupalı Yahudi göçmen İzmir ve çevresine gelir[14] ve Yunan Krallığına bağlanmayı reddeden Girit, Tesalya ve Makedonya Yahudilerine katılır. Her dönemde, nereden gelirlerse gelsinler, nereye giderlerse gitsinler, tüm göçmenlerin karşılandığından daha fazla coşku ile karşılanmazlar.

1877'de Osmanlı uyruklu Kafkas Yahudileri söz konusudur; Alyans sorumluluğunda Aydın yakınlarında bir çiftliğe yerleştirilirler ve onlar için bir tarım kolonisi oluşturulur. 1892'de bir grup Rus Yahudisi Osmanlı İmparatorluğu'na sığınır. Sultan'ın bir iradesi Avrupa Türkiyesi'nin birçok vilayetine ve İzmir bölgesine yerleştirilmelerini emreder. Yaklaşık 150 aile, yani 750 kişi İzmir'e gelir; 20.000 nüfuslu yerel bir Yahudi toplumu için bu, büyük bir rakamdır. Bu konuda, göçmenleri karşılamak ve barındırmaktan, acil ihtiyaçlarını gidermekten ve onların sosyal hayata katılmasını sağlamaktan sorumlu olan Alyans okulunun müdürünün Paris'e yazdığı mektupları tahlil etmek ilginçtir. Bu mektupların üslûbu bile anlamlıdır; bazen bir tür merhamet hissedilse de, hiçbir zaman bir dayanışma, geniş bir Yahudi cemaatine aidiyet izlenimi edinilmez. Bu göçmenlerin yabancı olduklarının çok sık altı çizilir. Müdürün istek ve yakınmalar karşısındaki öfkesi kolaylıkla okunabilir. "Rus göçmenler çok şey istemeğe başladı. Artık rica etmiyor, onlara para vermem için bana ihtar ediyorlar." Bu göçmen grubu arasında ortaya çıkan fuhuş konusunda İzmir'in Fransız basınındaki kampanyayı sona erdirmek için müdür Türk mercilerine başvurarak "kamu ahlakına hizmette bulunmak üzere" bu duruma bir son vermesini ister ve Alyans'a o sığınmacıları Amerika Birleşik Devletleri'ne yollamasını tavsiye eder.

Aydın'da Kichinev Yahudi kıyımından kurtulan sığınmacılar bir çiftliğe ortakçı olarak yerleştirilmiştir. Birkaç ay sonra onlardan sorumlu Alyans okulunun müdürü "her hafta düzenli olarak gökten yiyecek düşmesine alışkın bu nankörlerin, nitelenemez davranışlarından" söz eder. "Bağırıp çağırmaya ve tehdit etmeye devam ediyorlar. İlk izlenimlerim bu insanları daha yakından tanıdığımdan beri çok değişti. İftira, dedikodu, ihanet ve

---

14 Galante (Abraham), *Histoire des Juifs d'Anatolie*, cilt. 1: *Les Juifs d'Izmir (Smyrne)*, İstanbul, Babok, 1937, sh.8-9.



Bir ketuba (Dinî evlenme akdi).

hırsızlık küçük kolonilerinde kol geziyor".

Okul müdürlerinin, yani kültürlü ve açık fikirli insanların tutumu böyle ise, Yahudi toplumunun tutumunu hayal etmek zor olmasa gerek: Ya bu göçmenler iş bulup rekabet oluşturuyorlar; ya da iş bulamıyor ve sosyal karmaşa faktörü haline geliyorlar. Türkçe "Polonyalı" anlamına gelen "Lehli" sözcüğü, kısa zamanda Yahudi İspanyolca'sı diline giriyor ve ciddi bir hakarete dönüşüyor: Pis, yırtık pırtık giyinmiş kimse. Sığınmacılar bu durum karşısında acı hissederler. İşte Fransa Hahambaşısı'na yazdıkları: "Şehrimizdeki Yahudi toplumu anane ve alışkanlıkları bizden tamamıyla farklı olan Sefaradlardan oluştuğundan, bize karşı hemen her zaman düşmanlığa dönüşen mutlak bir güvensizlik hissediyor, bizi tamamıyla yabancı bir ulus olarak görüyorlar."

Bu mektup beceriksizliği açısından çok belirgindir: İzmir Yahudileri bu Rus ve Romanyalıları "tamamıyla yabancı bir ulus" olarak görmektedir; zaten ardından sığınmacılar için toplanan paraların İzmir Yahudi cemaatindeki cemiyetler için kullanıldığı suçlaması gelir.

Bütün tanıklıklar birbirine uymaktadır: Belki sadece bir teşkilatlanma eksikliği yüzünden, belki önceden hiçbir eğitim verilmeden malaryanın kasıp kavurduğu tarımsal koloniler kurmaları istenmesi yüzünden, Çar İmparatorluğu'ndan 1877 ve 1892'de, Romanya'dan da 1900'de kovulan bu Yahudilerin Anadolu'ya gelişi "gerçek bir felaket" olarak görülüyor ve

yerel toplum tarafından hiçbir dayanışma sezinlenmiyor. "Buradaki Yahudiler" diye yazar Aydınlı bir öğretmen, "Doğu Avrupa Yahudilerine karşı önüne geçilmez bir tür antipati duyuyor."

Birkaç yıl sonra Siyonizmin Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişmesi başka yerlerde olduğu gibi İzmir'de de şiddetli polemiklere yol açar. Bu konuya döneceğiz. Burada yöneticilerin ve propaganda yapanların "yabancı" kökeninin Siyonizme karşı olanlar tarafından sık sık kullanılan ve kuvvetle geliştirilen bir mazeret olduğunun altını çizmekle yetinelim. "Bu Avrupalı haydut ve şarlatanların (yaptıklarından) ilk ıstırap çekecek olan bizleriz (...). Onların ne umrunda? Onlar hiçbir kanunun ulaşamayacağı yabancı vatandaşlar, halbuki biz Osmanlı vatandaşları, çocuklarımız ve torunlarımız onlar yüzünden acı çekeceğiz."

En azından cemaatin entelektüel tabakası ve yöneticileri arasında, o dönemde tüm Yahudiliği dolaşan fikir hareketine aidiyet kavramı yok mu?

XIX. yüzyılda Doğu Avrupa'da o zamana kadar kutsal, dolayısıyla sürekli donmuş olarak görülen İbrani dilinde bir Rönesans gerçekleşir. Şair ve nesirciler Tevrat dilini modernize eder, din dışı kullanıma uygular, eserlerini yayımlar ve yayarlar.[15] Bu Rönesans İzmir Yahudilerini ilgisiz bırakmaz. Avrupalı konferansçılar gelip o konuda konuşurlar. "Dilimizi yeniden yaşatalım" diye başlık atar *La Boz del Puevlo* gazetesi. *La Buena Esperanza* gazetesi ise ücretsiz İbranice dersleri ilan eder. "Uyanalım, Avrupalı kardeşlerimiz gibi dilimizin Rönesansı için çalışalım (...). Dil olmadan ulus olunmaz (...) Çocuklarımızın ulus ve dine sadık olmasını sağlayalım." Modernleştirilmiş İbrani dilini yaymak için dernekler kurulur: İbrani dilinin arkadaşları, Ebrea. Gazeteler birçok kez konuyu işler, okurlar konferanslara katılmaları için teşvik edilir.

İzmir Yahudileri XIX. yüzyıla kadar sadece Avrupalı Yahudilerde görülen Aydınlanma'nın karşılığı "Haskala"ya da duyarsız değildir. Bu etkinin altında, Avrupalı ve Osmanlı Yahudi entelektüeller yazışmaya başlarlar. Yahudiliği nesnel bir çalışma ile aşmaya çalışan, bir anlamda Yahudi

---

15 Bu dönemde İzmir kütüphanelerinde bu konuda Fransızca eserler bulunur, özellikle bir edebiyat tezi yapan Slousch'unkiler: Slousch (Nahum), *Renaissance de la Littérature Hébraique (1743-1885)*, Paris, Société nouvelle de librairie et d'édition, 1903; *La Poésie Lyrique Hébraique Contemporaine (1882-1910)*, Paris, Mercure de France, 1991.



Karataş, Göztepe.

tarihinden sıyrılmış olan Alman Yahudi hareketi "Wissenschaft des Judenstums" da İzmir'de yankı bulur:[16] Konferansçılar tarihi çalışmaların yararını işlerler. Ancak dönemin belgeleri incelendiğinde yankıların silik olduğu görülür: Bu reformcu hareketlerin İstanbul ve Selânik'te yaratmış olabileceği etkinin uzağındadır İzmir.[17]

Yani İzmir Yahudilerinde tüm kıtalara yayılmış dinî ve etnik geniş bir cemaate aidiyet kavramı hissedilirse de bu, somut olaylarla yüzleşmeye direnemeyen ve Avrupalı Yahudi cemaatleriyle oldukça gevşek olan bağların güçlendiremediği pek kopuk bir duygudur. İyi belirlenmiş somut bir alana, Osmanlı Yahudiliğine ait olma inancı daha fazla hissedilir.

Her cemaat gibi, her "ulus" gibi, İzmir'de görülebildiği şekilde Osmanlı Yahudi "ulusu" kimliğini "kurucu mitler"e dayandırmaktadır. Her İzmir Yahudisi çocukluğundan beri bilir ki "İspanya'dan 1492'de Aragonlu Ferdinand ve Katolik İsabel tarafından kovulduk". Tıpkı her Fransız çocu-

---

16 *Wissenschaft* konusunda bkz. Gratz (Heinrich), *La Construction de l'Histoire Juive*, çeviri Maurice-Ruben Hayoun, Paris, Cerf, 1992. - Stern Taeubler (Selma), "Eugen Taebuler and the Wissenschaft des Judentums", *Publications of the Leo Baeck Institute of Jews from Germany (3)*, 1958, sh.40-59.

17 Benbassa (Esther) ve Rodrigue (Aron), *Juifs des Balkans, Espaces Judéo-Ibériques (XIVe-XXe siècle)*, Paris, La Découverte, 1993, sh.200-204.

ğunun "Galyalı atalarının kulübelerde yaşadığını" bilmesi gibi. Bu İspanyol dönemi konuşmalarda, okullarda ve gazetelerde sürekli anımsatılmaktadır. Kovulmadan dört yüz yıl sonra İspanya gündelik hayatta hâlâ son derece mevcuttur. Aydın'da Yahudiler, her yıl Saragosa'daki Yahudilerin 1390'da soylarının yok edilmesinden kurtulmalarını sağlayan bir mucizeyi, Saragosa Purimi'ni kutlar -Aydın Yahudileri bunu tek yapanlardır-; Olay, Osmanlı şehrindeki sinagogda özenle saklanan bir parşömende anlatılmaktadır. "İspanya şiirleri" gazetelerdeki bir bölüme konu olmaktadır. Maranoların hikâyesi tefrika halinde anlatılmaktadır. İspanya'nın Müslüman ve Hıristiyan döneminde yaşamış büyük adamların, hekim ve felsefeci İbni Meymun'un, banker ve devlet adamı İsaac Abravanel'in hayatı konferansçılar tarafından aktarılmaktadır. İbn Gabirol'un* XI. yüzyıl ve Yuda Halevi'nin** XII. yüzyıl şiirleri yayınlanmakta ve öğretilmektedir. XII. yüzyılın felsefî eseri '*Kuzari*' tercüme edilmekte ve basılmaktadır. Engizisyona gelince, gazetelerde uzun uzun, hatta bazen polisiye roman şeklinde anlatılmaktadır: "Engizisyon Mahkûmu". Kukuletalı engizisyoncular, mahkeme ve odun yığını çocuklarda kâbuslara neden olmaktadır. İzmir Yahudileri, tarihî simgesel olarak ikinci Mabed'in yıkılışıyla çakışan İspanya'dan kovuluşu, dört yüz yıl sonra güncel bir yas gibi hissetmektedirler.

Yahudi'nin İber Yarımadası'ndaki durumuna başka bir nitelik kazandırıldığını ve abartıldığını ve bir ulusun kimliği için şart olan o "kurucu mitler"den birine dönüştürüldüğünü anlamak gerekir. Bu "kurucu mit" tabiri genelde, doğru olmadığı söylenemeyen ama basite indirgenmiş, yüceleştirilmiş, yeniden inşa edilmiş ve bağlamlarından kısmen arındırılmış ve ortak bellekte yer alan bir tarihî olaylar bütününü kastetmek için kullanılmakta olandır. 1492'daki kovulma sakin bir gökyüzünde bir şimşek değildir. "Reconquista"dan (yeniden fetih) önceki Arap dönemi Müslüman ve Yahudiler arasında her zaman mükemmel bir uyum dönemi olmamıştır. Müslüman İspanya'daki Yahudiler kuşkusuz, Hıristiyan İspanya'daki gibi iktisadî ve kültürel açıdan mutlu gelişme dönemleri yaşadılar. Ancak aynı zamanda işkence ve felaket dönemleri de yaşadılar. İbni Meymun, Almohad egemenliğinden kaçıp Fas, Filistin ve Mısır'a sığınmak zorunda

(*) Şelomo Ibn Gabirol (yaklaşık 1020-157) İspanyalı Yahudi şair ve felsefecidir - e.n.

(**) Yuda Halevi (1075 öncesi-1141) İbrani şair ve felsefecidir - e.n.

kaldı. Hıristiyan Kastilya'da 1391'de sayısız Yahudi katledildi, sinagogları ve evleri yakıldı; 1492 kararından, hatta engizisyonun yeniden örgütlenmesinden önce Yahudileri toplumdan koparmak ve dışında tutmak için düzinelerce önlem alındı.[18] Hiç önemi yok: İspanya dönemi, İzmir Yahudileri tarafından gerçek bir altın çağ olarak algılanmaktadır. Bayram günleri yaptıkları pastayı "Pandispanya" (İspanya Ekmeği) diye çağırırlar.[19]

İzmir Yahudilerinin İber Yarımadası Yahudilerinin soyundan gelmemesi de mühim değildir. Osmanlı şehirlerinde yerli Yahudiler, Romaniyotlar ve göç ederek gelen Yahudiler arasındaki karışma da gerçekte kolay olmadı: İspanyollar, Romaniyotları aynı aşağılayıcı yananlamla "tochavim" yani "yerliler" diye çağırıyordu. Romaniyotlar ise İspanyolları "megorachim", "kovulmuşlar" diye çağırarak karşılık veriyordu. XIX. yüzyılda Romaniyotlardan kalan tek iz, bazı soyadlarıdır: Galimidi, Politi... Tüm İzmir Yahudileri'nin İspanya'dan 1492 yılında kovulmuş oldukları varsayılıyor.

Aynı şekilde Tuna Avrupası'ndan veya Rusya'dan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kazanmasıyla katılan Orta Avrupa Yahudi cemaatlerinin birbirini izleyen göçleri de, İspanyol'dan başka bir köken belirten Russo, Polaco, Alaman ya da Eskenazi soyadlarının çokluğuna rağmen, neredeyse silinmiştir.

Ne olursa olsun, İzmir Yahudileri kendilerinden bahsederken sık sık "biz İspanyol Yahudileri" der.

Bu Osmanlı Yahudi "ulusu"nun İspanyol kökenlerinin en iyi kanıtı, Granada kararından sonra İzmir Yahudilerinin çoğunluğunun İspanyol atalarının dilini konuşmasıdır. Bir ulus kimliğinin arasındaki bağ ve tanığı olarak dilin önemi kuvvetle kanıtlanmıştır. "Diller, halkların kimliğinin

18 İspanya dönemi ve kovuluş hakkında birkaç eserin oldukça eksik bir listesi: Benbassa (Esther) ve Rodrigue (Aron), *a.g.e.*, sh.18-57. - Kriegel (Maurice), *Les Juifs à la fin du Moyen Age dans l'Europe Méditerrannéenne*, Paris, Hachette, 1979. - Lacave (José-Louis), Armengol (Manel) ve Ontanon (Francisco), *Sefarad, Sefarad. La Espana Judia*, Barselona, Unwerg, 1987. - Leroy (Béatrice), *L'Expulsion des Juifs d'Espagne*, Paris, Berg International, 1990 - *Les Juifs d'Espagne (1492-1992). Histoire D'une Diaspora*, Henry Mechoulan yönetiminde, Paris, Liana Levi, 1992. - Lewis (Bernard), *Juifs en Terre d'Islam*, Paris, Flammarion, 1896. - Roth (Cecil), *Histoire du Peuple Juif*, Paris, La Terre retrouvée, 1957. - Sachar (Abram-Léon), *Histoire des Juifs*, Paris, Flammarion, 1973 - *Dictionnaire Encyclopédique du Judaisme*, Geoffrey Wigoder yönetiminde, Paris, Cerf, 1993.

19 Bu altın çağın, Osmanlı Yahudilerinin torunları tarafından hâlâ öyle algılandığı belirtilebilir: "Üç dinin İspanyası" olduğundan çok güzelleştirilmektedir. Kovuluşun 500. yıldönümü parlak bir şekilde kutlanmıştır.



1900'lü yılların başında Yahudi bir çift.

aynası", "diller, tahakküm altındaki halkların sancağı" diye yazar Hagège.[20] Kimliklerini bir dilin çevresinde ifade ya da inşa eden "ulus" örnekleri sayısızdır: Bugün eski S.S.C.B. ülkeleri, eski Yugoslavya, XX. yüzyılın başında Endonezya, bağımsızlıktan sonra İrlanda. Cumhuriyet Türkiyesi bile tam anlamıyla bir Türk kimliği bulmak ve Osmanlı İmparatorluğu'na sırt çevirmek için Osmanlı dilini Arap ve Acem köklerden arındırarak Anadolu köylülerinin konuştuğuna daha yakın bir dil oluşturmuştur. İspanya ve Portekiz'den kovulanlar, daha sonra da onlara katılan Maranolar, Osmanlı İmparatorluğu'na beraberlerinde İber Yarımadası lisanlarını da getirdiler. Bu göçmenler tarafından konuşulan dil, XV. yüzyılda konuşulan İspanyolca'dan, daha doğrusu dilbilimcilerin dediği gibi İspanyol lisanlarından, *los espanoles de las Espanas,* İspanyaların İspanyolları, hiçbir şekilde farklı değildi. Kastilya, Aragon, Leon bölgelerinin lehçeleri ve Portekiz dilinin bir sentezi söz konusudur ve bugün bu sentez Cervantes'ten önceki İber Yarımadası dillerinin yaşayan bir müzesi olarak görülmektedir.[21]

---

20 Hagege (Clause), *Le Souffle de la Langue. Voies et Destins des Parlers d'Europe*, Paris, Odile Jacob, 1992, sh.13.

21 Sephiha (Haim-Vidal), *Le Judéo-Espagnol,* Paris, Entente, 1986, Haim-Vidal Sephiha dilbilimci kariyerini Judéo-Espanyol'a vakfetmiş, bu dil için Paris Üniversitesi'nde bir kürsü kurulmuştur.

Bu dile İzmir Yahudileri genelde İspanyolca, çok daha nadiren de "Djudezmo" (Yahudice) ya da "Djidio" (Yahudi) derler. Alışılagelmiş Fransızca tabir "Judeo-Espanyol", yani Yahudi İspanyolca'sıdır.

İbrani dinî törenlerinin müminler tarafından anlaşılabilmesi için genelde "ladino" diye adlandırılan, İbranice'nin kelimesi kelimesine tercümesi, İbranice metinle örtüşen ama İspanyol sözdizimine uyan ve İspanyolca sözcüklerden oluşan taklit bir lisan, bir İspanyolca "kutsal dil" yaratılmıştır. Bu litürjik lisanlar, ülkeye özgü dilin çeşitlemeleri, birçok dinde mevcuttur: Ortodoks ve Rum Katolik Hıristiyanlarda, Kilise Rumca'sı, Kilise Ermenice'si, konuşulan Rumca ve Ermenice'den farklıdır.

Birçok dilde olduğu gibi, modern Rumca örneğin, halk lisanı ile kültürlü sınıf lisanı, gündelik lisan, evde konuşulan ve söylev ya da törenlerde kullanılan lisan arasında birçok değişken vardır.[22]

Çeşitli Osmanlı şehirlerindeki İspanyolca arasında da birkaç değişken vardır. İzmirliler bir Selâniklinin, kendilerinin "hazer" dediği "yapmak" için "fazer" demesine, kendileri balığa "pechkado" derken Selâniklinin "peche" demesine, bunlardan daha da çok, kaz için "pata" sözcüğünü kullanmasına bu, İzmirlilerde erkek cinsel organını kastettiği için çok gülerler.

Asırlar boyunca orijinal İspanyolca İbranice, Türkçe ve Rumca sözcükler, XIX. yüzyılın sonunda ise Fransızca kelimeler ve kelime sıralamalarıyla zenginleşti, o kadar ki Sephiha'nın Fragnol (Fransızca-İspanyolca karışımı) diye adlandırdığı şekle dönüştü. Bu konuyu, Alyans aracılığı ile Fransız etkisini inceleyeceğimizde işleyeceğiz.

XV. ve XVI. yüzyıl göçmenleri çok kısa zamanda o zamana kadar Romaniyot cemaatler tarafından konuşulan Rumca'yı ortadan kaldırır. Osmanlı İmparatorluğu'nun fetihleri sonucunda katılan Balkan ve Tuna Avrupası'nın Yahudi cemaatleri de çok kısa zamanda İspanyolca'yı benimsedi ve önceden kullandıkları lisanları unuttu. Nihayet XIX. yüzyıl boyunca Çarlık İmparatorluğu ve Romanya'dan gelen göçmenler de Yidiş, Rusça, Romence veya Polonyacalarını bir nesil sonra unutur ve İspanyolca konuşmaya başlarlar.

Dolayısıyla Judeo-Espanyol XIX. yüzyıl başında, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer Yahudiler gibi, İzmir Yahudilerinin neredeyse tek lisanı

22 Nehama (Joseph), *Dictionnaire du Judéo-Espagnol*, Madrid, CSIC, 1977, sh.VIII.

olur. Evlerinde kapalı kalan çocuk ve kadınların konuştukları yegâne dildir. Erkekler, ticarî ilişkileri sırasında alay edilen bir şive ile birkaç kelime Türkçe, daha nadiren de Rumca kullanır. Fransızca'nın ne durumda olduğunu daha ileride göreceğiz.

1927'deki sayım sırasında Türkiye Yahudilerinin %84'ü Judeo-İspanyolca'yı anadilleri olarak belirttiler. Sekiz sene sonra, 1935'te sadece İzmir şehri için oran hâlâ %84'tür. Üstelik göz önüne almak gerekir ki vatansever bir coşku ile, ya da özellikle "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyasının baskısı altında -bu konuya tekrar döneceğiz- bir miktar Yahudi, aşikâr gerçeğe karşın Türkçe'yi anadilleri olarak bildirdi; Batı snobizminin etkisiyle bazıları Fransızca diye yazdı; otuz ya da kırk yıl önce Doğu Avrupa'dan göç eden birkaç aile belki de Yidiş konuşuyordu. Gerçek rakamın 1935'te, haydi haydi 1900'de, %100'e çok yakın olması muhtemeldir.

XVII. yüzyıldan beri Osmanlı İmparatorluğu genelinde ve bundan bir asır sonra İzmir'de İspanyolca, on üç yaşında Bar Mitzva töreni sırasında sinagogda Tevrat'ı incelemiş olan Yahudiler tarafından okunabilmesi için İbrani harfleriyle yazılmaktadır; kullanılan matbaa harfleri, dua kitapları için dinî harfler, ya da gazeteler veya gündelik kitaplar için raşi'dir; işlek yazı solitreo diye adlandırılır. İbrani harfleriyle yazılan bir Latin dilinin görünürdeki garipliği İzmirlileri hiç de şaşırtmaz: Ortaçağda Fransa'da İbrani harfleriyle yazılan bir Judéo-Fransızca olduğu gibi, İzmir'in Katolik Ermenileri Rumca konuşur ve Latin harfleriyle yazar; Türkçe bile, Mustafa Kemal bu yazı şeklinin dilin yeteneklerine uymadığını saptayıncaya ve Latin harflerini şart koşuncaya kadar, Arap harfleriyle yazılmaktadır.

Osmanlı Yahudi toplumunun kendine has, tüm üyelerince anlaşılan ve konuşulan bir dilinin olması, çok kimlikli ve çok dilli Osmanlı İmparatorluğu'nda hiç de hayret verici değildir, özellikle de Türk ve Rumların aşağı yukarı eşit sayıda olduğu, bazılarının Türkçe, çoğunluğunun ise sadece Türkçe konuştuğu, diğerlerinin Rumca ve çoğunluğunun sadece Rumca konuştuğu İzmir'de hiç şaşırtıcı değildir. Cemaatlerin her birinin bu tek dil konuşma özelliği, cemaatler arasında ve özellikle bireyler arasında ilişkiler olsa da, bunlar çatışmacı ya da barışçı olsun, gerçekte birbirleriyle bir karışma olmadığını ortaya çıkarıyor.

Her ne olursa olsun, İspanyol dili başka yerlerden çok İzmir'de, Os-

manlı Yahudi cemaatinin gerçekten tanımlayıcı faktörüdür. İstanbul'da yönetici Yahudi sınıfı devlet yaşamına daha çok karıştığı için Türkçe bilgisi daha yaygındır; iç bölgelerdeki küçük şehirlerde Yahudi cemaatlerinin sayısı daha azdır ve Türk ve Rum cemaatleri ile ilişkiler daha sıktır.

Halk dili ile edebî dil arasında, İzmir ve Selânik arasında, bölgeye özgün dille dinsel dil arasında işaret etmiş olduğumuz değişkenler, mükemmel bir anlaşmayı hiçbir şekilde etkilemeyen nüanslardır. Judeo-Espanyol'un eskiliği ve içerdiği başka lisanlardan katkılara rağmen, bir İzmir Yahudisi ile çağdaş İspanyolca konuşan biri arasında hiçbir iletişim zorluğu yoktur. İspanyolca konuşan Avrupalı bir yolcu bu İspanyolca konuşan Doğu Akdenizlileri keşfettiğinde şaşırır ve bazen hayran kalır. "Yahudiler dilimizi koruyor ve kullanıyor ve sadece İspanyolca alışveriş ve pazarlık ediyorlar" diye yazar bir İspanyol yolcu Yahudilerin İspanya'dan kovulmalarından bir asırdan fazla geçtikten sonra. "İspanya'dan gelenler hâlâ yanlarında getirdikleri dili konuşuyor" diye yazar bir başkası birkaç yıl sonra. Dönemin tüm eserleri Süveyş Kanalı'nın açılışı için çıktığı Mısır gezisinden dönüşte İmparatoriçe Eugénie'nin İstanbul'dan geçtiğini belirtir; Hahambaşı'nın İspanyolca konuşmasına şöyle cevap verir:

"Haşmet-meâbları İspanyolca mı konuşuyor?"

- Evet Majesteleri, Türkiye'deki tüm Yahudiler, İspanyolca konuşuruz.

- Ah! Vatandaşlarım arasında bulunmak benim için ne büyük mutluluk! Anadilimi konuşmak!

- Majesteleri bu mutluluk bize ait.

- Bu dili ne zamandan beri muhafaza ediyorsunuz?

- İspanya'da bulunduğumuz dönemden beri Majesteleri...

- Hepsi [Osmanlı Yahudileri] İspanyolca konuşur mu?

- Hepsi, Majesteleri.

- Ah! Ne keyif! Ne mutluluk![23]

Daha da şaşırtıcı bir şey vardır. Osmanlı Yahudileri İspanyol dilinin kendilerine öylesine özgü olduğunu düşünüyor, XV. yüzyıl İspanyası'na kendilerini o kadar yakın hissediyor ve çağdaş İspanya konusunda o kadar cahiller ki, bazen Türk ve Yahudi olmadan İspanyolca konuşuyor olunabileceğini hayretle keşfediyorlar. Tüm eserler, Selânik'te karaya çıkan bir

---

23 Franco (Moise), *Essai sur l'Histoire des Israélites de l'Empire Ottoman Depuis les Origines Jusqu'à nos Jours*, Paris, Durlacher, 1897, sh.178.

İspanyol papaza Selânikli Yahudilerin nasıl laf attığını yazar: "Bir Yahudi papaz!"[24] Aynı şekilde Avrupa'da İspanyolca konuşulduğunu duyan İzmirli bir çocuk, bu dilin Türkiye'den başka yerlerde de konuşulduğunu hayretle fark eder.

Bir başka "kurucu mit" İspanya'dan kovulan Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu tarafından karşılanmasıdır. İzmirli her Yahudi çocuk bilir ki Sultan II. Bayezid "İspanya Yahudilerini candan karşıladı" ve sözlerini aktarır: "Ferdinand'a akıllı bir kral diyorsunuz, o krallığını fakirleştirdi ve bizimkini zenginleştirdi." "Bir fermanla - diye devam eder XIX. yüzyılın son yıllarına ait bir eser - valilere İspanyol Yahudilerini reddetmek bir yana, onları tatlılıkla kabul etmelerini emretti. Bu göçmenlere kötü davrananları ya da en küçük zarar verenleri ölüm cezasıyla tehdit etti." Sultan'a atfedilen bu sözler çok büyük ihtimalle asılsızsa da -Osmanlı kaynaklarında hiçbir izine rastlanmamaktadır- XIX. ve XX. yüzyıl Yahudi kaynaklarında çok sık belirtilmesi son derece açıklayıcıdır. "Bütün dünya barbarken ve tüm kapılar bize kapanırken, Türk vatanı dört yüz yıl önce bizi kabul etti: Bu, Yahudi ulusunun asla unutmadığı bir gerçektir (...). Biz Yahudiler, Türkiye'de hiç acı çekmedik."[25]

Osmanlı kabulü çok gerçektir: İspanya Yahudileri imparatorlukta sadece bir sığınak değil, iktisadî ve kültürel açıdan da gelişebileceği bir yer buldu. Ama bu karşılamanın bir hükümdarın âlicenaplığına atfedilemeyeceği açıktır: "Sultan (...) İspanya hükümdarının Yahudilere bütün çektirdiklerini duydu ve (...) bunların bir sığınak ve barınak arayışında olduğunu öğrendi. Onlara acıdı ve tüm imparatorluğuna mektuplar yazarak ve haberciler göndererek hiçbir valinin Yahudilerin girişini reddedemeyeceğini ya da onları kovamayacağını bildirdi": Bunlar dönemin Hahambaşısı'nın söyledikleri. Gerçek tabiî ki çok daha siyasî ve pragmatik: İstanbul kırk yıl önce fethedilmişti. Osmanlılar Hıristiyanlardan sakınıyorlardı ve faal, zanaat, ticaret ve banka bilgisi olan, ayrıca da Avrupa dillerini ve ya-

---

24 Sephiha (Haim-Vidal), *L'Agonie des Judéo-Espagnols*, Paris, Entente, 1977, sh.15.

25 Galante (Abraham), *Turcs et Juifs, Etude Historique, Politique*, Istanbul, Haim, Rozio et Cie, 1932, sh.42-43.

Türkçe çevirisi için bkz. Avram Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, Gözlem Yayıncılık, Istanbul, 1995 - e.n.



Asansör mevkiinden İzmir görünümü.

zısını tanıyan kentli bir nüfusa ihtiyaçları vardı. Bu gerçek, Osmanlı Yahudileri tarafından XIX. ve XX. yüzyılda yazılan eserlerden ve ortak bellekten silinmiştir. Osmanlı iktidarının 1492'deki hoşgörüsü, bu hoşgörünün asırlar boyu sürmesi ısrarla tekrarlanır ve yazılı ve sözlü geleneğin parçası olur. Portekizli Marano bir göçmenin mektubu her zaman anılır: "Orada, Yahudi dininin gereklerinin yerine getirilmesi için kapılar hürriyete ve eşitliğe her zaman açık; kapılar hiçbir zaman kapanmaz. Orada, benliğini yenileyebilir, durumunu değiştirebilir, gelenek ve göreneklerinden sıyrılabilir, yanlış ve hatalı doktrinleri terk edebilir, eski Gerçek'e dönebilir, yabancı bir ülkede Tanrı'nın iradesine aykırı olarak edinmek zorunda kaldığın alışkanlıkları geride bırakabilirsin. Bu imparatorlukla, sana en büyük hürriyeti verdiği için Sultan'ın lütuflarına sahip olacaksın."[26] İstanbul'un fethinden az sonra, diye anlatır 1897'de Osmanlı Yahudilerinin bir öyküsü, Hahambaşı Sultan tarafından Divan'a davet edilir; Osmanlı Yahudilerinin temsilcisi atanır ve imparatorluktaki tüm hahamları belirler. Günümüz tarihçileri bu efsanenin bir temele dayanmadığını düşünmektedir: İstanbul Hahambaşısı'na imparatorluğun tüm Yahudi cemaatleri

26 Usque (Samuel), *Consalaçao*, Galante (Abraham) tarafından anılmış, *aynı eserde..*, sh.28.

konusunda yetki verildiğini kanıtlayacak hiçbir şey yoktur. Burada da önemli olan Osmanlı Yahudilerinin ortak belleğinde yer etmesidir. Yahudilerle Türklerin ortak bir hayat sürdürmeleri ve Osmanlı yetkililerinin sürekli lütfu da aynı şekilde. Toplumların sürgün yoluyla yer değiştirmeye zorlanması kolayca es geçilir: Anadolu ve Balkan Yahudilerinin 1453'ten sonra Konstantiniye'ye transferi; XVI. yüzyılda Safed Yahudilerinin Kıbrıs'a, Belgrad ve Buda Yahudilerinin Edirne, Selânik ve İstanbul'a gönderilmesi.[27] "Zimmi" statüsüne özgü ayrımcı tedbirler de görmezlikten gelinir. Ata binme, üç kürekli sandalla yolculuk etme, belli bir yükseklikle evler inşa etme, bir camiye bitişik eve sahip olma yasağı;[28] XVIII. yüzyıldan bir örnek vereceğimiz, giyimle ilgili yasaklar: "Garip bir şekilde yapılmış, dinî açıdan ve kullanım açısından kınama ve tiksinti hak eden bir tür kalpak icat eden ve giyen zimmiler var. Bu tutumların yasaklanması dinî bir gereklilik ve siyasî bir mecburiyet olduğundan; ve Yahudilerle Hıristiyanlar reaya zimmiler olduğundan; ve şeriat ve mantığın görüş açısından tutumları mütevazı ve alçaklık olması gerektiğinden, bundan böyle kıyafetlerinin Müslümanlarınkine benzememesi için sert bir şekilde uyarın ve bunu engelleyin."

Tabiî sürgün, Hıristiyan ve Yahudiler kadar Müslümanları da ilgilendirmektedir. Ayrımcı önlemler Hıristiyan ve Yahudiler kadar tüm zimmileri etkilemektedir. Türklerle Yahudiler arasındaki uyum kuşkusuz inkâr edilemez; Yahudilerin XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki durumu, aynı dönemde Batı Avrupa'daki Yahudilerin durumu ile hiçbir şekilde karşılaştırılamaz. Ancak yazılarda, sözlü gelenekte, nüans ve kısıtlamalar ortadan kaybolmuştur. İspanyol "altın çağını" bir Osmanlı "altın çağı" izler. İzmir'in Yahudi basınında bir festival yaşanmaktadır. "Yahudiler, engizisyonun en karanlık, en acıklı, en kanlı döneminde, İspanyollar onlara zulmederken, ne canlarından ne de mallarından eminken, Osmanlıların onlara kucak açtığını unutmuyorlar." 1892'de Osmanlı Yahudileri imparatorluğa gelişlerinin dört yüzüncü yılını kutlarlar; tüm sinagoglarda özel dualar, Hahambaşı'nın Sultanı ziyareti, bütün Yahudi

---

27 Lewis (Bernard), *a.g.e.*, sh.145.151.

28 Galante (Abraham), *Documents Officiels Turcs Concernant les Juifs de Turquie, Recueil de 114 Lois, Règlements, Bérats, Ordres et Décisions de Tribunaux*, Istanbul, Haim, Rozio et Cie, 1931, sh.110-131.

gazetelerinin özel sayıları, İspanyolca, İbranice, Türkçe ve Fransızca duruma uygun şiirler; İzmir'de *El Novellista* (*Haberci*) gazetesi "Sürgünler" başlıklı Fransızca bir şiir yayımlar:

Hüzünlü bir yükle ağırlaşmış kalyonlarda
Ezeli sürgünler denizden denize gezer
Acı çığlıklarla sığınma dilerlerken
Geçtiklerini gören uluslar bağırıyordu: Açığa!
(...)
Orada Doğu'da muzaffer bir ülke var:
Gökyüzü yumuşak, toprağı verimli;
Onu yöneten ismimi kalbinde taşıyor.

Orada hepimizin, mütevazı ve zayıfın, aydınlıkta bir yeri var
Orada iyi ve dürüst her zaman üstün gelir
Saraya doğru gidin, kulübeye doğru gidin,
Allah adına ise, kabul göreceksiniz.

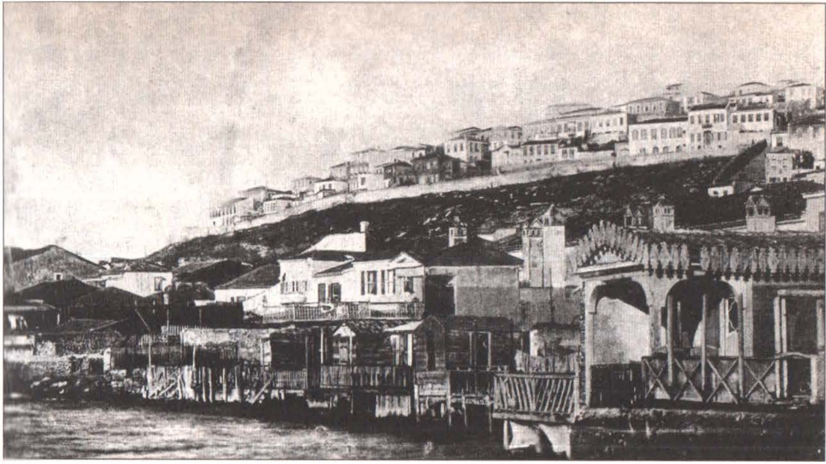
İşte! İşte! Doğu aydınlanıyor
Liman orada! İstanbul uzakta lâl rengi
Güçlü şehre doğru İsrail yol alıyor
Ve şükran ezgileri güneşte patlıyor.

Ve dün herkesin lanet ettikleri
İstanbul'a girdiklerinde, sefil ve çıplak,
İlk kez şunlar işitildi:
"Siz sürgünlersiniz, hoşgeldiniz."

Diğer tüm "uluslar"da olduğu gibi, Osmanlı Yahudi "ulusu"nda da bazı olaylara ayrıcalık tanıyarak ve diğerlerini aza indirgeyerek tarihi yeniden oluşturma isteği vardır.

Gazeteler bu işe soyunur: *La Buena Esperanza* (*İyi Ümit*) özel tefrikalar yayınlar ve İzmir Yahudilerinin tarihi hakkında bir yarışma düzenler. III. Cumhuriyet döneminde Fransa'da olduğu gibi, Osmanlı Yahudi "ulusu"nun da Lavisse'leri ve Malet-Isaac'ları vardır: Franco, Rozanes, Galante.[29] İyileri, tamamen iyileri ve kötüleri, tamamen kötüleri, Vercingéto-

29 Franco (Moise), *a.g.e.* - Rozanes (Salomon A.), *Histoire des Juifs de Turquie et du Moyen-*



Karataş; İzmir'in Yahudi semti.

rix'leri ve Jeanne d'Arc'ları, Ganelon'ları ve Bazaine'leri de vardır: Jozef Nasi, Portekizli Marano, banker ve diplomat, II. Selim'in gözdesi, Nakşos dükü ve Kikladhes valisi olmuştur, Jozef Nasi'nin halası Grasya Mendez, işkadını ve hayırsever, ve daha birçokları; bir de bunların aksine, XVII. yüzyılda İzmir'de kendini Mesih ilan eden ve her zaman yoldan sapmış bir sahtekâr olarak tanıtılan Sabetay Sevi.[30]

Orient, Tel-Aviv, Sofya, Kudüs, Devir, Institut Rav Kook, Husijatin, 1907-1945, 6 cilt (İbranice).

Abraham Galante bir Bodrum Yahudisidir. Bodrum, eski Halikarnas, Rodos yakınlarında, Kos adasının karşısında küçük bir Batı Anadolu sahil kasabasıdır. Asrın başında oradaki Yahudi cemaati otuz kadar aileden oluşuyordu. O zamanlar Osmanlı olan Rodos'ta ve İzmir'de öğrenim gördükten sonra İzmir'e yerleşir, profesör olur, birçok Türk, Judeo-Espanyol ve Fransız gazetesi ile işbirliği yapar, İttihat ve Terakki hareketine katılır. Siyasî faaliyeti yüzünden Kahire'ye sığınır, ardından Birinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'da kalır. Savaştan sonra D'ar-ül-fünûn'a Doğu halkları eski tarihi profesörü olarak atanır, Yahudi cemaatinin en faal yöneticilerinden biri olur, Yahudilerin Türkçe'yi kullanması için mücadele eder, hükümetle ilgili kararlı düşünceler benimser ve milletvekili olarak TBMM'ne girer.

1902-1903'ten itibaren Galante tüm Batı Anadolu'yu gezer, oralarda yaşayanların, ailelerin, sinagogların, okulların, hahamların, zanaatçıların sayısını kaydederek, cemaatin tarihçesini ortaya çıkarmak için mezar taşlarındaki yazıları çözerek Yahudi cematleri hakkında çok ciddi bir araştırma yapar.

Çok zengin tarihî çalışmaları İstanbul, İzmir, Batı Anadolu şehirleri, Ege Denizi adaları, Sabetay Sevi, Ester Kira, Jozef Nasi'yi konu alır.

Bkz. Galante (Abraham), *Histoire des Juifs d'Anatolie, a.g.e.*, sh.183-187. - Weiker (Walter F.), *a.g.e.*, sh.248-249.

30 Galante (Abraham), *Don Joseph Nassi, duc de Naxos, d'Après de Nouveaux Documents*, İstanbul,

İzmir'de gözlenebildiği gibi bu Osmanlı Yahudi "ulusu"nun kendi kültürü vardır. Batı etkisinin çok hissedildiği özümlenmiş kültüre, kitaplara, gazetelere ileride değineceğiz. Burada bahsetmek istediğimiz bir yerde kendiliğinden oluşan halk kültürü, çok eski bir olgunlaşmanın meyvesi.

Dinî bayramlardan, özellikle de Purim karnavalına eşlik eden genel sevinçten söz ettik.

Halk kültürü özellikle şarkı ile ifade edilir. İzmir'den çok şarkı söylenir ve çok müzik çalınır. Musiki dernekleri ve bandolar çok faaldir. Tanınmış profesyonel şarkıcı ve müzisyenler resitaller verir. Sinagogda şarkı söylenir ve müminleri vaazlardan çok çeken, ayini yöneten hahamın sesidir. Sokaklarda şarkı söylenir. Bayramlar sırasında, grup halinde ya da solo, ut veya tef eşliğinde söylenir. Aile arasında ya da çift olarak vakit geçirmek, sevinç, nostalji ya da üzüntü ifade etmek için şarkı söylenir; güzel sesler övünç kaynağıdır; falsolu söylemek bir kusurdur. Müziğin esasını, İspanya'dan getirilen, çoğu zaman yakıcı bir erotizm içeren ama yine de ninni olarak kullanılan, çocukluktan beri bilinen ve nesilden nesile aktarılan çok eski romanslar oluşturur. İzmir'den Rodos'a ya da Selânik'e, sosyal sınıf ve yaş söz konusu olmadan bu şarkılar, bugün başka uluslar için Yunan "rebetiko"su, Portekiz "fado"su ya da Um Kaltum şarkıları ne ise, bir tür tanınma işareti, bir "ulusal" kimlik tanığıdır.[31] İspanyol ritimlerine asırlar boyunca Osmanlı ritimleri de eklenmiştir: Şarkıların bazıları Türk folkloruna çok yakındır, Doğu melodi şeklini kullanır, belirli enstrümanlar eşliğinde okunur ve Müslüman halkın çok hoşuna gider.

XIX. yüzyılın sonunda Batı ritimleri ve Judeo-İspanyol sözlü Türk vatansever şarkıları ortaya çıkar: Buna ileride değineceğiz.

Halk kültürünün diğer bir ifadesi: Atasözleri ve özdeyişler. Bunlara her ülkede, her dönemde rastlanır kuşkusuz: "Noel balkonda, Paskalya köseğide", "Son gülen iyi güler"... Ancak bu, Osmanlı Judeo-İspanyol

---

Fratelli Haim, 1913; *Esther Kyra, d'Après de Nouveaux Documents (contribution à l'histoire des Juifs de Turquie)*, Istanbul, Fratelli Haim, 1926; *Hommes et Choses Juifs Portugais en Orient*, Istanbul, Fratelli Haim, 1927; *Don Salomon Abeniech, duc de Metellin*, Istanbul, Société de Papeterie, 1936; *Nouveaux Documents sur Sabbetai Sevi. Organisation et us et Coutumes de Ses Adeptes*, Istanbul, Fratelli Haim, 1935.

31 Müzikologlar, dilbilimciler ve folklor meraklıları bugün bu Judeo-Espanyol şarkılara çok ilgi gösteriyor. Sayısız plak ve kaset çıkarıldı. Şarkıcılar düzenli olarak konserler veriyorlar.



Karataş.

"halkı"nda gerçek bir tutku, hatta aşırı bir düşkünlüktür. Neşeli ya da hüzünlü, her durum için, her saat için, aşikâr ya da çelişkili, dogmatik ya da pragmatik olanları vardır. Herkes onları bilir ve her fırsatta dile getirir.[32] Bu özdeyişler hemen her zaman Judeo-Espanyol lisanında, bazen de Türkçe'dir; bazen Türk özdeyişlerinin tam tercümeleridir. Aklı selim dolu, tüm Müslüman âleminde tanınan bir tür halk kahramanı olan Hoca'ya atfederler. Osmanlı folklorundan doğan fıkralar sık sık, kendisi de bilge ve mizah dolu olan Nasrettin Hoca ile ilgilidir.

Yemek pişirme sanatını da unutmamak gerekir. Modern sosyologlar her kültürde gastronominin öneminin altını çizer. Her kültürün "kütüksel çekirdeğidir" diye yazar Edgar Morin.[33] Doğrusunu söylemek gerekirse gastronominin derin kültürel karakteri hakkında ısrar etmek lüzumsuzdur: Fransa bir domuz sucuğunun veya dana timüsünün mükemmelliğinin uzun uzun tartışıldığı bir makalede bir politikacının şampanyasına buz ilave ettiğine dair bir kaç satırın yazılması sonucunda, okurun onun Fransız kültürüne ait olmadığı sonucuna varmasına ve seçimle ilgili sonuçlar çıkarmasına yol açan bir ülke değil midir?

İzmir'de, tüm Osmanlı Yahudi cemaatlerinde ortak olan ve kimlikleri-

---

32 Onlara *refranes* adı veriliyor. Araştırmacılar bugün onları derlemek, bir araya getirmek ve yayınlamakla uğraşıyor. Bkz. Saporta Y Beja (Enrique), *Refranes de los Judios Sefardies y Otras Locuciones Tipicas de los Judios Sefardies de Salonica y Otros Sitios de Oriente Recopilados*, Barselona, Ameller, 1978.

33 Morin (Edgar), *Vidal et les Siens*, Paris, Seuil, 1989, sh.364-365.

nin bir özelliği olan bir Osmanlı Judeo-Espanyol mutfak kültürü kuşkusuz vardır. Geniş ölçüde İspanyol ve Osmanlı mutfak kültüründen etkilenmiştir ancak onlardan önemli bir noktada ayrılır: Dinin etliyle sütlünün karıştırılmasını yasak etmesi. Her yerde olduğu gibi gastronomi dinî törenlere eşlik eder: Bu yemek, bu bayram ya da bu tören sırasında hazırlanmalıdır, üstelik de Yahudi törenleri çoğu zaman dualar, şarkılarla ailece yenen yemeklerdir.

Dönemin metinlerini okurken, İzmir'in bir Osmanlı Yahudi "ulusu"nun tamamlayıcı bir parçası olduğu söylenebilir: Kısmen gerçek, kısmen mitleştirilmiş ortak bir geçmiş; birlikte çekilen acılar; kahramanlar ve hainler; kendine özgü bir dil; çok canlı bir din; bayramlar ve törenler; şarkılar, atasözleri ve ziyafetler. Millî bir kimliği meydana getiren tüm öğeler tartışılmaz şekilde mevcut. Zaten dönemin belgelerinde kullanılan tabir, Türkçe "millet" tabirinin karşılığı, "ulus"tur.

Geriye önemli bir noktayı açıklığa kavuşturmak kalmaktadır: Bu "ulus", Renan'ın dediği gibi "şimdiki zamanda ortak bir irade" midir, "gelecekte birlikte gerçekleştireceği aynı bir programı" var mıdır, "açık bir şekilde ifade edilmiş, hayatı birlikte sürdürme isteği" var mıdır?[34] Bir klasik anayasa hukuku kitabındaki deyimi kullanmak gerekirse, "paylaşılan bir gelecek rüyası" mıdır?[35]

34 Renan (Ernest), *Qu'est-ce qu'une Nation?*, tam metin Renan'a ait, Philippe Forest (editör) Paris, Bordas, coll. Littérature vivante, 1991 içinde sh.31-42.

35 Burdeau (Georges), *Droit Constitutionnel et Institutions Politiques*, Paris, Librairie générale de droit et jurisprudence, 1977, sh.22.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Osmanlı Vatanımız

Bir vatanımız var. Bu toprağa kopmaz bir şekilde bağlıyız. Buraya geçmişin gücü, şimdiki zamanın gerekleri, geleceğin beklentileri ile perçinlendik.

İzmir Alyans okulu mezunlarının gazetesi

Judeo-Espanyol lisanında yazılmış "İzmir Yahudi Cemaati Yönetim Nizamnamesi" 1911'de resmen açıklanır. Aslında başlıca hükümleri çoktan beri geçerlidir: Bir taslağı altmış yıl öncesinde yazılmıştı. Nizamname, Ermeni cemaati Nizamnamesi'nden esinlenerek 1864 yılında hazırlanan İstanbul Yahudi cemaatininkinden kopya edilmiştir.

Cemaat, Osmanlı tebaası ya da yabancı uyruklu olsun, İzmir'in tüm Yahudi erkeklerinden oluşur: Yabancıların İzmir'de bir seneden beri ikamet etmesi gerekmektedir.

Cemaatin idarî yapılarını meydana getiren organlar, Meclis-i Umumi, Hahambaşı ve Meclis-i Cismani'dir.

Meclis-i Umumi 20 yaşından büyük erkeklerin oy kullanmaları sonucunda seçilir. Aralarında en az 4 haham ve 6 Aşkenaz Yahudi bulunan 25 yaşından büyük 60 üyesi vardır. Yılda bir olağan kurul yapar ve üyelerinden en az 20'sinin talebi üzerine toplanabilir. Kendi bünyesinden, çoğunluk uyarınca, 3 üyelik bir heyet seçer. Görevleri, Hahambaşıyı ve her sene Meclis-i Cismani'yi seçmek, her geçmiş yıl için Meclis-i Cismani'nin sunduğu bütçe raporunu kabul etmek ve gelecek yıl için bütçe tasarısını görüşmektir.

Her sene Meclis-i Umumi tarafından gizli oyla seçilen Meclis-i Cismani, aralarında en az 7 Osmanlı tebaası ve 1 Aşkenaz bulunan 11 üyeden meydana gelir. Haftada bir kez toplanır. Cemaat işlerini ve laik işleri yürütür.

Hahambaşı, yargılama alanına giren Yahudi cemaatlerinin her birinden 2 temsilcinin yardımcı konumunda olduğu Meclis-i Cismani tarafından seçilir. 35 ilâ 55 yaşları arasında, Osmanlı uyruklu olmalı ve Türkçe bilmelidir. Hahambaşı, Yahudi cemaatini yerel Osmanlı mercileri nezdinde temsil eder. Tüm icraatları Meclis-i Cismani tarafından onaylanmak zorundadır.

Hahambaşı kendisi dışında seçilen 4 üyeden oluşan Ruhanî Meclis "Bet Din"e başkanlık eder: Bu kurul aile meselelerine (boşanma, veraset) karar verir ve dine saygı gösterilmesine dikkat eder.

Bu metni okuyunca birtakım gözlem ve düşünceler akla geliyor. Her şeyden önce Yahudiliğin hiçbir kanıtı istenmiyor, hiçbir tarifi verilmiyor. İzmir'de her şey apaçık ortada: Kişi Yahudidir, Türktür, Rumdur ya da Ermenidir, bu herkesçe, özellikle de ilgili tarafından kabul edilen bir şeydir. Bizi ilgilendiren dönemde başka dinden biriyle evlilik istisnaî; Hıristiyanlığa veya İslâm'a geçiş son derece nadir.

Ardından Osmanlı tebaası olmayan Yahudi seçmenlerden ve tabiî ki nispeten çok sayıdaki Osmanlı uyruklu olan ama bir Avrupa ülkesi, özellikle İtalya ve Fransa tarafından himaye edilenlerden söz edebiliriz.[1] Bu sonuncular kapitülasyonlara tâbidir, yani bir Osmanlı tebaasıyla -dönemin metinlerinde daha çok "Osmanlı uyruklu" denmektedir- uyuşmazlık halinde ticaret mahkemelerine başvurulur. Yerel basında bu himayeden yararlanan ve kötüye kullanan devlet memurları ile Osmanlı uyrukluların şiddetli eleştirilerini üzerlerine çeken kişi örnekleri çoktur. *La Boz del Puevlo*, belediye yönetmeliklerine uymamak için Fransızlar tarafından himaye edilme durumunu ileri süren ve tezgâhına Fransız bayrağı çeken sokak satıcısının durumunu aktarır. Gerçekten yabancı uyruklu olanlara gelince, kendilerini -en azından yerel gözlemcilerin gözünde- kanunların üstünde görürler; bununla birlikte oy verme hakları vardır ve halkı temsil eden makamlarda yer alabilirler. Gazetelerde yansıtıldığı şekliyle, kamuoyunun fikrince farklılık, en azından psikolojik olarak, uyruğa göre değil, etnik kökene göre yapılmaktadır: Osmanlı ya da Yunan uyruklu olsunlar, Rumlar önce Rum olarak görülmektedirler; kendileri de çoğu zaman kendilerini önce Rum, sonra da belki Osmanlı hissederler: Jön Türk ha-

1 XIX. yüzyılın sonunda İzmir'de, üyeleri Fransız himayesi altında olan birçok Yahudi aile vardır. Bkz. AAIU, Türkiye, İzmir, LXXX E, Cazès, 3 Temmuz 1874.

reketi sırasında vatansever coşkularını Yunan bayraklarının arkasında yürüyerek göstermeye çekinmezler; Yunan Kralı'nın doğum günü münasebetiyle Yunan bayrağını asmaya da. Kaybedilmiş toprakları yeniden talep etmeye sevk eden bu karışıklık, bu anlaşılmazlık Balkan Savaşları ve 1918-1922 Türk-Yunan Savaşı sırasında gayrimüslim cemaatlerin tutumunu ve Kemalist zaferden sonra Türk Hükümetinin ve halkın tutumunu anlamaya yardım eder. Jön Türk Hükümetinin "ırklar birliği" siyasetinin de birçokları tarafından neden ütopik olarak görüldüğünü de açıklar. Yahudilere gelince, Osmanlı Devleti'nin bir Türk ulus-devlet olmaya doğru gelişimi onları bir ikilem karşısında bırakacaktır: Osmanlı Yahudileri, önce Yahudi mi, Osmanlı mı? Cumhuriyet ilanından sonra soru şöyle sorulacaktır: Yahudi Türkler mi yoksa Türk Yahudiler mi?

Yahudi cemaatinin idarî yapılarını tarif eden metne geri dönersek, bu yapıların demokratik karakteri inkâr edilemez: Halk oylaması ile seçilmiş bir Meclis-i Umumi; bu meclisten ortaya çıkan ve ona karşı sorumlu olan bir Meclis-i Cismani; kendisi de Meclis-i Umumi tarafından seçilen bir Hahambaşı; seçilmiş bir Ruhanî Meclis; azınlıkların temsil edilmesi; her yıl yenilenen bir Meclis-i Cismani ile vefatına ya da istifa etmesine kadar görevinden alınamayan bir Hahambaşının güçleri arasında belirli bir denge. Dinî gücün, laik güce yakından bağımlı olduğunu belirtmek gerekir: Bu, XIX. yüzyıl boyunca milletlerin teşkilatlanmalarında kendini gösteren bir eğilimdir.[2] Hahambaşının tüm icraatı Meclis-i Cismani tarafından onaylanmalı ve onun da imzasını taşımalıdır. Yine de Hahambaşı büyük bir prestije sahiptir ve bu prestij pratikte ona yaygın bir güç kazandırmaktadır, bu da neden çok göz dikilen bir makam olduğunu açıklar.

Yahudi "ulusu"nu yöneten yapılar çok geniş güçlere sahiptir. Bu "ulus" tabirinin, dönemin basın ve yazılarında genellikle kullanılan tabir olduğunu yeniden hatırlatalım. Yönetici organların elinde bir sürü yaptırım vardır: Para cezası, hapis, sürgün ve aforoz. Örneğin 1896'da et fiyatlarının artmasını protesto eden ve cemaatin gelir ve giderleri hakkında

---

2 Weiker (Walter F.), *Ottomans, Turks and the Jewish Polity. A History of the Jews of Turkey*, Lanham New York, Londra, University Press of America, 1992, sh.151-169. - Karpat (Kemal H.), "*Millets* and Nationality: The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era", *Christians and Jews in the Ottoman Empire, The Functioning of a Plural Society*, Benjamin Braude ve Bernard Lewis (editörler), cilt. 1: *The Central Lands*, New York, Londra, Holmes and Meier, 1982 içinde sh.141.169.

açıklama isteyen bir gazete müdürü aforoz edilir. Hahambaşı bunu şöyle duyurur: "Bu yazı ile, J.A.nın İsrail halkından ayrıldığını ve çıkarıldığını bildiriyorum. Dolayısıyla ona dört arıştan (dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan bir ölçü) fazla yaklaşmamaya dikkat edin."

Yönetici merciler özellikle parasal olmak üzere, kişiler arasındaki anlaşmazlıklara da hal yolu getirir. Cemaat gelirlerinden sorumludurlar: Sermaye üzerinden vergi, dinî gereklere uygun bir şekilde kesilmiş et tüketimi üzerinden vergi, hamursuz, şarap, rakı, peynir, acı bakla, kabak çekirdeği üzerinden vergi. Nişan ve düğünlerden vergiler alırlar. Osmanlı Devleti tarafından talep edilen vergiler yönetim mekanizması tarafından merkezileştirilmekte ve toplu olarak ödenmektedir. Cemaat bütçesi yakından izlenmektedir. Her mükellefin ödemesi gereken vergiyi saptayan cemaat yetkilileridir. Bu sistem sık sık sert bir şekilde eleştirilmekte ve Meclis-i Cismani'nin kararlarının keyfiliği belirtilmektedir.

Bu parasal sorumluluklar dışında temsil kabiliyetine sahip merciler medenî hal kütüğünü tutma görevine de sahiptir. Millî eğitimle ilgilenmek ve hayır derneklerini kontrol etmek de vazifeleridir. Hayır dernekleri, asır değişirken İzmir'in sosyal yaşamında çok önemli bir rol oynar. Her türden olanları vardır: Muhtaçlara yardım etmek için, hastaları ziyaret, göç etmiş ailelere yardım, yetim genç kızların çeyizini oluşturmak için, cenazelerle ilgilenmek için, düğünler sırasında müzik çalmak için; ayrıca siyasî ve kültürel dernekler de vardır: Türk dilinin yaygınlaşması için, İbrani dilinin öğrenimi için, kan iftiralarının lanetlenmesi için, Hıristiyanlığa ve İslâma geçişlere karşı mücadele için, cemaat içinde değişik eğilimleri birbirlerine yakınlaştırmak için. Tüm bu dernekler çok faaldir: Toplantı ilanları, kurul raporları, parasal yardım çağrılarına yerel basında çok sık rastlanır.[3]

Kıyıdan içerideki şehirlerde de aynı faaliyet görülür. 1903 tarihli bir mektupta Yahudi nüfusunun 2.500 olduğu Manisa'da dokuz derneğin adını verir; onlar da çok çeşitlidir: Yoksul genç kızlara drahoma sağlayan dernek, bir ölümle sarsılan ailelere yardım eden dernek, Yahudi mahallesine kuyu ve çeşme yapmaktan sorumlu dernek, Fransızca bilgileri yeterli oluncaya dek Judeo-Espanyol eserler okutmak üzere gençleri toplayan dernek, fakir öğrencilere ayakkabı tedarik etmekten sorumlu kun-

3 *La Boz del Puevlo,* passim. Galante (Abraham), *Histoire des Juifs d'Anatolie,* cilt. 1: *Les Juifs d'Izmir (Smyrne),* İstanbul, Babok, 1937, sh.100-106.

duracılar derneği, zor durumdaki tüccarlara düşük faizle borç para veren bankacılıkla ilgili dernek.

Yani Yahudi halkı arasında çok büyük bir dayanışma vardır. Bu husus Avrupalı ve yerel gözlemciler tarafından vurgulanır.

"İzmir Yahudi Cemaati Yönetim Nizamnamesi"nin tahlilini bitirmek için iki gözlem daha. Judeo-Espanyol dilinde yazılmıştır ve geçerli olan bu metindir; diğer yandan Hahambaşı Türkçe bilmek zorundadır. Bu zorunluluğun nizamname metninde belirtilmiş olması anlamlıdır. Bu bilginin gerçek olduğu da pek muhtemel değildir. Birçok belge Hahambaşı'nın vilayet meclisine katıldığını ancak konuşulanları anlamadığını belirtir. İstanbul'da bile 1900 yılında Sultan'la görüşmeye giden Hahambaşı'ya bir tercümanın eşlik etmesi zorunludur.

İdarî yönetmelikle tanımlanan siyasî ve dinî yapılar pratikte nasıl işlerler? Genelde iyi gibi görünüyor. Ubicini 1854'te Osmanlı Yahudi cemaatinin Osmanlı Hükümetinin tebaası olan beş cemaat arasında en iyi yönetilen olduğunu yazar;[4] İzmir cemaati hakkında Slaars'ın da görüşü aynıdır.[5] Seçimler dürüst bir şekilde yapılmaktadır; normal sürelerde ilan edilirler; mevcut birçok liste vardır; seçim propagandası serbesttir; adaylar tarafından elde edilen oy sayısı ilan edilir ve yayımlanır. Toplantıların raporları gazetelerde verilir. Cemaat politikası halkın gösterilerine, açık tartışmalara ve gazetelerde süren tartışmalara konu olur. Adlî açıdan, Rum ve Ermenilerin Yahudilerle anlaşmazlıkları için kendi mahkemelerinden ziyade Yahudi mahkemesine başvurdukları sıkça görülür.

Ancak Meclis-i Cismani'nin abartılı gücüne karşı eleştiriler sıktır; Hahambaşı'nın resmî makamlara karşı cemaati tek başına temsil etmesi de eleştirilir. İşlevsel bozukluklar çoktur. Hahambaşı ile Meclis-i Cismani arasında anlaşmazlıklar baş gösterir. İstanbul Hahambaşısı'nın, İzmir valisinin ve Osmanlı Hükümetinin hakemliğine gerek duyulur ve halk ayaklanmalarına neden olur. Yerine geçme kavgaları çıkar: İlgili taraflar sadece Os-

4 Ubicini (M.A.), *Lettres sur la Turquie: Tableau Statistique, Religieux, Politique, Administratif, Militaire, Commercial etc. de l'Empire Ottoman*, II. kısım: "Le Raias (Grecs, Arméniens, Arméniens Catholiques, Israélites, Latins)", Paris, Dumaine, 1854, sh.367-374.

5 Slaars (Bonaventure), *Réponse à M. Gaston Deschamps relevant ses appréciations ineptes sur Smyrne; ses calomnies contre les habitants de cette ville; ses erreurs historiques, archéologiques, etc.*, Brüksel, Vandera, 1893, sh.35.

manlı yetkililerine değil, Avrupa konsoloslarına da başvururlar; halk ayaklanmaları daha da şiddetlenir.



Rafael Çikurel, Abdülhamid döneminde zaptiye amiri.

Para ve vergiye ilişkin problemler de sıktır. XIX. yüzyıl ortalarında önceki yönetimin kötü olması, Avrupa rekabetinin artması ve yönetici Yahudi sınıfının ayrıcalıklarını muhafaza etmek istemesi, ayrıca da Osmanlı askerî vergi yükü yüzünden cemaat ağır bir bütçe açığı ile karşılaşır. Bu durum yerel yöneticileri vergileri, özellikle de et üzerinden aldıkları vergiyi yükseltmeye sevk eder. bu vergi en yüksek teklifte bulunana kiralama şeklinde verilir; bu şekilde tayin edilen kiralayıcılar cemaate anlaşmaya varılan meblağı öder, kendileri de tüketicilerden vergi tahsil ederler. Protestolar şiddetlidir: Basın kampanyaları hesap sorar ve kötü yönetimle görevi kötüye kullanmaktan söz eder. İlgili çeşitli taraflar arasında anlaşmazlıklar giderek artar; İzmirli olmayan kasaplar dinî gereklere göre hayvan kesimi izni alırlar: Rekabet kızgınlaşır. Burada da İstanbul Hahambaşısı'nın, yerel Osmanlı makamlarının ve tebaalarını korumak için araya giren yabancı konsolosların hakemliği istenir. Anlaşmazlıklar gazete sütunlarını doldurur. Bunlar kıyıdan içerideki şehirlerde de sıkça görülür. Aydın'da örneğin, Meclis-i Cismani'nin istifasına ve yeni seçimlerin yapılmasına yol açarlar.

Adlî açıdan da Yahudi kuruluşları her zaman mükemmel bir şekilde işlemez ve önceden belirttiğimiz gibi XIX. yüzyıl başında Türkler ve Rumlar Yahudilerle olan anlaşmazlıkları için Yahudi mahkemelerine başvururlarsa da, asrın sonunda bunun aksi söz konusudur: Yahudiler giderek daha sık bir şekilde anlaşmazlıklarını, Yahudi mahkemenin ilk kararından sonra bile Türk mahkemelerine götürmektedirler.

Yahudi "ulusu"nun siyasî yapılarının nasıl örgütlendiği ve pratikte nasıl çalıştığı görülmektedir: Demokratik kurumlar; idarî, malî ve adlî gücün ademi merkeziyetçiliği ile gerçek bir özerklik; ancak Avrupa ekonomisinin etkisinin büyümesine ve yerel elit tabakanın gücünü korumayı istemesine bağlı, engellenemeyen anlaşmazlıklar; ve bu anlaşmazlıklar yüzünden yerel Osmanlı makamlarının ve merkezî Yahudi ve Osmanlı güçlerinin hakemliğine başvurma gereği; Avrupalı güçlerin, konsoloslarının aracılığı ile ve kapitülasyonlar rejimine tâbi, korunan Yahudilerin talebi üzerine sık sık araya girmeleri.

Yerel Osmanlı iktidarı dahili belediye işlerine de sık sık karışmaktadır - yol bakımı örneğin. Belediye düzenlemeleri yayımlamakta, Yahudi mahallesini kontrol ederek düzenlemelerin uygulandıklarını denetlemektedir.

Osmanlı Yahudi "ulusu", Osmanlı devlet yaşamına yakından bağlıdır. Yahudiler siyasî hayatın içindedir. Bazıları vilayet ve belediye meclisinin üyesidir. Yahudi gazeteleri yerel ve millî seçimlerde oy verilmesi için çağrıda bulunmaktadır. Yahudiler askerî tıpta yüksek rütbelere ulaşmaktadır.

İki tarafta da Yahudilere rastlanmaktadır, bazılarına Abdülhamit iktidarı makamlarında, bazılarına Jön Türk muhalefetinde. *La Boz del Puevlo,* Jön Türk hareketinden sonra kimilerinin anılarını yayımlar. Rafael Çikurel "dramlar ve tehlikelerle dolu hayatını" tefrika halinde anlatır:[6] Limanda zaptiye amiridir, yani kişilerin giriş ve çıkışından sorumludur. Söyledikleri Abdülhamit rejimi altında İzmir'in gündelik yaşamı hakkında ilginç bilgiler verir. Bir önceki bölümde sözünü ettiğimiz Ermeni komplosunu, özellikle de sayısız kamu binasını yıkacak olan patlayıcıları ortaya çıkaran kendisidir. Ermenilerin bastırılmasında önemli bir rol oynar, yöneticilerinin izini sürer, evleri arar. Yabancı gazeteleri alan

6 *La Boz del Puevlo,* 10 Şubat ve 18 Ağustos 1911.

kişileri izlemek ve suçüstü yakalamak, görevidir: Bu, birçok yıllık yargısız hapisle sonuçlanabilecek ağır bir suçtur. Ama o da bir dindaşı, her ortama giren ve her şeyle herkes hakkında rapor yapmaktan sorumlu hükümet casuslarından biri tarafından ihbar edilir. Çikurel neyle suçlandığı bildirilmeden tutuklanır, yargılanmadan aylarca hapis yatar sonra da görevden alınır.

Yahudi bir casus Sultan'a karşı olmakla suçladığı Abraham Galante'ye yanaşınca, Galante hemen İzmir'i terketmeye karar verir: "Entelektüel, gazeteci, profesör, işte Yıldız tiranını ürkütecek ve tüm casusluk mekanizmasını harekete geçirecek üç iyi neden". İskenderiye'ye vardığında Galante birçok ihtilalci gazete ile işbirliği yapar ve Jön Türk hareketine katılır.*

Jön Türk İhtilalinin ertesinde Alyans öğretmenlerinin yazışmaları büyük bir rahatlama izlenimi verir: Nefes alınamıyor, insan her yerde izlendiğini hissediyor, kimse ile konuşmaya cesaret edemiyor, Avrupa gazeteleri ancak evlerde, gizlice okunabiliyordu. Ancak genelde İzmir Yahudilerinin, Avrupalıların "Kızıl Sultan" diye çağırdıkları Abdülhamit hakkındaki yargısı çok olumludur. Gazeteler sansüre tâbi tutulduklarından, 1908'den önce Sultan'a dizdikleri methiyeler göz önüne alınamaz tabiî. Sultan'ın Yahudilere karşı himaye ve hoşgörüsü ve bunların Haşmet-meâblarına karşı minnet ve hayranlığı sürekli dile getiriliyordu.[7] Ama Alyans öğretmenlerinin raporları, kuruluşun Parisli yöneticilerin yazıları da durmadan "Yahudilerimizin çok şey borçlu olduğu aydın ve liberal bir hükümet"i övmektedir. "Yaşasın Sultan, Yaşasın Sultan! Bu kalpten kopan bir çığlıktır. Haşmet-meâb Sultan II. Hamit ülkemizde çok popülerdir ve son yıllardaki felaketlerden dolayı mutsuz olan dindaşlarımıza hep gösterdiği lütuflar, en liberal ve toleranslı duygularının en açık kanıtıdır."[8] Alyans yöneticileri şöyle yazarlar: "İspanya Yahudilerinin imparatorluğa gelişlerinin dört yüzüncü yılı dolayısıyla, Yahudiler Haşmet-meâblarında, hoşgörüsü her hareketine yansıyan bir koruyucu gördüler. Buna layık olmaya çalışıyorlar, [Alyans] okullarında çocuklar memleket aşkı ve Sultan'a

---

(*) Avram Galanti'nin Mısır'daki faaliyetleri için bkz. Avner Levi "Kahire'de Gazetecilik Yılları ve Avram Galanti", *Tarih ve Toplum*, cilt 26, sayı 153, Eylül 1996, sh. 13-22 - e.n.

7 *La Buena Esperanza*, 5 Kasım 1903.

8 AAIU, Turquie, Izmir, passim.

sadakat duygularıyla eğitiliyorlar." Aynı şekilde aile belleği, sorularımıza cevap veren muhataplarımızda "Yahudileri koruyan ve Yahudi memurları etrafında toplayan bir Abdülhamit anısı" bırakmıştır.[9]

Jön Türk İhtilalinden sonra Alyans öğretmenleri yargılarına nüans getirir: "Müslümanlara davrandıklarından daha kötü davranmama lütfunda bulunuluyordu" diye yazarlar.

Yine de Sultan'ın ve hükümetin birçok kere Yahudi cemaatinin tarafını tuttukları doğrudur. Rusya'dan kıyımlarla kovulan Yahudiler Osmanlı İmparatorluğu'na kabul edilir; çeşitli felaketlerle karşılaşan Yahudi cemaatleri hükümetten parasal yardım görür. Özellikle kan iftiralarında yerel görevlilerin Yahudiler lehine tutum sergilediği de doğrudur. Vali ve mutasarrıflar Yahudi cemaatinin yöneticilerini ziyaret eder, okulları denetler, övücü yorumlar yapar, ödül dağıtımı törenlerine ve okul bayramlarına başkanlık ederler.

Yani İzmir ve bölgesindeki Yahudiler Osmanlı düzenine sıkı sıkıya bağlıdır. Türkiye'de bir hürriyet havası estiğini düşünürler; hükümetin teorik olarak despotça olduğu doğrudur diye yazarlar ancak anayasal bir ülkeye kıyasla zorlamalar çok daha azdır; polis tedirgin edici, vergiler ezici değildir, medenî yükümlülükler hafiftir; kısacası Osmanlı Yahudileri dünyanın başka yerlerinde yaşayan dindaşlarına göre çok daha mutludur; tüm haklardan yararlanmaktadırlar, hemen hemen hiçbir yükümlülükleri yoktur; ayrıca antisemitizm Türkiye'de bilinmeyen bir akımdır.[10] Aydınlı bir öğretmen şehrin tüm çocuklarının katıldığı millî bir bayramı şöyle tarif eder:[11] "Üçer üçer yürüyorlar, bir Türk, bir Rum, bir Yahudi ve böylece aynı vatanın çocukları olduklarını anlıyorlar; Yahudi çocukları sevildikleri ve takdir edildikleri bir ülkede yaşadıkları için şükredebilirler."

Uluslararası bir kriz patladığında İzmir Yahudilerinin vatanseverliği çarpıcı olur: 1897'deki Türk-Yunan Savaşı sırasında, Osmanlı orduları lehine ilahî koruma istemek için sinagoglarda dinî ayinler düzenlenir. Para toplanır. Gönüllüler çarpışmak üzere askere yazılırlar.

Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne karşı bu şefkati bazen genel olarak İslâm'ı da kapsar: Alyans'ın Paris'te yayınlanan gazetesindeki bir makalede

9 Ankete cevaplar.

10 AAIU, Türkiye, İzmir, LXXIV E, Arié, 17 Kasım 1893.

11 AAIU, Aydın, III E, Rahmani, 23 Mayıs 1901.

Kazablanka olayları hakkında İslâm'dan kırıcı bir şekilde bahsetmesi üzerine bir öğretmen ateşli bir şekilde itiraz eder: "Türkiye bir tolerans ülkesidir." diye yazar; "Antisemitizm Kutsal Rusya ve çok Hıristiyan olan Romanya'da ortalığı kasıp kavurmaktadır; Cezayir'de antisemit bir çalkantı başlatan Katoliklerdir."[12]

Yani İzmir Yahudilerinde ve genelde Osmanlı Yahudilerinde Osmanlı Devleti'ne derin bir bağlılık mevcuttur. İzmir Alyans okulunun müdürü şöyle yazar: "Türkiye dindaşlarımız için vaat edilmiş bir toprak olabilir." Yahudi cemaatinin yöneticileri, Yahudilerin Osmanlı Devleti'nin yönetiminde önemli bir yer edinebileceği fikrini geliştirir. "Rumlar" derler, "birçok asır boyunca önemli bir rol oynamışlardır; Yunan Krallığının bağımsızlığından beri bu etki çok azalmıştır. Ermeniler bugün Osmanlı idaresinde birçok görev üstlenmektedir: Taşra valisi, posta müdürü, elçilik kâtibidirler. Ne var ki Ermeni cemaati Abdülhamit Hükümeti gözünde şüpheli durumuna geldi. Neden Yahudiler evvelden imparatorlukta sahip oldukları yeri yeniden kazanmasınlar?"

Ya Türkler Yahudiler hakkında ne düşünmektedir? Yukarıda Sultan'ın, hükümetin ve yerel amirlerin koruyucu ve olumlu tutumunu gördük. Ya halk ve kamuoyu?

İzmir'de Türklerle Yahudilerin karışık bir şekilde, iyi geçinerek yaşadıkları semtler vardır. Ancak zaman zaman olaylar da olur. Bir Alyans müdürü örneğin İzmir'de, amacı gayrimüslimleri, özellikle de Yahudileri hırpalamak, soymak, öldürmek olan bir derneğin varlığını ortaya çıkarmaktadır. Aydın'da Yahudilerin Müslüman mahallesinde yaşamalarını yasaklamak, evi Türk evlerine yakın olan bir kadın öğretmenin taşınması için ve bir cami yakınında bir okulun inşasını engellemek için Türkler tarafından hazırlanan dilekçelere çok sayıda imza toplanır.

Ancak genelde Türk halkının Yahudi cemaatine kötü gözle bakmadığı anlaşılmaktadır. Osmanlı asıllı, son sultanlardan birinin torunlarından, Fransız romancı Kenize Mourad'a aktarılan aile hatıraları XIX. yüzyılın sonundaki gerçek durumun uzağında değildir. "Türkiye'de Yahudiler diğerleri gibi vatandaşlardı. Hünerli ve akıllı oldukları için tak-

---

12 AAIU, Manisa, XCI, E, Brasseur, 9 Ekim 1907.

dir edilirlerdi."[13] Bir Judeo-Espanyol atasözü, Yahudi mahallesinin istila, dükkânların talan edildiği ve kişilerin tartaklandığı olayların Türkler tarafından yapılmadığını şöyle ifade etmektedir: "Türk Yahudi'ye vurmaz."



İzak Hadjez Paşa İzmirli askerî hekim, Girit ve Osmanlı-Rus savaşlarına katıldı.

Gazetelere gelince, birçok kere, özellikle uluslararası krizler sırasında "en sadık, en mert ve en insancıl tebaa arasında asırlardan beri ayrıcalıklı bir yer işgal eden" Yahudileri öven yazılar yayınlarlar. Zaman zaman polemikler ortaya çıkar. Başa takılan nesnenin cinsi, asrın sonunda Türkiye'de farklı cemaatlerin tanımlayıcısıdır: Türkler fes giyer, Rum ve Avrupalılar ise şapka. "Neden Yahudiler şapka giyiyor?" diye sorar Türk gazeteleri. "Sultan'a sadakatlerini ve Osmanlı vatanseverliğini böyle mi kanıtlayacaklardır?" Ancak polemik ılımlı kalır ve Türk gazetesi çocuklara Avrupaî bir eğitim veren Alyans'ı suçlayarak meseleye son verir, öyle ki okuldan çıkışta gençlerin bir acelesi vardır: "Gâvur şapka"yı gitmek.

Temmuz 1908'de Jön Türkler iktidara gelirler; 1876 Kânun-i Esasisi yürürlüğe konulur. İmparatorluğun diğer kentlerinde olduğu gibi İzmir'de de büyük bir sevinç yaşanmaktadır. Yahudiler geride kalmaz. Şenlikler, yürüyüşler, vatansever gösteriler, ateşli söylevler birbirini izler. "Mesih'in

13 Mourad (Kenizé), *De la Part de la Princesse Morte*, Paris, Livre de poche, 1987, sh.833. Türkçe çevirisi *Saraydan Sürgüne*, 1994, İsis Yayınları - e.n.

geldiğini sanıyorduk" diye yazar *La Boz del Puevlo* gazetesi.

Jön Türklerin ideolojisi Yahudi "ulusu"nun yöneticilerininkiyle örtüşür; imparatorluğun "ulusları"nın birleşmesi -İttihatçı harekete adını veren zaten bu ittihat tabiridir- bu "uluslar"ın eşitliği, imparatorluğun Batı Avrupa demokrasileri gibi anayasal bir monarşiye dönüşmesi; onlarca yıldan beri Alyans etkisi altındaki Yahudi cemaati yöneticileri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Batı modeline uyma isteğine karşı özellikle hassastır. "Uluslar" arasında birleşme ve eşitlik, onların arasında uyum, İzmir'in Yahudi gazetelerinin sütunlarında sık sık tekrarlanır. "Ülkemizin orada yaşayan ulusların çalışmasına ihtiyacı var (...). Irklar arasında kavga, intihardır." "Irkların birliği ülkenin tek kurtuluşudur." "Avrupalı güçlerin hareketine karşı çare, kutsal ülkemizin halklarının birliğidir." "Pro Patria: Irkların birliği (...). Türkiye'de ırklar arasında anlaşma, ilerlemenin şartıdır." İlerleme ve uygarlığa doğru yürüyüş, eğitim ihtiyacı, gazete sütunlarında her yerde bulunan tabirlerdir. Yeri gelmişken o dönemin gazetelerinde "ulus", "ırk" ve "halk" sözcüklerinin anlamdaşlığını ve dine atıf yapılmadığını belirtelim: Çok uluslu Osmanlı İmparatorluğu'nun milletlerden oluştuğu ve milletin tarifinin dinî olduğu açıkça unutulmuştur.

Nisan 1909 karşı ihtilalinin başarısızlığı ve Abdülhamit'in tahttan indirilmesi de Yahudi gazeteleri tarafından coşku ile karşılanır. İttihatçı ihtilalin yıldönümü kutlamaları sırasında da her sene coşku vardır. Osmanlı vatanseverliği tekrar tekrar doğrulanır. "Vatan aşkı. Herhangi birine duyduğun aşktan çok daha ateşli, babana duyduğun sevgiden, annene duyduğun şefkatten çok daha güçlü olmalıdır vatana duyduğun aşk."

İzmir Yahudilerinin vatanseverliği, en azından *La Boz del Puevlo* sütunlarında ifade edilen, uluslararası krizler sırasında zirveye çıkar. Gazete, Osmanlı İmparatorluğu ile komşuları arasındaki anlaşmazlığı körüklemek ve iktisadî güçlerini yerleştirmek için sözde Türkiye'yi geliştirme isteklerini sebep gösterdiklerinden, Avrupa güçlerini ikiyüzlülükle suçlar ve onlara şiddetle karşı koyar. *La Boz del Puevlo* "eski ülke, deneyim ve felsefe dolu, sürgün edilenlerin doğal ülkesi, Doğu'nun dostu, eğitici" Fransa'ya hayrandır ve Osmanlı siyasetinin bazen Fransız siyasetine düşman oluşundan üzgündür; yine de Fransa bile gazetenin keskin eleştirisinden kurtulamaz, "binlerce Faslı ve Kongoluyu, onların iyiliğini ve onları uygarlaştırmak istediği için katletmesini bilen medenî, büyük Fransa". *La Boz del*

Puevlo Fas krizini, Fransız-Alman rekabetini, İtalyanların Trablusgarp'ta hak iddia etmesini Avrupalı güçlere karşı en ufak bir hoşgörüde bulunmadan aktarır ve şu sonuca varır: "Yanılmayalım; Avrupa adaleti sıfirdır, tüm bu güzel kelimeler, insan hakları, saygı ve eşitlik kelimeleri, kaplanları ve çakalları gizlemektedir. Avrupalılar için ayrıcalık, "Buradan çık ki ben gireyim, eğer çıkmak istemezsen ben seni zorla çıkarırım" demektir. Ayrıcalık demek, hırsızlık, sürgün, haksızlık, zulüm demektir. İtalya ayrıcalık istemektedir. Bu, şu demektir: "Ben yavaş yavaş bu bölgeyi ele geçirmek istiyorum çünkü ben Hıristiyanım, sen de Müslümansın." Görülüyor ki Abdülhamit döneminde olduğu gibi İttihatçı inkılaptan sonra da İzmir Yahudilerinin Osmanlı vatanseverliği açıkça bir İslâmseverlik şeklini almaya kadar gitmektedir

İtalya ile Türkiye arasında Trablusgarp sebebiyle savaş çıkar. *La Boz del Puevlo* saldırgana karşı hislerini ateşli bir şekilde dile getirir. Gazete Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüklüğünü yüceltmek, okurlarından ülkeleri için canlarını vermeyi talep etmek ve Türk ordularının Trablusgarp'taki yararlıklarını ululamak için etkili anlatım yolları bulur.

Bu heyecanlandırıcı vatanseverlik, bu cafcaflı anlatım yolları halkın kendisinde cevap uyandırır mı? *La Boz del Puevlo*, İttihatçı hükümet taraftarı İzmirli entelektüel Yahudiler tarafindan yönetilen bir gazetedir. Ama hükümet taraftan olduğu daha az şüpheli başka kaynaklar da aynı ruh halini yansıtır. Jön Türk İhtilali sırasında Alyans okulunun müdürü Yahudi cemaatinin coşkusunu saygı ile karşılar; şaşırmamaktadır: Alyans tarafından eğitilen İzmirli Yahudi gençler "1789'un büyük ilkeleriyle doludur" ve İttihatçı ihtilale ancak bağlı olabilirler.

Sonraki senelerde İzmir Yahudileri, uluslararası olaylar sırasında hükümet siyasetini desteklemek için vatansever gösterilere katılır, Osmanlı donanması için bağışlarda bulunurlar,[14] Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında Judeo Espanyol dilinde savaş şarkıları söylerler:

---

14 Bir Osmanlı donanması oluşturmak, İttihatçı hükümetin en büyük planlarından biriydi. Millî bir yardım kampanyası sayesinde iki güçlü savaş gemisi satın alınabildi ve İngiliz askeri tersanelerine sipariş edildi. Gemilere İngiliz amiralliği tarafından elkonması Türkiye'nin 1914'te Almanya'nın yanında savaşa girmesine yol açan faktörlerden biri oldu. Bu konuda bkz. Fromkin (David), *A Peace to end All Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East,* New York, Avon Books, 1990, sh.54-55.

Türkçe çevirisi için bkz. *Barışa Son Veren Barış*, Sabah Kitapları - e.n.

Trablusgarp'a gideceğiz
Kılıcımızı çekeceğiz
İtalya kralı ile
Boy ölçüşeceğiz.[15]

Ya da:

Taşralı ve Selânikli gençler,
Gönüllü yazıldık,
Orduya katıldık.
Savaşa gideceğiz,
Düşmanla dövüşeceğiz,
Türkiye aşkına.
Türk, Yahudi ve Hıristiyan,
Hepimiz Osmanlıyız,
El ele tutuşuyoruz,
Kardeş olmaya ant içtik.
Evet, hürriyete kavuşacağız,
Evet, kanımızı dökeceğiz,
Türkiye aşkına.

Osmanlı nazırları ve yüksek devlet memurları ise Yahudilerin sadakat ve vatanseverliğini öve öve bitirememekte ve onlara tekrar tekrar Osmanlı İmparatorluğu'nda parlak bir gelecek vaat etmektedir. "Şimdiye kadar," derler, "ticaret ve sanayide bize övgüye değer hizmetlerde bulundular. Kamu görevleri onlara artık açıktır; kendilerini göstermesini bilecek ve yakında Devlet'in parlak memurları olacaklardır". Türk gazeteleri de Osmanlı Yahudilerinin vatanseverliğine övgüler yağdırmaktadır.

Uygulamada Yahudiler ülkenin siyasî yaşamına, belediye ve yasama seçimlerine etkin olarak katılmaktadırlar: İzmirli bir Yahudi, A'yân Meclisi'nin dört Yahudi üyesinden biridir. Hükümetin yerel, ulusal ve uluslararası siyaseti gazetelerde uzun uzun yorumlanmakta ve tartışılmaktadır. Nazırların ve yüksek memurların Yahudi cemaati ile sıkı ilişkileri vardır.

---

15 Bu şarkının sözlerini sağlayan Mireille Valero'ya teşekkür ederiz.

İttihatçı dönemde, Abdülhamit döneminden daha da çok, Yahudilerin Osmanlı düzenine derin bir bağlılığı olduğu görülmektedir. Türkiye'de Meşrutiyet'in ilanından beri yeni bir dönem, onlar için parlak bir dönem başlamaktadır ve sunulan fırsattan yararlanarak sorumluluklar alabileceklerinden ve becerilerini gösterebileceklerinden emindirler. İzmir Alyans okulu mezunlarının gazetesi *Le Trait d'Union* İttihatçı ihtilaldan sonra Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yerini tahlil ettiği uzun bir yazı yayınlar. "Biz aynı zamanda hem Osmanlı, hem de Yahudiyiz. İmparatorluğun ayrılmaz bir parçasıyız: Bu ülkeye geçmişin gücü ve geleceğin beklentileri ile perçinlendik. Ama Osmanlı İmparatorluğu çok cemaatli bir imparatorluktur: Kişi Fransız vatandaşı olduğu gibi Osmanlı olmaz; kişi Osmanlı Rumu, Osmanlı Ermenisi, Osmanlı Yahudisidir. Etnik bir grup olarak haklarımızın, tebaa olarak da görevlerimizin bilincinde tam Yahudiler ve tam Osmanlılar olalım."[16]

Ne var ki Temmuz 1908 İhtilalinden birkaç ay sonra İzmir Yahudi basını bir çeşit düş kırıklığını ifade etmektedir: Belediyenin politikası gevşektir, lağımlar taşmaktadır, çöpler düzensiz bir şekilde toplanmaktadır, reformlar yeterince hızlı değildir, eğitim sistemi anarşiktir, "ırkların birliği" bir efsane olarak kalmaktadır. Özellikle de önemli bir mesele Yahudi cemaatini doğrudan ilgilendirmektedir: Askerlik görevi mecburidir. O zamana kadar gayrimüslimler askerlikten muafken, İttihatçı Hükümet her genç Osmanlı'yı askerlikle yükümlü kılar; askerlik mecburiyetinin yerine bir vergi konur: "Bedel-i askeriye". Yahudi basını bu reformu över. "Yahudiler" diye yazar "Osmanlı ülkesine hizmet etmekten ve imparatorluğun selameti için kanlarını dökmekten gurur duymalıdır; askerlik hizmeti ülkenin sınama şekli olacaktır: Her ırktan asker birbirini tanımayı öğrenecek ve kardeş olduklarını keşfedecek." Gazetelerin vatansever ifadelerine rağmen kamuoyunun kararsızlığı gerçektir. Genç erkekler İttihatçı ihtilali coşku ile karşılamıştı; askerlik mecburiyeti hiç de hoşlarına gitmemektedir. Tam paylı yurttaş kademesine terfi etmenin sonuçlarını üstlenmeye hazır değillerdir. Bir halk şarkısı acemi erlerin yakınmasını dile getirmektedir:

16 *Le Trait d'Union*, Ağustos 1912.

Annem beni niye dünyaya getirdi?
Keşke ölseydim de
Gitmeseydim askere.
(...)

İki güvercin gökte uçuyor.
Durmadan uçuyorlar,
Nasıl ki durmadan ağlıyor
Sevdiğimin gözleri.
(...)

Her gece balodaydım,
Her gece şenlikteydim.
Bugün dağdayım
Silahım arkadaşım.

Jön Türk İhtilalinden Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun dışta ve içte hemen hemen her zaman silahlı çatışma halinde olduğunu eklemeliyiz. Ayrıca silah altına alınan gençler çoğu zaman evli olup, ailenin desteğidirler. Silah altına alınmalarının iktisadî sonuçları aileleri için dramatiktir.

Gazeteler kamuoyunu boşuna rahatlatmaya çalışır. Kanunun uygulanması defalarca ertelenir. Muafiyetler çok sayıdadır: Öğrenciler, öğretmenler, hahamlar. Türk yüksek rütbeli subaylar Yahudi acemi erlerin yiğitlik ve akıllılığını över. Yahudiler Türk eğiticilerin nezaket ve inceliklerini takdir ederler ancak direniş güçlüdür. Hükümet yasağına ve gazetelerin uyarılarına rağmen firarlar, daha doğrusu birliğe katılmadan yurt dışına giden gençlerin sayısı çoktur. *La Boz del Puevlo* baştaki coşkusunu frenler: Erkekler 45 yaşına kadar askerlik hizmetlerini tamamlamak zorundadır: Eşitlik gerçek değildir çünkü Yahudiler uygulamada subay mertebesine ulaşamazlar. Türk kamuoyu ise firarların sıklığına olumsuz tepki gösterir; *La Boz del Puevlo* bir Türk polis memurunun bütün Yahudileri firariler olmakla suçladığını nakleder.

Göçler o arada artar. İktisadî nedenlerden ötürü XIX. yüzyılın son senelerinde göç başlamıştı zaten. İzmirli, Aydınlı ve Manisalı gençler iş bulma umuduyla yurtdışına, özellikle de Mısır'a gidiyorlardı. Askerlik göre-

vi, Jön Türk İhtilalinden sonra göçün başlıca nedeni haline gelir. Neden iktisadî olsun, askerlik olsun, yabancı ülkelerde gelecek aramaya gidenler en faal, en atılgan gençlerdir. Bunun cemaat hayatı üzerindeki ve Osmanlı Yahudi toplumunun ana dayanağını oluşturan ailevî yapılar üzerindeki etkisi çok ciddidir.

Gerçek göç şebekeleri meydana gelir. Buenos Aires, Kahire ya da Paris'e yerleşen gençler aile ve arkadaşlarını da yanlarına getirtmektedirler.

Önce içerideki şehirlerden İzmir'e, İzmir'den de yurt dışına doğru göç edilir. Galante, İzmir Yahudi kolonilerinin yerleştiği ve ana şehre bağışlar gönderen hayır dernekleri bulunan on iki ülke sayar. Ancak o dönemde en sık gidilen yerler aşikâr lisan sebeplerinden dolayı Güney Amerika, ve daha az oranda Mısır ve Fransa'dır. New York'a gidişi desteklemeyen *La Boz del Puevlo* sütunlarında Güney Amerika'ya yerleşim çok yer kaplamaktadır. Buenos Aires'te gazete nerede temin edilebilir? İzmir Yahudi cemaatine kim bağışta bulunmuştur? İzmir-Buenos Aires yolculuğu nasıl yapılır? *Scutari* vapuruyla Marsilya'ya hareket. Marsilya'dan Buenos Aires'e *La Pampa* vapuru ile hareket. İzmir-Buenos Aires yolculuğunun fiyatı: 135 frank.[17]

Mısır çoğu zaman İzmir Yahudileri için daha uzak bir varış yeri için bir basamaktan başkası değildir. Fransa'da yüzlerce İzmirli ya Marsilya ya da Paris'e yerleşir. Paris'te Bastille ile Voltaire Meydanı arasındaki 11. dairede bir araya toplanırlar;[18] Fransa'ya doğru göç Birinci Dünya Savaşı'ndan önce çok daha önem kazanacaktır. Amerika Birleşik Devletleri öncelikli bir yön değildir: 1899'dan 1913'e Amerikan istatistikleri ancak 4.000 Yahudi'nin Asya Türkiyesi genelinden geldiğini göstermektedir; bu göçmenlerin yarısı sadece 1911 ilâ 1913 yılları arasında oraya varmıştır.[19]

Jön Türk Hükümetinin, Osmanlı Devleti'nin çok cemaatli karakterine ilişkin belirsizlikleri çok kısa sürede ortaya çıkar. Osmanlı Devleti'nde cemaatlerin, "uluslar"ın eşitlik içinde bir arada yaşadıkları, her birinin sadece kendi idarî yapıları, kendi dini değil, ayrıca kendi kültürü, özellikle de kendi dili ve kendi eğitim sistemi de olduğunu göz önüne almak

17 *La Boz del Puevlo, passim.*

18 Benveniste (Annie), *Le Bosphore à la Roquette. La Communauté Judéo-Espagnole à Paris,* L'Harmattan, Paris 1989.

19 Weiker (Walter F.), *a.g.e.*, sh.269.

mantıklı olacaktır. Böyle bir devletin yönetiminin onu oluşturan tüm "uluslar"ın temsilcilerine emanet edilmesini düşünmek de mantıklı olacaktır. Ama bunlardan hiçbiri olmaz ve Jön Türk yöneticilerinde çok kısa zamanda Osmanlı Devleti'ni Türkleştirme arzusu gözlenir. Gayrimüslimler sık sık yönetimde sorumluluk gerektiren görevler işgal ediyorlarsa da, Devlet'in yönetimi Türk ve Müslüman'dır; resmî evraklarda Türkçe şart koşulmaktadır; subaylar hemen her zaman Türk'tür ve emirler Türkçe verilmektedir. İzmir'de Fransız Konsolosu Jön Türk İhtilalinden itibaren bu önüne geçilmez gelişmeyi görmüştü: "Aslında, diye yazar, Jön Türk hareketi bir Müslüman ulusçuluktur. Türkler tam bir asimilasyon hayal etmektedir ve bu gerçek bir ütopyadır," diye ekler. Resmî Osmanlıcılığa, etkili çevrelerin Pantürkizmi de katıldığından bu asimilasyon daha da ütopiktir: Osmanlıcılık, yani çok cemaatli, çok dinli, çok kimlikli, çok dilli bir Osmanlı Devleti'nde farklı "uluslar"ın birliği; Pantürkizm, yani Orta Asya'nın Türkistan ve Kafkasya'ya yayılmış eski Türk etnik halkların tüm dallarının birleşmesi.

Yahudi yöneticiler bu problemi görüyor gözükmez. *La Boz del Puevlo* Osmanlı İmparatorluğu'nun son derece çeşitli diller, ırklar, gelenekler, giysiler, takvimler, dinler ve eğitim sistemleriyle "gerçek bir Babil Kulesi" olduğunu üzüntü ile doğrular. Böyle bir devlette Yahudiler kendi idarî yapılarına sahiptir, ancak Batı'nın, özellikle de Alyans'ın faaliyetiyle Fransa'nın çok etkisi altında, Batı tipinde bir ulus-devletin hayalini kurmakta ve Türk "ulusu"na çok yakın olmayı istemektedirler.

Bu bakış açısından dil meselesi çok önemli ve açıklayıcıdır. Dört asırdan beri Osmanlı Yahudileri İspanyolca konuşmaktadır; bu, onların dili, kimliklerinin tanığıdır. Osmanlı Devleti'nin bağrında bu dili, bu özgün kimliği korumaları anlaşılabilir. Ama gazeteler okunduğunda, birçok Yahudi yönetici Türk dilinin benimsenmesi konusunda şiddetle baskı uygulamaktadır: Dindaşlarının İspanya'dan kovulduktan dört yüz yıl sonra onlara zulüm edenlerin dilini korumuş olmasını ve onlara kucak açan ülkenin dilini benimsememelerini şoke edici bulmaktadırlar. Yeni Kânun-i Esasi Yahudilere tüm vatandaşlık haklarını vermekte, her göreve gelme imkânı tanımaktadır demektedirler; Türkçe'nin anadil olarak benimsenmesi şart olur.

Jön Türk yöneticilerin belirsizliğinin, Yahudi yöneticilere yansıdığı görülmektedir: Onlar da Yahudi toplumunun asimile olmasını istedikleri türdeş bir ulus-devlete doğru ilerlemektedirler. Ancak bu ilerlemenin son derece zor olduğu çabuk ortaya çıkmaktadır: Türkçe'nin benimsenmesi gereğini belirten makaleler İspanyolca ya da Fransızca yazılmaktadır. Direnmeler çoktur. Osmanlı Yahudilerine Türk dilini öğretme, "bozuk İspanyol dilini", "iğrenç jargonlarını", "bozuk pis İspanyolca'larını", "çirkin Judeo-Espanyol'larını" terk ettirme ve Türkçe'yi anadilleri olarak benimsetme girişimleri boşa çıkar. Yahudi yöneticiler ve Türk resmî makamlar tarafından bazı çabalar gösterilir. Cemaat, öğretim dili Türkçe olan okul kurar; kısmen hükümet tarafından paraca desteklenir, ancak ödenek olmadığı için dört yıl sonunda kapılarını kapamak zorunda kalır. Maaşları hükümet tarafından ödenen Türk öğretmenler Yahudi okullarında Türkçe öğretmekle görevlendirilir; sonuçlar çok yetersizdir. Türkçe'nin yaygınlaşması için Jön Türk İhtilalinden önce bir cemiyet kurulmuştur: Abdülhamit Hükümeti tarafından, bütün cemiyet ve kuruluşlar gibi kısa zamanda kapatılır. İbrani harfleriyle yazılmış Türkçe bir gazete sadece bir yıl ayakta kalabilir. Türkçe'yi yaygınlaştırmak için tüm çabalar tek tük ve yetersiz kalır. Asır değişirken Osmanlı İmparatorluğu genelinde Türkçe'ye hâkim Yahudi sayısı bin olarak değerlendirilir;[20] bu sayı İzmir'de birkaç düzine olmalıdır; Aydın'da 1884'te, Alyans'a gönderilen bir rapor sadece iki Yahudi'nin Türkçe okuma yazma bildiğini not eder; on yedi yıl sonra bir tane bile bulunmaz; buna karşı Manisa'da Alyans müdürü Yahudilerin çoğunun Türkçe'yi doğru konuştuğunu belirtir.

Osmanlı Devleti'nde cemaatlerin her birinin kendi eğitim sistemine sahip olması, anlaşılabilir. Jön Türkler aksine, eğitim sisteminin merkezileşmesini öğütlemektedir; gayrimüslim okulların denetlenmesi konusunu ortaya çıkarırlar ve kültür ve lisan açısından bir Türkleşmeyi dayatmaya çalışırlar. Yahudi yöneticilerin belirsizliği apaçıktır: Yahudi çocukların büyük çoğunluğu Alyans ya da ona bağlı kuruluşlarda, Paris'te düzenlenen programlara göre okumaktadır. Ancak *La Boz del Puevlo* her birinin kendi

---

20 Franco (Moise), *Essai Sur l'Histoire des Israélites de l'Empire Ottoman Depuis les Origines Jusqu'à nos Jours*, Paris, Durlacher, 1897, sh.249.

programı olan ve hükümetin olmayan büyük sayıda okuldan dolayı üzüntüsünü belirtmekte ve hükümetin bu tekbiçimlilik yokluğuna bir düzen vermesini istemektedir.

Dolayısıyla Jön Türk İhtilalinden sonra İttihatçı yöneticilerin birçok eşit cemaatten oluşan Osmanlı Devleti kavramından, Türk üstünlüklü bir kavrama geçtiği görülmektedir. Yahudi elitlerin ise Osmanlı Devleti bağrında bir Yahudi "ulusu" fikrinden, bir Türk devletine sıkıca entegre olmuş bir Yahudi topluluk fikrine doğru ilerlediği de görülmektedir. Ancak Türklerin ve Yahudilerin ilerleyişi aynı hızla olmamaktadır. Uyuşmazlıklar başgösterir. Örneğin İzmir'de bir Türk gazetesi ile başlıca Yahudi gazeteleri arasında polemikler çıkar. İzmir Yahudilerinin vatanseverliğinden kuşku duymamakla birlikte, Türk gazetesi onlara zulüm edenlerin lisanını konuşmalarını kınar ve Yahudileri Avrupasever olmakla suçlar. "Avrupasever demek" diye açıklar gazete "Avrupalı kahvelere, özellikle Rum kahvelerine gitmek, Osmanlı fesi yerine Avrupalı başlığını, şapkayı benimsemektir." Başlığın etnik, dinî ve siyasî simge olarak önemini daha önce belirtmiştik. İttihatçı dönemde işler daha da karmaşıklaştı. Birkaç on yıl önce her şey açıktı: Türkler fes giyer, Avrupalılar şapka, Yahudiler kürkten bir bone, yani "kalpak". Avrupa etkisi altında, Yahudiler şapkayı benimsemek eğilimindedir. Osmanlı makamlarının tepkisi: "Şapka değil, fes giymek lazım" der İzmir valisi 1894'te, Alyans okulunun denetlenmesi sırasında. "Ne Fransa'dasınız, ne de Almanya'da, Türkiye'desiniz, Haşmet-meâbları Sultan'ın tebaasısınız ve bu sıfatla, Haşmet-meâblarının tebaasının bir şekilde üniforması olan fesi takmalısınız." Jön Türk İhtilalinden az sonra ilk beklenmedik olay ortaya çıkar: Fesin Bizanslılardan ödünç alındığı ve Avusturya'da üretildiği ortaya çıkar; ayrıca Abdülhamit mutlakiyetinin bir simgesi olarak da görülür; kısa zamanda sokaklarda çok çeşitli başlıklar türer ve astragan bone İttihatçı rejim partizanlarının simgesi haline gelir. Ancak gayrimüslimler şapkayı benimsemeyi tercih ederler. Bunda gayrimüslimlerin Osmanlı himayesinden kurtulma arzusunun kanıtını gören Jön Türkler endişelenir ve geri adım atar: Fes tekrar yürürlüğe girer. Bu konuda İzmir'de Türk ve Yahudi gazeteleri arasında 1911'deki polemik, yanlıdır yani.

Türk gazetesi Yahudilerin vatanseverliğinden kuşku duymamaktadır. Yahudi gazetesi, Yahudilerin Osmanlı vatanı için feda edecekleri tek bir

hayatları olduğu için üzgündür; on hayatları olsaydı, hepsini seve seve verirlerdi. "İki yılda dil değiştirilemez" diye sonuca varır biri ve öbürü; "birlikte çalışalım ve sabırlı olalım" der.

Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde Osmanlı Yahudilerinin durumu budur. Çok cemaatli, "çok uluslu" Osmanlı Devleti'nde bir "ulus" oluşturmaktadırlar. "Ulus" olarak varlıklarını -kullandıkları gerçekten bu "ulus" tabiridir- ve devletin "çok uluslu" karakterini kuvvetle ifade etmektedirler. "Yahudilerin bir "ulus" meydana getirdiği ve devlet tarafından öyle kabul edildikleri ülkeler vardır. Türkiye bunların arasındadır. Yeni Türk Kânun-i Esasisi her dinden vatandaşın eşitliğini ilan etmekle birlikte, imparatorluğun her bir "ulusu"nun hak ve ayrıcalıklarının korunduğunu belirtmiştir. Bu "uluslar"ın başında şefleri vardır: Patrik, genel vali, Hahambaşı, bu devletlerin devlet içindeki hükümdarlarıdır. Bu ayrıcalıklar dinî olduğu kadar sivil ve siyasîdir. Yahudiler Türklerin gözünde bir "ulus" oluşturmaktadır. Büyük Osmanlı ailesinin diğer kesimlerinden belirgin bir kesim meydana getirirler. "Eşitlik uğruna, Doğu'da dindaşlarımızı başka uyruklardan ayıran dış işaretlerden vazgeçmek büyük bir hata olur. Türkiye'deki dindaşlarımızın güvenliği ve geleceği onları etnik bir varlık olarak görmemizi gerektirir."[21] Yani İzmir Yahudileri kendilerini hem Yahudi, hem de Osmanlı hissetmektedir. Osmanlıya bağlılıklarını kuvvetle ifade etmektedirler ve bu bağlılık Osmanlı otoriteleri ve Türk basını tarafından kabul edilmektedir. Ancak İttihatçı hükümetin belirsizliklerine Yahudi elitin belirsizlikleri karşılık vermektedir: Her ikisi de Osmanlı Devleti'nin Türkleşmesine ve Yahudi "ulusu"nun devletin başındaki Türk "ulusu" ile asimile olmasına doğru bir gelişme arzu etmektedirler.

21 AAIU, İsviçre, 15 Ocak 1909, Benbassa (Esther) tarafından anılmış, *Une Vie Judéo-Espagnole à l'Est*, Gabriel Arié, Paris, Cerf, 1992, sh.320-321.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Pesah Travması: Rumlar ve Yahudiler

Kolay boyun eğmeyen bu ırk bağırarak, masum'un kanını kendi ve çocuklarının başına bulaştırmayı nasıl kabul etti? Asırlardır her sene, tüm kiliselerde onları çarmıha geriyorlar ve Yahudi ırkına karşı kin yeniden canlandırılıyor.

Kazancakis

Dönemin gözlemcilerini ve bugünün tarihçilerini okurken Rumların Yahudilere düşmanlığı gerçeklik, hem de çok eski bir gerçeklik gibi görünüyor. M.Ö. II. yüzyıla ve Antioküs'e karşı Yahudi isyanına kadar geriye uzanırmışa benziyor. Doğu Akdeniz Yahudilerinin Yunanlaştırılmalarına rağmen, İskenderiye'deki kalabalık Yahudi cemaatinin iktisadî ve kültürel önemine rağmen, ya da belki bu önem yüzünden, husumet sonraki yüzyıllar boyunca hiç bitmedi. Roma İmparatorluğu'nun Yunanlaştırılması, Bizans İmparatorluğu'nun yükselmesi sonra da çökmesi de durumu düzeltemedi. Büyük Konstantin ve II. Teodosius Yahudileri "nefret edilecek, ahlaksız, günahkâr ve iğrenç bir mezhep" olarak tanımlar. XIV. yüzyılda Jean Paleolog veba salgınının sorumlusu olarak görülen Yahudilerin kıyımını emreder. Gerçi Bizans tarihinde Yahudilerin imparatorlar tarafından korunduğu dönemler de vardır.[1]

Resmî antisemitizme kuşku götürmez bir de halk antisemitizmi eklenir.

Birinin olduğu kadar diğerinin de sebepleri sorgulanabilir. Başta dinî bir sebep görmek mümkündür. Birçok yazar Ortodoks dininde çok canlı

---

1 Bizans İmparatorluğu'ndaki Yahudiler konusunda bkz. Franco (Moise), *Essai sur l'Histoire de l'Empire Ottoman Depuis les Origines Jusqu'à nos Jours*, Paris, Durlacher, 1897, sh.21. Galante (Abraham), *Les Juifs de Constantinople sous Byzance*, İstanbul, Babok, 1940, sh.8. - Stavroulakis (Nicholas), *The Jews of Greece. An Essay*, Atina, Talos Press, 1990, sh.14-15.

olan "Paskalya Travması" üzerinde ısrar eder.[2] Yahudiler, Tanrı'yı öldüren halk: Bu, Ortodoks Rum halkta sürekli mevcut olan bir gerçeklik gibi görünmektedir. Kazancakis, Rum ruhunu anlatan romanlarında her sene Paskalya yaklaşırken yeniden canlandırılan "Yahudi ırkına duyulan kinden" söz eder.

Ama Osmanlı döneminin başından itibaren dinî nedenlere siyasî nedenler de karışır. Rumlar, Yahudileri Konstantiniye'yi almaları için Türklere yardım etmekle suçlarlar. İspanya'dan kovulduktan sonra Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul edilen, imparatorluktaki Hıristiyanlara göre ayrıcalıklı Yahudiler, geçen yüzyıllar zarfında Osmanlı iktidarı ile işbirliği yapmakla itham edilir. XIX. yüzyıl boyunca, Yunan bağımsızlık savaşı, sonra da Türkiye ile Yunanistan arasında birbirini izleyen savaşlar sırasında Rumlar Yahudileri, çoğu zaman da haklı olarak, ezeli düşmanın tarafını tuttukları için kınarlar. Ayaklanmaya misilleme olarak Konstantiniye patriğinin öldürülmesinin sorumluluğunda Yahudileri pay sahibi olmakla suçlarlar; şarkılarda, edebiyatta, aynı zamanda da ilmî eserlerde tekrarlanan bu suçlama çağdaş döneme kadar sürdürülür. XIX. ve XX. yüzyılda Yunanistan'la Türkiye arasında çıkan sayısız silahlı çatışma sırasında Yunanistan Yahudileri düşmanla işbirliği, casusluk ve yağma ile suçlanır; Yunan gazetelerinde öfkeli yazılar çıkar. Art arda gelen ilhaklar sırasında yeni Yunan topraklarındaki Yahudiler sık sık hırpalanır, evleri ve dükkânları yağmalanır. Rumlar ve Yahudiler arasındaki uyuşmazlık, Makedonya, Epir, Batı Trakya ve Ege adalarının Yunanistan'a bağlanmasıyla sonuçlanan 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında kızışır. Bu bölgelerde birçok Yahudi cemaati yaşamaktadır: Kavala, İyonya ve özellikle 1913'te 150.000'lik nüfusun 80.000'inin Yahudi olduğu ve Yahudi üstünlüğünün sadece sayısal değil, iktisadî de olduğu Selânik'te.[3] Bu Yunan ilhakı karşısında Yahudilerin tutumu en azından temkinlidir. Olaylar çıkmakta gecikmez; bu temkin Yu-

---

2 XIX. ve XX. yüzyıllarda Rumlarla Yahudilerin arasındaki ilişkiler hakkında bkz. Pierron (Bernard), *Histoire des Relations Entre les Grecs et les Juifs de 1821 à 1945*, cilt.1, Inalco'da (Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Millî Enstitüsü) doktora tezi, 1993.

3 Selanik Yahudileri hakkında çok zengin bir edebiyat vardır. Aralarından belirtebileceklerimiz: Risal (P.), *La Ville Convoitée: Salonique*, Paris, Perin, 1914 - Nehama (Joseph), *Histoire des israélites de Salonique*. Selânik: Communauté Israélite de Thessalonique, 1935-1978" - *Salonique, 1850-1918. La "Ville des Juifs" et le Réveil des Balkans*, Gilles Veinstein (editör), Paris, Autrement, 1992 - Morin (Edgar), *Vidal et les Siens*, Paris, Seuil, 1989.

nanlıların düşmanlığını tahrik eder: Hakaretler, yumruklar, tutuklamalar; bu olaylar sadece Selânik'te değil, başka Yunan şehirlerinde de olur. Gazete yazıları Yahudilere çatar. Onları Yunan askerlerini katletmekle suçlarlar. Yahudi evleri soyulur, sinagoglar talan edilir, insanlar öldürülür.

Onlarca yıl boyunca tekrarlanan bu olayların yarattığı güvensizlik sonucunda, Yunan Krallığı tarafından ele geçirilen bölgelerden Osmanlı kalmış topraklara doğru önemli bir Yahudi göçü başlar. Tesalya'dan Selânik'e ve İzmir'e doğru, Girit'ten adalara, İzmir'e ve Selânik'e doğru, adalardan İzmir'e doğru, Selânik'ten İstanbul'a ya da Filistin'e doğru. Bir örnek vermek gerekirse, Sakız, Lemnos ve Midilli Yahudi cemaatlerinin neredeyse tamamı, bu adaların Yunanistan'a ilhakı sırasında göç ederler.[4]

Yunanlılar ve Yahudiler arasındaki uyuşmazlıkların dinî ve siyasî nedenlerine, iktisadî sebepler de sıkı sıkıya bağlıdır. Bağımsızlık savaşından itibaren bunlar Peloponisos'ta mevcuttur; 1897 Savaşı sırasında Girit'te vahimdirler; her iki durumda da söz konusu olan zorlu ticarî rekabeti ortadan kaldırmaktır. Balkan Savaşları'ndan önceki yıllarda Yahudilerin iktisadî alanda ayağını kaydırma arzusu Selânik'te Yunan milliyetçi hareketleri sırasında açıkça ilan edilmiştir; Bu arzu, basın kampanyaları ve Yahudi işgücü ve ticaretinin boykot edilmesi ile dile getirilmektedir; Yahudi şirketleriyle rekabet etmek için ticarî kuruluşlar açılır.

Çok nedenli bu antisemitizmle ilgili olarak Rum tutumu homojen değildir. İstanbul'un birbirini izleyen patriklerinin birçok genelgesi antisemitizmi şiddetle kınasa da, papazlar sınıfı aksine popüler Yahudi düşmanlığı ile dayanışma halinde görünmektedir. Entelektüel Rum elitleri sık sık antisemitizm karşıtı tutumlar sergiler ve iktisadî nedenleri ayırt ederler. Ancak son derece antisemit olan kitap ve yergi yazıları da ortaya çıkmaktadır. Önemli resmî kişiler gibi, Yunan Kralı'nın kendisi de birçok kez Yahudiler lehine olumlu duygular ifade eder. Yahudi cemaatinin yöneticilerine gelince; Rumlarla Yahudiler arasındaki husumetin sona ereceğini ısrarla umut etmektedirler.

Her ne olursa, XIX. yüzyıl boyunca ve XX. yüzyılın başında popüler Yunan antisemitizmi gündelik bir gerçekliktir ve Yunan Krallığında birçok kez şiddetli basın kampanyaları ile Yahudilere sataşılır.

---

4 Galante (Abraham), *Histoire des Juifs de Rhodes, Chio, Cos, etc.*, İstanbul, Fratelli Haim, 1935, sh.146.

İzmir, Rumlar ve Yahudiler arasındaki bu husumetin gerçek bir laboratuarı konumundadır. Ortaya çıkması için bütün koşullar bir aradadır: Sadece burjuva değil, proleter bir sınıf da içeren kalabalık bir Rum nüfusu; Yahudiler ve Rumlar arasında iktisadî bir rekabet: Rumların 1880'e doğru üstünlüğü inkâr edilemez ancak az gelişmişlikten sıyrılan bir rakibin yükselişinden ancak endişe duyabilirler; Yahudilerin Osmanlı ülkesine sadakatlerini ve bağlılıklarını açıkladıkları, birbirini izleyen Türk-Yunan çatışmalarının azdırdığı siyasî bir karışıklık Osmanlı Rumlarını ilgisiz bırakamaz.

Rumlarla Yahudiler arasındaki çatışma özellikle kan iftirası sırasında patlak verir. Paskalya yaklaşırken bir Rum çocuğu, daha nadiren de bir yetişkin ortadan kaybolur. Yahudiler, *Pesah*'ın kutlanması sırasında gerekli olan hamursuz ekmeğe kanını katmak için onu öldürmekle suçlanır.[5] Kalabalık Rumlar sopalarla Yahudi mahallesini istila eder, yoldan geçenleri tartaklar, mağaza camekânlarını kırar, dükkânları yağmalar. Bazen biri ölür. Sahne art arda birkaç gün tekrarlanır. Türk polisi valinin emriyle sükûneti sağlamak için araya girer. Çocuk bulunur, kaçmıştır; ya da katil ortaya çıkarılır, Yahudi değildir. Gazetelerde bir polemik başlar. Birkaç ay sonra bir mahkeme olur: İsyancılar hüküm giyer. Ama gerginlik devam eder. Bir sonraki *Pesah* sırasında, ya da iki yıl sonra her şey baştan başlar.

Bu türden kan iftiraları İskender dönemine kadar uzanmaktadır.[6] Ortaçağda Batı Avrupa'da ve çağdaş dönemde Batı Avrupa'da sık görünürlerdi. XIX. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda enderdiler; bu iftiralar, Fatih Sultan Mehmet'i bu konuda, hükümleri Kanuni Sultan Süleyman tarafından yeniden teyit edilen bir ferman çıkarmaya sevketti. XIX. yüzyılda kan iftiraları geçmişten çok daha büyük bir sıklıkla tekrar-

5 Pesah, İbranilerin Mısır'dan çıkışını kutlar. İbrani *Nisan* ayının dolunayına tekabül eder. Bu bayramın sürdüğü hafta boyunca mayalı ekmeğin yenmesi, İbranilerin Mısır'ı acele terketmeleri yüzünden ekmeklerine doğal olarak kabarma zamanı tanıyamamalarını hatırlamak amacıyla yasaktır: Dolayısıyla Yahudiler bu hafta süresince mayasız ekmek, hamursuz yerler. Pesah akşamı büyük Yahudi bayramlarından biridir; dua ve şarkılar eşliğinde, birlikte yenen bir yemek, *seder* şeklinde kutlanır. İsa, havarileri eşliğinde *seder*'e -son yemek- başkanlık ederken tutuklandı; ertesi gün, cuma, çarmıha gerildi ve takip eden pazar günü dirildi. Başta, Hıristiyan Paskalyası'nın tarihi, *Pesah*'a göre tespit ediliyordu: Hıristiyan Paskalyası, *Pesah*'ı izleyen pazar günüydü. 325 yılında İznik'te toplanan ilk Hıristiyan konsili, Hıristiyan Paskalyası ile *Pesah*'ı ayırdı. Yine de iki tarih arasında sadece birkaç gün veya hafta vardır.

6 ISAAC (Jules), *Genèse de l'Antisémitisme. Essai Historique*, Paris, Calmann-Lévy, 1956, sh.84-85.

lanır; her zaman Hıristiyan cemaatlerinden, hemen her zaman da Rum cemaatinden kaynaklanır: 1840'te Şam'da,[7] 1874, 1885, 1898'te İstanbul'da, 1888'de Selânik'te, 1891'de Korfu'da. İzmir ve yöresinde bu türden olaylar son derece sıktır: 1864, 1872, 1874, 1876, 1888, 1890, 1896, 1901, 1921'de[8] İzmir'de; 1874, 1883, 1893'te Manisa'da; 1898'de Aydın'da; 1888 ve 1893'te Bayındır'da; 1894 ve 1898'de Bergama'da; 1896'da Foça'da; 1872, 1887 ve 1913'te Urla'da; 1877 ve 1913'te Çeşme'de, 1859'da Kuşadası'nda; 1910'da Parsam'da; 1896 ve 1900'de[9] Salihli'de. Alyans öğretmenlerinin yazışmaları[10] ve yerel basın[11] bu olayları inceden inceye nakletmektedir. Aralarından bazıları olayları ayrıntılı bir tahlil konusu yaptı.[12]

Bu kan iftiralarının dinî sebepleri inkâr edilemez: *Pesah* döneminde ortaya çıkarlar; tüm gözlemciler bunların "halkın çok büyük dindarlığına" bağlı olduğunun altını çizer. Kalabalığın sinagogu istila ve dine saygısızlık ettiği, kutsal metinleri yırttığı sık olur.

Yahudi karşıtı çalkantının popüler karakteri de açıktır: Gazeteciler ve Alyans öğretmenleri "karanlık yüzlü serseri çetelerinden", "cahil ve geri kalmış kalabalıktan" ve "bayağı sınıftan" söz eder.

Bu popüler Rum antisemitizmi, o dönemde İzmir'i ziyaret eden herkes tarafından farkedilmiştir zaten: "Komşuları, Yahudileri hiç sevmiyor. Rumlar onları kıskanıyor ve haklarında her türlü masalı uyduruyorlar. Aralarında biri bana dedi ki İbraniler geceleri toplanıp küçük çocukların kanını içerler. Bir Yahudi tarlaya bir tohum atacak olsa, diye ekledi, o toprak kurur ve solar. Bir Yahudi sandala binip kürek çekmek istese, deniz inançsıza itaat etmeyi reddeder ve sandal hareketsiz kalır."[13]

Bu popüler antisemitizme karşı yüksek dereceli Ortodoks papazları

---

7 1840'ta Şam'daki kan iftirası, Avrupalı güçlerin araya girmesine ve Alliance Israélite Universelle'in kurulmasına yol açtı.

8 Galante (Abraham), *Histoire des Juifs d'Anatolie*, cilt. 1, Istanbul, Babok, 1937, passim.

9 Galante (Abraham), *Histoire des Juifs d'Anatolie*, cilt. 2, Istanbul, Babok, 1939, passim.

10 AAIU, Türkiye, İzmir, Aydın, Manisa, passim.

11 *L'Impartial*, 30 Mart 1901.

12 Esther Benbassa "Kampana Çalanlar Davası: 1901'de Izmir'de cereyan etmiş bir kan iftirası vak'ası" *Tarih ve Toplum*, Cilt 5, sayı 30, Haziran 1986, sh.44-50 - e.n.

13 Deschamps (Gaston), *Sur les Routes d'Asie*, Paris, Armand Colin, 1894, sh.168-169.

her zaman ılımlı ve açık bir tutum sergiler ve kan iftirası suçlamalarını kabul etmez. Konstantiniye'nin Rum patriği, İzmir metropolitine bir mektup yazar: "Dinimiz oğullarının İsrail çocuklarına kötülük yapmasına izin verme." İzmir metropoliti de kan iftirası suçlamalarına karşı çıkar ve papaz sınıfı ve piskoposluk nezdinde araya girer ama düşük dereceli Ortodoks papazlar Yahudilere karşı son derece düşman kalır ve suçlamalara hevesle katılırlar.

Entelektüel sınıfın tutumu da sanıldığı kadar türdeş değildir. Gerçi 1875'te İzmir'deki Yunan Müze Komisyonu dinî zulmü sona erdirmeyi başarma arzusunu dile getirir; "Rum elit" derler "sadece toleranslı değil, aynı zamanda Yahudi'nin dostudur da; önyargıların sorumlusu "bayağı halkın" cehaletidir; eğitim bunu yenecek ve cemaatler arasında uyumu sağlayacaktır." 1901'de ayaklanmaların sorumlularının mahkemesi sırasında, ayaklanmacıların Rum avukatları da kan iftiralarına karşı hoşnutsuzluklarını belirtir ama Rum gazeteleri arasında sadece bir tanesi aynı tutumu sergiler. Rum basını Yahudi karşıtı ayaklanmaları net bir şekilde kınamaz ve iftiralardan söz eder. "Zaten" diye ekler Rum gazeteleri "Yahudiler Rumları sevmez; okullarında "ülkenin genel dili" olan ve bilinmesi cemaatler arasında uyum için şart olan Rumca'yı öğretmezler." Gözlemciler "yüksek sınıfa mensup" çok Rum'un da kan iftirasına inandığını belirtirler.

İzmir'de Rumlarla Yahudiler arasındaki anlaşmazlığın iktisadî nedenleri de ciddidir. Kan iftiralarının ve bunların sonucu olan çalkalanmanın XIX. yüzyılın son üçte birinde, Yahudi cemaatinin durgunluktan sıyrılıp da muhtemel bir iktisadî rekabet oluşturmaya başladığında çok sıklaştığını belirtmek gerekir. Ayaklanmacılar nadiren evlere saldırır, dükkânlara ise çok daha sık. Yahudi işportacılar tartaklanır ve boykot edilir. Zanaat da bir rekabet alanı olmaya başlar. Alyans İzmir Yahudiliğinin sosyo meslekî profilini değiştirmek için çıraklık çalışmalarını geliştirir. Bir olay anlamlıdır: Daha önce sözünü ettiğimiz 1901'deki kargaşa sırasında Rum patronlar iş verdikleri Yahudi tahta oymacı çırakları kovarlar; Alyans okulunun müdürü bunun sebeplerini açıkça ortaya koyar: Bir yıldan beri eski çıraklar beceri kazanmış, eski patronlarıyla rekabet etmektedirler.

İktisadî ve siyasî nedenler çok iç içe girmiştir. XIX. yüzyıl sonunda

İzmir kaynamanın ortasındadır. Makedonya ve Girit'teki milliyetçi hareketler, 1897'deki Türk-Yunan Savaşı ve Girit'in özerkliği ile sonuçlanmıştır ve Rumlarla Türkler bunda Yunan Krallığına bir ilhakın başlangıcını görmektedir. Tesalya ve Girit'ten büyük sayıda Müslüman ve Yahudi mülteci gelmektedir, çoğu parasızdır. "Giritli mülteciler tam bir yokluk içinde geldi. Yardım dileniyorlar. Lütfen yiyecek, giyecek için yetki": Alyans okulunun müdürünün Paris'e çektiği telgrafın metni böyledir.

Uzun zamandan beri Rumlar İzmir ve başka yerlerde Yahudilerin Osmanlı iktidarıyla çıkar ortaklığında olduğunu düşünüyordur. Rumlarla Yahudiler arasında ne zaman karışıklık çıksa, Türk makamları olayı ciddileşmeden yatıştırmak ve Giritli Müslüman mültecilerin da Rum mahallesine saldırmasını engellemek için kısa zamanda, etkili bir biçimde müdahale ederler. Özellikle engellenmesi gereken Avrupalı güçlerin araya girmesidir çünkü geçmişte imparatorluğun başka bir yerinde ne zaman olduysa, bu Türklere zarar vermiştir.

1841'de bir kan iftirasına karşı bir imparatorluk fermanı çıkarılmıştı. Yirmi yıl sonra bir ferman daha. "Yahudiler hâkimiyetimiz altında yaşayan tüm haklara uyduğundan ve aynı haklardan ve imtiyazlardan yararlanmaları gerektiğinden, ihtiyaç halinde onları himaye etmemiz şarttır." İzmir valisinin kesin ve hızlı tutumu merkezî iktidarın tutumunu yansıtmakta ve aynı davaya hizmet etmektedir: Girit olayları, bir Türk-Yunan Savaşı ve Avrupalı güçlerin müdahalesi ile, ve Türk ordusunun zaferine rağmen Girit'in, Yunanistan'a katılmasının habercisi olan özerkliği ile sonuçlandı. Neden, diye düşünür Rumlar, İzmir'de de aynı sonuçlara yol açabilecek benzer karmaşalar çıkarmayalım? Dolayısıyla Türkler her kıpırdanmayı enerjik ve hızlı bir biçimde baskı altına almaları gerektiği kanaatine varırlar.

İzmir Yahudileri de Türk müdahalesinin hızını ve kesinliğini fark ederler; gazeteler tam bir anlaşma halinde valiye ve etkin müdahalesi için polise şükranlarını bildirir ve özellikle Yahudi cemaatinin basını ile resmî temsilcileri Haşmet-meâb Sultan'a himayeleri için teşekkür eder.

Kriz geçtiğinde her iki taraf da ılımlılık ve barışmayı öğütler, iyi niyet gösterileri arttırılır. Girit'te 1867'de ilk Türk karşıtı ayaklanma sırasında bir kilise soyulur, çanları Giritli bir Yahudi tarafından satın alınır ve İzmir'de satışa çıkarılır. İzmirli önde gelen bir Yahudi grubu çanları satın

alır ve şehrin Rum Ortodoks metropolitine armağan eder. Metropolit ve Konstantiniye patriği hararetle teşekkür eder.

On yedi yıl sonra metropolit ölür. Alyans müdürü Paris'teki merkezî heyetine yolladığı mektubunda metropolitin Yahudi cemaatine karşı hep olumlu bir tutum içinde olduğunu hatırlatır. Tüm Yahudi ileri gelenleri cenazeye katılır ve Alyans okulunun müdürü, Ermeni Başpiskoposunun yanında, sunakın hemen yakınında bir şeref köşesinde oturur. Bir öğrenci heyeti, kollarında siyah bir yas tülü, orada hazırdır. Müdür bir nutuk verir ve "karşılıklı olarak anlaşmak, birbirini sevmek ve kardeşlik için cemaatler arasında bir dayanışma bağından" söz eder. Ertesi gün Rum gazetesi *Harmonia* Yahudi cemaatine karşı dostluk işaretleriyle dolu olarak şöyle yazar: "İki ırk kardeş olmak için yaratılmıştır."

Aynı sahne 1893'te Manisa'da ve 1899'da yine İzmir'de tekrarlanır: Metropolitin ölümü, Yahudi heyeti cenazede, Alyans okulunun müdürü şeref köşesine oturmuş, öğrenci ve haham heyeti. İzmir'de 1901 ayaklanmalarından sonra metropolit bütün kiliselerde okunan yatıştırıcı bir mesaj verir. Manisa'da metropolit, papaz sınıfı üyeleri ve önde gelen Rumlar eşliğinde sinagogları, Yahudi okullarını ziyaret eder ve övgü dolu yorumlar yapar. İzmir'de metropolit, şehre gelen Osmanlı Hahambaşısı'nı ziyaret eder ve Yahudi okullarını denetler. Bir Rum gazetesi şöyle yazar: "İmparatorluğun tüm halkları arasında kardeşliği ve yardımlaşmayı öneriyoruz."[14]

Kardeşlik, ya da en azından dostluk, içtenlik: Bu duygular İzmirli Yahudi ve Rumlar arasındaki ilişkilerde eksik değildir. İzmir ve Manisa Alyans okullarının müdürlerinin mektupları, kişisel ilişkilerin çoğu zaman iyi olduğunu belirtir: Yahudi işgüderler Rum işverenleri tarafından takdir edilir, Alyans öğretmenleri burjuva Rum ailelerince iyi karşılanır. Aynı şekilde, muhataplarımız[15] Yahudi kumaş satıcılarının Rum perakendecilere yaptıkları iş gezilerini anlatır: Karşılanma sıcaktır ve Yahudi satıcılar gezilerinden elleri kolları meyve sepetleriyle dolu dönerler. Hemen bütün muhataplarımız Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Rum arkadaşlardan övgü ile söz ederler.

---

14 *La Boz del Puevlo* tarafından anılan *Estia*, 20 Ekim 1911.

15 Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ve savaş sırasında İzmir'de yaşamış olan kişilere bir soru kâğıdı göndererek bize çocukluk anılarını anlatmalarını istedik. 58 kişi cevap verdi.

Kıyıdan içerideki şehirlerde Yahudi cemaati ile Rum cemaati arasındaki ilişkiler İzmir'dekinden daha sıkıdır, arkadaşlıklara daha sık rastlanır: Yahudiler Rumca konuşmaya heveslidir.[16]

Topografik ayrımın tam olmaktan uzak olduğunu belirtmek gerekir. İzmir'in ve çevresindeki şehirlerin Yahudi mahalleleri ile banliyöleri Ortaçağ Avrupası kentlerindeki duvarlarla çevrili gettolara hiçbir şekilde benzemez. Komşuluk ilişkileri genelde mükemmeldir. Aynı şekilde tüccarlar Frenk mahallesinde veya büyük çarşıda yan yanadır; meslektaşlar arası veya tüccar-müşteri ilişkileri çoğunlukla samimidir. Purim karnavalı sırasında, Rumlar ve Ermeniler kalabalık halde Yahudi mahallesine gelip gezer ve dans ederler.[17]

Neden bu bireysel ilişkilere ortak bir sakınma, ürküntü ve husumet ortamı içinde rastlanır? Bu, dönemin gözlemcilerinin kendi kendilerine sık sık sordukları bir sorudur. "Neden (Rumların Yahudilere bireysel olarak duyduğu) takdir cemaatin tümüne uzanmaz?" diye yazar İzmir okulunun müdürü. Bu da, çeşitli kimlikler arasındaki anlaşmazlıklar hakkında tarihte de çok sık sorulmuş olan ve bugün de sık sorulan bir sorudur.

Her ne olursa olsun genel hava gergindir. Kan iftiralarına bağlı isyanların sıklığı, Yahudi toplumunun *Pesah* döneminde yaşadığı güvensizlik hakkında fikir sahibi olmaya yeter. Söz konusu olan da hep ciddi olaylardır: O dönemde Osmanlı Yahudi cemaatleri hakkında yayımlanan kitapların birçok sayfasını, Judeo-Espanyol dilinde gazetelerin birçok sütununu ve yerel müdürlerin sayısız raporuna aktarılan Alyans'ın sürekli yayınlarını doldurur. Ama Birinci Dünya Savaşı'ndan önce çocukluklarını İzmir'de geçiren kişilerden toplayabildiğimiz tanıklıkların hepsinden gerilim, hakaretler, alaylar, kaynar su döken kadınlar, taş atan çocuklar, korku çıkar.[18] "Pesahtan önce on beş cehennem günü." "Kendi Paskalya Bayramları sırasında Rumların "çıfıt"a[19] karşı kudurganlığını hep hatırlayacağım."

---

16 Deunailles (Maurice), *La Mare Aux Tortues: "La Balsa de las Tortugas"*, Albertville, Claude Alzieu, 1995, sh.27

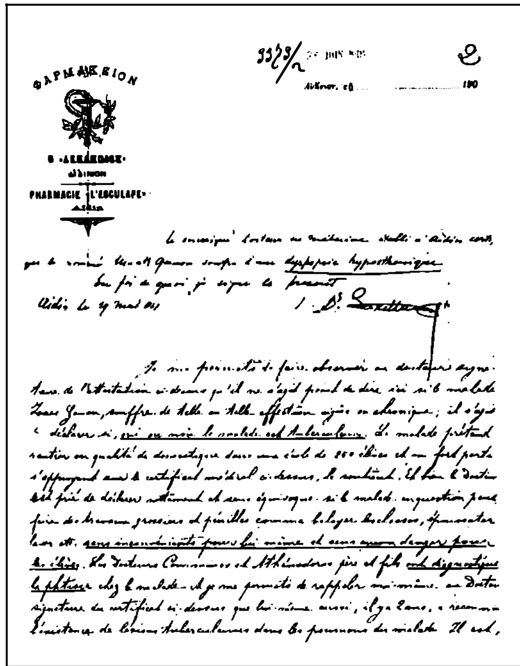
17 Yahudi bayramı Purim, M.Ö. V. yüzyılda katliamdan kurtulan Pers İmparatorluğu Yahudilerinin selamete kavuşmalarını anar.

18 Ankete cevaplar.

19 *Çıfıt* Türkçe'de (yerme anlamında) Yahudi, Rumca karşılığı *tsifoutis*, Fransızca karşılığı ise "youpin".

Ve İzmir'de kan iftirası ile mücadele etmek için bir Yahudi heyet kurulur, kitap ve broşürler yayımlanır ve onların Rum halkına dağıtılmaları teklif edilir.

Gerçekten yıllar geçer ve Rumlarla Yahudiler arasındaki işler hiç düzelmez, çünkü özellikle İzmir'de Rumlarla Türklerin arasındaki işler hiç düzelmez.



Bu belge Alyans arşivlerinden alınmıştır. İzmir bölgesinde Yunan varlığını teyit etmektedir.

1912-1913 Balkan Savaşları Osmanlı Rumlarının kaybettikleri toprakları yeniden fethetmek isteklerini ve Türklerin onlara karşı düşmanlığını devam ettirir. Osmanlı iktidarı tarafından olduğu kadar Osmanlı Rum cemaati tarafından da imparatorluğun sadık tebaası olarak görülen Yahudiler, Selânik ve İyonya'nın Yunan Krallığı'na bağlanmasının etkisiyle bağlılıklarını giderek artan bir şekilde gösterir. Türkler Rum dükkân ve ürünlerini boykot ettiğinde Yahudilerin de buna katılmasını isterler; Rumlar karşı boykot uyguladıklarında bu sadece Türk mağazalarını değil, Yahudi mağazalarını da kapsar.

1908'de Jön Türk Hükümeti tarafından övülen, Türk ve Yahudi gazetelerinin üstünde durduğu "ırkların birliği" ("Irklar arasında kavga, intihardır", "Pro Patria: Irkların Birliği"[20]) Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde bir efsaneye dönüşmüştür. Yahudi gazeteleri bunu kabul etmek zorundadır. Rum cemaatinin Jön Türk Hükümetine husumeti sokakta olduğu kadar gazetelerde de ortaya konur ve Yahudi cemaati ile İttihatçı

20 *La Boz del Puevlo*, passim.

hükümet arasındaki "gizli anlaşma" şiddetle kınanır. Kimi zaman Yahudiler Rumları bertaraf etmek için Jön Türklere hoş görünmekle suçlanırlar. Kimi zamansa aksine, ülkeyi mahvetmek pahasına Yahudilere hoş görünmek isteyen, Jön Türk Hükümetidir. Bu zaten Avrupa basınında, Rum basınında, aynı zamanda da Avrupalı güçlerin diplomasisinde çok yaygın bir görüştür; İttihatçı İhtilal Yahudiler ve masonlar tarafından kışkırtılmıştır. Bu sadece "uluslararası Yahudi entrikası"nın bir gösterisidir; "Jön Türk Hükümeti "uluslararası Yahudiliğin" elinde bir maşadan başka bir şey değildir".[21] Örneğin İzmir'in Fransızca gazetesi *La Réforme*'un bir Viyana gazetesinden aktararak bu konuda yazdıkları: "Selânik İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Yahudilerin ve Dönmelerin desteği ile, masonların himayesinde kurulduğu gayet iyi bilinmektedir. Selânik Yahudileri, Batılı Yahudilerin yardımıyla cemiyetin teşkilatlanmasında ve kararlarında önemli bir rol oynamışlardır. Bütün bunlar sadece Avrupalı hükümetler tarafından değil, bütün Türkiye'de de, cemiyetin kanlı hatalarından Yahudi ve Dönmeleri sorumlu tutmaya güçlü bir eğilimin fark edildiği bütün Balkanlarda da, gayet iyi bilinmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hareketine rehberlik edenlerin Yahudiler olduğu kesin görünmektedir ve şayet bu hareket bir felaketle sonuçlanırsa, genel nefreti yüklenecek olan onlardır."[22]

Siyonist meselesi genel platformda tartışılmaya başladığında İzmir'in Rum gazeteleri önce hükümeti rehavetle ve Siyonizmi kayırmakla suçlarlar, sonra da Osmanlı A'yân Meclisi'nde olaylar çıktığında zafer çığlıkları atarlar: "Sıra herkese gelecek; İmparatorluğun gözdesi olan Yahudilerin de nihayet başı derde girecek!"

Trablusgarp'ın İtalyanlar tarafından işgali sırasında 1911'de, İzmir'in Rum gazeteleri Trablusgarp Yahudilerini, İtalyanları kolları açık karşılamakla suçlarlar. "Nerede onların vatanseverlikleri? Hani Osmanlı vatanı için kanlarını son damlasına kadar akıtmaya söz vermişlerdi?"

---

21 İstanbul'daki İngiltere Büyükelçisi raporlarından birinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden bahseder, "Doğulu Yahudilerin gizli güçleri manipüle etmekte uzman olduğunu" ve Osmanlı İmparatorluğu'nu'nun kontrolünü ele geçirdiklerini belirtir. Bu konuda bkz. Kedourie (Elie), *Arabic Political Memoirs and Others Studies*, Londra, Frank Cass, 1974, sh.244. - Fromkin (David), *A Peace to End all Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*, New York, Henry Holt, 1989, sh.41-42.

22 Bir Viyana gazetesini anan *La Réforme* ve onu anan *La Boz del Pueblo*, 14 Temmuz 1911.

Tabiî hâlâ kardeşliği öven Rum gazeteleri vardır: "Yahudilere karşı sadece samimi dostluk duyguları besliyoruz" derler, kıyımlar ve kan iftiraları karşısında öfkelenirler; ancak genelde iki cemaat arasındaki durum Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde çok çelişkilidir. Ondan neredeyse yirmi sene önce İzmir Alyans okulunun müdürü şöyle yazıyordu: "Halk içgüdüsü öyle hissediyor ki Doğulu Yahudi için Rum, Ortodoks dini, işte düşman."

Birinci Dünya Savaşından önce İzmir'de Rumlardan on beş-yirmi kat az Ermeni, ve Yahudilerden üç-beş kat az Ermeni vardır. Yahudilerle Ermeniler arasındaki ilişkiler hakkında bilgimiz azdır. *La Boz del Puevlo*'da tefrika halinde yayınlanan *"Rafael Çikurel'in Hatıraları"* bizi bu konuda pek aydınlatmaz. Bu zabıta amiri 1905'teki Ermeni komplosunun ve sonraki yıllarda şüphelilerin ortaya çıkarılmasına aktif olarak katılmıştır ancak iki cemaat arasındaki ilişkiler hakkında hiç bilgi vermez.[23] Yerleşim yerleri kesinlikle iç içe girmiştir: Çikurel tarafından aranan birçok Ermeni, Yahudi mahallesinde oturmaktadır; orada adı "Ermeniler Merdiveni" olan basamaklı bir sokak vardır. Yahudilerin bakış açısından, Ermeni cemaati Rum cemaatine çok yakındır ve Yahudilerle Ermeniler arasındaki ilişkiler tatlılıktan yoksundur. Bir Fransız seyyah şöyle yazar: "Ermeniler Yahudilere karşı Rumlarla aynı nefret duyguları içindedir."[24] "Ermenilerle kaynaşma az, sıcaklık hiç yok diye yazar muhataplarımızdan biri, ilişkiler kesinlikle meslekî düzeyle sınırlıdır." Aynı şekilde, Türk cemaati de Rumlarla Ermenileri birbirleriyle karıştırır. Türkler tarafından başlatılan ve Yahudilerin de katılması istenen boykot, Rumlar gibi Ermenileri de hedef almaktadır; karşı boykot Rumlar gibi Ermenilerin de Türk ve Yahudi dükkânlarından uzak durmasını istemektedir.

Bunun aksine, Alyans okullarının müdürleri tarafından Paris'e gönderilen yazışmalar, 1896'daki Ermeni hareketinin bastırılması sırasında birçok Ermeninin Yahudiler tarafından kurtarıldığını belirtir. Aynı şekilde Rum yüksek papaz sınıfı gibi, Ermeni yüksek papaz sınıfı da zaman zaman Yahudilere karşı sempati gösterisinde bulunur: Ermeni patriği Alyans okulunda, medeniyetin yararları hakkında bir konferansa katılır.

---

23 Tchicourel (Raphael), "Mis memorias", *La Boz del Puevlo*, 10 Şubat-18 Ağustos 1911.

24 Deschamps (Gaston), *a.g.e.*, sh.168-169.

Yine de Hıristiyan cemaati arasındaki gerçek dayanışmanın ne olduğu sorusu sorulabilir. İşte örneğin Rum çocuklarına öğretilen şiir:

Kılıcım beyaz
Onu Bulgar kanına daldıracağım...
Kaç Bulgar'ın
Kalbini koparacağım?
Şarap içer gibi
Kanlarını içeceğim...
Bir okulun öğretmenlerini
ve öğrencilerini boğazladılar
Bu vahşi Bulgarlardan
İntikam alacağım.[25]

Tabiî İzmir'de Bulgar yoktur ama Ermenilerle Rumlar arasındaki ilişkiler, İzmir Yahudilerinin sandığı kadar sıcak mıdır?

İzmir'in Yahudi "ulusu" ile Latin "ulusu" arasındaki ilişkiler hakkında hiç bilgimiz yok. İki cemaati birbirinden ayıran büyük sosyal mesafe yüzünden pek sıkı bir ilişki olmasa gerek. Birkaç Yahudi tüccarla Frenk işadamı arasında büyük ihtimalle iş ilişkileri vardı. Yahudilere ait mağazalar, bazı Yahudilerin oturduğu evler Frenk mahallesinde bulunuyordu. Alyans ile Fransa arasındaki sıkı bağlar yüzünden, Fransa Başkonsolosu ile Alyans okulunun müdürü arasında ilişkiler mevcuttu: Bu sonuncusu düzenli olarak konsolosluğa, örneğin 14 Temmuz daveti sırasında kabul ediliyor, Fransız kolonisinin üyeleri ile karşılaşıyordu;[26] Fransa Başkonsolosu ve Fransız kolonisinin temsilcileri ise Alyans okulunun yıl sonu şenliklerine katılıyorlardı. İki cemaat arasındaki muhtemel bağlar hakkında toplamda az belgeye sahibiz: En fazla, Fransızca bir gazetenin Rus Yahudi göçmenleri hakkında yazdığı pek hoş olmayan düşünceler: "Hepsi Yehuda ve İsrail kabileleri soyundan belirli bir göçmen kategorisi: Sopa yiyecekleri bir

---

25 *La Boz del Puevlo*, 13 Ocak 1911.

26 Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde Yahudi cemaatine pek az atıf vardır. Ancak İzmir başkonsolosluğundaki arşivlerin, şehrin Kemalist ordular tarafından alınışını takiben Eylül 1922'deki yangın sırasında yandığını belirtmek gerekir. Sadece başkonsolos tarafından Dışişleri Bakanlığına gönderilen yazışmalar muhafaza edilmiştir.

ülkeden kaçtılar ve iyi yürekli halkımızın aç yabancıların bazen ağzından lokmalarının kapmasına izin verdiği limanların misafirperver dolaylarına vardılar."[27]

Aynı şekilde, Alyans okulunun müdürü Fransız kolonisinin en önemli kişilerinin Dreyfus karşıtı görüşlerinden söz eder. Aralarından biri Fransa'nın Cumhuriyet'ten ve Yahudilerden kurtulması gerektiğini açıkça beyan eder. Bu olaydan ve müdürün itirazından sonra Fransa Başkonsolosu Alyans okuluna uzun bir ziyarette bulunur.[28]

Ancak şunu belirtmek gerekir ki elimizdeki ender belgelere göre İzmir Latinlerinin Yahudilere karşı yargısı, Avrupalı seyyahlarınkinden daha olumludur. Bu sonunculardan biri "yontulması ve uygarlaştırılması" gereken ve "her yerden kovulmuş, karadan ve denizden atılmış, toprağı sürmekten ve kayıkçılıktan alıkonmuş, karınca yuvası gibi kaynayan iğrenç sokaklardaki getto kulübelerinde sefil bir hayat sürdüren"[29] İzmir Yahudileri hakkında küçümseyici bir şekilde konuşunca sert bir cevap alır: "O kadar iyi şeyler yapan bir cemaat söylediğiniz kadar düşmüş olamaz: Aksine gelişme yolunda büyük adımlar atıyor."[30]

Dolayısıyla XX. yüzyılın başında İzmir Yahudi "ulusu"nun Latin "ulusu" ile neredeyse hiç ilişkisi olmadığı, ilişkilerinin Ermeni "ulusu" ile mesafeli ve düşmanca, Rum "ulusu" ile sık ve çekişmeli olduğu düşünülebilir. Bu, sıcak, hatta dostane bireysel, meslekî ve komşuluk ilişkileri olmadığı anlamına gelmez.

---

27 *Le Journal de Smyrne,* 11 Mayıs 1894.

28 AAIU, Türkiye, İzmir, LXXVI E, Arié, 14 Mart 1900.

29 Deschamps (Gaston), *a.g.e.,* sh.168-170.

30 Slaars (Bonaventure F.) *Réponse à M. Gaston Deschamps,* Brüksel, Vandera, 1893, sh.32-38.

ALTINCI BÖLÜM

Alyans'ın Yaşayan Umudu[1]

Alyans, zayıfın kutsanmış anası
İsrail'in asil halkını
Cehaletten kurtarıyorsun.
Işık ve umut kaynağı,
Küçükleri eğitiyorsun.
Emin nöbetçi, dikkatinle
Bizi zulümden koruyorsun.
Fransa'nın asil kızı
Koruyucu saygın anne
Sana genç ve temiz ruhumuzdan
En içten şükran.
Selam sana, sevgili anne
Zafer sana, kutsanmış Alyans.

İzmirli bir öğrencinin ödevi, 1913.

1840'ta Şam'da Françesko tarikatine mensup bir keşiş ortadan kaybolur. Yahudiler hamursuz hazırlamak üzere kan toplamak için onu öldürmekle suçlanırlar. Vali Yahudi cemaatinin yöneticilerine işkence yaptırır; işkence altında bazıları ölür, diğerleri itiraf ederler. Olay Avrupa'da büyük gürültü koparır; o sırada Şam, Fransa'nın olumlu baktığı, İngiltere'nin ise karşı olduğu Mehmet Ali yönetimindedir. Bu, Şam kan iftirası ile ilgili olarak iki gücün çoğu zaman belirsiz tutumunu izah eder. Crémieux, *La Gazette des Tribunaux*'da bir yazı yayınlar; Fransız millet meclisi ve İngiliz parlamentosu heyecanlanır; Sör Moses Montefiore ve Aldophe Crémieux'yü içeren bir heyet Şam'a gönderilir; tutuklanan Yahudilerin serbest bırakılmaları ve Sultan'ın kan iftiralarını kınayan bir ferman çıkarması sağlanır.[2]

---

1 Alliance Universelle Israélite için marş:

"Alyans'ın yaşayan umudu,
Kardeşler ayağa! Safları sıklaştıralım!
Ve umudun sunağında
Uyuşmazlıklarımızı kurban edelim."

2 Şam olayı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudiler hakkında bütün eserlerde ayrıntılarıyla aktarılır; bkz. özellikle Franco (Moise), *Essai Sur l'Histoire des Israélites de l'Empire Ottoman depuis les origines jusqu'à nos jours*, Paris, Durlacher, 1897, sh.158. - Lewis (Bernard), *Juifs en Terre d'Islam*, Paris, Flammarion, 1986, sh.181-183. - Ubicini (M.A.), *Lettres sur la Turquie. Tableau Synthétique, Religieux, Politique, Administratif, Commercial, etc. de l'Empire Ottoman*, II. bölüm: "Les Raias (Grecs, Arméniens, Arméniens catholiques, Israélites, Latins", Paris, Dumaine, 1854, sh.181-183.

Şam olayı Osmanlı Yahudilerinin tarihinde bir dönüm noktasıdır. Avrupalı güçler imparatorluğun Yahudileri himaye etmesinin, onları karşı karşıya getiren rekabette bir koz olabileceğini anlarlar. Büyük Britanya özellikle, Yahudilerin korunmasının, Fransa'nın Katolikler ve Rusya'nın Ortodokslar üzerindeki himayesini dengeleyebileceğinin bilincine varır. 1858'de yeni bir olay Avrupa'da büyük heyecan yaratır: Papalık devletlerinde ailesinin direnişine rağmen Katolik yapılan bir Yahudi çocuk kaçırılır ve alıkonulur.[3] Ama en önemli olay Fransa'da gerçekleşecektir: Paris'te 1860'ta Alyans'ın kurulması.[4] Amacı "1) Yahudilerin özgürleşmeleri ve maneviyatlarının gelişmesi için her yerde çalışmak, 2) Yahudi olmalarından dolayı acı çekenlere yardım etmek, 3) Bu sonuçları elde etmek için her tür yayını desteklemek" olan bu kuruluş, bir grup genç Yahudi tarafından yaratılır. "Alliance Israélite Universelle" adı anlamlıdır; kelimelerin her biri özenle tartılmıştır. "Alliance": (Birleşme) İbrani halkının Tanrı ile yaptığı ittifaka atıfta bulunur. "Israélite": (Musevi) bu tabir düşünülerek seçilmiştir - "geri kalmış", "dejenere" kapalı toplum içinde yaşayan, devlet yaşamının dışına itilmiş Yahudi'ye karşı, "uygar", özgür, devlet yaşamıyla bütünleşmiş. "Universelle": (Evrensel) Yahudi cemaatinin dayanışma ve birliğinin dünya çapındaki eğiliminin kuruluşundan itibaren ilan edilmesi. Dolayısıyla Alyans[5] baştan beri dinî bir devamlılık, çağdaşlık ve özgürlük tutumu içinde, dünya çapında bir perspektifle ortaya çık-

---

3 Söz konusu olan Mortara olayıdır. 1858'de Bolonya'da bir papazlık jandarma müfrezesi Mortara ailesine baskın yapar ve yedi yaşındaki bir çocuğu kaçırır: Ailenin Katolik hizmetçisi çocuğu gizlice vaftiz etmişti. Papalık devletlerinin Piemonte'ye bağlandığı o anda, olay büyük gürültü koparır. Bolonya, Piemonte orduları tarafından alınınca çocuk Roma'ya götürülür, Katolik dinine göre yetiştirilir ve daha sonra papaz yapılır.

4 Alliance Israélite Universelle'i konu alan çok sayıda eser ve makale vardır, özellikle: Leven (Narcisse), *Cinquante ans d'Histoire. L'Alliance Israélite Universelle (1850-1910)*, Paris, Alcan, 1911-1920, 2 cilt. - Chouraqui (André), *L'Alliance Israélite Universelle et la Renaissance Juive Contemporaine (1806-1960). Cent ans d'Histoire*, Paris, PUF, 1965. - Dumont (Paul), "Jewish communities in Turkey during the last decades of the nineteenth century in the light of the Archives of the Alliance Israélite Universelle", *Christians and Jews in the Ottoman Empire, The Functionning of a Plural Society*, Benjamin Braude ve Bernard Lewis (editörler), cilt 1: *The Central Lands*, New York/Londra, Holmes and Meier, 1982 içinde sh.209-242. - Rodrigue (Aron), *De l'Instruction à l'Emancipation. Les Enseignants de l'Alliance Israélite Universelle et les Juifs d'Orient (1860-1939)*, Paris, Calmann-Lévy, 1989; *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşmaları*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997

5 Alliance Israélite Universelle'i belirtmek için günümüze kadar genelde kullanılan Alyans kısaltmış adını sık sık kullandık ve buna devam edeceğiz.

maktadır. Ancak bu statülerde hiçbir şey onu bir Hıristiyan hayırseverlik cemiyetinden ayırt etmemektedir.



Fondé en 1910

3me Année N° 5 — Mai 1913

Le Trait-d'Union

Revue Mensuelle

ORGANE DE L'ASSOCIATION DES ANCIENS ÉLÈVES DE L'ALLIANCE ISRAÉLITE UNIVERSELLE

COMITÉ DE RÉDACTION:
M. ADOUT
H. CALMY
R. CRESPIN-J. TARANTO

COMITÉ D'ADMINISTRATION:
H. COURIEL
GABRIEL HAIM
R. PONTREMOLI

SOMMAIRE

Matinées Littéraires	51
Allocution	D. NABON
Quelques traits de Crémieux	H. CALMY
Pourquoi tant de haine?	M. ADOUT
Divers	
Annonces	

Les manuscrits non-insérés ne sont pas rendus.

IMPRIMERIE LE NOUVELLISTE

Alyans mezunlarının yayımladıkları dergi (Fransızca ve İspanyolca yayımlanmaktaydı).

Alyans'ı kuran genç Fransız Yahudiler iki kuşaktan beri özgürdürler; kendilerini tam Fransız vatandaşı olarak, "özgür ve eşit" görmektedirler. Onları özgür kılan ve gelişmelerine olanak tanıyan "89'un büyük ilkeleri" dışında başka değer sistemi düşünememektedirler. Gelişme ve ilerleme kavramlarıyla doludurlar. Osmanlı Yahudiliğine Avrupaî bir bakışları vardır ve onu, sadece en iyisi değil, tek geçerli olarak gördükleri Avrupa modeline göre değiştirmeyi arzu etmektedirler. Osmanlı Yahudilerinin dejenere[6] oldukları fikrindedirler. Onları köklü bir biçimde düzeltmek, bunun için de eğitmek gerekmektedir. Eğitim, öğretim, rejenere etmek Akdeniz Yahudiliğinin, özellikle de Osmanlı Yahudiliğinin Avrupa modeline uygun olması için gerekli kademelerdir. Dolayısıyla Alyans tüm Akdeniz havzasında, Kuzey Avrupa'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda, aynı zamanda da Romanya ve İran'da okul-

6 E. Benbassa ve A. Rodrigue bu dejenerasyon kavramı ve rejenerasyon gereği hakkında ısrar ederler. Bkz. Benbessa (Esther), "Israel face à lui-même. Judaisme occidental et judaisme ottoman", *Pardès*, 7, 1988, sh.109, sh.116. - Rodrigue (Aron), *De l'Instruction à l'Emancipation...*, *a.g.e.*, sh.16.

Bu tabirler dönemin bütün metinlerinde bulunmaktadır, örneğin Ubicini'nin eserinde (*a.g.e.*, sh.377) ve Alyans tarafından yapılan çağrı "Appel à tous les israélites (Chouraqui, *a.g.e.*, sh.38). Bu çağrı Yahudilerin "insan onurunu yeniden bulmalarını" dilemekte ve "kokuşmuş olanlara ahlak kazandırmak" gerektiğini düşünmektedir.

lar açmaya koyulur. İlk okul Fas'ta, Tetuan'da 1862'de kurulur. 1901'de Alyans'ın toplam 109 okulu ve 29.000 öğrencisi vardır; 1913'te ise 183 okulu ve 43.700 öğrencisi. 1911'de Balkan Savaşları'nın arifesinde Türkiye'nin bugünkü sınırları içinde 140.000 nüfusa karşı Alyans tarafından okutulan Yahudi çocuk sayısı 10.000 olarak tahmin edilmektedir; okul çağındaki çocukların %35'i Alyans tarafından okutulmaktadır; Osmanlı İmparatorluğu'nun 1.000'den fazla nüfusu olan her cemaatinde bir Alyans okulu bulunur.

Alyans, bir Yahudi zanaatkârları sınıfı oluşturmak, gençlere iş, tasarruf ve düzen alışkanlıkları vermek, özellikle de onları "büyümüş oldukları manevî seviyenin üstüne" çıkarmak için çıraklık okulları da açar. Burada da rejenerasyon isteği açıktır. Bu "rejenerasyon" amacı ve bu kez de toprağı işlemek yoluyla, Alyans önce Filistin'de, sonra birçok başka yerde tarım çiftlikleri kurar.

İzmir'de Alyans 1873'te bir erkek okulu, 1878'de de bir kız okulu açar.

İzmir'den gelen tüm belgeler Alyans'ın bu ideolojisini doğrular ve kurucu Fransız Yahudilerinin Osmanlı Yahudiliğine bakışını, kendileri de bu Yahudilikten gelen ama Fransa'da eğitilen öğretmenlerinin bakışını teyit eder. Dejenerasyon, bu dejenerasyonun neden olduğu ahlaksızlık, eğitim yoluyla bir rejenerasyon ve ahlak yükseltme gereği, İnsan Hakları Beyannamesi'nin ve 1789'un büyük ilkelerinin ülkesi olarak görülen Fransa sevgisi - bu temalar İzmir, Aydın ve Manisa okul müdürlerinin düzenli olarak Paris'e yazdıkları mektuplarda sürekli mevcuttur. "Okulda verilen eğitimle bu kadar yanlışın düzeltilebileceğini düşünmek imkânsızdır (...). Okulla ya da başka şekilde bu kitleye ahlak kazandırabileceğini sanan hayal kuruyor demektir."[7] Bu yanlışları düzeltmek, bu kitleye ahlak kazandırmak, Alyans tarafından verilen eğitim: Alyans ideolojilerinin bu temaları, yeni atanan ve aslında İzmir'in-

---

7 AAIU, Türkiye, İzmir, LXXIV E, Arié, 17 Kasım 1893.

Alyans'ın İzmir, Aydın ve Manisa öğretmenlerinin Paris'e gönderdiği mektuplara büyük ölçüde başvurduk, özellikle:

İzmir: Arié, LXXIV E-LXXVII E; Benaroya, LXXVIII E ve LXXXIX E; Nabon, LXXXIII E ve LXXXIV E; Pariente, LXXXVI E ve LXXXVII E.

Aydın: Rahmani, II E ve III E; Valadji III E.

Manisa: Alchalel, Cherezli, Elnékavé, XCII E.

kinden hiç de farklı olmayan bir cemaatten gelen İzmir okulunun müdürünün bu cümlesinde yer almaktadır.

Yerel sorumlular ve okul müdürleri tarafından bıkmadan, usanmadan tekrarlanan bu temalar Alyans'ın hiyerarşik zincirinin bir ucundan diğerine uzanmaktadır. Paris merkez komitesinden gelen belgeler açıktır: Çalışma yoluyla rejenerasyon ve ahlakın yükseltilmesi Doğu Yahudilerinin özgürleşmesi ve yaşadıkları ülkenin ulusal topluluğa asimilasyonu için şart olan koşullardır. 1789'un büyük ilkeleri sayesinde Fransız Yahudilerinin elde ettiklerine benzer bir asimilasyon. Alyans yöneticilerinin kavram ve sözcüklerinin, aydınlanmadan miras kalan XIX. yüzyıl Fransası'ndakilerle ne kadar benzer olduğunu farketmek çarpıcıdır. Fransa Yahudilerinin "kötü alışkanlıklarını" düzeltmeye yönelik "rejenerasyon" tabiri, Rahip Grégoire tarafından Ocak 1789'daki bildirisinde kullanılmıştır:[8] Yahudilerin "fiziksel rejenerasyonu", onları "siyasî rejenerasyona" götürebilecek olan "ahlaki rejenerasyonu" da yanında getirecektir. Avrupa merkeziyetçilik ve Fransız merkeziyetçilik XIX. yüzyıl sonunun tüm okul kitaplarında doğrulanmıştır.[9] Dolayısıyla Avrupa için "aşağı" halkları "uygarlaştırmak" bir "görevdir", bu onun "misyonudur"; Avrupalı, sömürgelerindeki "yerlileri yavaş yavaş kendi seviyesine yükseltmelidir". "En asil ve en yüksek değerleriyle uygarlığı temsil eden Fransa, herkesten çok uygarlaştırıcı ulustur, çünkü bu uygarlığın çıktığı ilkeleri o dile getirmiştir; bu ilkeleri her zaman bayrağına yazmıştır ve bunlar oradan ışınlar saçarak dünyayı aydınlatmaktadır." Alyans öğretmenleri Michelet'nin cümlesini gayet iyi bilir: "Dün Tanrı'nın neferi, bugün İnsanlığın neferi, Fransa her za-

---

8 Gregoire (Abbé), *Essai sur la Régénération Physique, Morale et Politique des Juifs*, Paris, Stock, 1988.

9 "Avrupa, yirmi yüzyıldan beri tarihin başlıca mekânı(dır). Hayat ve uygarlık ışınlarını oradan saçar (...). Dünyaya en büyük sayıda rahip, sanatçı, kâşif ve bilgin veren odur" (Schrader [F.] Gallaouedec [L.] *Géographie de l'Europe*, sınıf 2 klasik ve 3 modern, Paris, Hachette, 1896, sh.5-6).

Bu konuda ayrıca bkz.: *Précis d'Histoire Pour le Brevet Elémentaire et le Brevet d'Enseignement supérieur*, Tours, Mame; Paris, éd. de Gigors, 1932, sh.772. - Ducourtray (G.), *Histoire Nationale de Notions sommaires d'Histoire Générale Depuis 1789 Jusqu'à nos Jours*, genç kızlar için orta öğrenim, 3. sınıf, Paris, Hachette, 1901, sh.546. - Ferry (Jules), "Discours à la Chambre des députés", 28 Temmuz 1885, Girardet (Raoul), *Le Nationalisme Français*, Paris, Armand Collin, 1970 içinde. - Jallifer (R.) et Vast (H.), *Histoire Contemporaine*, felsefe sınıfı, 1902'nin programı, Paris, Garnier, 1909, sh.652. - Prost (Antoine), *Histoire de l'Enseignement en France (1800-1967)*, Paris, Armand Colin, 3. baskı, 1977, 528 sh.

man İdealin neferi olacaktır.": Bunu ezbere öğrenmişler ve okulda işlemişlerdir: Öğrencilerinden de bu konuyu işlemelerini isteyeceklerdir.

III. Cumhuriyet'in tüm okul reformları, kültürün tekliğinin doğrulanması üzerine kurulmuştur. Doğu'nun Batı vizyonu, Batı'nın sadece teknik değil, ahlaki üstünlüğü, Doğu halklarını "uygarlaştırmak" için Batılıların, Doğu'ya özel "kötü huyları" kazıma gerekliliği, Avrupa'da XIX. yüzyılda ve özellikle Fransa'da herkes tarafından kabul edilmektedir; bu kanaat, Alyans kurucu ve yöneticilerinin de yer aldığı Fransız Yahudi burjuvazisi tarafından paylaşılmaktadır.

Aynı vizyon Avrupalı yönetici sınıfla işçi sınıfı arasındaki ilişkileri de yönetmektedir: Fransız öğretmenin rolü "ilk ilkesi ahlak olan", sosyal ve siyasî istikrarın teminatı insan ve vatandaşlar yetiştirmektir.[10]

Fransa Yahudilerine gelince, ya da en azından yöneticilerine, cumhuriyetçi Fransız ideolojisine ve daha genel olarak onları özgürleştiren Fransa'ya tutku ile bağlıdırlar. Bu "Franko-Yahudilik" Fransa'yı yeni bir vaad edilen toprak olarak görmektedir.[11]

Alyans yöneticileri tarafından paylaşılan bu ideoloji Paris'te eğitilen öğretmenlere aktarılmaktadır. İşte Manisa'da çalışan bir öğretmen tarafından yazılan bir şiir:

Elinde meşale, Alyans'ın büyük yüreği
Aydınlatmak için karanlık yerler arıyor.
Uyuşuk beyinler, acı çeken kalpler
Temasıyla uyanıyor ve dua etmeye koyuluyor.
(...)

---

10 "Çocuklarım," der Ernest Lavisse bir okulun öğrencilerine, "fiziksel ve manevî, ikili bir sefalet çeken bu zavallılar ile sizin aranızdaki farkın ne olduğunu biliyor musunuz? Okul" (LAVisse [Ernest], "Discours à la distribution des prix des enfants des écoles de Nouvion-en-Thiérache, 15 Ağustos 1910, *Les Ecoles de la République*, Bernard Willerval yönetiminde, Paris, Eclectis içinde sh.13).

Bu konuda ayrıca bkz. Lelievre (Claude), "Une singularité française: L'Etat éducateur", *Les Ecoles de la République*, *a.g.e.* içinde sh.383.

11 Citron (Suzanne), *L'Histoire de France Autrement*, Paris, Editions ouvrières, 1992, sh.184.

"Vatan aşkı hayat boyunca Tanrı aşkı ile birlikle yürüsün! Her iki aşk da kutsaldır, hiçbir zaman çarpışmamalı, hiçbir zaman birbirine ters düşmemeli. Biri bize geçici mutluluğu verecek, öbürü ise ebedi mutluluğu sağlayacaktır" ("Guide du croyant israélite", Marrus (Michael R.) tarafından anılmış, *Les Juifs de France à l'Epoque de l'Affaire Dreyfus*, Paris, Calmann-Lévy, 1985).

İtiraf ederim, bilinçsiz varlıklardık,
Fikirsiz yaşıyor, düşüncesiz yürüyorduk,
Fakir topraklarımıza Alyans'ın büyüsü
Uygun tohumu ekti ve bereket getirdi.
(...)
Şimdi bilimle aydınlanmış yürüyoruz.
Kalplerimiz sevgiyi biliyor ve minnet duyuyor.
Alyans tarafından seçilen bilgili öğretmenler
Babalarımızın bilmediği yolu bize gösteriyor.

Biraz beceriksizce yazılmış bu dizelerde Alyans'ın ideolojisi gayet açık görünüyor: Bilinçsiz ve düşüncesiz varlıklar, uyuşuk beyinler, acı çeken kalpler, fakir topraklar; karanlık yerleri aydınlatan Alyans meşalesi; Alyans tarafindan seçilen bilgili öğretmenler; ve şimdi bilimle aydınlanmış, yürüyoruz.

Alyans'ın ideolojisi öğretmenler tarafından sorumlu oldukları öğrencilerin kafasına iyice yerleştiriliyor. İşte İzmirli bir öğrenci tarafından Alyans için yazılmış bir güfte:

Alyans, zayıfın kutsanmış anası
İsrail'in asil halkını
Cehaletten kurtarıyorsun.
Işık ve umut kaynağı,
Küçükleri eğitiyorsun.
Emin nöbetçi, dikkatinle
Bizi zulümden koruyorsun.
Fransa'nın asil kızı
Koruyucu saygın anne
Sana genç ve temiz ruhumuzdan
En içten şükran.
Selam sana, sevgili anne
Zafer sana, kutsanmış Alyans.

İzmir'e gelen Atina'daki Fransız okulu mensubu, Collège de France'ta Profesör olan Gaston Deschamps'ın görüşü farklı değildir, Alyans için aynı hayranlığı ve İzmir Yahudi halkı için aynı küçümsemeyi duymaktadır:

"Alyans, diye yazar, İzmir Yahudilerini düşkünlükten kurtarmak için ne kadar çabalarsa çabalasın, onları "yontmakta" ve "uygarlaştırmakta" çok zorlanacak."[12]

Başka yerlerde olduğu gibi İzmir'de de Alyans şehrin genç Yahudilerinin "çalışmasını iyileştirmek" için bir çıraklık okulu kurar. Zanaatçı eğitimi İzmir, Aydın ve Manisa'da müdürleri çok düşündürür ve mektuplarında konuya sık sık değinirler; çıraklık okulları dışında eğitim, gençleri yerel zanaatçılar yanına yerleştirerek sağlanmaktadır.


1913
אל גיאון
ריביסטה מינסואל

Alyans mezunlarının yayımladıkları El Gaon *dergisi (İspanyolca dilinde).*

Alyans kadınlar için de bir zanaat yaratma işini üstlenir. Öğretmenler kadınların durumunun kötülüğü hakkında ısrar etmektedir. "Yahudi kadın" diye yazarlar "hor görülmektedir, kocasının esiridir; kızlara iyi bir ahlakî eğitim vermek, zihinlerini açmak, "güzellik zevkini" ilham etmek gerekir." Alyans'ın kızların mesleki eğitimine ilgi duyması - pek başarısız bir şekilde de olsa- özellikle de o zamana kadar okuma yazma bilmeyen kızları eğitmesi Yahudi cemaatinde önemli bir yeniliktir.

İzmir'deki genç kızlara vermeye çalıştığı zanaat eğitimine paralel olarak Alyans tarıma ilgiyi çekmeye çalışmaktadır. "Toprağın sağlıklı, dürüst ve güçlendirici çalışması ile kardeşlerimize fiziksel ve moral sağlıklarını, aynı zamanda da çocuklarının rızkı ve geleceklerini kazandıracağız." Alyans bu amaçla İzmir'in hemen yakınında, Bornova'da bir bahçe-okul kurar, sonra da tesisleri yüz kilometre kadar uzaktaki Or Yehuda'ya, öğ-

---

12 Deschamps (Gaston), *Sur les Routes d'Asie*, Paris, Armand Colin, 1894, sh.171.

rencilerin bağcılık, tahıl, meyve ağaçları yetiştirmeyi öğrendiği ve Doğu Avrupa'dan göç eden bazı ailelerin yerleştirildiği bir çiftlik-okula taşır.*

İdeolojisini devrimci, Napoleoncu ve Cumhuriyetçi Fransa modeline göre uygulamak için Alyans son derece merkeziyetçi ve otoriter bir siyaset uygular. Alyans merkezi Paris'te bulunan, çok kesin ve sık direktifler gönderen ve okullarla cemaatler hakkında öğretmenlerin ayrıntılı ve düzenli raporlarıyla bilgilendirilen bir merkez komite tarafından yönetilmektedir. Alyans'ın merkeziyetçiliği hakkında fikir edinmek için müdürlerin kullandığı, Paris'ten gönderilen mektup kağıtlarına göz atmak yeterlidir. Basılı talimatlar içerirler: Tüm mektuplar bir sıra numarası taşımak zorundadır; Paris tarafından sağlanan kağıtlar sadece merkez komite ile yazışmak için kullanılır; mektupların "Sayın Başkan" ile başlaması şarttır; merkez komite ile yazışma masrafları senede bir kez sunulan ayrıntılı hesaba göre geri ödenir. Bu talimatlara titizlikle uyulur. Her kusur sert bir dille bildirilir. Masraf notları ayrıntılıdır, her mektubun gittiği yer ve her pullama fiyatı belirtilir. Kırtasiye, cilt yapma, yolculuk masrafları da en ince ayrıntısına kadar gösterilir. Öğretmenler sadece sınıf ve okul kütüphanesinin kitaplarını değil, daha basit malzemeleri bile, kalem, hokkakalem, kağıt ve kurutma kağıdı dahil, Paris'e ısmarlar. Tatile çıkmak için Paris'ten izin almak ve seçtikleri yazlık yöreyi, bu birkaç kilometre mesafede ise bile, Aydın'dan İzmir'e örneğin, daha uzak bir yolculuksa haydi haydi, Edirne ya da Paris örneğin, masrafları kendilerine ait olmak üzere tabiî, merkez komitenin onayladığından emin olmak zorundadırlar. Bu bir formalite gereği değildir: İzin her zaman verilmez ve öğretmenler buna uymadıkları takdirde uyarı cezası alırlar. Paris'ten izin almadan şehirlerinin yakınında bir kaplıcada tedavi olmaları söz konusu değildir ve bu izin çoğu zaman reddedilir. Öğretmenlerin en çok yaptığı, o da nadiren, bu zorunlulukları özel bir mektupta eleştirmeye cüret etmektir.

Öğretmenler evlenmeden önce merkez komiteye danışmak zorundadır; bu izni almadıkları takdirde onu "ciddi bir hoşnutsuzluğa" düşürür-

---

(*) Or Yehuda çiftliği konusunda bir araştırma için bkz. Siren Bora, "Alliance Israélite Universelle'in Osmanlı Yahudi Cemaatini Tarım Sektöründen Kalkındırma Çalışmaları ve İzmir Yakınlarında Kurulan Bir Çiftlik Okul : Or Yehuda", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* (İzmir), 1993, Cilt 1, sayı 3, sh.387-400 - e.n.

lerdi.[13] Öğretmenler tabiî ki merkez komiteyi "ciddi şekilde hoşnutsuzluğa" düşürmekten kaçınırlardı: Nişanlının ailesinin saygınlığı, müstakbel karının "düzen ve tasarruf alışkanlıkları", seçilen kocanın mesleği ve maaşı hakkında her türlü yararlı bilgiyi verirlerdi. Seçilen eş eski bir Alyans öğrencisi ise, ya da daha önemlisi, bir öğretmeni ise bu durum bildirilir: Merkez komite gayet tabiî olumlu kanaat belirtir. Es kaza talep gereken zamanda yapılmamışsa, sebepleri açıklanır.

Öğretmenlerin maaşları mütevazıdır. "Öğretmenler için genel talimatlar" nizamnamesi öğretmenlerin merkez komiteden maaş zammı istemelerine izin vermediği halde onlar çoğunlukla yakınırlar. Maaş ödemeleri sık sık gecikir, öğretmenler borç almak zorunda kalırlar. Talepler biraz daha ateşli bir tavırla yapılırsa, Paris'in cevabı sert olur: "Alyans başkanına o kadar uygunsuz bir tavırla yazma cüretinde bulundunuz ki size cevap vermeyi reddediyoruz. Ancak şunu belirtmemiz lazım ki Paris'e gelirseniz, büroya kabul edilmeyeceksiniz."

En azından Birinci Dünya Savaşı'na kadar emeklilik mevcut değildir. Birkaç öğretmenin bir emeklilik sandığı kurma çabaları uzun süre sonuçsuz kalacaktır.

Tayinler tamamıyla Paris merkez komitesine bağlıdır. Öğretmenler tatminkâr bir cevap almadan önce, birçok sene boyunca, defalarca rica etmek zorundadırlar. İzmirli bir kadın öğretmen Suriye veya Filistin'e tayinini ister. Fas'a atanır ve bir hafta sonra işinin başında olması buyrulur. Teşekkür eder: "İzmir, 24 Eylül. Sayın Başkan, eşimle beni Fas'ın Selé kentine atayan ve elime bugün geçen 30 Ağustos tarihli mektubunuzu aldığımı bildirmekten onur duyarım. Bize bu görevi verdiğiniz için size müteşekkiriz ve çalışmamız ve fedakârlığımızla bu lütfa layık olduğumuzu göstermeye gayret edeceğiz. Tayinimizin gecikmesi yüzünden 1 Ekim'de görevimizin başında olamayacağız; İzmir'den ayrılan ilk gemiye bineceğiz."

Öğretmenlerle Parisli yöneticiler arasındaki ilişkiler tam bir askerî hiyerarşi yapısındadır. "Öğretmenler için genel talimatlar" buyurucu direktifler verir. Öğretmen mektubunda, "üstlerine borçlu olduğu kusursuzluk ve saygıyı" göstermelidir; bir talep ya da gözlem tam bir şekilde yorum eklenmeden yapılmalıdır; üslûp ciddi olmalı ve "idarî yazışmaların tümünde hâkim olması gereken nezaket ve görgüyü" yansıtmalıdır; dil

13 Alyans, 1903, "Instructions générales pour les professeurs".

düzgün olmalıdır, öğretmen "az sayıda büyük yazarı sık sık yeniden okuyarak" bunu başaracaktır.

Müdürler yazışmalarının bazıları için yukarıda sözünü ettiğimiz basılı mektup kağıdını kullanmak zorundayken, öğretmenler geçerli tek kağıt olduğu belirtilen yatay bir şekilde uzanan dikdörtgen desenli kağıtlar üzerine yazmalı, "Sayın Başkana" hitap etmeli ve mutlaka "Onur duyarım..." ile başlamalıdır. Öğretmenlerin raporları, öğrenci ödevleri gibi notlar ve düzeltmelerle geri gönderilir. Mektupları çok dikkatle okunmakta, imla ve Fransızca hatalarının altı çizilmektedir. Parisli okur, sık sık sayfa kenarına pek nazik olmayan bir ifade ile cevap mahiyetinde notlar ekler. "Çok düşündüm" diye yazar bir öğretmen. Sayfa kenarındaki not: "On iki yaşında bir çocuğun soracağı cinsten sorularınıza bakılırsa, düşündüğünüz pek anlaşılmıyor." Bir öğretmen Alyans gazetesi için bir makale önerir. "İnsan gazeteye yazma işine burnunu sokunca, hiç değilse düzgün yazar." Bir kadın öğretmen bir rapor gönderir: "Raporunuz bir miktar ilerleme gösteriyor (...). İyi şeyler okumaya devam edin, üslûbunuz açıklık kazanacak, düzelecek." Bir okul müdürünün raporunun sayfa kenarında: "Yıllık raporunuz çok kısa, meseleler çok yüzeysel bir şekilde ele alınmış." Bir öğretmen, mektubuna eşinin mektubunu da ekler: "Her iki mektupta da tam olarak aynı hataları görüyorum. Bu, bir yandan Madam H.'nin imlasının kuvvetli olmadığını, diğer yandan Mösyö H.'nin karısının mektuplarını gözden geçirmediğini kanıtlar."

Bu şekilde azarlanan kişilerin isyana yeltenmeleri istisnaidir ve hoşgörüsüz bir şekilde karşılık görürler. Alçakgönüllülük hemen her zaman üstün gelir; merkez komitenin serzenişi muhatabı tarafından gerçek bir felaket gibi algılanır.

Okul müdürleriyle Paris merkez komitesi arasındaki ilişkiler çok sıkı, yazışmalar çok sıktır. Aralık 1893'te örneğin İzmir'in müdürü Paris'e her biri birçok sayfalık on üç mektup gönderir. Bu mektuplar Alyans yöneticilerinin her şeyden haberinin olmasını sağlamaktadır. Cemaatin sosyal durumunu tarif etmekte, öğrenci ebeveynlerinin mesleklerinin listesini yapmakta, parasal durumlarını belirtmektedir. Yahudi cemaatinin sorunlarını ortaya koymakta, anlaşmazlıkları en ince ayrıntısına kadar anlatmakta, en önemsiz olayları bile, balo, şenlik, dedikodu, aktarmaktadır. Müdürler pedagojik faaliyetlerini titiz bir şekilde rapor etmekte, bazen öğrencilerinin

imla hatalarını belirtecek kadar ileri gitmektedir. Kantindeki yiyecekleri listelerler. Öğretmenler hakkında, özel yaşamları dahil, raporlar yazarlar.

Buna karşı merkez komite "öğretmenler için genel talimatlar"a ve yönetmeliğe son derece sadık kalınmasını istemektedir. Çok kesin pedagojik yönergeler verir. Parisli yöneticiler öğretmenleri doğrudan yerer, özel yaşamlarına karışır, mekânların düzenlemesini ya da bir taşınmanın örgütlenmesini Paris'ten yaparlar. Yerel müdürlerin sahayı iyi tanıdıklarını söyleyerek daha fazla özerklik istemesi boşunadır. Parisli yöneticiler öğretimin içeriğine güçlü bir şekilde müdahale etmekle kalmaz, organizasyonu konusunda bile çok buyurucu davranır.

Yüz yıl sonra bu merkeziyetçilik şaşırtabilir, bu otoriterlik bıktırabilir, hatta öfkelendirebilir. Ama Fransız devrimci ve üstün geleneklerine uygundur ve sadece Fransa'da değil, Afrika ve Uzak Doğu'da kurulmakta olan sömürgeci imparatorlukta yerleşmekte olan Jules Ferry'nin okul politikası ile aynı yöndedir. Zaten Alyans'ın varlığının başlangıcında bunlar mantıklıdır. Öğretmen eksiği vardır: Akdeniz Yahudi cemaatlerinin elitleri arasından onları toplamakta, Paris'te eğitmektedir ama ideolojisine bağlılıklarından emin olmak için onları yakından izlemek zorundadır.

Alyans için bu ideolojiyi hayata geçirmenin en etkin yolu öğretmenleri eğitmektir. Bu problem çok kısa zamanda ortaya çıkar. Olayın geçtiği yerde yeterince eğitimli öğretmen yoktur. Fransız, 1871'den sonra da özellikle Alzaslı ve Lorenli öğretmenlerin işe alınmaları yeterli olmaz. Alyans çok çabuk Paris'te bir öğretmen okulu açar. Öğrenciler Kuzey Afrika ve Doğu'daki ilkokulların en iyi adayları arasında yapılan bir sınavla seçilirler. Sınav sadece Fransız dilinde öğretilen konuları, özellikle Fransız edebiyatı, Fransa tarihi ve coğrafyasını kapsar. Sınav kağıtları Paris'te okunur. Bu zor ve değer verilen sınavla kabul edilen genç oğlan ve kızlar Paris'e, oğlanlar Auteuil Israélite ortaokuluna, kızlarsa Boulevard Bourdon, sonra Versailles okuluna gönderilir. Dört yıl boyunca, varması beş-altı gün süren haftada bir mektupla temas edecekleri ailelerinden uzakta yaşayacaklardır. Yolculuklar uzun ve zahmetlidir; müstakbel öğretmenler tatillerini Fransa'da bir akraba veya arkadaş yanında, ya da Alyans'ın konutlarından birinde geçirirler. Eğitimin tamamı Fransızca'dır, ayrıca İbranice birkaç ön bilgi ve pedagojinin birkaç büyük ilkesi öğretilir. Öğrenciler III. Cumhuriyet'in tüm gelecek öğretmenleri gibi temel diploma ve üst diplomalarına hazır-

lanırlar. On sekiz yaşında Alyans okullarının birine atanırlar. Bu okul genelde doğdukları şehirlerden uzaktadır çünkü derler, kimse kendi ülkesinde peygamber değildir. Öğretmenler bu dört sene sonunda Alyans ideolojisi ile yoğrulmuş, onun yayıcısı olacaklardır. "Alyans'ın uygarlaştırıcı etkisi, Avrupa medeniyetinin iyilik dalgaları": Bu tabirler kalemlerinden hiç eksik olmaz. "Amacımız gençliğin entelektüel ve ahlakî kalkınmasıdır" diye yazarlar. Kendilerini, uzaktaki halklara iyiyi, doğruyu öğretmek, hakseverlik, dürüstlük, alçakgönüllülük, tolerans, başkasına saygı ve sevgi kavramlarını aşılamak üzere gönderilen misyonerler gibi görürler. Öğretmenlerin, "fikirlerini açmış olan" esere duydukları minnet büyüktür. Alyans davasına bağlılıkları tamdır. "Tüm kuvvetim, tüm çabalarım, tüm isteklerim, hatta sahip olduğum az servet bile Alyans'ın hizmetindedir, aralarından biri şöyle yazar: Ne olduğumu borçlu olduğum kuruluşun iyi şöhreti için, hatta maddi çıkarı için bile yapmayacağım fedakârlık yoktur."

Alyans yöneticileri çok kısa zamanda bir problemle karşılaşırlar: Eğitim dili.

Judeo-Espanyol bir yana itilmiştir. İzmirli Yahudiler tarafından bile bozuk bir dil olarak görüldüğünden bahsetmiştik. Bu küçümseme büyük oranda Alyans'ın etkisine bağlıdır. İzmir Yahudi gazetecilerinin sütunlarında sık kullanılan bu jargon tabiri, öğretmenlerin yazışmalarında daha da sık geçmektedir. Diyalekt, bölgesel dil, jargon, "nüansları belirtmekten, ince ve kibar düşünceleri ifade etmekten aciz piç jargon" tabirleri kalemlerinden düşmez. "Dindaşlarımızı kendilerini hep Judeo-Espanyolca kötü ifade alışkanlığından kurtarmalıyız", "Doğu'da hepimizin konuşma talihsizliğine uğradığı bu Judeo-Espanyol" derler. "Bu jargon Yahudileri diğer Avrupa ülkelerinin halklarından tecrit etmektedir: Fikirlerini daraltmakta, yabancı edebiyatlarda gelişen hareketi izlemelerini imkânsızlaştırmaktadır."

Zaman zaman bir okul müdürü bu dilin tüm halk tarafından konuşulduğunu ve belki -geçici olarak tabiî- gençleri gazeteleri okumaya alıştırmak için kullanılabileceğini belirtir: Bütün bunlar çok temkinli bir şekilde, sayısız çekince ile söylenir. Alyans'ın cevabı kesindir: Judeo-Espanyol'u, az bile olsa, eğitim dili olarak kullanmak söz konusu değildir.

Hatta Tanca'da çalışmış ve XIX. yüzyıl İspanyolca'sını akıcı bir şekilde konuşan bir öğretmen, öğrencilere modern İspanyolca'yı öğretmeyi teklif

eder; Alyans okullarında İspanyolca'yı öğretmenin yararları hakkında bir konferans verir ve metnini Paris'e gönderme cüretinde bulunur. Yöneticilerin cevabı serttir: Tartışmaya bile değmeyen gülünç bir düşünce.

İbranice'yi eğitim dili olarak kullanmak gerçekten mantıklı olabilirdi çünkü XIX. yüzyılın ikinci yarısında Tevrat'ın dili modernleştirilmiş, çağın gereklerine uyarlanmıştı. Ama bu fikir iki nedenle uzaklaştırılır: Bir yandan, daha önce bahsettiğimiz gibi hemen hepsi haham olan yerel öğretmenlerin yetersizliği; diğer yandan XIX. yüzyılın en son yıllarında itibaren İbrani dilinin öğretilmesinin propagandacıları ve yandaşları, İzmir'de ve başka yerlerde, aynı zamanda Siyonizmin de propagandacıları ve yandaşlarıdır ve Alyans o dönemde Siyonizme çok karşıdır.

Rumca İzmir'de ve kıyıdan içerideki şehirlerde nüfusun neredeyse yarısı tarafından konuşulduğu ve ticarî ilişkiler için şart olduğu halde fazla gündemde kalmamış görünmektedir. Rumca bazen öğretilir ancak basit bir şekilde. Bu soğukluğun başlıca sebepleri siyasidir: Yahudi ve Rum cemaatleri arasındaki uyuşmazlık ciddidir ve bu Rum kamuoyunun dikkatinden kaçmaz: Rum gazeteleri Yahudi okullarında Rumca'nın öğretilmemesini ve Yahudi cemaati tarafından bilinmemesini kınar. Kıyıdan içerideki şehirlerde durum aynı değildir: Cemaatlerin nüfusu daha düşüktür ve ilişkiler kaçınılmazdır; Rumca gerçi öğretilmez ama Aydınlılar ve Manisalılar tarafından, İzmirlilerden daha çok konuşulur.

Osmanlı Yahudilerinin devlet yaşamına daha fazla katılmayı umut ettiği bir dönemde, Türkçe'nin öğretim dili olarak kullanılması mantıklı olurdu. Öğretmenler Parisli yöneticilerle yazışmalarında bu fikri överler. Ülkenin dili olduğunun altını çizerler; İzmir'den daha da çok kıyıdan içerideki şehirlerde işlerin, ticarî ilişkilerin çoğu Türkçe gerçekleşmektedir, Türkçe idarî görevlerde şart koşulmaktadır; ebeveynlerin baskısı büyüktür; Rum ve Ermeni okullarının, papaz okullarının ve İtalyan okullarının Türkçe öğretmenleri vardır.

Jön Türk İhtilalinden sonra Yahudi çocuklara Türkçe'yi öğretme gereği açık bir şekilde ortaya çıkar: Kânun-i Esasi her Osmanlı vatandaşına kamu görevine getirilme hakkı tanımaktadır. Alyans öğretmenleri, ebeveynler, Osmanlı makamları Yahudi okullarında kaliteli bir Türk dili eğitiminin verilmesi için ısrar etmekte ve "ailelerin Judeo-Espanyol jargonunu kullanma alışkanlığını kaybettirme" yolunu aramaktadır.

Bu eğitim Osmanlı makamları tarafından kuvvetle arzu edilmektedir. İzmir valisi Alyans okulu öğrencilerine şöyle hitap eder: "Anadilinizden sonra öğrenmeniz gereken dil, Fransızca değil, İngilizce değil, Türkçe'dir. Bu dilleri öğrenmek çok iyi bir şeydir ama ancak vakit varsa, ve ikinci sırada."

Osmanlı Yahudi makamları de cemaatlerinin Türkçe'yi bilmesinin yararına inanmıştır. 1840'ta İstanbul Hahambaşısı şöyle demişti: "Milletimizin çocukları şimdiden Türkçe okuma yazma öğrenirse bundan kazanç sağlayacaklardır."

Alyans yöneticilerinin görüşleri bu konuda çok açıktır: "Öğretmenler için genel talimatlar"da ülkenin diline (Türkçe, Arapça, Bulgarca, vb.) en büyük önemi vermeleri müdürlere özellikle tavsiye edilmektedir; "bu öğretim ihmal edildiği takdirde okul, ebeveynlerin beklediği sonuçları veremez."

Türkçe'yi öğretme zorlukları büyüktür: Alyans öğretmenlerinin Türkçe bilmemesi, bulundukları yerde işe alınan öğretmenlerin pedagojik yetersizliği, temel kitapların çok az olması, öğrenciler nezdinde Fransızca'nın prestiji, Türk dilinin zorluğu, konuşulan Türkçe ile yazılan Türkçe arasındaki farklılık, Arapça ve Farsça bilme gereği.

Yine de her taraftan çaba gösterilir. Hükümet okullara Türkçe öğretmenleri yollar. Mezunların kütüphanelerinde Türk gazeteleri vardır. Üst sınıflarda Türkçe öğretilir: Aydın'da en üst sınıfta 1909'da haftada on saat, aynı yıl İzmir'de ise beş saat.

Aileler umutlarını kaybetmeye başlarlar: 1908 İhtilalini takip eden siyasî düş kırıklığına, dil konusunda bir düş kırıklığı eşlik eder. Eğitimi yeniden düzenlemek ve öğretmen yetiştirmek için büyük çaba göstermeye niyetli olan Jön Türk Hükümetinin başka sıkıntıları vardır.

Çareler bulmaya çalışılır: Bazı öğretmenler küçük sınıflardan itibaren Fransızca'dan önce ya da aynı zamanda Türkçe'yi öğretmeyi ve öğretimi daha canlı kılmayı önerirler.

İlkeler yeniden tekrarlanır. "Türkçe iyi öğretilmelidir" diye yazarlar Paris'ten İzmir'in müdürüne. "Çocuklarımızın Türkçe'yi mümkün olan en doğru biçimde konuşması ve yazması esastır." diye ilan eder müdür. Tartışmalar sıktır ancak hiçbir zaman kesin bir karara ulaşmaz. Ödenek sıkıntısı çekilmektedir: Türk Hükümeti tarafından tahsis edilen yetersizdir, Alyans

ise Türkçe öğretimini paraca desteklemek istemez. En çok eksikliği çekilen, Türk Yahudi çocuklarının öğretim dili olarak Fransızca'yı seçmelerine neden olan ideolojinin esiri Parisli yöneticinin gerçek motivasyonudur.

Yerel öğretmenler yetersizliğe ve başarısızlığa boyun eğerler.

Zorluk ve tereddütler, Türk kültürü, Türkiye tarihi ve coğrafyası konularında da aynıdır. İzmir'in müdürü tarih öğretimine bölge tarihi ile başlamayı arzu etmektedir. Parisli yöneticiler itiraz eder: "Dünya coğrafyası, bir kasabanın idarî coğrafyasından bin kez daha ilginçtir." diye yazarlar.

Burada da söz konusu olan Alyans ideolojisi, "evrensel" karakteri, Avrupa merkeziyetçiliği, ve öğretmenlerinin çalıştığı ülkenin kültürüne saygı duymamasıdır. Bu küçümseme yerel öğretmenler tarafından Paris'e yazılan mektuplarda da sıkça görülür. Aralarında biri şöyle yazar: "Kabul etmek lazım ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi büyük bir ahlaklılık göstermez ve doğruluk, dürüstlük, çalışma, hatta içten vatanseverlik konularında öğrencilerimize verebileceğimiz örnek sayısı azdır."

Her ne olursa olsun, Birinci Dünya Savaşı'na kadar İzmir Yahudi nüfusunun Türkçe bilmediği bir gerçektir. Bu konudaki rakamları bir önceki bölümde vermiştik. Türk kültürü, Türkiye tarih ve coğrafyası hakkındaki bilgisizlik de gerçektir. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Alyans okulunda okumuş olan muhataplarımıza şu soruyu sorduk: "XVIII. yüzyılda Çeşme'de önemli bir deniz savaşı olmuştu. Bize bu konuda birkaç sözcük söyleyebilir misiniz?" Cevap her zaman "Hayır" oldu.[14]

Türk dili ve kültürünün bilinmemesi Yahudilerle Türkler arasındaki ilişkilerde hoşnutsuzluk yaratır: Yüksek devlet memurları ve Türk gazeteleri, İzmir Yahudilerine sürekli serzenişte bulunur. Cumhuriyet'in ilanının sonrasındaki gerilimlerin en önemli nedeni bu olacaktır.

Sonuçta Alyans öğretim dili olarak Fransızca'yı seçer. XX. yüzyılın sonunda, bu seçim şaşırtıcı gelebilir. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki duruma geri dönülürse, çok daha az şaşırtıcı olur. Diğer reaya cemaatlerin örneği anlamlıdır. İmparatorluğun Hıristiyanları XIX. yüzyıldaki ikti-

---

14 Çeşme, İzmir'e yirmi otuz kilometre mesafede, çok kişinin gittiği bir kaplıca ve plaj yeridir. 1770'te Rus ve Osmanlı donanmaları Çeşme'de karşı karşıya geldi, Osmanlı donanması yok oldu. Bu savaşın sonunda imzalanan Küçük Kaynarca anlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu, Rusya'ya önemli bölgeler bırakmak zorunda kaldı.

sadî ve sosyolojik ağırlıklarını okullarına, özellikle öğretimin büyük kısmının Fransızca yapıldığı Hıristiyan okullarına borçludur. Fransızca, XIX. yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyan ve Müslüman elitlerin hepsinin kültür dilidir; öğretimini İstanbul'da Fransızca tedrisat yapan Mekteb-i Sultani'de (Galatasaray) yapmış olmak, sosyal bir konuma, idarî ya da siyasî bir mevkiye sahip olmak isteyen her Türk için şarttır; Fransızca konuşmak, dahası aile içinde Fransızca konuşmak, yönetici sınıftan olunduğunun kanıtıdır.

Fransızca sadece kültür dili değil, ticarî ilişkilerin de dilidir. İmparatorlukta, özellikle de İzmir'de yerleşik Fransız şirketlerinin sayısı giderek artmaktadır ve eğer İzmirli genç bir Yahudi, Compagnie des Quais de Smyrne veya Crédit Lyonnais'de çalışmak isterse, Fransızca'yı mükemmel bilmek zorundadır. Bu zaten İzmir Hahambaşısı'nın şehirde bir Alyans okulunun açılmasını desteklemek için gösterdiği nedendir. "Yoksulların sıkıntısının ve zavallıların inlemelerinin ortadan kalkması için ne yapmak gerekir? Onlara ticarî kuruluşlarda ve bankalarda çalışma imkânlarını vermek gerekir, bunu başarmak için de Fransızca öğrenmek gerekir."[15]

Ancak Fransızca'nın öğretim dili olarak seçilmesinin iki başka önemli sebebi vardır. Birincisi pratik cinstendir: Öğretmenlerin eğitimi. Bu, kültürün, nüfusun mümkün olan en büyük kesimine ulaşmasını isteyen her ülkenin, her toplumun karşılaştığı problemdir; örneğin bağımsızlıklarını elde ettiklerinde Kuzey Afrika ülkelerinin de karşılaştığı problem budur.

Gördüğümüz gibi Alyans'ın Paris'te bir öğretmen yetiştiren okulu vardır; öğrenciler Fransızca derslerine dayanan bir sınav sonucu seçilmiştir; Fransız öğretmenler tarafından, Fransızca eğitilirler; Paris ya da Versailles'da geçirdikleri dört yıl boyunca sadece Fransızca konuşurlar; Osmanlı İmparatorluğu'nun İspanyolca konuşan cemaatlerinden, ama aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapça konuşan eyaletlerinden ve Kuzey Afrika ülkelerinden gelen gençlerin ortak tek dilidir; "jargon"larını kullandıkları takdirde öğretmenleri tarafından çok kötü gözle görüleceklerdir.

Alyans tarafından Fransızca'nın öğretim dili olarak seçilmesinin sonuncu ama daha az önemli olmayan sebebi, ideolojisidir. Alyans yöneticileri 1789'un büyük ilkeleriyle doludur ve Fransızca'nın evrensel bir kültürün

---

15 Galante (Abraham), *Histoire des Juifs d'Anatolie*, cilt 1: *Les Juifs d'Izmir (Smyrne)*, Istanbul, Babok, 1937, sh.114.

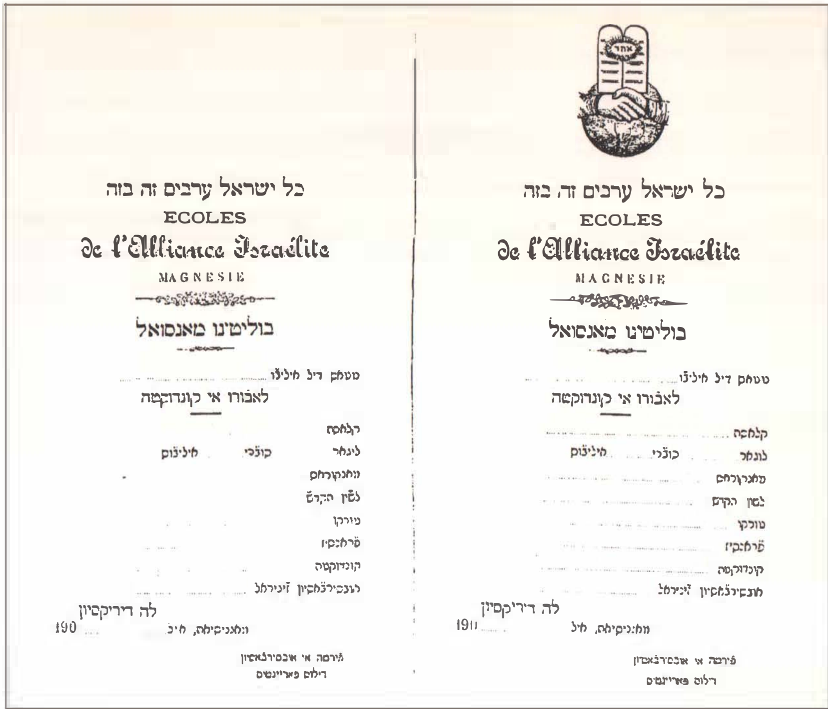
aracı, insan haklarının, özgürlüğün ve eşitliğin dili olduğuna kuvvetle inanmaktadırlar. Burada da bu yöneticilerin tutumunun Fransız resmî ideolojisini ne kadar yansıttığını görmek çarpıcıdır.[16] Rahip Grégoire Kurucu Meclis'e "Taşra ağzını yok etme ve Fransız dili kullanımını evrenleştirmenin yolları ve gereği" başlıklı bir rapor sunmuştu: Fransız halkı "tek ve bölünmez bir cumhuriyette özgürlüğün dilini, yegâne ve değişmez bir şekilde kullanmaya bir an önce sımsıkı sarılmak" zorunda olmalıydı; Fransızca bilmedikleri için "bu kadar çok kişi gerçekten uzak duruyordu". III. Cumhuriyet, okullarda Fransızca'nın tek dil olarak kullanımını şart koşuyor, öğretmenler Bröton ya da Alzas dili konuşan öğrencileri cezalandırıyordu.[17]

Alyans yöneticilerinin fikrinde Fransızca sadece Fransız kültürünü değil, Fransız ilkelerini de -en azından Alyans yöneticilerini tam Fransız vatandaşı yapanları- kavramanın yoludur: 1789'un ve İnsan Hakları Beyannamesinin büyük ilkeleri. Alyans öğretmenleri Batı'nın ve Batı kültürünün, Fransa'nın ve Fransız kültürünün misyonerleridir. Bu, Fransız Hükümetinin ve temsilcilerinin gözünden kaçmaz. "Fransa sizi seviyor" der

16 Kuruluşun yüzüncü yılı sırasında Alyans başkanının yazdıkları: "Fransızca, Alliance Israélite'in programlarında öncelikli bir yer işgal ediyordu, hâlâ da işgal ediyor. Batı'nın ve Batı kültürünün misyonerleri olarak, Fransa'da doğan ve Cumhuriyet hükümeti tarafından desteklenen bir kuruluşun, evrensel bir kültürün aracı, kesin, açık, her inceliğe sahip, Afrika ve doğuda her yerde konuşulan, aynı zamanda da insan haklarının ve siyasî özgürlüğün dili olan Fransız dilini yayması normal göründü. Eğitim dili olarak Fransızca'yı seçmekle, aralarından sadece birkaçı Fransa doğumlu olan Alyans öğretmenleri, insancıl ve evrensel bir şekilde davrandıklarının bilincine vardı." (Chouraqui, *a.g.e.* içinde sh.192)

Bu konuda ayrıca bkz. Hahambaşı'nın 1922'deki konuşması: "Kuruluşunun ilk günlerinden beri faaliyetini felaketler karşısında mutsuz Yahudileri rahatlatmakla sınırlamamak; onlara manevî ve dinî yüksek bir ideal vermek, ekonomik ve sosyal rönesansın aracını temin etmek yoluyla entelektüel seviyelerini yükseltmek ve geleceklerini hazırlamak, Alyans'ın büyük düşüncesiydi. Ancak bu okullarda hangi lisan kullanılacaktı? Hangi lisan gençlerin eğitimini sağlayacaktı? Ben bu soruyu soruyorum ama Alyans için böyle bir şey söz konusu olmadı: Doğu'ya Fransız öğretmenler yolladı, genel öğretim dili olarak Fransızca'nın kullanıldığı okullar açtı. Neden? Çünkü bu adamlar Narcisse Leven, Eugène Manuel, Crémieux idi, yani herkes için özgürlük, herkes için eşitlik büyük ilkesinin hâlâ etkisinde olan adamlar. Onlara öyle geliyordu ki bu düşünceler Doğu Yahudilerine, ancak kendileri de bu fikirlerle dolmuş insanlar tarafından ve bu prensiplerin aracı olan dilde verilebilir" (*Paix et Droit*, Haziran 1922, sh.15-16).

17 Bu konuda bkz. De Certeau (Michel), Julia (Dominique) et Revel (Jacques), *Une Politique de la Langue. La Révolution Française et les Patois*, Paris, Gallimard, 1975. - Citron (Suzanne), *a.g.e.*, sh.142-143 ve 174-175 - Helias (Pierre-Jakez), *Le Cheval d'Orgueil. Mémoires d'un Breton du Pays Bigouden*, Paris, Plon, 1975; *Les Autres et les miens*, Paris, Plon, 1977.


כל ישראל ערבים זה בזה

ECOLES

de l'Alliance Israélite

MAGNESIE

בוליטין מאנסואל

כל ישראל ערבים זה בזה

ECOLES

de l'Alliance Israélite

MAGNESIE

בוליטין מאנסואל

Manisa Alyans Okulu'na ait öğrenci karnesi. İbrani harflerle İspanyolca yazılmıştır. Karnede "Türkçe", "Fransızca", "hal ve gidiş", "okula gelinmeyen günler" ve "genel gözlemler" haneleri mevcuttur.

İzmir'in Fransa Başkonsolosu 1919'da Alyans öğrencilerine "çünkü onu sevdiğinizi biliyor; güzel dilini Doğu'nun en ücra köşelerine yaymak ve böylece kültür ve etkisini de yaymaya katkıda bulunmak için bütün yaptıklarınızı da biliyor."[18]

Fransız etkisini yaymak için bir araç olduğunun bilincinde olan Alyans, çok kısa zamanda Fransız Hükümetinin yardımını talep eder. İstek kabul edilir. 1879'da Dışişleri Bakanı İstanbul'daki Fransız Büyükelçisine Alyans okullarına destek vermesi için talimat verir.

Başka yerlerde olduğu gibi İzmir'de de Alyans'ın Fransızca'yı yaygınlaştırma ve Fransızperver siyaseti öğretmenler tarafından titizlikle uygulanır. Programların neredeyse tamamı Fransızca'dır. Okul kitapları, Fransa'daki ilkokullarda kullanılanlardır. Cumhuriyet'in ilanına kadar tabiat bilgisi ve

18 AAIU, Turquie, I G 1, Osmanlı Hükümeti nezdinde Fransa Büyükelçiliği, 28 Nisan 1879.

matematik Fransızca öğretilmektedir. Fransa tarihi ve coğrafyası okutulmaktadır. Merkez komite tarafından 1903'te yayınlanan "öğretmenler için genel talimatlar" okul müdürlerinin sürekli başvurduğu bir rehberdir. Çeşitli erkek okulları için tespit ettikleri haftalık saat sayıları şöyledir:

	en az	**en çok**
Fransızca okuma, Fransız dili	10	14
İbranice	5	10
Temel dersler (aritmetik, tarih, coğrafya, fen, hayat bilgisi, din tarihi, din dersi)	14	20
Müzik, resim, jimnastik	4	5
Lisan	5	10

Temel dersler Fransızca verilmektedir. "Hayat bilgisinin amacı," diye belirtir genel talimatlar, "Fransız dilinin söz varlığını tanıtmaktır." Müzik dersinde çocuklara Fransız şarkıları öğretilmektedir.

Örnek olarak 1894'te Aydın'da ilkokul son sınıf öğrencilerinin programı:

Fransızca	8 saat
Coğrafya	2 saat
Hesap	3 saat
Hayat bilgisi	4 saat
Din tarihi	3 saat
İbranice	9 saat
Türkçe	8 saat
Osmanlı tarihi	3 saat
TOPLAM	**40 saat**

Fransızca, Fransızca verilen din tarihi ve diğer temel dersler, bu kırk saatin yirmi saatini doldurmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki 1893'te Aydın'daki okul yeni kurulmuştur. Fransızca kademe kademe ilave olmakta ve küçük sınıflarda daha az önemli bir yer kaplamaktadır.

Cumhuriyet'ten önce İzmir'deki Alyans okuluna giden muhataplarınız, aldıkları eğitimin neredeyse tamamıyla Fransızca olduğunu bildir-

mektedir: Eğitim sadece çok Fransızca lisan dersi içermiyor, temel derslerin, Fransa tarihi ve coğrafyasının da Fransızca okutulduğu yetmezmiş gibi, öğretmenler öğrencilerine Fransızca hitap ediyordu. Tüm muhataplarımız buna tanıklık etmektedir. Okulda öğrendikleri Lafonten masalları, André Chénier, Victor Hugo, Alfred de Musset, Alfred de Vigny'nin şiirlerini hâlâ hatırlamaktadırlar.[19]

Fransızca'nın yeri okul etkinliklerine de uzanmaktadır. Okul müsamereleri sırasında çocuklar Fransızca monologlar okumakta, Plaideur'lerden sahneler oynamakta, Fransızca şarkılar söylemektedirler.

İzmir ve kıyıdan içerideki illerin okul kütüphaneleri tarafından satın alınan ve ayrıca ciltletilmeye verilen kitapların listesi elimizde. Hepsi Fransızca: Edmond About, Michelet, Fransızca'ya çevrilmiş *Binbir Gece Masalları*, Bernardin de Saint-Pierre, Fenelon, Alphonse Daudet, Anatole France, Pierre Loti; bazen Osmanlı konularında, Fransızca tabiî, birkaç kitap bulunur: Edmond About'un *Türkler'i*, Lamartin'in *Doğu'ya Yolculuk*'u, Chateaubriand'ın *Paris'ten Kudüs'e Güzergâh*'ı.

Alyans müdürünün kurduğu "İzmir Yahudi Gençliği" okuma salonunun kitap listesi de elimizde: Augustin Thierry'nin 9 cildi, Webber'in 7 ciltlik *Evrensel Tarih*'i, Lavallé'nin 4 ciltlik *Fransızlar Tarihi*, hepsi Fransızca toplam 67 cilt. Fransız dilinin eğitici karakteri statülerde doğrulanmaktadır.

Çocukken okudukları kitaplar sorulduğunda, muhataplarımız şu cevabı verirler: Jules Verne, La Comtesse de Ségur, Alexandre Dumas, Bibliothèque Rose'un (Pembe Kütüphane dizisi) kitapları. Hiçbir Türkçe kitap saymamaktadırlar. Aralarından birçoğu Fransız çocuk yayınlarına abonedir: *Fillette, Lisette, La Semaine de Suzette.*

Fransızca'yı öğretim dili olarak kullanmakla yetinmeyen öğretmenler, Fransızca'yı onlara teslim edilen çocukların gündelik dili haline getirmeye çalışmaktadır. 1894'te İzmir okulunun müdürü, İspanyolca'yı okuldan silmek için alınan tüm önlemlere karşın öğrencilerin kendi aralarında bu dili konuşmaya devam ettiklerini üzüntü ile farkeder. Karşı koyan öğrenciler cezalandırılacaktır. Her öğretmen birkaç günde "sınıfın İspanyolca konuşma alışkanlığını kazımayı" başarmıştır. Dolayısıyla müdür Judeo-

19 Ankete cevaplar.

Espanyol "jargon" yerine okulun gündelik dili olacak Fransızca'yı yerleştirmeyi başarmayı ummaktadır. Burada da Fransa'da işlerin nasıl yapıldığı ile tam bir benzerlik görüyoruz: Aynı dönemde, Bigouden bölgesindeki ilkokul öğrencileri Brötonca konuşurken yakalanırsa cezalandırılır.

Fransızca aile hayatına girer. "Çocukluğunuzda hangi şarkıları öğrendiniz?" diye sorduk muhataplarımıza. İspanya'dan beraberlerinde getirdikleri eski romanslara ilaveten *Il pleut, il pleut bergère, Il était un petit navire, Frère Jacques*'ı sayarlar. Genelde ebeveynleri ile Judeo-Espanyol, kardeşleri ve sınıf arkadaşları ile Fransızca ve Judeo-Espanyol konuşurlar.

Öğretmenlerse Alyans'ın ideolojisine derinden bağlıdır; önceden gördüğümüz gibi Türkçe öğretimin gerekliliği hakkında ısrar ettikleri olursa da, bir kültür ve bir ideolojinin aracı olarak Fransızca'nın üstünlüğünden nadiren kuşku duyarlar. Bütün yazışmalarda Fransızca'nın Hıristiyan ve Yahudi tüm okullardaki önemli yeri memnuniyetle saptanır, öğrencilerin hızlı ilerlemelerinden mutluluk duyulur; ya da dilin kültürel ve ahlakî yararlarından uzun uzadıya bahsedilir. "Doğru ve Doğu dillerini kirleten küfürlerden arınmış bir dil konuşulan okulda öğrendikleri Fransızca sayesinde öğrenciler çocukluktan itibaren" diye yazarlar "kısa zamanda düşüncelerine de yansıyacak dil saflığını kazanmaktadır."

Alyans'ın sadece Fransızca konuşan değil, Fransız olan karakteriyle bitirelim. Bu karakter, Fransa Cumhuriyeti'nin resmî temsilcileri tarafından özenle korunmaktadır: İzmir'in Fransa Başkonsolosu, sahilden içerideki şehirlerin konsolosluk temsilcileri okulları ziyaret eder, okul şenliklerine başkanlık eder, sınavlarda hazır bulunur, müdürü ve öğrenci heyetlerini ağırlar. Fransız deniz filosu İzmir'e geldiğinde, amiral de okula gitmemezlik etmez.

Fransız himayesi, özellikle Türk-Yunan Savaşı'ndaki askerî olaylar sırasında okullardan hiç eksik olmaz. Başkonsolosun okul işlerine doğrudan karıştığı vakidir.

Fransa, İzmir Yahudileri için bir tür ikinci vatandır. Fransız millî marşı olan *La Marseillaise* şenlikler sırasında okulda ve Yahudi dinî bayramları sırasında sokaklarda çalınır. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra 14 Temmuz parlak bir şekilde kutlanır. Küçük bir kız şu sözleri söyler: "Bugün kutladığımız görkemli yıldönümü münasebetiyle, Alyans öğrencilerine, kendi adlarına ve İzmir'deki 1.500 arkadaşları adına ülkeniz, çok sev-

meyi öğrendiğimiz Fransa için en sıcak mutluluk dileklerini sunmalarına izin verin Sayın Başkonsolos. Güzel dilinizi öğreniyoruz, yazarlarınızı okumaya ve anlamaya başlıyoruz, ifade ettikleri yüce gönüllü fikirlerle zihnimizi dolduruyoruz, Fransız gibi düşünmeye ve düşüncelerimizi Fransızca dile getirmeye alışıyoruz, böylece eğitimimiz ve hislerimizle vatandaşlarınız oluyoruz. Bu sıfatla, bayramlarınızı, sevinçlerinizi ve hüzünlerinizi paylaşıyoruz. Bugün, beş yıl süren kahramanca savaşlardan sonra 14 Temmuz'u gururla kutlayabildiğiniz için seviniyoruz. Yaşasın Fransa!"

Yani Alyans dilin aracılığı ile "Fransız yazarlarının ifade ettiği fikirleri" aktarmayı, genç Türk Yahudilerini "vatandaş" haline getirmeyi başardı. Dört yıldan uzun bir süre boyunca Fransa ve Türkiye'nin karşı cephelerde savaştığını, Osmanlılığı sık sık kuvvetle doğrulanan Yahudilerin Osmanlı ordusuna katıldığını ve Çanakkale'de Fransız ordularına karşı çarpıştığını hatırlatmaya gerek var mı? İşte bu cemaatin yaşadığı birçok çelişkiden biri.

Fransa aşkı İzmir'in Yahudi basınında da çok sık görülür; söz konusu olan, gayet tabiî, özgürlük toprağı, İnsan Hakları Beyannamesi'nin ve 1789'un büyük ilkelerinin ülkesi görünümüyle Fransa'dır. "Fransa, deneyim ve felsefe dolu, eski bir ülkedir" diye yazar *La Boz del Puevlo*, "kovulmuşların doğal vatanı" Fransa'da ağırlanan, "onun uygarlığına, fikirlerine ve tarihine" göre yetişen Jön Türk'lerin iktidara geldiklerinde "eğitici Fransa, Doğu'nun büyük dostu", "Fransa, uygar büyük Fransa", "dünyaya eşitliği ve insan haklarını veren Fransa, baskı altındaki tüm halkların esaret zincirlerini kıran" Fransa'ya karşı daha yakın bir dış siyaset gütmemelerine üzülmektedir:[20] Bu tabirler gazetenin sütunlarında sık sık tekrarlanır.

Başka yerlerde olduğu gibi İzmir'de de Alyans okulunun kurulması kolay olmaz. Alyans önce önde gelen kişilerden oluşan ve çalışmalarını tanıtmak ve yürütmekle görevli yerel bir komite kurar. Bu komitenin teşvikiyle cemaat yöneticileri bir okulun açılmasını talep eder ve finansmanının büyük bir kısmını sağlar. Direnme büyüktür: Modern eğitim çocukları geleneksel değerlerden uzaklaştıracaktır diye düşünür hahamlar; onlara öğretecekleri Fransızca dili "bir fahişe gibidir: Erkekleri cezbetmek için bezenir ve resimli kitaplarıyla çocukları çeker". Hahambaşı ara-

20 *La Boz del Puevlo*, passim.

ya girer ve Yahudi halkını, Fransız dili öğretiminin yararları konusunda ikna etmek için Davut'tan bir mezmur okur.[21]

Okulun başarısı hemen gelmez. Cemaat kararsızdır; beklenen parasal destekler zor ve gecikme ile sağlanır. Okul müdürü ve yerel komite arasında güç çatışmaları çıkar.

Sonraki seneler çatışmalar geleneksel okul, Talmud Tora hakkında sürer. Bu okulu parasal olarak kısmen destekleyen Alyans, kendi yöntemlerini, öğretmenlerini ve Fransızca eğitimini oraya sokmaya çalışır. Bu işler başta başarılı gibi görünür. Ama oyun kazanılmamıştır: Geleneksel okulun yeni yöneticileri dinî karakterini muhafaza etmeye niyetlidir. Alyans zamana bırakır ve temkinli bir taktik uygular.

Başka yerlerde Alyans'ın tutumu çok daha serttir. Aydın'da örneğin İzmir okulunun müdürü gerçek bir darbe yapar: Halkın bir okul açılması isteğine cevap verir, oraya gider, hahamları yerel geleneksel okuldan kovar, Meclis-i Cismani'yi dağıtır, yeni bir meclis kurar ve onu gençliğin eğitimi ile görevlendirir.

Hahamlar ve gelenekçiler dışında, karşı koyma nedenlerinin sayısı çoktur: Yahudi kamuoyunun bir kesimi ve tabiî Türk basını tarafından eleştirilen, Fransızca'nın fazla tekelci öğretimi. "Alyans okulları", diye yazar bir Türk gazetesi, "programları ve eğilimleri açısından tam olarak Fransız'dır. Oradan çıkan öğrencilerin hiçbir Osmanlı vatansever duygusu yoktur."

Aynı zamanda pedagojik anlaşmazlıklar da ortaya çıkar. Bunların nedeni özellikle Alyans'ın yayılma siyaseti ve geleneksel dinî okula el koyma arzusu, ayrıca da finansal zorluklardır: Müdürler yetersiz bir şekilde öğretim veren hahamları kovar ve onları geçim kaynaklarından yoksun bırakırlar; Meclis-i Cismani tepki göstererek parasal desteği askıya alır; önceden okula tahsis edilen et vergisi cemaat tarafından geri alınır. Bu çatışmalar bazen ciddi krizlere yol açar: İlerici ve gelenekselci, hatta liberal, tutucu, haham karşıtı ve haham yandaşı gerçek taraflar ortaya çıkar.

Alyans'ın çalışmaları krizlere rağmen sürdürülür ve genişler. 1898'de, İzmir'deki erkek okulunun kuruluşundan yirmi beş yıl sonra, bilanço

---

21 Galante (Abraham), *Les Juifs d'Izmir...*, *a.g.e.*, sh.110-111.

çok olumludur. 1878'de o zamana kadar pratikte hiçbir eğitim görmeyen kızlar için bir okul açılır. Talmud Tora Alyans'ın istekleri doğrultusunda yeniden örgütlenir, programları modernleştirilir. Küçük özel okullar ve küçük geleneksel okullar da Alyans'ın kontrolü altına girer. Bir halk okulu kurulur. Bunların dışında Alyans Batı Anadolu'nun tüm şehirlerinde okullar açar: Aydın, Manisa, Turgutlu, Bergama, Tire. İzmir'de bir anaokulu ve yüksek ticaret eğitimi veren bir kurs açılır. Çıraklık çalışmaları sayesinde becerikli zanaatçılar yetiştirilir. Atölyelerde kızlara dikiş, nakış ve halıcılık öğretilir. Tarımcılık denemeleri bir çiftlik-okulun açılması ile sonuçlanır. Mekânlar İzmir'de ve sahilden içerideki şehirlerde başta iğreti, çok dar, hatta sağlıksızdır; Alyans tatminkâr binalar satın alır ya da inşa ettirir.

Alyans'a ait ya da kontrolü altındaki okullarda okutulan toplam çocuk sayısı nedir? Bunu arşivleri tahlil ederek öğrenmek mümkün değildir çünkü gerçek anlamda okulların, Talmud Tora ve küçük okulların öğrencilerinin sayısını da göz önüne almak gerekir. İzmir için 1914'te müdür, Yahudi okullarındaki çocuk sayısını 2.500 ile 3.000 arasında vermektedir. Bunların hepsi Alyans himayesi altındadır ve okul çağındaki çocuk sayısı 7.000'dir; aynı dönem civarında Talmud Tora'nın öğrenci sayısı 400'dür ve bu rakam da 2.500-3.000 arasındakine dahildir. On yıl öncesinin istatistikleri 1904'te toplam öğrenci sayısını, 25.500'lük bir nüfus için, Talmud Tora dahil, 813 olarak belirtmektedir.

Bu rakamları Rodrigue tarafından verilen, 1911'in Alyans bülteninden alınan rakamlarla karşılaştırmak ilginç olur.[22]

Yahudi nüfusu	35.000
Alyans öğrencilerinin sayısı	984
Okul çağındaki nüfusa göre yüzde	14

Bu farklı istatistikler arasındaki tutarsızlık şaşırtıcı olabilir. Yahudi nüfusu ile ilgili rakamların bazıları sadece Osmanlı Yahudilerini içermekte, diğerleri yabancı uyruklu Yahudileri de katmaktadır. Öğrenci sayısına gelince, bazı istatistikler sadece gerçek anlamda Alyans okullarının öğrenci-

22 Rodrigue (Aron), *French Jews, Turkish Jews...*, *a.g.e.*, sh.92

lerini kapsamakta, başkaları Yahudi okullarının tamamını almaktadır. En iyimser rakamlar göz önüne alınırsa, yani 1914'te Alyans okulları müdürü tarafından verilenler, okul çağındaki çocukların % 40'ı, hemen hepsi Alyans himayesi altında olan İzmir'in Yahudi okullarına gitmektedirler.

Yine de İzmir'de Alyans'tan sıyrılan Yahudi okulları açılır. Özellikle müdürle cemaat arasındaki bir anlaşmazlık sonucunda, İbranice ve Türkçe eğitimin Alyans'tan daha derinlemesine yapıldığı bir lise; bu okullar ödeneksizlik sebebiyle sadece birkaç sene ayakta kalabilir.

Çok az sayıda çocuk Türk ilk ve ortaokullarına gitmektedir. Buna karşı bir miktar Yahudi çocuk Hıristiyan ilk ve ortaokullarında okumaktadır: Galante eğitimin parasız olduğu, giyim ve okul gereçlerinin sağlandığı İskoç Protestan okullarında 500 Yahudi öğrenci sayar: Hahambaşı'nın aforozuna neden olan din değiştirme riskine rağmen bu okullara giden en yoksul ailelerin çocukları söz konusudur. Fransız Katolik okullarında okuyan Yahudi çocuklar da vardır, erkekler için Saint Joseph Koleji ve kızlar için Notre-Dame-de-Sion: 1912'deki bir istatistik 166 öğrenci belirtir; bunlar genelde okuldaki bir gecikmeyi telafi etmek için oraya yerleştirilmiş, varlıklı ailelerin çocuklarıdır. Bu çocukları bünyesinde tutmak için ve din değiştirme riskine karşı Alyans, Karataş yerleşim bölgesinde bir okul kurmayı düşünür. Bu okulu sonuçta kuran rakip bir kuruluş, tekrar değineceğimiz Béné Bérith olacaktır.

Yine Rodrigue'e göre Aydın ve Manisa için istatistikler şöyledir:

Aydın	
Yahudi nüfusu	3.700
Alyans öğrencilerinin sayısı	351
Okul çağındaki nüfusa göre yüzde	47
Manisa	
Yahudi nüfusu	2.100
Alyans öğrencilerinin sayısı	334
Okul çağındaki nüfusa göre yüzde	79

İzmir, Aydın ve Manisa'da Yahudi çocukların tamamını okutmadığı halde Alyans'ın önemi büyüktür. Diğer okullar ya Alyans'ın program ve ilkelerini taklit ederek veya ideolojisinin bazı noktalarına karşı çıkarak an-

La Direction de l'Ecole des Garçons de l'Alliance Israélite Universelle à Smyrne a l'honneur de prier M________________ de vouloir bien assister aux examens de français de la Classe Supérieure de cette Ecole, qui auront lieu le Mardi 30 Juin, à 3 h. de l'après-midi, sous la présidence de Mr A. CHAYET, Consul de France, et avec le concours obligeant de quelques professeurs de français à Smyrne.

Smyrne, le 24 Juin 1896.

İzmir Alyans Erkek Okulu'nda yapılacak Fransızca dil sınavına davet yazısı (Alyans Arşivi)

cak yöntemlerini benimseyerek kendilerini Alyans'a göre tarif etmektedirler.

Alyans'ın sonuçları görkemlidir. Öğrencilerinin başarısını övdüklerinde öğretmenlerin kendilerini tatmin etmeye çalıştığından kuşkulanılabilir. Ama çeşitli yerlerden aldıkları övgüleri de saymaktadırlar: Yahudi cemaatinden, önde gelen Hıristiyanlardan, Türk yüksek devlet memurlarından, İstanbul'un Fransa Büyükelçisinden, "Okullarınız şimdiye kadar görmüş olduklarımın en iyileri" diyen İzmir'deki Fransız Konsolosundan. Elde edilen sonuçlar öylesine iyidir ki Alyans okulları kayda değer sayıda Müslüman ve Hıristiyan öğrenci de içerir.

İzmir'in Yahudi basınında Alyans önemli bir yer tutar: Tarihçe, övgü dolu yazılar, geleneksel okullarla polemikler, mezunların toplantı ilanları gazetelerin sütunlarını doldurur. Kuruluş, yirmi beşinci ve ellinci yıldönümleri sırasında göklere çıkartılır: Yahudi gazeteleri bu olaya özel sayılar ayırır; İzmir'in Türk ve Fransızca gazeteleri başyazılar yayınlar, valinin, Rum cemaatinin önde gelenlerinin ve Hahambaşı'nın Alyans'ın pedagojik yöntemleri ve sonuçlarını metheden konuşmalarının metinlerini verir. Öğrenciler de geride kalmazlar tabiî. "Yaşasın Alyans, yaşasın umut" diye şarkı söylerler.

Alyans'ı, o en ulu eseri kutlamak için
Şükran dolu kalbimiz canlansın
Ve yankı şarkılarımızı tekrarlasın (tekrar)
(...)

Bizi cehalet ve sefaletten kurtaran
Bu iyi ve şefkatli anneye her şeyimizi borçluyuz.

Buna karşı çıraklık çalışmalarının sonuçları yetersizdir. Bunu tüm öğretmen raporları doğrulamaktadır: Sadece yüz kadar Yahudi zanaatkâr Alyans tarafından eğitilmiştir. Bu başarısızlığın sebepleri çeşitlidir: Özellikle "entelektüel" bir eğitim aldıklarında İzmir Yahudilerinin el mesleklerine karşı hoşnutsuzluğu, mesleklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik çeşitliliğine göre uzmanlaştırılması, çırakların geleneksel Yahudi mesleklerini seçmesi (kunduracı, terzi, tenekeci), öğrencilerin çırak olarak yerleştirildikleri müesseselerin sahiplerinin çırakların kendilerine rakip olacağı korkusu, eğitilen çırakların sermaye yetersizliği yüzünden kendi hesaplarına çalışma imkânsızlığı. Kızlar için çıraklık çalışmalarının yetersizliği daha da belirgindir.

אליאנסה ישראלית אוניבירסאל

אסקולה די איזום

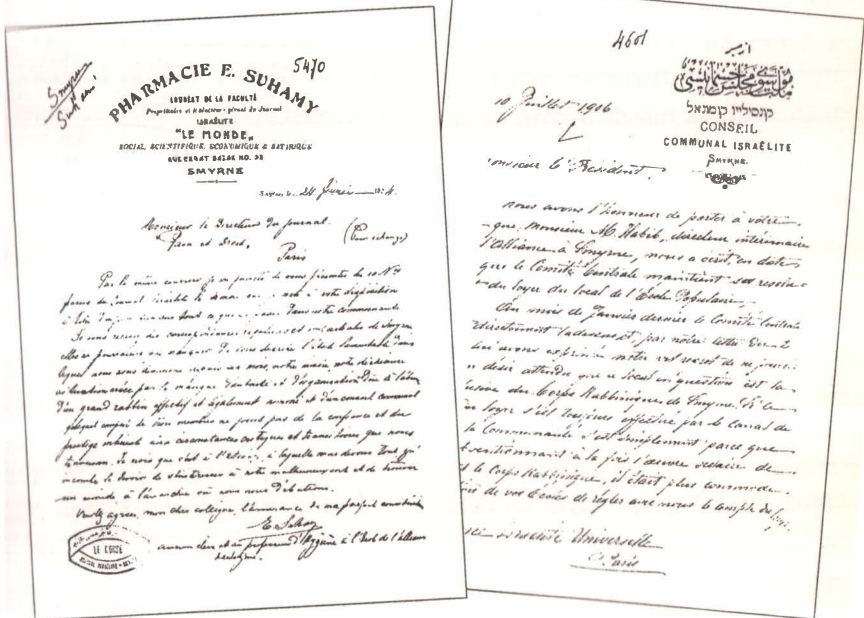
לה דיריקסיון

İbrani harfli İspanyolca yazılmış ve öğrenci ailelerine okul şartlarını bildirir belge. (Alyans Arşivi).

Alyans tarafından Batı Anadolu'da açılan tarım okullarına gelince, otuz yıl boyunca ayakta kalabilmiş olan okulun öğrenci sayısı hiçbir zaman elliyi aşmamıştır.

Ama Alyans'ın çalışmalarının İzmir'de ve imparatorluğun geri kalanında elde ettiği en göze çarpan sonucu Yahudi cemaatindeki değişimdir. Müdürler, Parisli yöneticilerin otoritesine yakından tâbi olmakta birlikte, önde gelen kişiler haline gelmişlerdir. Paris'te mükemmel bir eğitim elde etmişlerdir. Mektupları gerçek bir sorumluluk duygusu, üstlendikleri rol ve yapabilecekleri etki hakkında geniş bir görüş ortaya koymaktadır: Fransızca konusunda, mektupları zariftir, en ufak Fransızca ve tabiî imla hatasına

rastlanmaz; iyi bir edebiyat ve konuşulan Fransızca bilgisini kanıtlarlar -fırsatını yakaladıklarında klasik bir yazarı aktarmaktan yüksünmezler-, zaman zaman, özür dileyerek teklifsiz bir ifade kullanırlar. Ancak ayrıca çoğu zaman anadilleri olan Judeo-Espanyol'u konuşur ve yazarlar; dönemin her genç Yahudisinin kültüründen bir parça olan İbranice'yi; az çok rahatlıkla Türkçe'yi; ve İyonya, Tunus veya Sofya'da doğmuş ya da orada çalışmışlarsa, Rumca, Arapça veya Bulgarca'yı. Bulundukları yerde kendilerini gerçek konsül yetkisi olan vali, Yahudi cemaatinin neredeyse resmî temsilcileri olarak görürler ve öyle görülürler. Merasimlerde valinin, Rum ve Ermeni başpiskoposların ve Hahambaşı'nın yanında yer alırlar. Türk makamları ile bir anlaşmazlığı halletmek veya Hıristiyan önde gelenleri ya da Fransız konsoloslarıyla, çalışanları ile sorunları olan patronlarla görüşmek çoğunlukla Alyans müdürlerine düşer. Herzl, İzmir'den bir Yahudi heyetinin Siyonist kongreye gönderilmesini istediğinde Alyans müdürüne başvurur. Müdürlerin Yahudi cemaati yaşamında önemli bir olay sırasında, örneğin bir Hahambaşı seçiminde, gerçek bir ağırlığı vardır. Yahudi cemaatinin temsilcileri onlara saygı ile hitap eder ve sözcüleri olarak görürler.


PHARMACIE E. SUHAMY
LAURÉAT DE LA FACULTÉ
LIBRAIRIE
"LE MONDE"
SOCIAL, SCIENTIFIQUE, ÉCONOMIQUE & SATIRIQUE
SMYRNE

Monsieur le Directeur du journal

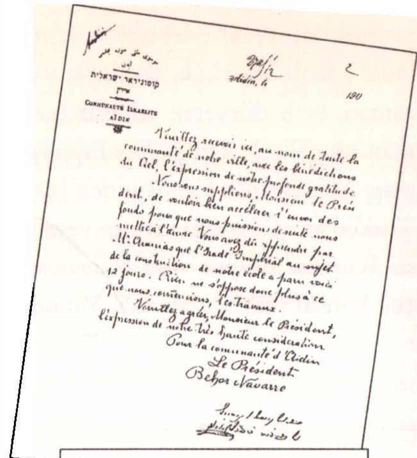
10 Juillet 1906

קונסיליו קומונאל
CONSEIL
COMMUNAL ISRAÉLITE
SMYRNE

Fransızca'nın İzmir Yahudilerindeki yaygınlığını kanıtlayan belgeler. Başlıklar ya Fransızca, ya Fransızca ve Türkçe, ya Fransızca ve İspanyolca'dır. (Alyans Arşivi)

Paris merkez komitesi ise İzmir ve kıyıdan içerideki şehirlerin Yahudi cemaati tarafından tüm güçlere sahip, en yüksek başvuru makamı olarak görülür. "Sayın Başkan" diye yazar Aydın Yahudi cemaati "emirlerinizi ivedilikle yerine getirdiğimizi bildirmekten ötürü mutluyum. Şehrimizin tüm cemaatinin adına, Tanrı'nın hayır duaları ile, derin minnetimizin kabulünü rica ederim."

XIX. yüzyılın son yirmi yılında Alyans'ın cemaat yönetimini gerçek anlamıyla eline geçirdiğine tanık olunur. Mezun dernekleri kurulur, amaçları "Alyansçı" değer sistemini korumaktır. *Le Trait d'Union* kurucuları şöyle yazar: "Kitleyi aydınlatma ve ona rehberlik etme tehlikeli onuru, sizler tarafından başlatılan dindaşlarımızın fikir ve yüreklerini yükseltmeye devam etme hassas ve zor görevi bizlere, okulda verilen asil ilkelerin ve cömert duyguların emanetçilerine düşmektedir." Yetişkin olduklarında eski öğrenciler cemaat organlarının yöneticileri olurlar; seçimleri kazanırlar. Jön Türk İhtilalinden sonra seçilen A'yân Meclisi'nin dört Yahudi mebusundan üçü, İzmir mebusu dahil, eski Alyans öğrencileridir; dahası, İttihat ve Terakki'nin yö-


קומוניראד ישראלית

Communauté Israélite
Aïdin

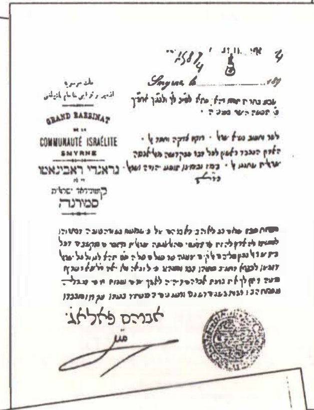
Aïdin, le 190

Veuillez recevoir ici, au nom de toute la communauté de notre ville, avec les bénédictions du Ciel, l'expression de notre profonde gratitude.

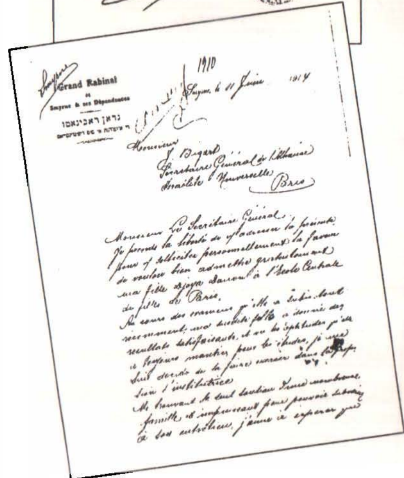
Nous vous supplions, Monsieur le Président, de vouloir bien accélérer l'envoi des fonds pour que nous puissions de suite nous mettre à l'œuvre. Vous avez dû apprendre par Mr Ananias que l'Iradé Impérial au sujet de la construction de notre école a paru voici 12 jours. Rien ne s'oppose donc plus à ce que nous commencions les travaux.

Veuillez agréer, Monsieur le Président, l'expression de notre très haute considération.

Pour la communauté d'Aidin
Le Président
Behor Navarro


Grand Rabbinat
de
Communauté Israélite
Smyrne

Smyrne, le 189


Grand Rabinat
de
Smyrne & ses Dépendances

Smyrne, le 11 Juin 1914

Monsieur
J. Bigart
Secrétaire Général de l'Alliance
Israélite Universelle
Paris

Fransızca'nın İzmir Yahudileri arasındaki yaygınlığını kanıtlayan belgeler
(Alyans Arşivi)

neticilerinden biri olan Talat Paşa, birçok Müslüman Türk mebus gibi Alyans mezunudur. Yahudi hiyerarşisinin tepesinde de Alyans güçtedir: Alyans'ın fikirleriyle dolu ve onun tarafından desteklenen Haim Nahum 1909'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Hahambaşısı olur.

Böylesine büyük bir zafer doğal olarak çok sayıda eleştiriye neden olur. Öğretim dili olarak Fransızca'nın kullanılması ve Türkçe'nin öğretilmesindeki başarısızlık hakkındaki eleştirilere önceden değinmiştik: Bunlar yerel öğretmenlerin mektuplarında sık sık yer alır. Daha önce gördüğümüz gibi tenkitler öğretmenlerin kendileri, Yahudi toplumu, aynı zamanda da Türk gazeteleri tarafından dile getirilir; İzmir Yahudilerinin Avrupaîleşmelerinden, Fransızlaşmalarından sorumlu olan Alyans'tır.

Alyans yöneticilerinin Batı'ya özgü bakış açısı, yerel Yahudi halkının öz değerlerinde ve kimliğinde bir aşınmaya neden olur. İzmir'in Yahudi yönetici elitinin kendi dilini, Judeo-Espanyol'u nasıl yargıladığından, yerel basının bu dil için en küçük düşürücü tabirleri nasıl kullandığından bahsetmiştik. Ama Paris'te kurumun ideolojisi ile şekillenen ve ona tamamıyla bağlı olan Alyans öğretmenlerinin, kendi kültürlerini Parisli yöneticilerle nasıl aynı bakış açısından gördüğünü anlamak için yazışmalarını okumak gerekir. Paris onlar için "zihinlerimizin biraz açıldığı ışıklar şehridir". Aydın'a atandıklarında sürekli şikâyet ederler: "Aydın gördüğüm en iğrenç şehir. Pisliği, eskiliği ve fakirliği ile oturduğum bütün şehirleri geçiyor." İzmir onları düş kırıklığına uğratır: "İzmir! Bu sözcük okulda iken beni bir hayal dünyasına götürürdü. (...). Ne hayal kırıklığı! Sadece basit bir Doğu şehri, cami ve minareleri ile Türk şehri." Basit bir Doğu şehri! Bir Türk şehri! Öğretmenler bu konuda dönemin Avrupa burjuvazisinin Doğu'ya bakışını almıştır. Mektuplarında sürekli uyuşukluk, tembellik, sinsilik, çarpık zihinler, Bizans dejenerasyonu ile kokuşmuş Doğu, miskinlik ve zevk düşkünlüğü, Rum kötü niyeti ve Ermeni bayağılığı, ayrıca da güçsüzleştiren iklim tabirleri tekrarlanır.

"Uygarlaştırıcı misyonlarını" uygulayacakları yerel Yahudilere gelince öğretmenler, çok yakın Akdeniz cemaatlerinden geldikleri halde, onları son derece sert bir şekilde yargılarlar. Onları uyuşuk, her türlü ahlaktan yoksun, medeniyetin fersah fersah uzağında bulurlar. "Aydın" diye yazar biri "bende Afrika gezginlerinin saçlarını diken diken eden, Avrupa uy-

garlığının tek bir ışığının daha giremediği yörelerden biri izlenimini uyandırdı. Doğu'nun en geri kalmış cemaatlerinden biri. Hayvanlar gibi yaşıyorlar. Fikrî ve manevî yaşam, yüreğin ve zihnin yaşamı burada bilinmiyor." Öğretmenler atandıkları yeri geldikleri yerle karşılaştırdığında, geldikleri yer hep daha iyidir. Tunus'ta çalışmış olan biri örneğin, Tunus Yahudilerinin, eski İspanya Yahudilerini belirginleştiren entelektüel gücün bir yansımasını muhafaza ettiğini, oysa Doğuluların İspanyalıların sadece dejenere torunları olduğunu düşünmektedir.

Dolayısıyla öğretmenler yerel Yahudi cemaati ile mesafeyi korumaya kararlıdır. Bunu açıkça yazarlar: Öğretmen saygı ile selamlanacak, bilgili görüşleri huşu ile dinlenecek, varlığı aranacak, öğütleri sorulacak, ihtiyatlı ve vakur duruşuna hayran olunacak biri olacaktır. Ama o, fildişi kulesinde, uzakta duracak, çok samimi bir yakınlığa girmekten kaçınacak, bilgisi ile etrafındaki cehalet arasında bir tür sınır çekecektir.

İçindeki tabirlerle kırklı yılların bir yergi yazısını utandırmayacak olan bu mektubun kanıtladığı gibi, öğretmenlerinin yargılarının sömürgeci ve ırkçı bir izlenim uyandırdığı da olur. "[Manisa Yahudisinin] başlıca özelliği açgözlülüğü ve cimriliğidir. Bu açıdan sanırım ki birinciliği kimseye kaptırmaz; akbaba tabiri ona tam olarak uyacaktır. Manisa Yahudisinin ikinci özelliği kötü niyetidir. Utanmadan yalan söyler. Aşikâr olanı bile inkâr eder. Manisa Yahudisi cahildir, bu belli. Fanatiktir. Saldırgan, konuksever değil, incelikten yoksun, nankör. Hepsi bu mu? Heyhat! Dahası var. Kıskançtır. Kendini beğenir, böbürlenir, kalleştir. Ne değildir ki?"

Öğretmenlerle yerel halk arasındaki bölünme, Yahudi cemaatinin içine de yayılır; Alyans'ın bunda sorumluluk payı vardır. Gerçekten de okuldan ayrıldıklarında elit tabakadan olduğuna inanan ancak beceririz sandıkları duruma uygun hiçbir iş bulamayan büyük sayıda yarı-eğitimli, yarı-aydın ortaya çıkar. Bu konudaki eleştiriler yerel basında sık sık yer alır: "Bir çocuk okuldan mütevazı bir bilgi dağarcığı ile çıkar çıkmaz, anne babalarının sadece bir amacı var," diye yazar bir öğretmen: "Onu bir beyefendi yapmak." O zaman da ona bir iş bulmak için sonu gelmeyen bir arayış başlar.[23] Meslek, gerçekten de toplumsal bölünmede

23 *La Buena Esperanza*, 22 Aralık 1905.

Nº 3231/4
Smyrne, Mars 1907

M

Nous avons l'honneur de vous remettre ci-inclus 2 billets pour la SOIRÉE DRAMATIQUE & MUSICALE qui sera donnée le 6 Avril prochain (n. s.) au Théâtre du SPORTING-CLUB, avec le concours des amateurs les plus goûtés du public smyrnéen, au profit de

L'Orphelinat Israélite (E. Tore)

Dans l'espoir que vous voudrez bien prêter votre appui à une œuvre aussi digne d'intérêt, nous vous présentons, M . . . . . . nos remerciements anticipés et l'expression de nos sentiments distingués

POUR LE COMITÉ D'ORGANISATION
D. NABON

Le Comité d'Honneur

S. E. TEVFIK PACHA	M. E. BON Catholique français
S. E. IDRIS FUAD BEY	M. B. GIAVÈS 1e espagnol
S. E. MAZHAR BEY	M. GEORGES BOUBLI Arménien
M. CH. BEY ATHANASSOULA	M. ELIE GUIFRAY Français
M. J. ANCHER	M. J. HADKINSON Anglais
	M. L. MAULWURF 5e Allemand
	M. Dr S. SPIERER

Yahudi yetimhanesine bağış toplamak amacıyla düzenlenen konser davetiyesi. Fransızca yazılmış olması Alyans'ın etkisini kanıtlamakta. (Alyans Arşivi)

önemli bir kriterdir. Halk ortanından gelen erkekler geleneksel mesleklerini ve bunların getirdiği parasal güvensizliği muhafaza etmektedir: Seyyar kunduracı, tenekeci, hamaldırlar. Alyans tarafından eğitilen genç erkekler bankalarda veya Avrupa ticaret şirketlerinin acenteliklerinde, ya da çıraklık okullarına gitmişlerse marangoz ya da halıcı olarak çalışmakta, en azından buna çabalamaktadır.

Giyim de bu yeni burjuvaziye aidiyet kriteridir. Geleneksel kostüm, uzun tünik ya da entari, geniş kaftan ya da cüppe, XIX. yüzyıl sonunda sadece yaşlı kişiler tarafından, o da bayramlarda giyilmektedir. Avrupalı giyim tarzı çağdaşlık ve gelişme sembolüdür. Kadınlar bundan geri kalmaz: En gençleri eldiven, cilalı ayakkabılar ve şemsiye kullanmaktadırlar. Başlığa gelince, daha önce değindiğimiz gibi bu, Yahudi cemaatinin gelişmesinde çok simgesel bir anlam taşır. En yaşlıları, en geleneksellleri hâlâ kürklü takkeyi, "kalpak"ı giymektedir. Modern olanları yenilikçilik ve Avrupalılaşma simgesi şapkayla, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığın simgesi fes arasında tereddüt etmektedir. Bunun Türk gazeteleri ile Yahudi gazeteleri arasında sık polemiklere konu olduğunu görmüştük. Bu aynı zamanda Yahudi cemaatinin çeşitli siyasî eğilimleri arasında da polemiklere yol açar. İbrani okulu ile Alyans yöneticileri arasında bir anlaşmazlık

PROGRAMME

1ERE PARTIE

1. ORCHESTRE - OUVERTURE
2. POUR LES PAUVRES DE V. HUGO
dit par Mlle. R. COHEN
3. CHANT - DUO
par Mlle J. GALLEYA et Mr. BASSILACAKI
4. LE VER DE TERRE AMOUREUX - Monologue par M. SPARTALI
5. CHANT - SOLO La Charité de Faure
par M. A. WALTER
6. LES ERREURS DE JEAN de Verconsin (Pièce en 1 acte)

DISTRIBUTION

Jean	MM.	J. Gojen
M. de Beauséant	"	J. Mizrahi
Le cap. Tancrède	"	R. Crespin
Mme de Beauséant	Mlle	R. Cohen
Elisa	"	R. Danon

ENTR'ACTE - ORCHESTRE

2EME PARTIE

1. POMPONNETTE ET LA FONTAINE - SAYNETE
Pomponnette - Mlle R. BARKI
La Fontaine - Mlle V. HABIF
2. CHANT - AIMER C'EST VIVRE - de F. Campana - DUO
par Mlle. ANT. WALTER et O. MANUSSO
3. LES FEMMES Monologue par Mr. ANT. REGGIO
4. CHANT - SOLO par Mr. BASSILACAKI
5. UN FRÈRE de Elie de Bastan (Pièce en 1 acte)

DISTRIBUTION

Jules Dubois	MM.	R. Crespin
Le Cambrioleur	"	J. Mizrahi
L'Inspecteur	"	J. Gojen
L'Huissier	"	" "
La Concierge	Mlle	S. Cori
La Blanchisseuse	"	R. Cohen

6. ORCHESTRE - MARCHE FINALE

Yahudi yetimhanesine bağış toplamak amacıyla düzenlenen konser davetiyesi.
(Alyans Arşivi)

çıktığında bu, başlık seçimi ile ifade edilir. Alyans'ın çağdaşlığına tepki göstermek için İbrani okulu öğretmeni, geleneklere dönüşün işareti olarak fes giyer. Jön Türk dönemi, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen Türk-Yunan Savaşı sırasında fes ile şapka arasındaki çatışma ihtilallere, zaferlere ve yenilgilere damgasını vurur. Jön Türkler fesin aslında Bizans kökenli olduğunu, üstelik Avusturya'da imal edildiğini öğrenince, fes gericiliğin simgesi olur; çağdaşlığı ve İttihatçı Hükümete bağlılığı işaret eden kürklü başlıktır. Ancak fes yine başa gelir. Yunanlılar İzmir'i işgal eder: Herkes şapka takar. Mustafa Kemal İzmir'i geri alır ve İzmir Türk olur: Yahudiler Türk vatanseverliklerini göstermek için açık açık fes giyerler. 1926'da beklenmedik bir olay olur: Mustafa Kemal fesi yasaklar ve şapka giyilmesini emreder; Yahudiler mutludur; sonunda Avrupalılıkları ile vatanseverliklerini bağdaştıracaklardır.

Her yerde olduğu gibi İzmir'de de ev, toplumsal başarının ve sınıflar arası bölünmenin kriteridir. Şehir merkezindeki geleneksel semtlerde, Konak, Irgat Pazarı ve Basmane yakınlarında yoğunlaşan İzmir Yahudileri İspanyol tipi evlerde oturur. Kortijo, çoğu zaman bir fıskiye ile bezenmiş merkezi bir avlu ve bu avluya açılan, çepeçevre odalar. Avlu, oturma ve misafir odası görevi görür. XVI. yüzyılda konforlu sayılan bu tür konutlar

XIX. yüzyılın sonunda birçok ailenin barınağı haline gelmiştir; bazen kardeşler kendi aileleri ile, kortijonun etrafında kümelenmiş odalarda oturmaya devam eder. Nüfus fazlası inkâr edilemez. XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başında varlıklı aileler, yeni burjuvazi, şehrin çıkışında, Çeşme yolu üzerindeki Batı tarzı ikamet mahallelerine taşınır: Karataş, Karantina, Göztepe. Bu aileler doğrudan körfeze bakan, katlı evler inşa ettirirler; akşam serinliğinde terasta toplanan aile, Çeşme'de batan güneşi ve körfezin kuzey kıyısında, Karşıyaka'da yanan ışıkları seyredebilir. Güzel tahta balkonlar cepheleri süsler. 1905'te yeni bir sinagogun inşa edilmesi geniş bir Yahudi kitlesinin bu semte yerleşmesini sağlar. Yine de Hıristiyan burjuvazisinden uzak durulur: Aynı dönemde varlıklı Rum ailelerinin ikinci evleri Foça'dadır; Yahudi burjuva ailelerin sadece bir hizmetkârı vardır ve istisnai olarak Çeşme veya Ilıca'ya yazlığa, ya da kaplıcada tedavi olmaya giderler.

Çok önemli olan bir diğer kriter Fransızca'nın kullanılmasıdır. Yeni burjuvazi Fransızca'yı Alyans okulunda öğrenmiştir ve mümkün olduğunca sık kullanmayı şeref meselesi yapar. Eşler aralarında ve çocukları ile sadece Fransızca konuşmaya karar verir. Judeo-Espanyol gazetelerde burjuva evliliklerinin birçok sütuna Fransızca ilanları yer alır. Judeo-Espanyol, torunlarla dedeler, nineler arasındaki sohbetlere ve erkeklerden daha geç bir dönemde okula alınan kadınlarla konuşmalara ayrılmıştır. Sosyolog ve dilbilimcilerin "diglossi" diye adlandırdıkları durum ortaya çıkar: Her biri farklı kültürel işleve sahip iki dilin kullanımı: Monden ve entelektüel sohbete ayrılmış Fransızca ve aile içi, samimi sohbete ayrılmış Judeo-Espanyol. Ancak çocukların çok çabuk alıştığı bu çalışma, İspanyolca'ya Fransızca'dan ödünç alınan sözcükler ve sözcük sıralama biçimi kazandırırken, esas İspanyolca sözcükler fakirleşir ve sentaks yaklaşık bir hal alır.

İsimler Fransızcalaştırılır: Asrın başında Tevrat'taki isimleri Fransızca'ya çevirmekle yetinilir. Yosef Jozef olur, Moşe Moiz, Yaakov Jakob. Ardından bir sonraki kademeye geçilir. Moiz olan Moşe, Moris'e dönüşür. Jakob'dan sonra Yaakov Jak olur. Eliau, Eli, ardından Lui olur. En sonunda da çocuklara apaçık Fransız isimleri takılır: Lüsi, Bert, Anri, Marsel, Rober, Sesil.

Bir başka toplumsal bölünme kriteri, okulların açılışı sırasında direniş

gösteren gelenekçilerin endişelerini haklı çıkarır niteliktedir: Yahudi kültür ve geleneklerden uzaklaşma. Okullarda Alyans, yerel Yahudi otoritelerle zıtlaşmamak için İbrani dili ve Yahudi dini eğitimini, görenekçi ve skolastik karakterine değindiğimiz hahamlara teslim etmişti; öğretmenler ve onlarla birlikte Fransız dili, çağdaşlık, geleceğe açıklık, evrensel bir kültür aracı olarak görülmektedir; verdikleri eğitim çocukları hareket halindeki bir topluma yerleştirmeye yöneliktir. Bunun sonucunda, belirttiğimiz gibi geleneksel değerlerde azalma olmaktadır. Dinî gerekleri yerine getirme de bir toplumsal kimlik saptama kriterine dönüşür. Yahudi dinine aidiyet tartışılmaz tabiî ki ama yeni burjuvazide sinagoga günde birkaç kez gidilmez, törenler eskisi kadar titiz bir şekilde kutlanmaz. Yahudi erkekler Hıristiyan biraderleriyle Fransız Büyük Locası'na bağlı Homère Locası'nda bir dostlar sofrasına katıldıklarında, Yahudi dinindeki gıdalarla ilgili yasaklara karşı çıkıp jambon veya domuz rostosunu yemeye tereddüt etmezler.

Masonluk ve Béné Bérith bu yeni burjuvazinin iç dernekleridir. Fransız Büyük Locası'na bağlı Homère Locası Türkleri, Rumları, Ermenileri ve Yahudileri bir araya getirir. Masonluğun insancıl ve evrenselci felsefesi Alyans'ın felsefesi ile iyi uyuşmaktadır. Yahudi ileri gelenleri İzmir'in diğer cemaatlerinin ileri gelenleri ile yan yanadırlar.[24]

Béné Bérith'e gelince, bu XX. yüzyılın ilk yıllarında Alyans'a karşı koymak için Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan derneklerden biridir. XIX. yüzyılın ortasında masonluğu model alarak New York'ta kurulmuş ve Avrupa'da, sonra da Osmanlı İmparatorluğu'nda localar açmıştır.[25] İzmir'de İzmir Locası 1895'ten 1899'a kadar faaliyet gösterdikten sonra 1911 yılında kesin olarak kurulmuştur. Tüm Yahudi ileri gelenlerini toplamaktadır. Toplantıları Fransızca yapılır, bültenleri Fransızca çıkar. Sonradan ilkokula dönüştürülen bir Yahudi lisesi açar. Alyans'ınkilerle rekabet eden faaliyetleri, bu sonuncusuyla çok endişelendirir. Ancak İstanbul'da Alyans ile Béné Bérith arasındaki mücadele oldukça şiddetliyse de İzmir'de anlaşmazlıklar çok daha örtülüdür.

---

24 Bon (Ernest), *La Franc-Maçonnerie à Smyrne*, Constantinople, Imprimerie Française, 1928.

25 Malkam (David), *La Fantastique Histoire du B'nai B'rith*, Paris, Montorgueil, 1993. - *Bulletin de la Grande Loge du District et de la Loge de Constantinople*, n° 678, Şubat 1911-Şubat 1913. Türkiye'deki Béné Bérith Cemiyeti ile ilgili bir araştırma için bkz. Rıfat N. Bali, "Bir Yahudi Dayanışma ve Yardımlaşma Kurumu: B'nai B'rith XI Bölge Büyük Locası Tarihçesi ve yayın organı Hamenora Dergisi", *Müteferrika*, Bahar-Yaz, 1996, sayı 8-9, sh.41-62 - e.n.

Béné Bérith'in yanı sıra başka bir kuruluş, Hilfsverein der Deutschen Juden, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alyans'la rekabet eder ama İzmir'de pek faal değildir. Anglo-Jewish Association, Viyana'nın Israelitische Allianz'ı ve American Jewish Committe de öyle.

Alyans öğrencisi ile ilgili belge. Fransızca yazılmıştır. (Alyans Arşivi)

Bizi ilgilendiren dönemden yüz yıl sonra Alyans'ın genelde Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle de İzmir'deki faaliyeti hakkında ne düşünmek gerekir?

İnsanın ıstırabı her dönemde insansever duygular uyandırmıştır. Dün Bangladeş veya Biafra'da, bugün Ruanda ve Bosna'da. Ama bir grup genç Yahudi'nin azminin, ısrarının ve etkinliğinin Osmanlı Yahudiliğinin hayatını nasıl değiştirdiğine ancak hayranlık duyulabilir: Birkaç on yılda, bir okullar ağı kurulmuş, çocukların büyük bir oranı okullara alınmış, okullardan çıkan gençler cemaatlerinin kaderini ellerine almış; Alyans İzmir Yahudiliğini, altında ezildiği fiziksel sefalet ve entelektüel azgelişmişlikten çıkarmış, ona yeni ufuklar açmıştır.

Hangi ufuklar?

Alyans'ın İzmir'deki rolü bize gelişme yolundaki bir cemaat üzerinde Avrupa şokunun yapabileceği etkiyi göstermek açısından iyi bir örnek gibi görünmektedir. Üstelik bu doğrudan bir etkidir çünkü Alyans İzmir cemaatinin bağrına kadar girmiş, okul sistemini tamamıyla ele almış ve yönetici elitleri şekillendirmiştir.

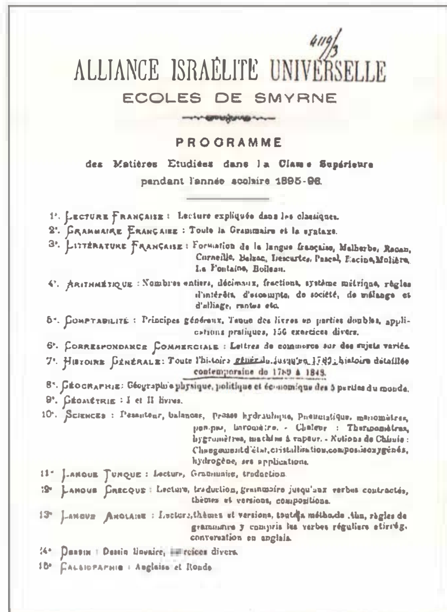
Osmanlı Devleti'nin istikrarlı olacağını varsayıp buna göre tavır almak mümkündü. Bunun için Alyans'ın Osmanlı Yahudiliğinin kimliğini rahatlatması, İspanyol ve Osmanlı geçmişini değerlendirmesine yardım et-

mesi, ve bu kimliğin tanığı, tarihsel gelişiminin ürünü olan dilini muhafaza etmesi gerekirdi. Ayrıca Alyans'ın Osmanlı Devleti'nin kalıcılığının ve çok cemaatli yapısının devam edeceğine inanması ve bu yapının devamı konusunda taraf olması şarttı. Bu tür bir tavır alma, döneminin hâkim Fransız ideolojisine sıkı sıkıya bağlı olan ve "Yahudilerin entegrasyonunun ancak dinî ya da ırksal kavramlar üzerine kurulu ortaçağ mefhumunun yerine modern bir vatan fikrinin ikame olduğu bir yerde mümkün olduğunu" düşünen yöneticilere sahip olan Alyans ideolojisine karşı olurdu.

Alyans yöneticilerinin gözünde mümkün olan tek şey bir ulus-devlete doğru ilerleme idi çünkü sadece bu şartlar altında Yahudiler bir devlete entegre olabilirlerdi: Sadece bir ulus-devlet, Osmanlı Yahudilerinin topluma tam olarak katılmasına ve Fransız Yahudilerin gözünde "özgür ve eşit" vatandaşlara dönüşmesine olanak tanıyabilirdi.

Ama hangi ulus-devlet? Nüfusun büyük oranının Rum olduğu İzmir'de Yahudi cemaatinin bir Rum ulus-devletine entegrasyonu nazarî olarak düşünülebilirdi. Önemli Yahudi cemaatlerinin yaşadığı Selânik, İyonya, Ege adaları, Balkan Savaşları'ndan beri Yunanistan'a bağlanmışlardı; Ege Denizi'nin her iki yanında yeni bir Bizans İmparatorluğu "Megali-İdea"sını hiçbir şey durduramaz görünüyordu. Oysa böyle bir gelişmenin Yahudi cemaati için düşünülmesine her şey karşı idi: Yahudilerle Rumlar arasındaki uyuşmazlık gündelik bir gerçeklikti.

Geriye Yahudilerin bir Türk ulus-devletine entegrasyonu kalıyordu. Bunun için Alyans'ın açık olarak bu tarafı seçip, Osmanlı Yahudilerine Türk dili ve kültürünü öğret-


4119/3

ALLIANCE ISRAÉLITE UNIVERSELLE
ECOLES DE SMYRNE

PROGRAMME
des Matières Etudiées dans la Classe Supérieure
pendant l'année scolaire 1895-96

1°. Lecture Française : Lecture expliquée dans les classiques.
2°. Grammaire Française : Toute la Grammaire et la syntaxe.
3°. Littérature Française : Formation de la langue française, Malherbe, Racan, Corneille, Balzac, Descartes, Pascal, Racine, Molière, La Fontaine, Boileau.
4°. Arithmétique : Nombres entiers, décimaux, fractions, système métrique, règles d'intérêts, d'escompte, de société, de mélange et d'alliage, rentes etc.
5°. Comptabilité : Principes généraux, Tenue des livres en parties doubles, applications pratiques, 150 exercices divers.
6°. Correspondance Commerciale : Lettres de commerce sur des sujets variés.
7°. Histoire Générale : Toute l'histoire générale jusqu'en 1789 ; histoire détaillée contemporaine de 1789 à 1848.
8°. Géographie : Géographie physique, politique et économique des 5 parties du monde.
9°. Géométrie : I et II livres.
10°. Sciences : Pesanteur, balances, presse hydraulique, Pneumatique, manomètres, pompes, baromètre. - Chaleur : Thermomètres, hygromètres, machine à vapeur. - Notions de Chimie : Changement d'état, cristallisation, composés oxygénés, hydrogène, ses applications.
11° Langue Turque : Lecture, Grammaire, traduction.
12° Langue Grecque : Lecture, traduction, grammaire jusqu'aux verbes contractés, thèmes et versions, compositions.
13° Langue Anglaise : Lecture, thèmes et versions, toute la méthode Ahn, règles de grammaire y compris les verbes réguliers et irrég. conversation en anglais.
14° Dessin : Dessin linéaire, exercices divers.
15° Calligraphie : Anglaise et Ronde

1895-1896 yıllarında İzmir Alyans Okulu'nun ders programı.

mesi, onları devletin kurucu mitlerine bağlaması gerekiyordu: Osman, Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman. Ama uygulamada Alyans yöneticileri bunu yapabilirler miydi? Dönemlerinin Fransız burjuvazisi gibi Batı değerlerinin üstünlüğünden ve hatta kendi yegâne olan karakterlerinden öylesine emindiler ki başka herhangi bir değer sistemini reddediyorlardı. Fransız burjuvazisinin Doğu'su, Delacroix ve Loti'nin folklorik Doğu'su idi. Bazen hoş gördükleri ama sık sık küçümsedikleri, hatta hor gördükleri bir Doğu. Yani bir tembellik ve şehvetlilik Doğu'su.

Dolayısıyla Alyans garip bir şekilde Osmanlı Yahudilerini... bir Fransız ulus-devletine doğru yönlendiriyordu.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı Devleti'nin Batı'da, pek haksızca değil, Avrupalı güçler tarafından yönetilen Düyûn-u Umûmiyye borçlarına sahip, iktisadî imparatorluklar oluşturan yabancı şirketlerin bulunduğu, oraya yerleşmiş Avrupa vatandaşlarının önemli ayrıcalıklara sahip olduğu, Avrupalıların himaye ettiği Osmanlı vatandaşlarının da aynı ayrıcalıklardan yararlandığı, yabancı subaylar tarafından eğitilen bir ordusu olan, topraklarının büyük bölümleri yakın komşularının egemenliğine geçen, dağılmakta olan bir devlet gibi göründüğünü eklemeliyiz. Hasta Adam'ın kısa veya orta vadede yavaş ölümü programlanmış gibiydi. Alyans da Batılı birçok siyasetçi gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu Batı'nın bir tür iktisadî ve kültürel sömürgesi -zaten kısmen öyle idi- olarak mı görüyordu? O halde Alyans okullarında Batılılaşmış olan Yahudiler bu gelişmenin önünde olacaklardı...

1914'ten önce Mustafa Kemal'i öngörmek zordu...

Osmanlı Yahudilerine karşı bir Alyans sömürgeciliğinden söz edilebilir mi? Bu haksızlık olur. Alyans'ın sorumluluğunu üstlendiği halkı hiçbir şekilde sömürmediği açıktır. Ancak kültürünü benimsettiği şüphe götürmez. Bu işlemin Alyans tarafından yaratılmış olan elitlerde geleneksel değerler karşısında bir kültürsüzleşmeye neden olduğu ve bu elitleri içinde yaşadıkları ortamdan koparmaya katkısının olduğu da inkâr edilemez.

Alyans'ın yöntemleri, merkeziyetçiliği, otoriterliği Parisli yöneticilerin ideolojisine uygun olmayan yerel deneyimlerin gelişmesine hiç izin vermez; yerel her girişim derhal durdurulmakta ve sert bir şekilde yargılanmaktaydı.

Alyans hedeflerine aykırı bir tarzda, birileri Batı'ya bakan Yahudiler, diğerleri giderek Anadolu'daki köklerine bağlanan Türkler arasındaki hendeği genişletmeye katkıda bulundu. Ayrıca Batılılaşmış elitle, sosyal ve iktisadî açıdan gelişmekte zorlanan, dinî değerlerine çok bağlı kalan ve Siyonizm eğilimine boyun eğecek olan bir yarı-eğitimli kitle arasında bir uçurum yarattı. Alyans'ın Siyonizme karşı düşmanlığı bilindiğinde çelişkili görünse de Alyans, evrensel karakteri ile, Batı Yahudiliği ile Akdeniz Yahudiliği arasında kurduğu bağlarla, sınırlar ötesinde var olan bir Yahudi "ulus" imajı oluşturmaya, Siyonizmin temelini hazırlamaya ve yayılması için imkânlar yaratmaya muhtemelen katkıda bulunmuştur.

YEDİNCİ BÖLÜM

"Seni Unutursam Eğer, Kudüs"

Siyonizm bir ütopya, tehlikeli bir hayaldir.

İzmir'in bir Yahudi Gazetesi, 1911

1896'da Viyanalı Yahudi bir gazeteci, *Neue Freie Presse* Paris muhabiri Theodor Herzl büyük bir yankı uyandıracak olan bir çalışma yayınlar: *Der Judenstaat (Yahudi Devleti. Yahudi Meselesine Modern Bir çözüm Denemesi).*[1] Gazetesi için izlemekle görevli olduğu Dreyfus'un rütbelerinin sökülmesi sırasında, Parisli kalabalığın "Yahudilere Ölüm!" çığlıklarından çok etkilenen Herzl, Yahudilerin entegrasyonunun bir aldatmaca olduğunu ve Yahudilere sakin bir yaşam sağlayacak tek siyasî çözümün, bir devlet kurulması olduğu fikrini desteklemektedir. Herzl birkaç ay içinde temaslara başlar, birçok ülkeden taraftar toplar ve 1897 yılında Bazel'de birinci Siyonist Kongresi'ni toplayarak Dünya Siyonist Teşkilatı'nı kurar. Yahudi Devleti'nin nerede kurulacağı seneler boyunca ateşli tartışmalara konu olur. Yahudi bağımsızlığının son izlerinin de kaybolmasından sonra Filistin, Yahudi dininde duygusal ve mistik bir bağlanma aracı olarak kalmıştır: "Gelecek sene Kudüs'te" duası, Pesah sederi ritüelinin bir parçasıdır; yüzyıllar boyunca çekirdek bir Yahudi nüfusu kutsal kentlerde, Kudüs, Safed ve Tiberiya'da var olmaya devam etmiştir; XVI. yüzyılda İspanyol kabalacı,[2] XVIII. yüzyılda Galiçyalı hassidim[3] göçleri gerçekleşir; ama Filistin'e bu bağlılık Yahudilerin çok büyük bir çoğunluğu için XIX.

1 Hertzl (Theodor), *L'Etat Juif*, Paris, Stock, 1981.

2 Kabala: Kutsal metinlerin gizli anlamına dayanan Yahudi mistik geleneği.

3 Hassidim: Doğu Avrupa'da XVIII. ve XIX. yüzyıllarda doğan dinî yenilenme halk hareketi.

yüzyılın sonuna kadar sadece simgesel olarak kalır. 1880'li yıllarda, yani Herzl'in kitabının yayınlanmasından on beş yıl önce, Çarlık İmparatorluğu'ndaki Yahudi kıyımlarının sıklığı yüzünden Doğu Avrupa'da "Amants de Sion" dernekleri ortaya çıkar; göç edenler Filistin'de ulusal bir Yahudi yaşamını yeniden canlandırmaya çalışırlar. Ancak karşılaşılan siyasî zorluklar ve Herzl'in Sultan'dan Yahudilerin Filistin'de yerleşmeleri için ayrıcalıklar elde etme girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması yüzünden, bir Yahudi Devleti'nin kurulması için başka yerler düşünülür: Kıbrıs, Sina, Uganda. Sonuçta Filistin galip gelecektir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonist hareketinin ortaya çıkması ve gelişmesi, hükümetin şiddetli muhalefeti ile karşı karşıya kalır çünkü Filistin, imparatorluğun ayrılmaz bir parçasıdır: Osmanlı iktidarı doğal olarak büyük bir Yahudi göçüne iyi gözle bakmaz ve Filistin'de bir karışıklık yuvası yaratılmasından ürker.[4] Avrupalı güçlerin araya girmesi, imparatorluktan yeni bir toprak parçasının ayrılması ile sonuçlanabilecektir. 1882'den itibaren Yahudilerin Filistin'e göçüne kısıtlamalar getirilir; on yıl sonra toprak alımı sınırlandırılır; Herzl'in İstanbul'a yaptığı beş ziyaret ve onlardan biri sırasında Sultan'ın kabul ettiği görüşme başarısızlıkla sonuçlanır. Herzl Sultan'dan, Filistin'e Girit'inkine benzer bir özerklik sta-

---

4 Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizmi konu alan birçok gazete ve dergi yazısı vardır, özellikle Esther Benbassa'nınkiler: Benbassa (Esther), "Presse d'Istanbul et de Salonique au service du sionisme: Motifs d'une allégeance", *Revue Historique*, 276/2 (560), Ekim-Kasım 1986, sh.337-365; "Yirminci Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", *Tarih ve Toplum*, cilt 14, sayı 82, Ekim 1990, sh.34-39 - e.n.; "Le sionisme et la politique des alliances dans les communautés juives ottomanes (début XX^{e} siècle)", *Revue des Etudes Juives*, 150 (1-2), Ocak-Haziran 1991, sh.107-131.

Aynı yazarın, Osmanlı Siyonizmi ile ilgili açıklamalarına aşağıdaki makale ve çalışmalarında rastlanabilir: "Les stratégies associatives dans la société juive ottomane (XIX^{e}-XX^{e} siècle)", *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 38 (2), Nisan-Haziran 1991, sh.295-312; "Les "Jeunes-Turcs" et les Juifs (1908-1914)" *Mélanges Offerts à Louis Bazin par ses Disciples, Collègues et amis*, Jean-Louis Bacqué-Grammont ve Rémy Dor (editörler), Paris, L'Harmattan (Varia Turcica; XIX), 1992 içinde sh. 311-319; "Processur de modernisation en terre séfarade", *La Société juive à travers l'histoire*, cilt 1: *La Fabrique du Peuple*, Shmuel Trigano (editör), Paris, Fayard, 1992 içinde sh.565-605.

Ayrıca bkz. Benbassa (Esther) ve Rodrigue (Aron), *Juifs des Balkans, Espaces Judéo-Ibériques (XIV^{e}-XX^{e} siècle)*, Paris, La découverte, 1993, sh.213-268. - Rodrigue (Aron), *French Jews, Turkish Jews. The Alliance Israélite Universelle and the Politics of Jewish Schooling in Turkey (1860-1925)*, Bloomington, Indianapolis, Indiana University Press, 1990, sh.121-144, Türkçe çevirisi için bkz. *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşmaları*, Ayraç Yayınevi, 1990 - e.n. - Weiker (Walter F.), *Ottomans, Turks and the Jewish Polity. A History of the Jews of Turkey*, Lanham, New York, Londra, University Press of America, 1992, sh.234-240.

tüsü vermesini ister. Abdülhamit imparatorluğunun bir karış toprağını bile bırakmayı reddeder; üstelik söz konusu olan Müslüman ve Hıristiyan âleminin göz diktiği bir bölgedir.

Jön Türk İhtilali başlangıçta Siyonistlere yeni umutlar verir gibidir. Bazı İttihatçı yöneticiler olumlu görünen beyanlarda bulunurlar; ama sonuçta Jön Türklerin siyaseti, Adbülhamit'inkinden hiç de farklı değildir. İstanbul'da A'yân Meclisi'ndeki fırtınalı tartışmalar sırasında, Arap mebusların saldırıları karşısında hükümet Siyonizmden her türlü desteği çeker. Osmanlı yöneticiler kıyımlardan kaçan Doğu Avrupa Yahudilerini kabul etmeyi reddetmezler ancak onları imparatorluğun Filistin'den başka bir bölgesine, özellikle Mezopotamya'ya yerleştirmeyi önerirler ve her halükârda çok önemli bir yoğunlaşmadan kaçınmayı arzu ederler.

Siyonizm, imparatorluğun önde gelen Yahudilerinin muhalefeti ile karşılaşır, bunun da iki nedeni vardır. Biri, Yahudi yöneticilerin koşulsuz Osmanlı vatanseverler olarak görünmek isteğidir. Diğer yandan başta özerk, ve belki günün birinde bağımsız bir bölge dileğinde bulunan Siyonizm, bir "Yahudi meselesi" yaratabilecektir. Halbuki Yahudiler, imparatorluğun gayrimüslim cemaatleri arasında toprak talebinde bulunmayan tek cemaattir. Yahudi vatandaşlar konusunda bütün ideolojisi Fransız mefhumunu kopya eden Alyans, Siyonizm karşıtı kalelerden biridir.

Siyonist yöneticiler bu zorlukların bilincine çok çabuk varır. Osmanlı Yahudilerinin davalarına karşı gösterdiği ilgisizlikten yakınırlar. Çok becerikli bir strateji güderler. Taleplerini değiştirirler. Yasal yollardan hareket etmek istediklerini ve sadece parlamenter bir etkinliğin Siyonizme umut ettiği avantajları kazandırabileceğini ifade ederler. Osmanlı İmparatorluğu için tehlike oluşturabilecek hiçbir ayrımcı istekte bulunmamaktadırlar. Yerel Yahudi elitleri yatıştırırlar: Osmanlı İmparatorluğu'nun başarısı için çalışmakta olduklarını söylerler. "Siyonist projelerin gerçekleşmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun iyi bilinen çıkarları ile uyum halindedir" diye yazarlar A'yân Meclisi'nin Yahudi mebuslarına. Siyonist yöneticilerin tek istediği, Jön Türk İhtilalinin Osmanlı İmparatorluğu'na getirdiği liberal rejim altında bir barınaktır. Türkiye'nin gücü böyle bir sığınağın güvenliği için tabiî ki şarttır. Dolayısıyla Siyonist yöneticiler Yahudilerin Filistin'e göç etme ve toprak satın alma özgürlüğünü talep etmektedirler.[5]

5 CZA, Z 2/7, Central bureau Mazliah ve Rousso'ya, 24 Ocak 1909.

Direktiflerini Paris'ten yollayan Alyans yöneticilerinin aksine, Siyonist örgütün önemli yöneticileri Türkiye'ye yerleşirler. Resmî bir büro 1908'de İstanbul'da açılır. Siyonistler İstanbul ve Selânik'te birçok gazeteyi ele geçirir, Alyans'a rakip kuruluşlar ile birleşir. Osmanlı makamlarını etkileyebilmek ve taleplerinin yerine getirilmesini sağlayabilmek için yerel elitleri davalarına ortak etmeye çalışırlar. Bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Siyonist yöneticiler kitlelerden destek alırlar. Belirli bir iktisadî gelişmenin ve Alyans'ın etkisinin neden olduğu sosyal uçurum yarı-eğitimli, profesyonelce kötü eğitilmiş, küçük işlere, geçici çarelere, işsizliğe mahkûm, yarınları meçhul bir gençler proletaryasını ortaya çıkarmıştır: Bu, Osmanlı İmparatorluğu'na entegrasyondan başka bir çözüm arayışında işlenecek uygun bir alandır. Dolayısıyla Siyonistler Alyans'ın yerleşmesine ve gelişmesine karşı mücadele etmiş olan gelenekçi çevrelerle birleşirler; bu popüler çevrelerin dinî değerlerini, Yahudi dualarında sık sık tekrarlanan Siyon'a dönüşe bağlılığı dayanak alırlar.

Siyonist militanlar dernek faaliyetleri, eğlence etkinlikleri geliştirir: Müzik dernekleri, spor kulüpleri, konferanslar, İbranice kurslar. Kısaca Alyans tarafından yaratılan sosyal uçurumu kullanır ve derinleştirirler ve iki sınıflı ve iki hızlı bir Yahudi toplumu popülist fikrini yayarlar: Bir yanda sömürenler, zenginler, asimile edenler, Avrupalaşmış olanlar ve Fransızca konuşanlar, diğer yanda sömürülenler, yoksullar, İspanyolca konuşanlar, gelenekçiler ve dine sadık olanlar.

İstanbul'da ve daha az olmak üzere Selânik'te, Siyonizm taraftarı ya da karşıtı şiddetli basın kampanyaları, Siyonizmin filizlenmeye çalıştığı cemaat kurumlarının dengesini ciddi bir şekilde bozar ve Osmanlı Hahambaşısı'nın otoritesini çökertir.

İzmir'de daha çok duyulan bu mücadelenin yankılarıdır. Siyonistler Osmanlı İmparatorluğu'nda tutunma alanı olarak İzmir'i seçmemiştir. Hiçbir Siyonist yönetici oraya yerleşmemiştir. Belki bir yerel gazete Siyonist hareket tarafından satın alınmıştır -en azından *La Boz del Puevlo* öyle söylemektedir- ama bu parasal destekler var olmuşsa bile uzun sürmedi. Siyonist propaganda İstanbul'daki gibi etkin bir Aşkenaz azınlığın da desteğini alamamıştır.

Buna rağmen Siyonist hareketin İzmir'deki gücü ciddi görünmektedir.

Elimizdeki kaynaklar, yerel gazeteler ve Alyans müdürleri tarafından Paris'e gönderilen yazılar çoğu zaman şiddetli bir şekilde Siyonizm karşıtıdır; ama şiddetleri, Siyonizm karşıtı temaların tekrarlanma sıklığı bile hareketin halk ortamlarında ne kadar geniş bir şekilde tutunduğunu göstermektedir: *La Boz del Puevlo*'da örneğin, Siyonizm hakkındaki yazılar 1909, 1910 ve 1911 senelerinin birçok sayısında pek çok sütunu doldurmaktadır.

1898'de Herzl İzmir Yahudileri ile temas ederek Siyonist kongreye bir delege göndermelerini ister. Yerel yöneticiler çok kısa zamanda buna karşı çıkarlar. Doğrusunu söylemek gerekirse bu muhalefet Herzl'in kitabının yayımlanmasından önce de vardı: Komşu Bulgaristan'da Yahudilerin Filistin'e göçünü desteklemek için bir hareket ortaya çıkmıştı. İzmir'deki Alyans müdürünün yazışmaları, Herzl'in hareketini başlattığı zamana kıyasla daha da ateşlidir. Rusya ve Romanya Yahudilerinin göç etmelerini müdür gayet iyi anlamaktadır: Kıyımların sıklığı ve şiddeti bunu kolayca açıklamaktadır. "Ama neden" diye yazar "Bulgaristan Yahudileri göç etsin? Bir vatanları var, orada kalmaları, onu sevmeleri, ona hizmet etmeleri ve dürüstlükleri ve çalışmaları ile ona layık olmaları için çağrıda bulunmak gerekir."[6]

İzmir'in Siyonizm karşıtı gazeteleri, Siyonist yöneticileri gözden düşürmeye çalışmaktadır. "Bunlar, derler, binlerce masum ruhu hipnotize eden (...) ve Yahudiliğin canlı güçlerinden bir kısmının engellerle ve tehlikelerle dolu yollarda kaybolmasına neden olan birkaç beyinsiz." Sebebiyet verdikleri tehlikenin farkında değiller. Zaten onlar -bu noktanın altı çok sık çizilir- Osmanlı Yahudilerinin desteğine muhtaç olan bir avuç Avrupalı Yahudi; gelip İstanbul'a yerleştiler; Osmanlı Yahudilerinin rahatını bozmaya muktedirler; 40.000 İzmir Yahudisinin huzurundan onlara ne? Onlar Avrupa vatandaşı olarak kendi ülkelerinin kanunlarının koruması altında.[7]

Zaten, diye ekler karşı çıkanlar, Siyonizm "bir ütopya", "tehlikeli bir hayaldir". Filistin kaç Yahudi'yi barındırabilir? 100.000? 200.000? Bu, dünyanın tüm ülkelerine dağılmış 10 milyon Yahudi'nin sorununu halledecek mi?[8] Bu kaynaktan yoksun bölgeye, "verimsiz kumlara, kayalı top-

6 AAIU, Türkiye, İzmir, LXXIV E, Arié, 25 Kasım 1895.

7 *La Boz del Puevlo*, 1910, 1991, passim.

8 *Le Trait d'Union*, Kasım-Aralık 1912.

raklara" göç kaça mal olacak? Yahudilerin kendileri, mutlu yaşadıkları ülkeleri terk edip bu ıssız topraklara yerleşmeyi isteyecekler mi?

"Osmanlı İmparatorluğu'nda" diye yazar İzmir gazeteleri "Yahudilerin izleyeceği yol çizilmiştir: Sadık Osmanlı tebaaları, koşulsuz vatanseverler olmaları gerekir ve ayrımcı her fikir onlara yabancı gelmelidir." "Yahudi olmadan önce, Osmanlı'yız; imparatorluğun içte ve dışta çok düşmanı var: Ona zorluk çıkarmanın sırası değil. Filistin, imparatorluğun ayrılmaz bir parçasıdır; Osmanlı Yahudileri özerklik, hatta bağımsızlık talep eden bir harekete ortak olamaz. Böyle bir harekete katılmak Osmanlı vatanına ihanetten başka bir şey değildir. Filistin'de özerk bir mini Yahudi Devleti'nin kurulması kaçınılmaz bir şekilde bağımsızlık talebi ile sonuçlanacaktır" diye yazar İzmir'in Yahudi gazeteleri: "Bulgaristan'da olan da budur."

"Yahudiler" diye ileri sürer Siyonizm karşıtları "hükümet ve kamuoyu tarafından imparatorluğun sadık tebaaları olarak görülmektedir. Siyonizmin yayılması, bir "Yahudi meselesi" yaratma riskini taşır: Hareketin yandaşı ve karşıtı tüm Osmanlı Yahudilerine kuşku ile bakılacak. Hükümetin güvenini kaybetmeye başladık. Bu kutsanmış ülkede dört asırdan beri huzurlu ve sadık bir şekilde yaşıyoruz; bugün vatanın mutluluğu ve başarısı için çalışmamız için tüm haklar bize veriliyor. Allah vere de bir gün beklentilerimizi ve düşlerimizi sınırlamak için ayrıklık kanunları çıkarılmasın."

Daha da kötüsü, Yahudilerin Siyonizme katılması İttihatçı hükümete karşı bir düşmanlık işareti olarak yorumlanabilir ve Jön Türklerin rakipleri tarafından kullanılabilir.

"Unutmayalım ki," diye ekler Siyonizm karşıtları "Filistin patlamaya hazır bir bölgedir. Avrupalı güçlerin orada iktisadî ve siyasî çıkarları vardır. Ya orada oturan Hıristiyan ve Müslümanların tepkisine ne demeli?" Filistin Araplarının tepkisine ne demeli? "Bir Arap ulusal duygusu," diye belirtir İzmir'in Yahudi gazeteleri, "ortaya çıkmaya başlıyor; bu gelişecektir; çatışmalar kaçınılmaz olacaktır; Filistin'de bir Yahudi yuvası olması gereken bu sığınak aksine, tehdit ve güvensizlik yuvasına dönüşme riskindedir."

Siyonistlerin ileri sürdüklerinin ne olduğunu öğrenmemize İzmir basını hiç olanak tanımıyor: Siyonist yandaşı gazetelerden *El Pregonero, El Novellista*'dan geriye sadece birkaç sayı kaldı.



נומירו 6 | 16 דיסיימברי 1910 | 19 כסלו 5671

לה בוז דיל פואיבלו

LA BOZ DEL PUEBLO

DIRECTEUR: JOSEPH ROMANO

איל ציוניזמו

La Boz Del Pueblo *(16z Aralık 1910), gazetesi. Siyonizmle ilgili önemli makaleler yer alıyordu.*

Her ne olursa olsun, Siyonist karşıtı gazetelerin endişeleri boş değildir. Türk kamuoyu tepki gösterir. İzmir'in Türk basını konuyu ele alır, Siyonizmi yeren ve Osmanlı Yahudilerini hareketin yayılmasına karşı uyaran uzun makaleler yayınlar. "Siyonizm" diye yazar Türk gazeteleri "Türkiye'nin çıkarlarına aykırıdır. Etnik ya da dinî bir azınlığın yoğunlaşması imparatorluk için bir tehlikedir diye belirtirler" özellikle Ermeni meselesine atıf yaparak. Dolayısıyla Türk iktidarı Siyonizme iyi gözle bakamaz. "Siyonistlerin övgülerine kanmıyor, Osmanlı Yahudileri," diye ilan eder Türk gazeteciler, "imparatorluk için canlarını feda etmeye hazır, samimi vatanseverlerdir; dürüst bir şekilde çalışır, mazbut bir şekilde yaşarlar. Siyonist ütopyasının etkisinde kalmaları çok yazık olur; bunun farkındalar ve asırlardır yararlandıkları ve hiç esirgenmeyen sempatiyi kaybedebileceklerini biliyorlar." "Ayrıca," diye ekler Türk basını, "Filistin, Müslümanlar ve Hıristiyanlar için de kutsal bir topraktır. Orada bir Yahudi yurdunun kurulması ciddi uluslararası sorunlar yaratabilir."[9]

İzmir'in Rum basınına gelince, etekleri zil çalmaktadır. "Sıra ile", diye başlık atar *Nea Smyrna*. "Yahudiler imparatorluğun gözdesi idi. "Yaşasın

9 Bir Türk gazetesinden aktaran *La Boz del Puevlo,* 11 Ocak 1911.

Sultan" diye bağırıyorlardı. Faal ve akıllı sanılıyorlardı ve Rumlarla Ermeniler şüpheli sayıldığından imparatorluğun dizginlerini ele geçirmeleri bekleniyordu. Şimdi ayrımcı fikirlerinden kuşkulanılma sırası Yahudilerde çünkü eski Filistin krallığını canlandırmak istiyorlar." Rum gazeteleri ayrıca Avrupa müdahalesini ve yabancı Siyonistlerin Türkiye'ye dönük hareketini de vurgulamaktan geri kalmaz.[10]

Osmanlı iktidarının Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine muhalefeti Abdülhamit zamanında olduğu gibi İttihatçı Hükümet zamanında da tamdır: Yahudilerin Filistin'e, aynı zamanda da Mezopotamya'ya göç etmesine karşı kısıtlayıcı önlemler, toprak satın alınmasına karşı kısıtlamalar. Türk resmî temsilcileri Osmanlı Yahudilerini Siyonist eğilime karşı sürekli uyarmakta, taşkınlığa kanmamaları ve Türkiye'de bir Yahudi meselesi yaratmamaları konusunda onlara rica etmektedir. Aynı zamanda da büyük bir üzüntüyü dile getirmektedirler: "Yahudiler gerçek kardeşlerdi," derler "Siyonizmi karşılama şekilleri Müslüman Türkler için derin bir acı, ıstırap veren bir keşif oldu; büyü bozuldu."[11] İşler o boyutta kalmaz. 1911'de Arap mebusların girişimiyle İstanbul'da Ayan Meclisi'nde Siyonizm konusunda bir müzakere yapılır ve çok zorlu geçer. Mebuslar birbirlerine küfrederler. Hükümet çoğunluğu ve muhalefettekiler hareketi kınar ama birincileri Osmanlı Yahudilerinin vatanseverliğini kabul ederken, diğerleri bu konuda kuşkular dile getirir. "Osmanlı Yahudilerini değil, sadece yabancı Yahudileri kastediyoruz" der konuşanlardan biri. "Halk bunun ayırımını yapamayacaktır ve tüm Yahudilere saldıracaktır" diye cevap verirler ona. İzmir'in Yahudi mebusu şiddetle karşı çıkar: Osmanlı Yahudilerinin vatanseverliğinden şüphe edilmesini duymaktan ötürü öfkelenir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun vatandaşlarının, ait oldukları din ya da etnik cemaat ne olursa olsun, hepsinin eşit olduğunu hatırlatır.

İzmir'in Yahudi basını Siyonizmin artık uluorta tartışıldığını farkedince iyice endişelenir. Gerçi Siyonizmi kınamakla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti Yahudilerin tarafını tuttu. Ama muhalefet Osmanlı Yahudilerinin tamamına hücum etti: Yarın iktidara gelirse ne olacak? "İzmir Yahu-

---

10 Aynı gazete, 10 Mart 1911.

11 *Le Trait d'Union*, Kasım-Aralık 1912.

dileri! Uyanın! Kötülük geldi. Onu Siyonistler getirdi. Onları destekleyenler bu uyarılara kulak tıkıyor (...). Gelip bize milliyetçilik ve Siyonizm şarkıları söyleyen bu Avrupalı haydutlar, bu şarlatanlar yüzünden ilk acı çekenler biz olmayalım. Onların ne umrunda? Onlar yabancı ülkelerin vatandaşları ve hiçbir [Osmanlı] kanun onları etkileyemez, ama [eylemlerinden dolayı] acı çekecek olan biz, Osmanlı tebaaları ve bizimle çocuklarımız, torunlarımızdır."

Filistin'de Yahudilerle Araplar arasında ciddi olaylar olur. İzmir'in Yahudi basınında ateşli tartışmalara konu olurlar ve onlar da endişe kaynağına dönüşürler; Siyonizm karşıtları Siyonistlerin umursamazlığına ve sorumsuzluğuna çatma fırsatını yakalamıştır.

Yine de Siyonizmin İzmir'de ilerlediği açıktır. Her ne kadar *La Boz del Puevlo* uyarılarını tekrarlasa, hareketin tehlikeleri konusunda ısrar etse, tutumunu sertleştirse de, Siyonistlerin her yerde coşku ile karşılandığını kabul etmek, propagandacılarının övgüleri yüzünden hareketin İzmir'de aldığı tatsız şekilden dolayı yakınmak ve bir kitle gösterisini haber vermek zorunda kalır. Aynı şekilde İzmir Alyans okulu mezunlarının gazetesi "birkaç seneden beri Türkiye'ye giren, ateşli yandaşlar bulan ve gayretli ve zorlu yeni taraftarlar oluşturan bu doktrinden (...)" bahseder. Hatta Siyonizm, Parisli yöneticilerin ve yerel müdürlerin muhalefetine karşın Alyans okulunun mezunları arasında ve kuruluşlarının bağrında yayılır gibidir.

Bu başarıdan sorumlu olan yöntemler İzmir Yahudi basını tarafından ve Alyans öğretmenlerinin yazışmalarında kolaylıkla ortaya konulmaktadır. Konferansçılar yeteneklidir: Konular iyi seçilmekte, ikna güçleri ve gösterdikleri nedenler etkilemektedir. Bir dinleyici kitlesine uymayı bilirler: Halk deyişlerini kullanma şekilleri, hareketleri ve mimikleri onları dinleyenleri coşturmayı başarmaktadır. Siyonizme karşı muhalefeti azalmayan Alyans'ın Parisli yöneticileri, Siyonist propagandacıların etkinliğini kabul etmek zorundadırlar. Dernekleri çok faaldir, Alyans kuru bilgileri olanlara öncelik verirken Siyonistlerin özellikle spor dernekleri, dinamik genç erkekleri kendilerine çekmeyi başarmaktadır. En sofistike atletizm malzemeleri yurt dışından getirtilmektedir. Jimnastik kulübü, İzmirli genç Yahudileri onları Filistin'de bekleyen fiziksel gayretleri yapabilecek güçlü delikanlılara dönüştürme amaçlı bir çağdaşlık ve gelişme örneği gi-

bi görünme arzusundadır. Önerilen entelektüel faaliyetler arasında, Siyonist yöneticiler yenilenmiş İbrani dili eğitimini vurgulamaktadır. Yahudi halkının atalarının toprağına dönüşü ve İbranice'nin öğrenilmesi, paralel ve bağlı iki etkinlik haline gelir. Böylece Siyonistler, öğretim dili olarak Fransızca'nın getirilmesine karşı olan hahamların onayını kazanırlar. Hahamların etkisiyle dinî gerekleri titiz bir şekilde getirmekle, kutsal metinlerde sürekli belirtilen Siyon'a dönüş arzusu arasında bir ilişki kurulur.



לה בוז די'ל פואיבלו

LA BOZ DEL PUEBLO

DIRECTEUR: JOSEPH ROMANO

La Boz Del Pueblo *(13 Aralık 1910). Siyonizmle ilgili önemli makaleler yer alıyordu.*

Bir dernek kurulur: Ebrea. Bu dernek son derece faaldir; bir kütüphane açar, konferanslar düzenler, gençleri toplar. Kendi inancını yaymak için etkin bir çaba gösterir.

İzmir'in Yahudi cemaati Siyonizm konusunda derinden bölünmüştür. Bu bölünme, muhataplarımızı çocukluk anılarını hatırlatmaya davet ettiğimiz ankete verilen cevaplara yansımaktadır. "Aileniz Siyonizm hakkında ne düşünüyordu?" diye sorduk. "Hiç, hemen hemen hiçbir şey. O konuda hiç konuşulmazdı." diye cevap verir bazıları. Başkaları ise aksine coşkulu duygular gösterir: "Ataların ülkesine dönüş, Yahudi halkının özgürleşmesi..." Bazı cevaplar nüanslıdır: "Theodor Herzl adında birinden çok söz edilirdi, aile bayramlarında Siyonistlerin şarkısı söylenirdi ama bir Yahudi

devleti ihtimali gerçekten görülmezdi." Birçoğu ailede farklı fikirlerin olduğunu ya da kamuoyu baskısını ortaya koyuyor: "Mutlaka Siyonist olmak gerekiyordu!". Bazıları aile ortamlarının Siyonizme muhalefetini açıklıyor: "Türkiye'de istediğimiz mesleği yapmaya, seçtiğimiz okula gitmeye, herhangi bir semtte oturmaya, sinagoglarımızı inşa etmeye özgürdük; dolayısıyla Siyonizm coşku uyandırmadı."

Cemaatin bölünmesi Siyonizm karşıtlarının kozlarından biridir: Hareketi, birliğin şart olduğu bir dönemde uyuşmazlığa neden olmakla suçlarlar. Bu, gazetelerde şiddetli bir polemikle ifade bulur. Başlangıçta tavır ılımlıdır: Siyonizm karşıtı görüşler sükûnetle ileri sürülür. İnanmış Osmanlı tebaaları olarak, imparatorluktan toprağının bir bölümünü ayırmayı amaçlayan bir harekete katılamazlar. Duruma göre değişen Siyonist savlarını aşırı şiddet göstermeden tenkit ederler. Özellikle muhtemel bir Yahudi Filistin statüsü hakkında: Sığınak? Özerk bölge? Devlet? Ama polemik hızla alevlenir. Siyonizm karşıtı basın "yangını söndürmek için bir kampanya" başlatmayı "zorunlu bir görev" olarak görür. Siyonist gazetelere şiddetle saldırırlar: "Vicdanları zehirliyorlar, zihinleri karartıyorlar, kitleleri kandırıyorlar." Gazetecilere hakaretler yağdırırlar: Katiller, satılmışlar, casusların en berbatları, ihbarcılar, iftiracılar, bizi sırtımızdan vurmaya çalışan, birkaç kuruşlarını almak için arabacıların ve çöpçülerin önünde yerlere kapanan kalleşler (...); size çizmelerimizi bile sildirtmeyiz çünkü çizmelerimiz sizin kirli ellerinizden daha temizdir".

Başkentin Siyonist gazeteleri satılmışlıkla suçlanır, gerçeği söylemek gerekirse bu haksız sayılmaz. *La Boz del Puevlo* Siyonist basının boykot edilmesi için çağrıda bulunur. İzmir'in Siyonist gazeteleri sansürün bulunmadığını ve Jön Türk anayasası tarafından ilan edilen düşünme ve yazma özgürlüğünü ileri sürerler. Siyonizm karşıtı basın, Siyonist yöneticilere daha iyi muamele etmez: "Haydutlar, şarlatanlar, buraya halk arasında uyumsuzluk ve cemaatler arasında anlaşmazlık doğurmak için gönderilmişler, kokuşmuşlar". Siyonist doktrinine gelince, en kötü nitelemelere maruz kalır: "Parasal destek gören çete, zararlı hareket, musibet, delilik, aşağılık ve iğrenç fikir, tehlikeli nazariye".

Siyonist hareketin belirsizlikleri Siyonizmin tarifi hakkında bile tartışmalara yol açar. Nedir söz konusu olan? Doğu Avrupa'da zulüm gören Yahudileri toplamak mı? Onları bir bölgede bir araya toplamak mı?

Filistin sadece bir sığınak olabilecek mi? "Ülkecilik, yani bir Yahudi Devleti'nin Filistin'den başka bir yerde kurulması," diye ileri sürer bazıları, "başka bir isim altında gizlenen bir Siyonizmden başkası değildir." "Çözüm, İnsanlığın ilerlemesidir (...). Dünyanın dört bir yanına dağılmış İsrail'in misyonu, adalet ve doğruyu yaymaktır: Çektiği acının anlamı budur."

Aylar geçtikçe tavır giderek sertleşir, kınama kesinleşir. İzmir'in Siyonizm karşıtı gazeteleri Siyonizme doğrudan savaş ilan eder, Siyonizm karşıtı komitelerin kurulmasını talep eder, gençliği seferberliğe çağırır, tehdit karşısında beklegörcülüğü ve sessizliği kınar, Osmanlı vatanseverliklerini duyururlar.

İzmir'in Siyonizm karşıtı kalelerinden en sağlamlarından biri Alyans'tır. Daha önce Parisli yönetimin bu konudaki çok kesin tutumuna değinmiştik. Yerel müdürlerinki de aşağı kalmaz. 1898'de İzmir okulunun müdürü Herzl'den kongreye İzmirli bir delegenin gönderilmesi için etkisini kullanmasını isteyen bir mektup alır. Paris'e gönderdiği raporda müdür, Siyonist hareketle ilgili ve Osmanlı Hükümetinin Yahudi cemaatinin Osmanlı tahtına ve devletine sadakatinden kuşkulanması riskleri hakkındaki en güçlü çekincelerini dile getirir.[12] İzmir müdürleri bütün mektuplarında Siyonist harekete karşı çıkar ve yöneticilerinin "bilinçsizliğinden, aptallığından ve kendini beğenmişliğinden" söz eder. "Bu gözü dönmüşler felakete doğru koşuyorlar ve bizi de sürüklüyorlar." Bir öğretmeni işe alırken müdürler onun "Siyonizm lehine eylem" yapmadığından emin olurlar.[13]

Parisli merkez komitenin İzmir'in yerel yöneticilerine yazdığı mektuplar da tereddüde yer bırakmaz. Paris'in Siyonizme muhalefeti senelerle artmaktadır. İlkeler konusunda muhalefet: Siyonizm Yahudileri onları vatandaş olarak kabul eden devlete yabancılaştırmaktadır. Pratik ihtimaller konusunda muhalefet: "Oradan buradan toplanmış, dili, kültürü, zihniyeti farklı olan elemanlardan bir halk oluşturmak istemek siyasî ve töresel bir imkânsızlıktır". Yöntemler, özellikle de Siyonistler tarafından kurulan ve gençliği o kadar cezbeden jimnastik kulüpleri konusunda muhalefet. Dolayısıyla merkez komite kararlıdır ve hiçbir tavize hazır değildir.

12 AAIU, Türkiye, I G 1, Arié, 10 Haziran 1898.

13 AAIU, İzmir, Arié, Nabon, passim.

Nihayet İzmir'in Yahudi resmî makamları de kesin bir tutum takınır. Bir grup cemaat ileri geleni Siyonizm yandaşı *El Novellista*'ya açık bir mektup yollar: "Biz, Osmanlı vatanımızın sadık evlatları, kendimizi onun için feda etmeye ant içtik. Büyük bir felaketle karşı karşıyayız, Türkiye Yahudilerini tehdit eden büyük bir tehlike var. Mebuslarımız ateşin bacayı sardığını ve Türk vatandaşlarımızın güvenini kaybetmek üzere olduğumuzu bildirdi. Biz Osmanlı vatanseverler, kendimizi Osmanlı vatanımıza adamaya ve hiçbir Osmanlı vatansever duygusu olmayanlara karşı koymaya yemin ettik. Bundan böyle Siyonizm lehine hiçbir şey yazmamanızı şiddetle öneriyoruz. Hainlerin nerede olduğunu bilmeleri için Türk hemşerilerimizin gazetelerinde bu mektubu yayınlamasını istiyoruz."

Birkaç hafta sonra İzmir Yahudi cemaatinin yöneticileri hükümete, meclis başkanlarına ve gazetelere bu telgrafı gönderirler: "Binbir türlü ezaya maruz kalan ve fanatizmin kurbanları atalarımıza merhamet ve iyilik dolu bir kucak açarak lütuf ve iyiliklerle ihya eden şanlı Osmanlı Hükümetine karşı ruhumuzun derinliklerine değişmez minnet duygularıyla biz, Osmanlı Yahudileri, mecliste yapmış oldukları iyi niyetli beyanlardan dolayı Haşmet-meâb'larına en samimi teşekkürlerimizi sunmaya geldik. Siyonizm nazariyesini kesinlikle reddediyoruz ve her zaman ve her yerde, çok sevdiğimiz vatanımızın kutsal çıkarlarına uymayan her hareketi bütün gücümüzle itmeye ve her karış toprağı bizim için değerli bir taş olan vatanımızı korumak için kanımızı son damlasına kadar akıtmaya, dinimiz ve şerefimiz üzerine yemin ediyoruz."

Bu mektuba bir sendika altında toplanan meslek gruplarının temsilcileri, 'esnaflar'ın da bir beyanı eşlik eder. "Halkımız Siyonizmin bozguncu fikirlerini aşağılayarak reddetme ve kınama konusunda hemfikirdir. Bu hareketin en amansız düşmanları biz, Yahudileriz." Aynı anlamda bir telgraf da Osmanlı İmparatorluğu'nun Hahambaşısı'na gönderilir. Bu metinleri yayınlayan *La Boz del Puevlo* büyük sevinç gösterir: İzmir'de Siyonist "ütopya", vatansever bir hareket olmadığı resmen ilan ediliyor ve kınanıyor.

Bu tutumlar İzmir'de Siyonizmin ne oyununu yatıştırır, ne de gelişmesini önler gibidir. Takip eden aylarda, İstanbul A'yân Meclisi'ndeki Arap mebusların Siyonizme karşı saldırıları ve Filistin'de Yahudilerle Araplar arasındaki olaylar konusunda Siyonist taraftarı ve karşıtı gazeteler arasındaki polemikler artar. Türk gazeteleri uyarılarını tekrarlarlar. Meclis-i

Cismani'nin takındığı tutuma kızan Siyonist gazeteler alevlenirler. *La Boz del Puevlo* Siyonist hareketle ilintili faaliyetlerine çatar; Siyonist spor kulübü ödün verir ve isim değiştirir. Kısacası Siyonizm karşıtları ve taraftarları arasında gerçek bir iç savaş patlar. Ancak, Ekim 1911'de İtalyan-Türk Savaşı patlak verince Osmanlı İmparatorluğu içinden çıkamayacağı bir uluslararası anlaşmazlıklar dönemine girer ve Siyonist meselesi -en azından İzmir Yahudi basını okunduğunda- ikinci plana geriler.

Siyonizm hakkındaki tartışmanın Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, kısmen Osmanlı iktidarının göçe karşı aldığı kısıtlama önlemleri yüzünden, İzmir Yahudilerinin Filistin'e doğru önemli bir göçüyle sonuçlanmadığını belirtmek gerekir. Resmî istatistikler, Türkiye'nin şimdiki topraklarının tamamı için 1931'e kadar 1339 göçmenin Filistin'e gittiği sayısını vermektedir.[14] İstanbul'un Yahudi nüfusunun İzmir'inkinden çok daha kalabalık olduğu ve göçmenlerin sayısının Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra çok daha fazla olduğu göz önüne alınırsa, 1914'ten önce Filistin'e giden İzmirlilerin sayısı birkaç düzineyi geçmese gerek.

Osmanlı Yahudileri, özellikle de İzmir Yahudileri iki yüzyıldan beri içlerine kapanık bir halde yaşıyorlardı. İzmir'in Avrupa'ya açılması, Yahudi cemaatine Alyans'ın yerleşmesi sosyal hayatı ve değerleri alt üst eder. Jön Türk ihtilali ile bir Osmanlı Yahudiliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer milletleri arasında bir millet fikri gelişir. Osmanlı İmparatorluğu'nun milletleri dinleriyle farklılaşmaktadır; bu millet tabiri Judeo-Espanyol basında her zaman "ulus" olarak tercüme edilir. Bu "ulus" tabirinin yol açtığı karışıklıklar ve Siyonizmin Osmanlı Yahudilerinde neden olacağı yeni kargaşa farkedilir. Yahudilerin bir ulus-devlete entegrasyonlarının Herzl'e göre aldatmaca olduğunu belirledikten sonra Siyonizm, Yahudiliğin Osmanlı Yahudi "ulusu"na özgü olmadığını vurgular; Yahudi milletini tarif eden bu din, Avrupa'da, Afrika'da ve Amerika'da başka topluluklar tarafından paylaşılmaktadır; öyle ise neden devletlerin sınırları ötesinde bir Yahudi "ulusu" düşünülmesin? Ve bu Yahudi "ulus" bir toprak sahibi olmasın? Neden dili -İbranice-, kültürü, tarihi, sınırları, marşı, bayrağı olan bir Yahudi ulus-devlet düşünülmesin ve gerçekleştirilmesin?

---

14 Weiker (Walter F.), *Ottomans, Turks and the Jewish Polity, a.g.e.*, sh.255.

Gördüğümüz gibi, çelişkili de olsa, açıkça Yahudilerin Fransız modeline göre bir ulus-devlete entegrasyonu doktrinini savunan Alyans, ismindeki evrensellik talebi ile, statülerinde bir Yahudi dayanışmasını ilan ederek Siyonizme uygun ortamı hazırladı.

Bu Yahudi dayanışması başka yerlerden daha çok İzmir'de, iç kavgaların şiddetine karşın bir gerçekliktir. Dönemsel olarak kan iftiralarının neden olduğu ayaklanmalar Yahudi cemaatini birbirine bağlar. Dinî gereklere uyum çok kuvvetlidir, Yahudiliğe aidiyet tartışılmaz ve derinden hissedilir. Dahası, İstanbul'da A'yân Meclisi'ndeki tartışmalar sırasında birçok müdahilin Osmanlı Yahudileri ile Siyonistleri bir bütün olarak görmesi, imparatorluktaki tüm Yahudilerin imparatorluktan bir Osmanlı toprağı koparmayı hedefleyen Siyonist harekete olumlu bakmakla suçlanması, en ateşli Osmanlıcıları kendi kendilerine sorular sormaya yöneltir: Çok cemaatli, -dönemin terminolojisini ve Judeo-Espanyol basının kullandığını kullanmak gerekirse "çok uluslu"- Osmanlı Devleti'nde bir Yahudi "ulusu" fikri de bir aldatmaca mıdır?

Ayrıca İzmir Yahudilerinin gözü önünde gazeteleri, söylevleri, halk gösterileri, Yunan Krallığı'nın bayramları sırasında açtıkları bayrakları, Yunan bağımsızlığının kahramanları için okudukları şarkılarıyla bir Rum "ulusu" vardır. Her gün başşehri Konstantiniye olan, Ege Denizi'nin her iki yakasında İzmir'den Atina'ya bir Yunan imparatorluğunun yeniden kurulması fikri olan *Megali İdea*'dan, "Büyük İdeal"den bahsedildiğini duyarlar. İzmir Yahudileri yaşanan Helenizmin gücünü, sınırları aşan ve önceden Osmanlı olan geniş toprakların Yunan Krallığı'na bağlanmasıyla sonuçlanan bir kültür, bir etik, bir dil olarak ölçmektedirler. Üstelik bu Helenizmin Hıristiyan Ortodoks dininden ayrılamayacağı sürekli ilan edilmektedir. O halde İzmir Yahudileri vaat edilmiş bir toprak, sınırları aşan, Musa dininin ayrılmaz bir parçası olan ve Kudüs etrafında toplanan bir Yahudi "Büyük İdeali"ni nasıl hayal edemez?

SEKİZİNCİ BÖLÜM

"La Boz Del Puevlo"

Parlak bir gelecek vaat eden, büyük bir ticaret şehrinde yaşıyoruz.

La Boz del Puevlo, 1911

La Boz del Puevlo (*Halkın Sesi*), İzmir'de Birinci Dünya Savaşı'ndan önce çıkan Yahudi gazetelerinden birinin adıdır. Bu gazete koleksiyonunun tahlili, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İzmir'in Yahudi cemaatinin sosyal hayatı, ciddi veya önemsiz gündelik sıkıntıları, okurları, cemaat içinde gelişen farklı akımlar, üyelerini karşı karşıya getiren siyasî uyuşmazlıklar hakkında çok iyi bir panorama oluşturur.

O dönemin İzmir Yahudi basını on beş kadar gazete içermektedir. Gazetelerin en eskisi olan ve 1846'da yayına başlayan *Chaare Mizrah* (*Doğu'nun Kapısı*), birkaç on yıldan beri çıkmamaktadır. Jön Türk İhtilalinden sonra sansürün kaldırılması, imparatorluktaki diğer cemaatler gibi Yahudi cemaatinde de, İstanbul ve Selânik gibi İzmir'de de çok sayıda yeni gazetenin yayınlanmasına yol açtı. Bu basın organlarının hemen hepsi İbrani harfleriyle Judeo-Espanyol dilinde yazılmıştır. *El Novellista* gibi aralarından bazıları Fransızca sayfalar kapsar. Türkçe'yi yaymayı amaçlayan bir gazete olan *El Oustad*, İbrani harfleriyle Türkçe yayını tercih etti; sadece iki yıl ayakta kalabildi.* Bir başkası, Yahudi meselelerini ele alan Fransızca günlük gazete *Les Annales*'ın ömrü sadece altı ay oldu. Bu gazetelerin bazıları *(El Meserret)* popüler olup mizah ve şiir ekleri ile halkın anlayacağı nitelikle broşürleri vardır; başkaları *(El Commercial)* yüksek se-

(*) Bu gazete hakkında bir inceleme için bkz. Siren Bora, "İzmir'de Yahudi Basınının Oluşumu; İlk Yahudi Gazetesi *Üstad*", *Tarih ve Toplum*, cilt 22, sayı 127, Temmuz 1994, sh.18-22 - e.n.

viyelidir ve aydın bir kitleye hitap eder. *El Pregonero* gibileri muhafazakâr sayılır; *El Lavorador* gibileri sosyalist eğilimlidir. Bu gazeteler birbirleriyle ölçüsüzce savaşmaktadırlar: Polemikler sıktır; satılmış, hain, kötü niyetli kişiler, beceriksiz ve gerici gazeteciler, üslûbu yavan yazar müsveddeleri, hatta en berbat cinsten ispiyonlar, ihbarcılar, iftiracılar, insanı sırtından vurmaya çalışan kalleşler gibi tabirler tereddütsüzce kullanılmaktadır. Bu yayın organlarının tirajları birkaç yüz, bazen birkaç düzinedir ve yüz yıl sonra pek az sayıda tam koleksiyon mevcuttur.[1] En etkin ve en uzun süre ayakta kalabilmiş olanların adı, sonradan *La Buena Esperanza* olan *La Esperanza, El Novellista, El Meserret, El Progonero* ve *La Boz del Puevlo*'dur.

İzmir'in tüm gazeteleri arasında en yüksek tiraja sahip olmakla övünen bu sonuncusu, dönemlere ve muhtemelen sahip-yöneticisinin parasal kaynaklarına göre haftada bir veya iki kere yayınlanır. Genelde dört, bazen altı sayfalıdır. Formatı kırk ikiye otuz santimetredir. Başyazılar, yabancı siyaset, Osmanlı iç siyaseti, İzmir yerel siyaseti, Yahudi cemaati siyaseti hakkında makaleler, eğitim ve evliliğin yararları hakkında genel yazılar, şiirler ("Efes'in kalıntıları üzerinde"), mizah yazıları, evlilik, nişan ve ölüm ilanları, bir polisiye tefrika, küçük haberler (bir kuyruklu yıldızın geçişi, Paris'teki sel baskını), İzmir, Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa ve Amerika'daki çeşitli olaylar, küçük ilanlar, bağışların ve piyangolarda kazanan numaraların listesi, reklamlar içerir. Bazı ender sayılar bir dikiş makinesi veya bir gramofonun, gazetenin müdürünün veya tanınmış bir ziyaretçinin fotoğrafı, bazen de Sultan'ın doğum veya tahta çıkış günleri dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun armaları ile bezenmiştir.

La Buena Esperanza daha eski -1871'de kurulmuştur- ve daha ciddi bir gazetedir. 1908'e kadar, Abdülhamit rejimi sansürü yüzünden pek az fikir beyan eder. Jön Türk İhtilalinin öncesinde ve sonrasında Osmanlı haberlerinden çok, uluslararası haberlere yer verir: Rusya-Japonya Savaşı, Almanya İmparatorunun ölümü, VII. Edward'ın taç giymesi, Londra'nın yeni lord-belediye başkanı, Fas hakkında Fransız-Alman anlaşması, Çin

1 1909-1912 yıllarının *La Boz del Puevlo*'larının neredeyse tam bir koleksiyonunu İzmir'den Bayan Stami Özdil'den temin ettik. Kendisine teşekkür ederiz. Bay Robert Attal'ın bizi karşıladığı Kudüs'teki Ben Zvi Enstitüsü'nde ve Bayan Esther Benbassa'nın bizi tanıştırdığı Kudüs Yahudi Millî ve Üniversite Kütüphanesi'nde önemli koleksiyonlar bulunmaktadır. *La Buena Esperanza*'nın tam koleksiyonuna ve *El Meserret, El Novellista, El Pregonero, Le Trait d'Union*'un sayılarına başvurduk.


לה
בוז דיל פואיבלו

La Boz del Puevlo. *(23 Nisan 1909)*

Devrimi, Üçlü İttifak'ın yenilenmesi.

Dinî yaşamın varlığı büyüktür. *La Boz del Puevlo* büyük bayram günleri çıkmaz. Bu bayramlar çok öncesinden haber verilir ve müdür bu fırsatla okurlara iyi dileklerini sunar. Bazen Tevrat'tan bölümler İbranice aktarılır. İlan edilen sinema filmlerinin konuları dinîdir.

Yahudi cemaatinin siyasî yaşamı da gazetenin sütunlarında büyük yer kaplar. *La Boz del Puevlo* kurumların faaliyet alanları ve nasıl çalıştıkları, yetkililerinin dağılımı, kişileri birbirleriyle karşı karşıya bırakan anlaşmazlıkları ve Yahudi cemaatinin Osmanlı Devleti ve Rum cemaatiyle ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi verir. Gazete yazarlarının ateşli Osmanlıcılıkları her sayıda açıkça belirgindir. Siyonizmin doğuşu ve yükselişi şiddetli tartışmalar doğurur. *La Boz del Puevlo* bunları yansıtır ve son derece kesin Siyonizm karşıtı bir tutum takınır.

İzmir'in Yahudi basını okunduğunda dikkati çeken bir husus da Avrupa etkisidir. Çağdaşlık ve gelişme kavramları *El Novellista*'nın başlığında gayet açık bir biçimde görülür: Denizin üzerinde doğan güneş, Gutenberg'in büstü, yanında bir lokomotif ve bir vapur. *La Boz del Puevlo* temelde İbrani harfleriyle Judeo-Espanyolca -raşi- yazılmıştır; ama dinî İbrani harflerle[2] yazılı başlığın altında, gazetenin adı Latin harfleriyle tekrarlanır; müdürün adı ve gazetenin adresi Judeo-Espanyolca ve Fransızca ya-

2 Raşi ve rabinik harfleri, Ibrani alfabesinin iki farklı tipografisidir.

zılmıştır. Gazetenin başlığında Türkçe ancak 1910'da yer alacaktır. Önde gelen bir ailenin evlilik ilanı bazen Fransızca'dır. Birçok reklam Fransızca, bazen de İtalyanca'dır. Gazetenin yazıldığı dilin kendisi de Fransızca'nın çok etkisi altındadır: Kullanılan sözcükler ve dizilişleri, Judeo-Espanyol dilini ve gelişimini inceleyen Sephiha'nın "fragnol" diye adlandırdığının çok karakteristik bir örneğidir.[3]


לה בוז דיל פואיבלו

סיין אי און טירו

La Boz del Puevlo *(16 Nisan 1909). "Yaşasın Sultan Reşad" başlıklı makale.*

III. Cumhuriyet'in Fransız ideolojisine ne kadar yakın olduğuna değindiğimiz Alyans, İzmir'in Yahudi basınında çok sık varlık gösterir. Mezunlarının toplantıları ilan edilir, okul lokallerindeki konferanslar yorumlanır, okul müdürünün adı sık sık anılır, cemaatin dahili görüşmelerine katılımı bildirilir, kuruluş yıldönümleri kutlanır. Uzun yazılar Alyans'ın yöntemlerini ve elde ettiği sonuçları över, İzmir Yahudilerine verdiği yararları göklere çıkarır. Eleştiriler azdır ve bunlar mizah biçiminde dile getirilir: "Jimnastik bile Fransızca öğretilmektedir" diye açıklar içlerinden biri. *La Boz del Puevlo* ve *La Buena Esperanza* gazetecilerinin "Alyansçı" ideolojisine, defalarca doğrulanmış bir Fransa aşkı eşlik eder, "eğitici Fransa, uygarlaştırıcı büyük Fransa, insan haklarının vatanı". Gazetenin müdürleri de "Alyansçı" sistemden çıkmıştır: Alyans öğrencisi ya da öğretmeni olmuşlardır. Aron de Joseph Hazan *La Buena Esperanza*'yı 1871'de, yirmi üç yaşındayken kurmuş ve

3 Sephiha (Haim-Vidal), *Le Judéo-Espagnol*, Paris, Entente, 1986.

tüm engellere karşın yaklaşık elli yıl boyunca ayakta kalacak, etkili bir haftalık gazete haline getirmiştir. *La Boz del Puevlo*'nun müdürü-sahibi Joseph Romano, fotoğrafına bakılacak olursa, yirmi beş yaşında bir gençtir. Her ikisi de gazeteciliğin görev ve sorumluluklarının tam bilincindedir: Hedefleri cemaatlerinin entelektüel ve ahlakî seviyesini yükseltmektir. Alyans'ınkine tamamıyla uyan bir hedef.

İzmir Yahudi cemaatini tek etkisi altına alan Fransa değildir. İtalya, XIX. yüzyılın sonuna kadar önemini koruyan, daha eski bir rol oynamıştır. İzmir Yahudi toplumunun bir kısmı Livorno menşelidir: XVII. yüzyılda gelen bu tüccarlar, çoğunlukla Avrupalı konsolosların himayesi altına girmişlerdir. Onlara "Frankos" denmesinin sebebi budur. Bu Frankolar XIX. yüzyılın sonunda cemaatte hâlâ yüksek bir yer işgal etmektedirler. Toledo, Navarro gibi İspanyol isimlerinin yanı sıra, *La Boz del Puevlo*'da bahsi geçen İzmirli önde gelen Yahudilerin soyadı, İtalya şehirlerinin isimlerini taşır: Padova, Taranto, Pontremoli, Romano. Kısmen sözünü ettiğimiz İtalyan köken, kısmen de XIX. yüzyılın ortasında Akdeniz havzasındaki ticaret lisanının Fransızca olarak değişmeden önce, İtalyanca olması yüzünden bu Frankolar XIX. yüzyılın ikinci üçte birine kadar İtalyanca konuşmaktadırlar. Birçok belge bunu kanıtlar. Alyans'ın Parisli yöneticileri 1860 ile 1870 arasında İzmir'in önde gelen Yahudileri ile temas ettiğinde, bu sonuncular İtalyanca cevap verir. *"Pregetissimo Signore Presidente, prendo la liberta de sirvirme de questo idioma per me piu facile come anche per li altri membri del comitato."* "Çok saygıdeğer Başkan, komitenin diğer üyeleri gibi, benim de daha aşina olduğum bu dili (İtalyanca) kullanma iznini alıyorum." İzmir'in Fransızca yayınlanan gazetesi, bir Yahudi bayramı sırasında Manisa'ya bir geziyi İtalyanca ilan eder. Bazı cemaat ileri gelenleri İtalyan uyrukludur ve siyasî ve kültürel açıdan İtalya'ya çok bağlı kalırlar; böylece Yahudi cemaatinin etkin bir yöneticisi olan *La Buena Esperanza*'nın müdürü İtalyan Konsolosluğu'nun tercümanı olur, Dante Alighieri derneğini kurar; 1911-1912 Türk-İtalya Savaşı sırasında diğer İtalyan uyruklularla birlikte sınırdışı edilir. 1907'de bir Alyans eski müdürünün cenazesi sırasında, Alyans'ın Fransız dilinin kullanımına büyük önem vermesine karşın bir mezun, övme söylevini İtalyanca yapar ve konuşmayı yazdığı okul defterinin kapağı *Discorso defunto P... (Merhum P... Söylevi)* ibaresini taşır.

İtalya'nın İzmir'deki temsilcileri genelde ülkelerinin kültürel ve iktisadî etkisini arttırmak için çok çaba sarfederler. Fransa Başkonsolosunun bakanına periyodik olarak gönderdiği raporlar, İtalyan meslektaşının girişimlerini ve etkinliğini son derece düzenli bir şekilde aktarır. İtalyanlar Yahudi cemaatine özel bir ilgi gösterir. İyi donanımlı ve örgütlenmiş İtalyan okulları, İtalyan uyruklu veya himayesi altındaki Yahudi çocuklarını cezbeder. İtalya Başkonsolosu, İtalyan uyruklu bir ileri gelen Yahudi'nin aracılığı ile Alyans okulunda İtalyanca'nın öğretilmesini teklif eder. Masrafları tabiî İtalyan Hükümeti tarafından karşılanacaktır; Alyans okulunun müdürü bu teklifin pek etkisinde kalır: "İzmir'le İtalya arasında yeni kurulmuş bir denizcilik hattı var, Banco di Roma şehirde bir şube açacak, İtalya'nın iktisadî etkisi hızla artacak, dolayısıyla İtalyanca bilmeleri öğrencilerimize yakın bir gelecekte çok faydalı olabilir."[4]

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İtalyan etkisi, İzmir'in 1919-1922'de Yunanlılar tarafından işgali sırasında önemli bir gelişme gösterecek ve bu, uzun süre devam edecektir: 1941'de İtalyan uyruklu İzmirli Yahudi gençlerden oluşan bir grup İtalyan ordusuna gönüllü yazılacak, Rommel'in ordularının yanında Libya'ya karşı çarpışacaktır; aralarından bazıları öldürülecek, diğerleri İngilizler tarafından esir alınacaktır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İzmir'in iktisadî büyümesi bir gerçekliktir ve Yahudi gazeteleri bunun tam bilincindedir. Bir Fransız gazetesinden gururla aktaran *La Boz del Puevlo*, tüm Avrupa'nın gözünün Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğunu ilan eder. "İzmir," der *La Boz del Puevlo*, "zenginliklerini Amerika ve Japonya'ya kadar ihraç ediyor; büyük denizcilik şirketleri açılmıştır; yeni bir demiryolu hattı açılacak; büyük sayıda banka çok uygun oranlarla borç veriyor. Özetle," diye tamamlar *La Boz del Puevlo*, "parlak bir gelecek vaat eden büyük bir ticaret şehrinde yaşıyoruz."[5]

Bu iktisadî faaliyet, Yahudi gazetelerinin sayfalarını dolduran reklamlarla yansımaktadır. Bankalarla ilgili olanları vardır (Royal Exchange, Smyrna Bank, Banco di Roma), denizcilik şirketleriyle (Messageries Maritimes, Freycinet), sigorta şirketleriyle (Lloyd, Royal Insurance, Avusturya-Macar

4 AAIU, Türkiye, İzmir, LXXXIV E, Nabon, 8 Ekim 1913.

5 *La Boz del Puevlo*, 3 Mart 19911. Metin veya açıklama şeklindeki tüm alıntılar *La Boz del Puevlo*'nun sayılarından çıkarılmıştır.


LA ESPERANZA

La Esperanza *gazetesi.*

Assurances Générales de Trieste et Ankri, Alman Victoire, İtalyan Alyans, La Société Générale d'Assurances Ottomanes); bazen bir müşteri gazete aracılığı ile sigorta şirketine, sözleşmesine titizlikle uyduğu için teşekkür eder. Ama reklamlar aynı zamanda gündelik ürünlerle de ilgilidir ve Yahudi cemaatinin tüketim sektörüne erişimini gösterir. Büyük mağazalar Yahudi müşterilere hitap eder: Printemps İzmir'de Bayraklı'da bir şube açmıştır, "koşmak" fiilini çeker ("Koşuyorum, koşuyorsun, koşuyor... Bayraklı'ya") ve sürpriz poşetler dağıtır, Orosdi Bak tuhafiye, hırdavat, parfümeri ve kırtasiye malzemeleri satar, Société Commerciale Ottomane ise tuhafiye malzemeleri; Mistdag çikolatalarının ve İngiliz limonatalarının nitelikleri övülmekte, taklitlerinden sakınılması istenmektedir. Reklamların büyük bir kısmının, Fenice çamaşır tozu gibi gündelik tüketim ürünleri kadar lüks tüketim ürünlerinin de, kadın müşterilere hitap ettiğini fark etmek ilginçtir: El Lukso büyük şapka çeşidi sunar, La Elegansa kadın giysileri satar. Birçok reklam modern teknoloji ürünleriyle ilgilidir: İlanlara fotoğrafları da konularak mutfak için petrolle çalışan küçük ocaklar satılmaktadır; Gramophone son âletinin fotoğrafını basar; Naumann dikiş makineleri ile bir modeli yeniden üretilen Fransız Veritas markası ve "en mükemmel, en sağlam ve dünyada en yaygın" makineleri üreten ve parasız dikiş-nakış

dersleri veren, "Majesteleri Yunan Kralı'nın, Bulgar Kralı'nın ve Etiyopya İmparatoru'nun tedarikçisi" Singer arasında rekabet büyüktür.

Yahudi cemaati bu yoğun faaliyete katılır. "İzmir Yahudileri kentin genel yaşamında büyük rol oynar" diye yazar bir Avrupa gazetesinin muhabiri. "Çok sayıda ticaret kolu onların elinde bulunmaktadır." Gerçekten de gazeteler bunu kanıtlamaktadır. Franco, İsrael ve Alalouf Bankası Crédit Foncier Egyptien'in hisse senetlerini satışa sunmaktadır; temettü dağıtımı duyurulmaktadır. Çok sayıda mağazanın yönetimi Yahudidir. Le Gran Bazar de Oryente, Frenk Sokağında kapılarını açmaktadır: "Her şey şık ve zarif; ilk kez Yahudiler tarafından yönetilen bir mağaza Frenk Sokağına yerleşmektedir. Şehrimizin tüm aristokrasisi, özellikle de Yahudi aristokrasisi orada randevulaşacak." Modai et Fils büyük mağazaları indirimli satışlar ilan etmektedir. Los İjos de Errera y Compania toptan, yarı toptan ve perakende tuhafiye, hırdavat ve parfümeride büyük seçenek sunmaktadır. Kedochim i Segura hırdavat ve kırtasiye eşyası satıyor. "Hassas bir saat ister misiniz? Perera i Mazal'a gidin." Padova gramofonlar, stereoskoplar, termometreler satıyor. "Hiçbir şey gözlerinizden daha değerli olamaz: Joseph Barki et Cie, gözlükçüye gidin," Alazraki'yi tercih etmiyorsanız tabiî. Daha mütevazı ilanlar da var: Şekerlemeler, pastalar, aromalı içecekler, matbaa, terzi, kuaför sa-

La Esperanza *gazetesi, ilanlar sahifesi.*

lonu, şenlikler için orkestra kiralama. Kadınlar unutulmamıştır: Yahudi mağazalar bağcıklı ayakkabılar, nakış malzemeleri teklif etmektedir.

İzmir'in kozmopolit karakteri, bu reklamların hitap ettiği müşteri kitlesinin sadece Yahudi müşteriler olmadığı, bazı ilanların dört dilde, Judeo-Espanyol, Fransızca, Türkçe ve Rumca verilmesiyle doğrulanmaktadır. Gerçekten de Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, kan iftiraları dolayısıyla ayaklanmalara, boykot ve karşı boykotlara rağmen cemaatler arasında belirli bir iç içe girme vardır: Yahudiler güzel semtlerdeki Rum ve Frenk kahvelerine gitmekte, bazılarının oralarda mağazası ya da evi bulunmaktadır; Hıristiyan, Rum, Ermeni ve Latinler Purim Karnavalı sırasında Yahudi semtine gelip eğlenmektedir.

Eğlenceler de iktisadî gelişmeden nasibini alırlar. XIX. yüzyılın son yılları boyunca, Lumière Kardeşler'in icadı sinema İzmir'e güçlü bir şekilde giriş yapar. Yahudi semtinde iki büyük salon açılır. Pathé Frères'den sonra "en güzel salonda en iyi filmleri" gösteren "sinemaların kralı" Cinéma Ottoman olup ilk seansını Osmanlı donanmasının yararına sunar. "Gidin, çocuklarınızı gönderin." Sadece *La Main du Destin (Kaderin Eli), Amour en Mer (Denizde Aşk), Pauvre Mais Honnête (Yoksul Ama Dürüst)* değil, *Le Voyage du Sultan à Salonique (Sultan'ın Selânik'e Seyahati)* ve özellikle dinî konulu filmler de oynatılmaktadır. Gazeteler sinemanın sosyal ve eğitici rolünü vurgular. "Ancak hanımlar, gösteri sırasında sigara içmeyin, ve siz gençler, fazla gürültü yapmayın: Bu, Yahudi olmayan izleyiciler üzerinde kötü etki bırakıyor."

Batı etkisinin gelmesiyle sağlık da gelişme gösterir. Meydanlara çeşmeler yapılır, sokakta işemek, çöp atmak yasaktır; seyyar satıcılar arabalarını temiz tutmak, kasaplar etlerini örtmek zorundadır; başıboş köpeklere karşı önlemler alınır.

Tıp, gazete sütunlarında büyük yer kaplar, bu da Yahudi cemaatinin sağlık ve tedaviye erişmiş olmasının kanıtıdır. Hastanenin yönetimi ve iyileştirilmesi sık sık makalelere konu olur: İzmir'de 1827'den beri, Viyanalı Rotschildler'den parasal destek gören bir Yahudi hastanesi vardır; yeni bir hastane Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce inşa edilir; gazeteler kurulması için yapılan bağışların listesini düzenli olarak yayınlar. Paris'te ya da Berlin'de eğitim görmüş yeni bir hekim şehre yerleştiğinde gazeteler bunu bildirirler ve muayene saatlerini belirtirler: Cilt hastalıkları

ve çocuk hastalıkları uzmanı Dr. Davut Efendi Pesah askerî bir meslek yaşamından sonrasında İzmir'e yerleşir; ona rıhtımdaki bir eczanede görünmek mümkündür. Jinekolog Dr. Ekonomidis eğitimini Paris'te tamamlar; İzmir'e gelir. Dr. Newton ihtiyaç sahibi kadınların doğumunu İngiliz Hastanesi'nde parasız gerçekleştirmektedir. Berlin Tıp Fakültesi'nden diplomalı Dr. Margulis yoksulları salı ve cumartesi günleri saat sekizde parasız kabul etmektedir.[6] Birkaç yıl sonra bu Dr. Margulis ile Dr. Spierer arasında frengiye karşı bir tedavi konusunda *La Boz del Puevlo*'nun sütunlarında yer verdiği şiddetli bir polemik çıkar; bundan törelerin geleneksel Yahudi ahlak biliminin düşündüreceği kadar sert olmadığı sonucuna varılabilir. Zaman zaman minnet duyan bir hasta açık teşekkürlerini yayınlar: "Dr. Yeşurun kız kardeşimin hayatını kurtardı; Dr. Segura karımın kolerasını iyileştirdi; Dr. Sidi salgın sırasında canla başla çalıştı; eşimin zor doğumunu başarı ile gerçekleştiren ebeye teşekkürler."

Özellikle kolera salgını sırasında sağlık hakkındaki tekliflerin sayısı çoktur. Mide haplarının, bitki çaylarının ve hastalıkların yayılmasını önleyen çamaşır tozlarının da öyle.

Zaten İzmir ve yöresinin Yahudileri tıbbî yeniliklerin peşinde koşar gibidir. "Bir süreden beri," diye yazar Aydınlı bir öğretmen, "Türk gazeteleri hep Paris şehrinin bir laboratuarına bağlı Mösyö ve Madam Curie tarafından Fransa'da keşfedilen bu yeni metalin (radyumun) özelliklerinden bahsediyor (...). Aydın valisi sizden radyumun elde edildiği değerli mineralden hemen küçük bir örnek temin etmeniz ve göndermeniz için

6 *La Boz del Puevlo*, passim. Yahudi gazeteleri gibi İzmir'in Fransızca basını da "kınakınalı demirli şurubun", "Geraudel ishal hapları: Güç ve güzelliğin" ya da "Scott balıkyağı"nın yararlarını över. "Kırk gündür", diye yazar Dr. Kutuzis, "kireç ve sodyum hipofosfitli Scott balıkyağını kullanıyorum; çok etkin, tadı hiç de kötü değil ve vereme yakalanmış bir hastada elde ettiğim iyi sonuçlar, beni bu ilacı cılız bir çocuk üzerinde kullanmaya teşvik ediyor" (*L'Impartial*, 25 Ocak 1890). Gazeteler "şehrimizin tanınmış dişçisi Bay Jean-Baptiste Granier'nin "sebat ve becerisini" metheder. "Dr. Miltiadi Emmanuel, Dr. Illy ve Dr. Anastassiadès onun hakkında şöyle yazar: Sanatında büyük şehirlerin tanınmış diş tabipleri kadar berecerikli ve yetenekli olduğunu ve halka hararetle tavsiye ettiğimizi gönül rahatlığıyla belirtebiliriz." (*aynı gazete.*). Eczacı Bay Paul Vallery ise: "Çiçek hastalığı aşısını yenilediğini kamuoyu ve sayın doktorlara bildirmekten onur duyduğunu" bildirir. Çocuklarına ve kendilerine aşı yaptırmak isteyen kişiler eczanesine başvurabilir. "Her uyruktan yoksul çocuk, her zamanki gibi parasız aşılanacaktır." (*aynı gazete.*). Icard Frères eczanesi "tüm reçetelerin Almanya'dan diplomalı kimyager eczacı ve Londra Eczacılık Okulu kimyageri yönetiminde hazırlanacağını" duyurur (*L'Impartial*, 1 Şubat 1890). "Berlin'de parlak bir öğrenim" gören Dr. Karakusi'nin ve Amerikalı operatör dişçi Bay Frank S. Milbury'nin İzmir'e geldiği ilan edilir (*L'Impartial*, 2 Kasım 1889).

ricada bulunmamı istedi (...) Her tür maden bakımından o kadar zengin olan bölgemizin, keşfi ülke için büyük bir zenginlik, insanlık için de yarar kaynağı teşkil edebilecek radyumu da içerebileceğini düşünüyor."[7]

Avrupa etkisinin ilave kanıtı: O zamana kadar tam çalışmayan nüfus idaresi iyileştiriliyor ve doğumların cemaat kuruluşlarına bildirilmesi isteniyor.

La Boz del Puevlo'nun fikir verdiği Yahudi cemaatinin iktisadî gelişmesi rakamlarla ifade edilebiliyor mu? Alyans mezunlarının aylık yayını *Le Trait d'Union* bu konuda bilgi vermektedir.[8]

1910 yılında son nüfus sayımına göre İzmir'in Yahudi nüfusu 21.102 Osmanlı Yahudisidir; 8.000 yabancı uyruklu Yahudiyi de eklemek gerekir, 30.000'lik bir toplam elde edilir, yani toplam nüfusun %13'ü.

Alyans öğrencilerinin babalarının mesleklerinin dağılımı aşağıdaki gibidir:

Tüccar, bankacı, komisyoncu	%13,70
Simsar, zanaatkâr, ticaretle uğraşan	%42,37
Memur	%12,12
İşçi, gündelikçi, seyyar satıcı, hamal	%25,05
Haham	%2,68
Serbest meslek	%2,21
İşsiz	%1,87

Bu rakamları otuz yedi yıl evvel Alyans'ın Paris merkez komitesine verdiği daha önceki bir bölümde değindiğimiz rapordaki rakamlarla karşılaştırırsak, İzmir Yahudilerinin sosyal durumunda önemli bir iyileşme görürüz: 1873'te nüfusun üçte biri sosyal yardımla yaşıyordu.[9] Ama bu iyileşme meyvelerini henüz vermemiştir. Yine *Le Trait d'Union*'a göre gayrimenkulların %24,86'sı, nüfusun %33,05'ini oluşturan Müslümanların elindedir. %24,52'si, nüfusun %29,35'ini temsil eden Rum ve Latinlerin elinde; %25,92'si, nüfusun %4,49'unu temsil eden Ermenilerin elin-

7 AAIU, Türkiye, Aydın, II E, Rahmani, 21 Ocak 1904.

8 *Le Trait d'Union*, Şubat 1910.

9 Cazes (David), "Rapport sur les écoles de la communauté israélite de Smyrne", *Bulletin Semestriel de l'Alliance Israélite Universelle*, 2. yarıyıl 1873, sh.141.147.

de; %18,33'ü, nüfusun %19,79'unu temsil eden yabancı uyrukluların elinde; ve sadece %5,87'si nüfusun %13,32'sini oluşturan Yahudilere aittir.

Aynı şekilde, gayrimenkul ve arazi gelirlerinin dağılımı aşağıdaki gibidir:

Ermeniler	%25,90
Müslümanlar	%24,90
Rumlar	%24,52
Yabancılar	%21,34
Osmanlı Yahudiler	%3,40

Ermeni cemaatinin gayrimenkul ve arazi gelirindeki çok önemli yerini ve bunun aksine Yahudi cemaatinin çok zayıf yerini fark etmek mümkündür; ancak sadece Osmanlı uyruklu Yahudilerin bu istatistiğe dahil edildiklerini not etmek gerekir; iktisadî durumu çok daha iyi olan yabancı uyruklu Yahudiler, diğer yabancılarla birlikte sayılmıştır. Yine de gazetelerin iyimserliğine ve gerçek bir iyileşmeye rağmen İzmir Yahudi cemaatinin, Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde iktisadî refaha ulaşamadığını ve diğer cemaatlerle arayı kapayamadığını görmekteyiz.

Bu arada sosyal gerilimler ortaya çıkmaya başlamıştır. *La Boz del Puevlo* defalarca hayat pahalılığından veya ekmek fiyatının arttırılmasından yakınır. İşçiler, memurlar bir araya toplanır. "İşçi sınıfı adaletsiz patronların baskısını daha ne kadar çekecek?" diye sorar *La Boz del Puevlo.* "Daha ne kadar sermayeyi elinde tutanlar ve kendilerini dünyanın sahibi sananlar tarafından ezilecek?" Gazete "Daha ne kadar?" başlıklı ve "Sosyalist" imzalı bu yazıda, Jön Türk İhtilali'nin ertesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yahudi olan ve olmayan birçok kuruluştaki grevlerden söz eder.[10] "Hümanist" diye imza atan bir okur "Patronlar bilmelidir ki haklarını, hatta hayatlarını korumaya hazır olan çalışanlar, proleterlerin dayanışmasını ve sömürücülerin açgözlülüğünü karşı karşıya getirecek şekilde toplanıyor." Mektup bir çalışanın usulsüz işten çıkarılmasına öfkelenmektedir: "Adalet ve gerçek için çarpışırsanız, dürüst kişilerin desteğine sahip olacaksınız

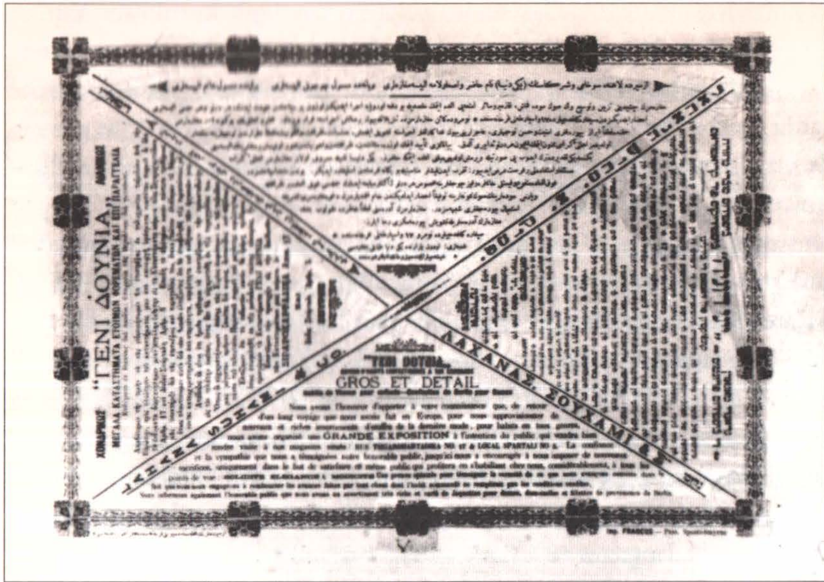
10 Dumont (Paul) et Georgeon (François), "La mort d'un empire (1908-1923), *Histoire de l'Empire Ottoman,* Robert Mantran (editör), Paris, Fayard, 1989 içinde sh.586-588.

(...). İleri, çalışanlar!". Gazetenin başka sayıları ilgili kuruluşun Yahudi yöneticilerine doğrudan hitap etmekte, kıyıdan içerideki şehirlerde benzer olayları aktarmakta ve "bazı, hatta bütün patronların (tabiî ki istisnalar vardır) zorbalığına" (...) karşı güçlü bir şekilde saf almaktadır. "Bu gazetede biz, sermayenin tecavüzüne karşı çalışmanın kutsal hakları için endişeleniyoruz (...). Avrupa'da çalışanlar sermayeye karşı örgütlenmiş bir güç oluşturmaktadır (...). Bu harikulade güç nereden kaynaklanmaktadır? Birlikten. Evet, birlikten kuvvet doğar. Dolayısıyla, yaşasın İzmir Yahudi Ticaret Memurları Birliği". Bu birlik kurulur, aynı zamanda da bir yardımlaşma sandığı oluşturulur. "Sendikacılık işçi sınıfına girmeye başlıyor." *La Boz del Puevlo* bu girişimi destekler ve bu sendikal kuruluş hakkında düzenli olarak bilgi verir. Makaleleri, "İlerici", "Sosyalist", hatta "Joressiko" (Küçük Jaurès) imzalıdır. Birkaç sene sonra gazete "herkesin beklediği büyük sosyal devrime" çağrı yapar ve 1914'te Almanya'nın Belçika'ya saldırısının başlangıcını ve Charleroi'daki on binlerce ölü ve yaralıyı haber verirken yakınır: "Halbuki herkesin umut bağladığı bir sosyalist parti vardı."



La Esperanza *gazetesi.*

Aynı şekilde ticaretle uğraşanlar ve sanatkârlar da bir araya toplanır. Temsilcileri, "Esnaflar", Yahudi cemaatinin politikasına faal olarak katılırlar. "Yenilikçi"dirler ve"gelenekçi"lere karşıdırlar. Haim Nahum'un Hahambaşılığa getirildiği seçim sırasında "Kahrolsun gericiler" diye sona eren bir telgraf gönderirler. Alyans'a çok yakındırlar. Hedefleri "kurumların yenilenmesi ve cemaat bütçesinin kontrolü"dür. Meclis-i Cismani üyelerinin namusluluğunun


"ΓΕΝΙ ΔΟΥΝΙΑ"
GROS ET DETAIL
GRANDE EXPOSITION

La Esperanza *gazetesi, ilanlar sahifesi. Dört dilde ilan. (Fransızca, Rumca, İspanyolca, Türkçe)*

ve reform arzusunun kefilleri olmak istemekte, lehine gösteriler yapmakta ve *La Boz del Puevlo'da* coşkulu bir kürsü bulmaktadırlar. Bir dernek ve ticaretle uğraşanlara uygun oranlarla borç verecek bir banka kurarlar. Meclis-i Cismani'nin seçimleri sırasında esnaflar derneği, memurlar sendikası ve Alyans mezunlarıyla birlikte ortak bir liste sunar.

İzmir'in Yahudi basını okunduğunda, Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde, büyük oranda şehrin ve Yahudi cemaatinin iktisadî gelişmesi ve Batı'nın, özellikle de Alyans'ın etkisi dolayısıyla, gerçek siyasî partilerin oluştuğu görülür: Bir yanda Siyonizmin çok cezbettiği "gelenekçiler"; diğer yanda çeşitli orta sınıfları bir araya getiren "moderncıler": Bir sınıf bilinci kazanan çalışanlar, sanatkârlar ve ticaretle uğraşanlar, Alyans mezunları. Bu derinden Osmanlıcı ve Siyonizm karşıtı "moderncı" parti kendini *La Boz del Puevlo'*da ifade eder.

İzmir'in Yahudi toplumunun Batı'ya açılmasına, yaşam tarzında önemli bir değişim eşlik eder. "Kadınlar ne kadar değişti!" diye iç geçirir *La Boz del Puevlo.* "Modanın yıkımına" uğramışlar. "Dışarı çıkıyorlar, vücuda yapışan bir etek giyiyorlar, büyük bir şapka ve küçük bir çanta kullanıyor-

lar; kocalarının parasını harcıyorlar, iskambil oyunları oynuyorlar ve sadece arkadaşlarını ağırlamak için evde kalıyorlar." "Bu şekilde takıp takıştırmış bir kadın görürseniz, onunla alay etmeyin" diye öğütler aynı gazete, "bir belediye düzenlemesi bunu yasaklıyor". Bu hanımlar sigara içiyor!!! Daha da kötüsü, siyasetle ilgileniyorlar!!! "Sırbistan'ın savaş ilan edip etmeyeceği, Avusturya'nın konferans yapılmasını kabul edip etmemesi ya da Fransa'daki seçimlerin sonuçları bir kadını ne ilgilendirir? Dünya siyasetiyle ilgilenmeden önce kendi evlerinin siyasetiyle ilgilensinler." Gençlere gelince, aşk nişanları, aşk evlilikleri hayal ediyorlar! Nişanı bozduğunda bir gencin ceza ödemesi bile söz konusu edildi!

Gazetecilerin Batıcılığının bu gelenek bozulmasını onaylayacak kadar ileri gitmediği gayet açık. *La Buena Esperanza*'nın müdürü Hıristiyan karnavalı Mardi Gras'nın taklidi Purim karnavalının iptali için bir kampanya başlatır ve başarır: Yahudi gelenekleriyle uyuşmayan bir sefihlik ve sarhoşluk bahanesiydi! Ama aynı zamanda bir Yahudi halk şenliğine katılmaya gelen Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlar için karşılaşma fırsatıydı.


NOUVELLISTE
JACOB ALGRANTI
PARAISSANT DEUX FOIS PAR SEMAINE
Rédaction & Imprimerie

El Novellista'*nın Fransızca yayını* Le Nouvelliste *1910*.

Cemaatlerin iç içe girmeleri çok daha büyük bir riski beraberinde getirir, din değiştirmeyi. Bu hususta farklı dinlerin temsilcileri arasında antlaşmalar yapılmıştır ve Rum Ortodoks metropolitinin bir Yahudi genç kızının din değiştirmesini engellediği olur. Yine de bu konuda ciddi endişeler vardır; gazeteler ve Alyans okullarının müdürleri konuya sık sık değinir. Sebepleri çeşitlidir: Evlilik, Yahudi gençlerin Girit Savaşı sırasında orduya gönüllü yazılması ve Osmanlı İmparatorluğu'na sadakatlerini

sonuna kadar kanıtlamak için İslâm dinini seçmesi, Yahudi bir genç kızın Hıristiyan bir aileye hizmetçi olarak girmesi, Hıristiyan, Katolik veya Protestan okullarında okumak. Bu son ihtimale karşı koymak için önde gelen Yahudiler, Alyans'ın eğitim çabalarının devamı ve özellikle de yeni burjuvazinin oturduğu semtlerle bir okulun açılması için önemli bir baskı uygular.


לה בוז דיל פואיבלו

LA BOZ DEL PUEBLO
DIRECTEUR: JOSEPH ROMANO

La Boz del Puevlo *(11 Nisan 1911). Avram Galante ve gazete sahibi Joseph Romano'nun fotoğrafları yer alıyor.*

İzmir gazeteleri bu şehirdeki hayatın bir panoramasını verirse de kıyıdan içerideki şehirlerdeki Yahudilerin yaşamı hakkında bilgi edinmek için başka kaynaklara başvurmak gerekir.[11] Yahudi nüfusun en kalabalık olduğu yerler Aydın, Manisa ve Tire'dir: Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Tire'de 1.600, Manisa'da 2.000, Aydın'da 2.700 kişi vardır. Oralarda da Yahudiler, hiçbir idarî kısıtlama onları mecbur etmediği halde özel semtlerde otururlar ancak cemaatler arasında birbiriyle karışma mevcut olup Türkçe ve Rumca bilenler daha çoktur. Oralarda da Yahudiler terzilik, tenekecilik, kunduracılık yaparlar, dükkân sahibidirler; ama kırsal bölge yakındadır: Zeytin toplamak ve ufalamak, üzüm ve incir hasadı ve kurutması gündelik yaşamın bir parçasıdır. Seyyar satıcılar at veya daha çok eşek sırtında komşu köylere gidip kuru meyve ya da kumaş satarlar. Yollarda eşkıyalar fazla oldu-

---

11 Başlıca kaynaklar şunlardır: AAIU, Türkiye, Aydın, I E, II E, III E; AAIU, Manisa, XC E, XCI E

XCII E; AAIU, Tire, XCVI E. Ayrıca bkz. Galante (Abraham), *Histoire des Juifs d'Anatolie*, 2. cilt, İstanbul, Babok, 1939, Aydın, sh.127-142; Manisa, sh.70-100; Tire, sh.21-37. - Deunailles (Maurice), *La Mare Aux Tortues: "la Balsa de las Tortugas"*, Albertville, Claude Alzieu, 1995, sh.21-26.

ğundan, bu riskli bir meslektir; diğer yandan Türklerle Rumlar arasında meydana gelen olaylar, boykot ve karşı boykotlar Yahudi seyyar satıcıların işlerine olumsuz etkide bulunur. Seyyar satıcılar mallarını satamazlar ve sık sık tartaklanırlar.

Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde İzmir'le kıyıdan içerideki şehirlerin sosyal yaşamı gerçekten farklıdır. Aydın, Manisa ya da Tire'de hayat daha geleneksel kalsa da Yahudi gazeteleri İzmir'de tam değişim halinde, büyük oranda Avrupa etkisinin şoku altında bir toplum imajı yansıtır: İnzivadan çıkış, tüketim toplumuna erişim, kadınların rolünün değişmesi, geleneklerden kopma, sosyal çalkantı, siyasî bölünmeler.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Kasırganın Ortasında

İttifak, bölgemizde "yeni bir Makedonya" yarattı. Şimdiye dek Büyük Savaş'ın sadece yankısını duyduk, artık kapımızda, kimbilir İzmir bile bu badireden kurtulabilecek mi?

İzmir Alyans okulunun müdürü, Temmuz 1919

İzmir, Birinci Dünya Savaşı'nın askerî harekâtlarından doğrudan etkilenmez. Sadece şehrin üzerinde bir İngiliz uçağının uçtuğu bildirilir. İstanbul'da Alman askerî misyonunun şefi olan Liman von Sanders'in araya girmesi sayesinde şehrin Ermeni cemaati, 1915 olayları sırasında rahatsız edilmez.[1] İçerideki yerlerde durum her zaman öyle değildir. Örneğin İzmir'e yirmi otuz kilometre mesafede bulunan Or Yehuda'daki Alyans'ın çiftlik-okulundaki Ermeni işçiler Türk polisi tarafından alınıp götürülürler.[2] İzmir Rumları ise, Osmanlı veya Yunan uyruklu olsun, Alman yandaşı bir tarafsızlıkla İttifak Devletleri'ne katılmak arasında tereddüt eden Yunan Krallığı'nın siyasî dalgalanmalarına hassastır. Bu tereddütler, Yunanistan'ın Batı güçleri kampına gecikmiş resmî girişinden önce Kuzey Yunanistan'ın Venizelos yönetiminde ayrılması ve Venizelos yandaşları ile kralcılar arasında bir iç savaşla sonuçlanır.[3] Bu katılmanın öncesinde bile Osmanlı makamları ve kamuoyu gözünde İzmir Rumları şüpheli konumundadır; 1915'te onlara karşı şiddetli bir basın kampanyası başlatılır ve halk gösterilerine yol açar; Rumlar öldürülür, Foça'da bir katliam yaşanır; on binlerce insan sürgün edilir, evler yakılır, bağlar yıkılır.[4] Büyük Sa-

1 Dobkin (Marjorie Hosepian), *Smyrna 1922. The Destruction of a City*, Kent, Ohio, Kent State University Press, 1988, sh.46.

2 Ankete cevaplar.

3 Miguel (Pierre), *La Grande Guerre*, Paris, Fayard, 1983, sh.502-510.

vaş'tan sonra yayınlanan tüm bölgenin Rum Ortodoks metropolitlerinin bir bildirisi "bitmeyen bir Kara Kitap"tan söz eder.[5] İzmir şehri ve yakın çevresi esirgenir.


ԴԱՇԻՆՔ

ԻԶՄԻՐԻ ԳՐԱՒՈՒՄԸ

İzmir'de çıkan bir Ermenice gazete TAŞİNK (16 Mayıs 1909). İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini haber veriyor.

Ama anlaşmazlığın ve Türkiye'nin merkez imparatorlukların yanında savaşa girmesinin iktisadî etkileri Türk olsun, Hıristiyan ve Yahudi olsun, İzmir'in tüm cemaatleri üzerine çok büyüktür. Savaşın faturası İzmir'de, Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer yerlerinden belki de daha ağırdır. Batı ile ticaret felce uğrar; bölgenin tarım ürünleri artık satılmamaktadır; erkekler Kafkaslar, Çanakkale ya da Filistin'de cephede olduğundan işgücü ender bulunur; yiyecek bulma zorlukları çok büyüktür, ailelerin bütçe zorlukları ise dramatiktir.

Bu zorluklar maddi durumu zaten sağlam olmayan Yahudi cemaatini doğrudan vurur. Fransız postalarının kapanmalarına ve posta ilişkilerinin durmasına karşın Alyans okullarının müdürlerinin Paris'e göndermeye devam ettiği raporlar böyle demektedir; giderek kısalan ve düzensiz bir şekilde yollanan bu mektuplar varış yerine uzun gecikmeler ve dolaylı yollardan -özellikle İsviçre üzerinden- ulaşır. Yahudi halkının sefaletini anla-

---

4 Toynbee (Arnold J.), *The Western Question in Greece and Turkey. A Study in the Contact of Civilisations,* Londra, Bombay, Sidney, Constable, 1923, sh.142-144.

5 Vellay (Charles), *Smyrne, Ville Grecque,* Paris, Chapelot, 1919, AMAE, Levant 1918-1940, Türkiye, içinde cilt.246.

tırlar. Binlerce kişi incir ve üzüm kurutma ve sevk işinde çalışmaktaydı; artık ihracat yoktur, bu mevsimlik işçilerin tamamı işsizdir. Yahudi cemaatinde sayıları çok olan terzi ve kunduracılar silah altına alınmışlardır; ailelerinin desteği olduklarından, ailelerin geçim kaynağı kalmamıştır. Hayır işleri, bağış ve aidat yokluğundan faaliyetlerini durdurmak zorundadır. Dilencilik artar. Öğretmenlerin maaşı %40 oranında azalır. Yoksul öğrencilere parasız verilen günlük yemek sağlanamaz.[6] 1917'de İzmir'in müdürü İsviçre'de yaşayan bir yeğeninin aracılığı ile öğretmen maaşlarının savaş öncesinin ancak %20'sine tekabül ettiğini yazar; "öğretmenler," der, "ihtiyaçlarını artık karşılayamamaktadır." Parisli yöneticiler Quai d'Orsay ve İsviçre vasıtasıyla Türkiye'deki öğretmenlerin doğru dürüst yaşamasına yardım etmeye çalışır. Fransız hükümeti isteklerini kabul eder: Meclis Başkanı ve Dışişleri Bakanı'nın yazıları Alyans'ın gerçekten bir Fransız kuruluşu olduğunu, Fransız dili, kültürü ve etkisinin yayılmasına katkıda bulunduğunu, Fransa'ya dostluğu gelecekte değerli olabilecek bir yandaş topluluğu oluşturduğunu belirtir; dolayısıyla okula çalışma ve öğretmenlerine hayatta kalma olanakları sağlamak gerekir.[7] Ne var ki Alyans'ın Fransız yöneticilerinin ve Fransız Hükümetinin çabalarına karşın, öğretmenlerin ve tabiî ki öğrencilerin durumu iyice kötüler. Ancak İzmir'deki Alyans okulları, tüm personeli sınır dışı edilen Fransız kuruluşlarının aksine savaş süresince neredeyse normal bir şekilde çalışmaya devam eder. Kıyıdan içerideki şehirlerde bazı okul binaları savaş başlar başlamaz sivil veya askerî otoriteler tarafından talep edilmiştir; Manisa'daki okul hastaneye dönüştürülür.

Açlık ve sefalet... İşte o dönemde çocuk olan muhataplarımızın Büyük Savaş'tan hatırladıkları.[8] Sefalet çünkü ailelerinin desteği olan birçok erkek silah altındadır, çünkü zanaatkârların ne çırağı, ne hammaddesi, ne de müşterisi kalmıştır; seyyar satıcıların satacak hiçbir şeyi, satın alacak hiç kimsesi yoktur; simsarların yapacağı herhangi bir işlem de. "Beş çocuklu bir aile. Babam silah altında. Annem ihtiyaçlarımızı karşılamak için geceler boyunca çalışıyordu. Yedi-sekiz yaşında olan ben ekmek somununu

---

6 AAIU, Türkiye, İzmir, LXXXIV E, Nabon, 4 Ağustos 1914.

7 AMAE, 1914-1918 Savaşı, Türkiye, cilt.960, 9 Mart 1916 ve 20 Şubat 1917.

8 Ankete cevaplar.

almaya gidiyordum. Ağabeyim askerlik yüzünden saklanıyordu." "Çok acı hatıralar. Babam işsizdi. Ağabeyimse asker. Diğer ağabeyim ve bütün aile, ablamın çalışması sayesinde hayatta kalabildi." "Büyük bir sefalet: Açlıktan ölüyorduk." "Savaş mı? Bakla unundan yapılmış siyah ekmek." Anketimizin bu sorusuna cevap veren muhataplarımız savaş sırasında beş ilâ on yaş arasındaydılar. Bize anlattıkları küçük çocukluklarının anıları. Bize Türk askerlerinin ne Kafkaslar ve Filistin'deki yenilgilerinden söz ettiler, ne de Çanakkale ve Kut-el-Amara zaferlerinden.[9] Her ülkede, bütün savaş dönemlerinde olduğu gibi geride kalanların başlıca düşüncesi gündelik yaşamdır.

Cephede bulunan baba ve ağabeylerden gelen haberler çok kötüdür. Kafkaslar'da kar, Filistin'de kumlar, ölü ve yaralı sayısı çok, askerler kötü besleniyor, giyimleri ve ayakkabıları kötü. "Babam Türk ordusuna alınmıştı ve Rus sınırına gönderilmişti. Çok ıssız bir karakolu koruması gerekiyordu ve uzun bir müddet yiyecek hiçbir şeyi olmamıştı." "Babam orada ayak parmaklarının onunu bıraktı."

Bütün bu tanıklıklar, duygusallık taşısa da gerçekten pek uzak değildir. Daha nesnel belgelerle desteklenmektedirler. 1916'da Béné Bérith'in genel kuruluna bir rapor gönderilir.[10] Bu raporda işsizlik, Rum evlerinde hizmetçi, terzi, çamaşırcı olarak çalışan genç kadınlar anlatılır; baba ve büyük oğulların silah altına alınmasıyla parasız kalan ailelerin sefaleti; yardımlaşma kuruluşlarının ortadan kaybolmaları; açlık; dilencilik.

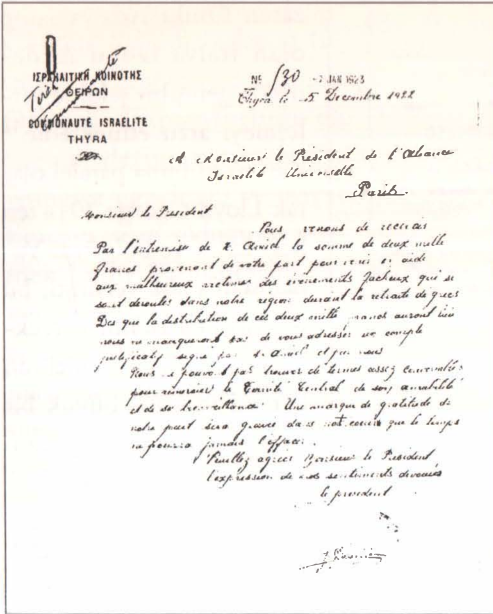
---

9 Sansürün de yardımıyla Büyük Savaş'ın, Türk kamuoyunun büyük bir kısmı tarafından neredeyse aralıksız bir zaferler zinciri olarak görülmüş olduğunu belirtmek gerekir. 1915'te Çanakkale'de yenilen Müttefik ordusu gemilerine binmek zorunda kalır; Türk subayları Trablusgarp'taki kabileleri ayaklandırır ve İtalyanların neredeyse tamamını kovar; Mezapotamya'da Kut-el-Amara'da kuşatılan İngiliz garnizonu 1916'da teslim olur. 1918 yılında, Rusya'nın yıkılmasıyla Türkiye zaferden zafere koşar; Osmanlı ordusu Turan rüyasını kısmen gerçekleştirir, Azerbaycan'ı, Rus Ermenistan'ı, Gürcistan'ı işgal eder, Hazar Denizi'ne ulaşır ve Mondros Mütarekesi'nden altı hafta önce, İngilizlerin elindeki Bakü'yü alır; birkaç gün içinde Türk ve Alman hükümetleri Rus Asyası'nı parçalama ve Türk nüfuzu altında bağımsız devletler kurma projesi hazırlar.

Dumont (Paul) et Georgeon (François), "La mort d'un Empire (1908-1923)", *Histoire de l'Empire Ottoman,* Robert Mantran yönetiminde, Paris, Fayard, 1989 içinde sh.567-647.

Elinizdeki eserin yazarının büyükannesi şöyle anlatıyordu: "Bize her hafta büyük bir zafer kazanıldığı bildiriliyordu. Her yeri bayraklarla donatıyorduk. Günün birinde bize savaşı kaybettiğimizi söylediler."

10 *Bulletin de la Grande Loge du District XI,* IOBB, Şubat 1913-Aralık 1921, sh.153-157.


ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ
ΘΕΙΡΩΝ
COMMUNAUTÉ ISRAÉLITE
THYRA

No 130 7 JAN 1923
Thyra le 5 Décembre 1922

A Monsieur le Président de l'Alliance Israélite Universelle
Paris.

Monsieur le Président

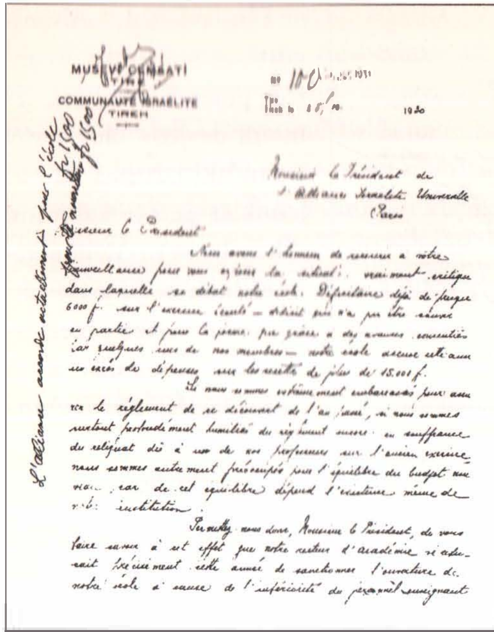
Tire Yahudi cemaati başlıklı kağıt (5 Aralık 1922). Yunan işgali sırasında olduğu için hem Yunanca hem Fransızca yazılmış.

Osmanlıcılar, "Alyansçılar" ve Siyonistler arasındaki polemikler ve çok cemaatli devletle ulus-devlet arasındaki tartışma ve polemikler geride kalmıştır. Zaten İzmir'in Yahudi gazetelerinin çoğu artık çıkmıyordur: Gazeteciler, tipograflar ve okurlar ordudadır. Kağıt zor bulunmaktadır. *La Buena Esperanza* ile *El Pregonero* yayına küçük formatta ve kötü bir baskı ile devam ederler; haberler sert bir sansürden geçirilmektedir. 1917'nin başındaki saldırının başarısızlıkla sona ermesinden sonra Fransız kamuoyunun karamsarlığını gösteren "Fransa'da umutsuzluk", ya da Caillaux başkanlığından barışçı bir komitenin Paris'te kurulduğunu bildiren "Bir siyasî gruplaşma" başlıklı makalelere rastlanmaktadır; ama ne Osmanlı cepheleri, ne Osmanlı iç siyaseti hakkında bir haber, ne de başyazı vardır.

30 Ekim 1918 Yunan adası Lemnos'ta Mondros Mütarekesi imzalanır. Bu aslında bir teslim olmadır. Hiçbir madde özel olarak İzmir'le ilgili değildir ama aralarından biri Müttefikler'in, Osmanlı İmparatorluğu'nda güvenliklerinin tehlikede olduğunu düşündükleri her stratejik noktayı işgal etmelerine, bir diğeri de tüm Türk limanlarının Müttefik gemileri için serbestçe kullanılmasına izin verir.[11] Ancak İzmir ve bölgesinin Türkiye'den koparılacağı açıktır. Nisan 1917'de Saint-Jean-de-Maurienne'de Müttefikler İzmir ve bütün Güneybatı Anadolu'yu İtalya'ya söz vermişlerdir;

11 Fromkin (David), *A Peace to End All Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*, New York, Avon Books, 1989, s. 371-372.

zaten Oniki Ada'ya sahip olan İtalya Doğu Akdeniz'de geniş bir şekilde yerleşmeyi arzu etmektedir.[12] Ne var ki buna paralel olarak Lloyd George 1914'ten beri İzmir ve bölgesini Yunanistan'a söz vermişti, bu da *Megali İdea*'nın gerçekleşmesi ve Ege Denizi'nin her iki yanında büyük bir Yunan İmparatorluğu'nun oluşturulması demekti.


MUSEVİ CEMAATI
TİRE
COMMUNAUTÉ ISRAÉLITE
TIREH

1930

Tire Yahudi cemaati başlıklı belge (25 Aralık 1930). Cumhuriyet döneminde olduğu için hem Türkçe hem Fransızca yazılmış.

Her ne olursa, Mondros Mütarekesi'nden birkaç gün sonra bir İngiliz donanması birkaç Fransız gemi eşliğinde İzmir Limanına gelir. Atina Hükümeti tarafından desteklenen İzmir Rumları ilgisiz kalmaz: Gösteriler ve basın kampanyaları şehrin Yunan Krallığına bağlanmasını talep etmektedir. Fransız donanmasının kurmayı, Rum basınının şehrin Yunanlılar tarafından işgaline yol açacak olaylar çıkarmaya çalıştığını farkeder.[13] İzmir bölgesinin tüm metropolitlerinin anılarını veren bir kitap, bir Yunan torpidosu ile *Averoff* kruvazörünün gelişi sırasında Rum halkının yaptığı taşkınlıkları tarif eder: İnsanlar ağlar, denizcilerin önünde diz çöker, onların ayaklarını öper, omuzlarına alır, dev boyutlu bayraklar evlerin pencerelerinden yerlere kadar iner, kayıklar sürekli geminin yanlarını öpüp okşayan erkek, kadın ve çocukları taşır.[14]

---

12 Yerasimos (Stéphane), "De l'intégrité au partage: La politique ottomane de la France pendant la Première Guerre mondiale", *L'Empire Ottoman, la République de Turquie et la France*, Hamit Batu ve Jean-Louis Bacqué-Grammont yönetiminde, Istanbul, Isis (Varia Turcica, III) 1986, içinde sh.419-435.

13 Jevakhoff (Alexandre) tarafından anılmış, *Kemal Atatürk. Les Chemins de l'Occident*, Paris, Tallandier, 1989, sh.91.

14 Vellay (Charles), *a.g.e.*

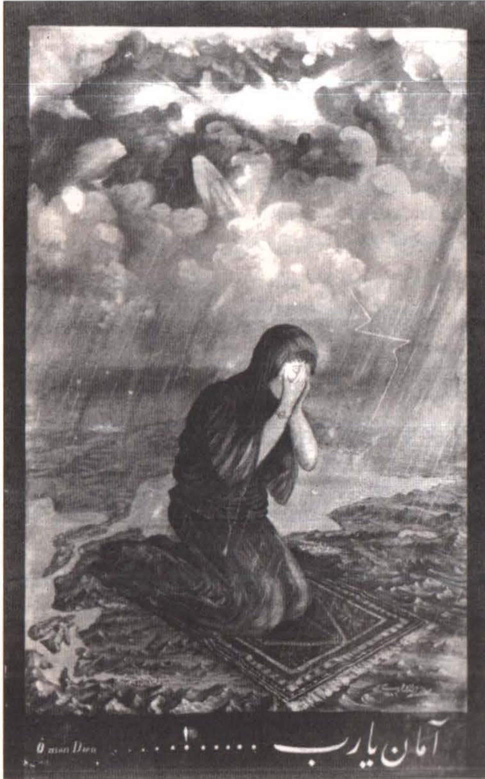
1919 yılının bu ilk ayları sırasında Yahudi halkının tutumu nedir? Başta hüzün: Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılık derin ve samimidir, yenilgiye uğradığını ve parçalanmaya aday olduğunu görmek İzmir Yahudilerini sevindirmez. Aynı zamanda da endişe: Yunanistan'a bağlanmak karşı konulmaz gibi görünmektedir ve Yahudiler buna korku ile bakmaktadır. Bu duygulara rahatlama da karışmaktadır tabiî çünkü gençler ordudan geri gelecektir. Ve normal bir yaşama geri dönme umudu. Bu arada gündelik dertler ilk plandadır. Enflasyon dört nala gitmektedir. Çok kısa ve çok teknik içerikli raporlarını hâlâ düzensiz bir şekilde yollamakta olan Alyans okulunun müdürü böyle yazar.

Yunan işgali sırasında işgalle mutabık olmayan İtalya kolaylıkla İtalyan uyruğu belgesi vermektedir.

Bir tür heyecan da hissedilmektedir çünkü hayat eskisine dönmektedir. Marsilya ile trafik son derece hareketlidir: Messageries Maritime'in gemileri *Pierre Loti, Lamartine, Sphynx* İzmir'e yanaşır. Büyük savaş gemileri limanda demirlidir: İngiliz gemileri *Saratoga* ve *Arethusa,* Fransız zırhlıları *Edgar Quinet* ve *Ernest Renan.* Kayıkların karaya çıkardığı denizciler büyük coşku uyandırırlar. Müttefik denizcilerinin şehirdeki varlığı İzmir Yahudileri tarafından sevinçle karşılanır: Bunun Yunan beklentilerine karşı bir himaye olduğunu düşünürler. Özellikle Fransız denizciler çok popülerdir. Alyans'ın eski öğrencileri ile Fransızca konuşurlar ve neşeli bir şekilde seslenirler: "Dis donc..." (Telaffuzu 'di don' = söyle bakayım). Bu "Dis donc..."u kısa zamanda İspanyollaştırırlar ve onlara *los didones* (didonlar) diye lakap takarlar.

Mayıs 1919'da beklenmedik bir olay olur: Yunan orduları İzmir'e girer. Mart ortalarından beri Barış Konferansı'ndaki İtalyan heyeti Güney ve Batı Anadolu hakkındaki taleplerini giderek artan bir kuvvetle telaffuz etmektedir; bu diplomatik çabalara askerî gösteriler de eşlik etmektedir: Anadolu sahil ve limanlarına birkaç yüz asker çıkmakta, birkaç saat veya birkaç gün sonra gemilerine geri dönmektedir; bir İtalyan zırhlısı *Caio Dulio* 29 Nisanda İzmir'e demir atar; 5 Mayısta İtalyanlar Anadolu'nun güney sahilinde yaptıklarından daha da büyük bir çıkarma yaparlar. Diğer yandan Yunanlılar şehirdeki Rum nüfusunun önemini, Müttefikler tarafından verilen sözleri ve az çok kendiliğinden meydana gelen olayları ileri sürmektedir. Barış Konferansı'nda Lloyd George, Wilson'un desteği ile işleri hızlandırmaya karar verir ve Venizelos'a yeşil ışık yakar.

15 Mayıs 1919'da bir Müttefik filosunun korumasında 12.000 Yunanlı İzmir'e çıkar. Yunan orduları Yunan ve Osmanlı tebaalı Rum nüfus tarafından mavi-beyaz bayraklarla donatılmış rıhtımlarda muzaffer bir şekilde karşılanır ve tüm Ortodoks papazları ve onlara başkanlık eden metropolit Hrisostom tarafından kutsanır. Üç yıl sonra Türkler nasıl küçük düşürdürüldüklerini ve üzüntülerini unutmayacaklardır. Üstelik ciddi olaylar patlak vermiştir. Öğle vakti Yunan askerleri, Türk askerlerinin bulunduğu kışlanın önünden geçerken bir silah patlar: Rum bir provokatör mü ateş etmiştir? Ya da bir İtalyan mı? Veya bir Türk direnişçi mi? Her halükârda



Kurtuluş Savaşı kartpostalı. "Aman yârab!.."



Kurtuluş Savaşı kartpostalı.
"Vatan mahzun... ben mahzun"

şehri aşıp içteki bölgelere kadar ulaşacak bir ateş ve katliamın işareti verilmiştir: Yunan orduları cinayetleri, yangınları, talanları ve tecavüzleri artırır. Çok sayıda Türk tanık Osmanlı Rumlarını zulme katılmakla suçlar. Ama bir o kadar ezici başka tanıklıklar da vardır. İngiliz ve Fransız subaylar Aydın Ovasında köylerin yakıldığını, bir trendeki Türk yolcuların tümünün katledildiklerini anlatırlar. Fransız donanma subayları arkadaşları olan Pierre Loti'ye yazarlar. Fransa Başkonsolosu Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda olayları önemsiz gibi göstermez ve sonuçları hakkında Quai d'Orsay'i önceden uyarır.[15]

Yunanlılar olayları inkâr etmezler ancak savaş sırasında Türklerin Rumlara karşı yaptıklarını ileri sürerek Yunanlıların Türklere yapmakta oldukları saldırıları haklı gösterirler. Rum ve Ermeni dinî liderleri Yunan ordularının cinayetlerini protesto ederler.

Bu olaylardan sonra Müttefikler arası bir heyet Yunanlıların sorumlu-

15 Fransa Başkansolosunun raporu: "Fes giyen her kişi düşmandır: Dövülüyor, soyuluyor, rıhtımlar boyunca yürüyen yürekler acısı konvoylarda dipçiklerle vura vura sürükleniyor (...). Vali, devlet memurları küçük düşürülüyor, onlara vuruluyor ve "Yaşasın Venizelos!" diye bağırmaya zorlanıyor (...). Kapının zorlanması, evin boşaltılması, orada oturanların tartaklanması, ırzına geçilmesi, bazen de hepsinin öldürülmesi için, bir evi gösterip orada Türkler var denmesi yeterli (...). Hazırlık ve bir geçiş dönemi gerektiren zor bir maceraya, olayı hafife alarak ve zamansız giriştiği için Yunan Hükümeti, maddî ve manevî sorumluluklarını ciddi şekilde ortaya koydu. Yaptıkları yüzünden, onları öylesine vahşice hâkimiyetleri altında alan eski tebaalarını hiçbir zaman affetmeyecek olan Müslümanların, millî ve dinî onuru derinden zedelendi (...). 15, 16 ve 17 Mayıs 1919'da İzmir'deki olaylar yüzünden (Türklerin) haysiyet ve inançları hırpalandı. Bir isyana hazır olmak gerekir (...). Er ya da geç (...) saklı bekleyen tepki (...) ortaya çıkacak ve ayrım gözetmeksizin tüm Hıristiyan halk için gerçek bir tehlike oluşturacak şekilde örgütlenecek" (AMAE, Levant, 1918-1940, Türkiye, cilt.237).



II. meşrutiyet'in ilanını kutlayan kartpostal.

lukları hakkında müsamahasız bir rapor hazırlar. "İlke olarak sadece düzeni korumak amacını güden işgal, gerçekte ilhakın tüm şekillerine sahiptir. Şimdiki şekliyle düzeni ve huzuru geri getirmeye uygun değildir. Direnişini göstermiş olan millî Türk hissiyatı bu ilhakı kabul etmeyecektir" denilir raporda, Yunan ordularının Müttefik kuvvetler tarafından geri çekilmesi önerilmeden önce.

Rastlantı: Yunanlıların İzmir'e çıkışının ertesi gün Mustafa Kemal İstanbul'dan ayrılır.

Ya Yahudiler? Onların da tanıklıkları diğerlerinkini tutar. Alyans okulunun müdürü Rumlarla Türkler arasındaki olayları rapor eder. Endişeli olduğu anlaşılmaktadır çünkü Yahudilere de saldırılmıştır: Yunan ordularının girişi sırasında, içteki birçok şehirde Yahudi mağazaları Rum halk tarafından yağmalanmış, cemaatin ileri gelen kişileri tartaklanmış, ölenler bile olmuştur.

10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini resmen onaylar. Yunanistan sadece İzmir'in değil, Foça, Urla, Menemen, Çeşme, Bergama dahil şehrin çevresinde çok geniş bir alanın, hatta Aydın ve Manisa'yı da içerdiğine göre İzmir şehrini de fazlasıyla aşan bir bölgenin yönetimi ile görevlendirilir. Yine de bu alan Venizelos tarafından talep edilenden daha küçüktür. Antlaşma beş yıl sonra yapıla-

cak bir halk oylamasıyla şehir ve bölgesinin geleceğini kararlaştıracağını öngörmektedir. Batılı siyasetçilerin tümü -Poincaré'nin belirttiği gibi-porselen fabrikasında imzalanan anlaşmanın kırılganlığının farkındadır.

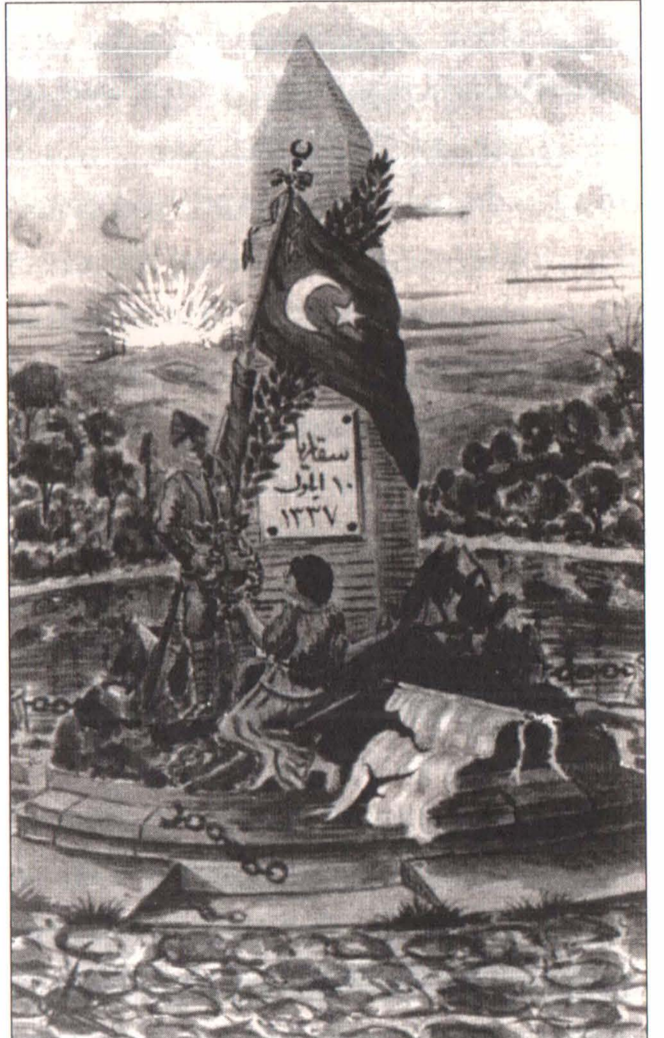
Mondros Mütarekesi ve Yunan işgalinden itibaren, özellikle de antlaşmanın imzalanmasından sonra Türklerin protestoları güçlenerek artar. Belediye başkanlarının, üniversite profesörlerinin, A'yân Meclisi'nin sayısız dilekçeleri, Osmanlı Birliği, Osmanlıların Haklarını Koruma Cemiyeti'nin sayısız notası Müttefik komiserlerine gönderilir: Yunan istatistiklerine itiraz ederler, Wilson ilkelerine dayanarak Türk halkının geleceğini tayin hakkını talep ederler. İzmir'in işgali millî bir irkilmeye neden olur. Hükümet istifa eder. Mitingler çok büyük kalabalıkları bir araya getirir. Kadınlar giysilerinin üzerinde "İzmir kalbimizdir" yazan siyah bir kumaş parçası taşır. İstanbul'da bir gösteri on binlerce kişiyi Ayasofya ile Sultan Ahmet Camiinin arasındaki açık alanda toplar. Kadın ve erkekler gözyaşları içindedir. Kadınlar geleneksel siyah çarşaflarını giymiştir. Kollarında yeşil harflerle İzmir yazan siyah bir tül parçası bulunan sınıflar dolusu öğrenci yürüyüş yapar.

Rumlar geride kalmaz tabiî. Onlar da mütarekeden itibaren İzmir'in Yunan olduğunu doğrulayan ve Yunan anavatana bağlanmasını isteyen dilekçe, bildiri ve gösterilerin sayısını artırırlar. "Küçük Asya'nın Yunanlılığı" diye açıklar metropolitler "Yunanistan'la birleşmenin dışında her türlü çözümü şiddetle reddeder." Haritalar ve grafiklerle desteklenen Rum ile Türk istatistikleri taban tabana zıttır. Bir Rum turizm rehberi İzmir'in nüfusunun sadece üçte bir ilâ dörtte biri arasının Türk olduğunu belirtir. Halk gösterileri birbirini izler, Rumlar "Yaşasın Venizelos! Yaşasın Kral!" diye bağırarak yürür, "Konstantinopolis'i ve Ayasofya Kilisesini geri alacağız." Aynı şekilde Ermeni gazeteleri de Yunan ordularının girişi sırasında ve anlaşmanın şartları açıklandığında büyük sevinç gösterilerinde bulunurlar.

Yunan yönetimi yerleşir. Aslını söylemek gerekirse bu, 1919 yılının Mayıs ayındaki İzmir'e çıkışla başlamıştı ve baştan beri ilhak görünümü almıştı. Venizelos İzmir'in sivil valiliğine bir Girit vatandaşını, Aristide Sterghiades'i getirir. Vali özellikle tütün tekeli ve Osmanlı Düyûn-u Umûmiyye konularında Avrupalı güçlerin çıkarlarını korumaya özen gösterir. Türklere karşı bir yatıştırma siyaseti güder. İşgalci Yunan ordusu tarafından ya-

pılan taşkınlıklar kınanır, sorumluları yargılanır ve -bazıları ölümle- cezalandırılır. Sterghiades sağlık ve kamu sağlığı konusunda büyük çabalar sarf eder, Müslüman sığınmacılar için bir dispanser kurar, Türk ilkokullarını destekler, yoksul Müslüman çocuklar için ortaokullar açar, din mahkemelerini ve Müslümanların dinî mülklerini örgütler. Tarafsızlık kaygısı o kadar büyüktür ki İzmirli Rumlar çıkarına çalışmakla suçlanmamak için kendini toplumdan tecrit etmiş şekilde yaşar. Sterghiades'in siyasetini frenleyen birçok faktör vardır: Hükümet finansmanının bulunmaması, karmaşık bir askerî durum ve beş yılın sonunda yapılacak olan bir halk oylaması. Neticede sivil valinin çabaları onu Rumlara yabancı kılar ama Türkleri uzlaştırmaz. Türk protestoları artar. Aynı zamanda Türkler İtalyanlara dayanarak Müttefikler arasındaki rekabetle oynarlar.

Yahudilerse yeni Yunan makamlarından her türlü ilgiyi görür. Ağırlıkları, İzmir'in akıbetini tayin edecek halk oylamasında belirleyici bir rol oynayabilir. Yahudi gazeteleri sansüre tâbi tutulmazlar: Onlara güven duyulmaktadır. Resmî Yunan temsilcileri Yahudilere karşı art arda sıcak beyanlarda bulunurlar. "Yunan makamlarının teveccühü, yasal taleplere karşı haksever, Yunan devlet memurlarının yardımı", bu tabirler Alyans müdürünün yazışmalarında sık sık geçer. Muhataplarımızın tanıklığı da aynıdır: Hepsi Yunanlıların Yahudilere hoş görünmek için ellerinden geleni yaptığını belirtmektedirler.



Kurtuluş Savaşı kartpostalı.
"Sakarya, 10 Eylül 1337"

Ancak Yunan yönetimi beceriksizlikler de yapar. Aralarından biri ciddidir: Eski Yahudi mezarlığına gösterilen saygısızlık. XIX. yüzyılın sonundan

itibaren birbirini izleyen Türk valiler Yahudi mezarlığını çevrelemeye ve bakımını sağlamaya karar vermiş ve arazisinin bir bölümüne de Yahudi mültecileri yerleştirmişti. Yunan yönetimi daha ileriye gider, göçmenleri kovar, kemikleri dağıtır, bazıları Yahudilerin 1492 yılında İspanya'dan kovulmaları tarihinde yapılmış olan mezar taşlarını yeni bir Yunan üniversitesinin inşası için kullanır. Yahudi protestoları şiddetlidir, Avrupalı başkonsoloslar heyecanlanır; olay uluslararası bir boyut alır; İngiliz Yahudi milletvekilleri, Dünya Siyonist Kongresi telaşlanır.

Yahudi kamuoyu Yunanlılardan sakınır: Rum halkının antisemitizmi sürmektedir. Yunan makamlarının hoşgörüsüne karşın Alyans okulunun müdürü gelecekten emin değildir: "Rum halkı" diye yazar "Yahudilere hâlâ düşman." Muhataplarımız da bu husumeti teyit etmektedir. "Yunan işgali sırasında hiçbir şekilde acı çekmedik ama bu Pesah'tan önceki on beş cehennem gününü engellemiyordu [işte bu yüzden] Rumlara karşıyım." Gerçekten de Rum toplumu ile Yahudi toplumu arasında çıkan olayların sayısı çoktur: Aydın, Manisa ve Menemen'de olaylar çıktığı bildirilmektedir. Yahudilerin Türk yandaşı tutumu, açıkça belli olsun olmasın, bazen bunun sorumlusudur. 1921'de İzmir'de bir kan iftirası ayaklanmalara neden olur. Bu tekrarlanan olaylar, Selânik ve İyonya'nın Yunanistan'a ilhakları sırasında çıkan benzer olayları anımsayan İzmir Yahudi cemaatini endişelendirir. Temkin, tedbir, Yunan varlığının getirdiği Avrupaîliğe karşı bir çeşit hayranlık, gizli ya da bazen ilan edilen düşmanlık arasında cemaat tereddüt etmektedir.



Kurtuluş Savaşı kartpostalı.

Temkin: "İşgal kuvvetlerinin yüksek komutanlığının emriyle tüm Yahudiler, Yunan ordularının gelişi sırasında olası bir katliamı önlemek için kapılarına kağıttan bir Davut yıldızı astılar."[16] Yunan baskıları sıktır ve her seviyede gerçekleşmektedir. "Anaokulundaydım. Yunan askerlerine sunmamız için bize çiçekler verdiler. Askerler çiçekleri tüfeklerine takıyordu." Bu baskılara Yahudiler çoğunlukla pasif bir direnişle karşı koyar. Kral Konstantin'in ziyareti sırasında cemaat yöneticilerinden İzmir'in Yunanistan'a bağlanmasına olumlu bir beyanda bulunmaları istenir; reddederler. Yunanistan lehine yapılacak bir gösteriye katılması rica edilen Hahambaşı gitmemek için bunun dinî bir tören olmadığını ileri sürer. Cemaat Yahudi okullarına Rum öğretmenlerin gönderilmesini reddeder. Benzer olaylar bütün bölgede yer alır: Bayrak asmayı ret, Yunanistan lehine bir dilekçeyi imzalamayı ret, Tire, Bayındır, Ödemiş, Bergama, Menemen, Foça, Manisa, Turgutlu, Aydın'da resmî gösterilere katılmayı ret.[17] Yahudilerin pasif direnişine bazen kasıtlı düşmanlık gösterileri eşlik eder. Bir İzmir Yahudisi şehrin en büyük oteline asılmış olan Yunan bayrağını yırtar.

Kesin olan bir şey vardır, Yahudi kamuoyu İzmir'in Yunanistan'a bağlanmasına çok karşıdır. Venizelos hayranı bir Fransız gazeteci şöyle yazar: "Yahudiler İzmir'in Yunanistan'a bağlanmasına olumlu bakmıyor: Avrupa kontrolü altında bir Türk çözümünü tercih ederler."[18]

Yunan yönetimi Yahudi toplumunun duygularının farkındadır tabiî. *La Boz de İzmir* (*İzmir'in Sesi*) gazetesi yasaklanır ve yöneticileri tutuklanır.

Ancak bu noktada bir belirsizlik vardır. Rum antisemitizmi korkularına, Türk yandaşı duygularına karşın Batı, İzmir Yahudilerini büyülemektedir; oysa Yunanistan Avrupa'dır, Batı medeniyetidir. Bu hisse Birinci Dünya Savaşı'ndan önce bile Alyans öğretmenlerinin mektuplarında rastlayabiliriz. Muhataplarımız şöyle yazar: "Yunan işgali sırasında şehirde refah hüküm sürüyordu: Operaları, kahveleri, kulüpleriyle kültürel bir yaşam vardı." "Bir felaket değildi. Dindaşlarımız gelenekleri ve uygarlığı

16 Ankete cevaplar.

17 Galante (Abraham), *Histoire des Juifs d'Anatolie,* cilt 2, İstanbul, Babok, 1939, sh.36, 39, 41, 47, 51, 63, 91, 108, 140.

18 Puaux (René), *L'Egéide,* Paris, Pauot, 1919, sh.72.

olan Batı'lı önemli bir koloni ile görüşmekten hoşlanıyordu." "İzmir daha Avrupaî olmuştu." "Yunanlılar Batı uygarlığı demekti." "Yahudiler Yunan işgali sırasında mutluydular." diye sonuca varırken muhataplarımızdan biri, bir diğeri "Altın çağ"dan bahseder.

Enflasyon dört nala koşmaktadır: Yerel kaynaklara göre %1.500 ile 2.000 arasında. Ancak iktisadî hayat canlanır. Binlerce Yunan askeri ile yüzlerce Müttefik denizcisinin varlığı buna katkıda bulunur. Gazeteler yine sinema, tiyatro, ticarethane reklamlarıyla doludur: Aralarında Yahudi şirketleri de vardır.

Yahudi cemaatinin hoşnutluğunu kazanmak isteyen bir tek Yunanlılar değildir. İzmir o dönemde gözde bir şehirdir: Fransa'nın toprak isteği yoktur ama kültürel ve iktisadî yerini korumaya kararlıdır; İtalya yenilgiyi kabul etmez.

Fransa'nın resmî talimatları açıktı. Dışişleri Bakanı, Alyans'ın Doğu'daki propaganda çalışmalarını sürdürmesindeki yarar konusunda ısrarlıdır. İzmir'de bakanlık talimatlarına özenle uyulmaktadır: Yunan ordularının gelişi sırasında Alyans okulu başkonsolostan Fransız bayrağı altına girme iznini ister; Aydın'da, Tire'de okul Fransız himayesi altındadır. İzmir müdürü bir süredir okulunun şehirdeki Fransa temsilcilerinin özel ilgi konusunu olduğunu saptar: Sadece başkonsolos değil, limanda demirli savaş gemilerinin amirali ve komutanları da onu ziyaret eder. Aynı şekilde Manisa'da da okul, öğretmenler ve müdür Fransız koruması altına alınmıştır ve Yunan makamlarından onlara yardım etmeleri rica edilir. İzmir'in Fransa Başkonsolosu bir ziyaret sırasında çocuklara Fransa'yı sevip sevmediklerini sorar ve beyan eder: "Biz Fransızlar Yahudileri çok seviyoruz çünkü birçoğu bizimle beraber çarpıştı ve bizimkilerle birlikte savaş alanında öldüler."[19]

Fransa temsilcileri Yunan işgalini desteklemek için de talimat almıştır. İzmir'de Alyans okulunu ziyareti sırasında Fransız donanmasının amirali okul müdürünü bu konuda ikna etmeye çalışır; müdür amiralin o doğrultuda resmî bir misyon aldığından kuşkulanmaktadır.

Yunan işgalinin arifesinde ve başlangıcında İzmirli birçok Yahudi resmî Fransız himayesi elde etmeye çalışır ve konsolosluğa hücum eder.

---

19 AAIU, Türkiye, Manisa, XC E, Garguir, 1 Temmuz 1919.

Ama muhtemelen Rumların baskısı yüzünden Fransız konsolosluğu yeni başvuruları askıya alır.

Buna karşı İtalya İzmir üzerindeki taleplerinden vazgeçmez ve şehrin Yunanistan'a verilmesi konusunun yeniden gözden geçirileceğini umar. O da Yahudilerin desteğini arar. İtalyan himayesi veya uyruğuna girmek için İtalyan uyruklu biri ile uzak bile olsa bir akrabalık, hatta İtalyan ordusunun işgali altındaki bir Anadolu kentinden gelen bir Yahudi ile akrabalık kanıtlamak yeterlidir. İtalya Başkonsolosluğunun desteği ile, İtalyan Hükümetinin parasal destek vereceği bir Yahudi-İtalyan okulunun açılması düşünülüyordur. Denizli'de 500 Yahudi, İtalyan askerî koruması altında tahliye edilir.

Rumlar, Fransızlar, İtalyanlar ve her cemaatten İzmirli şehrin akıbetini tayin edecek oylamayı beklerken Anadolu'da savaş tüm hızı ile sürmektedir. Doğu illerine inceleme göreviyle gönderilen Mustafa Kemal bir isyan hükümeti kurmuş, Büyük Millet Meclisi'ni toplamış, bir ordu oluşturmuştur. Kemalist birliklerle Yunan ordusu arasındaki savaş çeşitli kaderlerle karşılaşır: 1920'de iki Yunan zaferi Ocak 1921'de İnönü'de İsmet Paşa tarafından durdurulur; 1921'de yeni bir Yunan saldırısı Yunan ordularını Mustafa Kemal'in başkenti Ankara'nın kapılarına kadar getirir; Ağustos 1921'de Mustafa Kemal'in Sakarya'da zaferi. Türk-Yunan Savaşı, İzmir yöresini haraca kesen, soygun yapan, öldüren yasadışı çetelerden oluşan bir Türk "Yeşil Ordusu"nun başkaldırısı ile zorlaşır. Rumlar ve Türkler birbirlerini vahşetle suçlarlar ve Avrupalı güçler nezdinde protesto ederler.[20]

Bu çarpışmalar iki ateş arasında kalan ve taraflardan her biri tarafından diğerini tutmakla suçlanan Yahudileri esirgemez. Nazilli kasabası Türk çeteleri tarafından yakılır, orada oturan 450 Yahudi bilinmeyen bir yere götürülür. Akhisar tamamıyla yanmıştır; Denizli'deki 500 Yahudi tahliye edilir. Bergama'daki tüm Yahudi mağaza ve evleri soyulur. Aydın bir haf-

---

20 Mustafa Kemal'in bildirgesi: "Medenî dünyanın vicdanına. Anadolu'yu yıkıcı bir sel gibi istila eden Yunan orduları, savaş, insan ve medeniyet kurallarını yok sayarak şehirlerimiz ve köylerimizdeki Osmanlı halkına karşı duyulmamış bir vahşet sergilemektedir. Her yerde, medenî dünyanın son enerjisiyle kurutmasını istediğimiz sistematik bir öfke ile katledilen siviller, ırzına geçilen kadınlar, yakılan camiler, yıkılan köyler var" (*Yeni Gün*, 13 Nisan 1921, *Bulletin Périodique de la Presse Turque*, n° 14 içinde, 10 Haziran 1921 [12 Nisan 1921-24 Mayıs 1921]).

İzmir İtalyan konsolosluğunun verdiği geçiş izni.

ta içinde defalarca Türkler ve Yunanlılar tarafından alınır: Şehir talan edilir, yakılır, soyulur; Yahudi aileler daha emin bölgelere sığınmak için yaya kaçarlar; yolda soyulur, öldürülürler.

Tüm İzmir bölgesi ateş ve kan altındadır. Her iki tarafın da vahşeti örgütlenmiş gibidir. Alyans müdürü Temmuz 1919'da şöyle yazar: "Güvensizlik vilayetimizin her yerinde kol geziyor. Şehrimizde söylendiği gibi, İttifakın yarattığı bu "yeni Makedonya" demem gerekiyor. Şimdiye dek Büyük Savaş'ın sadece yankısını duyduk, şimdi kapımızda ve kimbilir İzmir bile bu badireden kurtulabilecek mi?".[21] Yetmiş beş yıl sonra tanıklar, o dönemde dehşet dolu çocuk gözleriyle gördükleri yangınları, katliamları, soygunları, sokak çarpışmalarını hatırlıyorlar.[22] Bergama, Turgutlu, Aydın ve her yerden gelen bitkin, aç, paçavralar içinde, beş kuruşsuz sığınmacılar İzmir'e akın etmektedir. İzmir Alyans müdürünün telgrafı: "Anadolu'dan sığınmacılar kitle halinde geliyor. Kara sefalet."

---

21 AAIU, Türkiye, II C 8-14, Nabon, 2 Temmuz 1919.

22 "Tamamen iktidarsız kalınan bir dönem oldu. Çete adlandırılan yasadışı askerler yağmalıyor, öldürüyor, yakıp yıkıyordu. Bir gece evdeydik. Kapımız gürültüyle vuruldu. Mecburen açtık ve saçı sakalı birbirine karışmış, tepeden tırnağa silahlı savaşçılar gördük. Annem dehşet içinde üç çocuğunu yatakların altına sakladı. Haydutlar kocaman kılıçlarını yatakların altından geçiriyor ama neyse ki bize ulaşamıyorlardı. Para istiyorlardı. Babam onları ailenin parasının bulunduğu dolaba doğru yöneltti. Haydutlar bununla yetindi ve babamı da yanlarında götürerek evden çıktı. Onu korkutmak için bir kılıç darbesiyle bıyığının yarısını uçurdular. Sonra harika Avusturya atlarının bulunduğu ahırlara gittiler (olay, Or Yehuda'daki çiftlik-okulda geçiyor) (...). Atlara bindiler ve kayboldular" (Ankete cevap, M.A.G.).

İzmir ve bölgesinin Yahudileri bu bulanık yıllarda gelecekleri hakkında ne düşünmektedir? Gelecekteki siyasî durumları hakkında ne düşünürler? Endişenin hüküm sürdüğü inkâr edilemez: Yahudi mahallesi Aydın ve Bergama'dan yüzlerce sığınmacıyı konuk etmektedir; onlarca kilometreyi yaya katettiler, Türk çetelerinden ve Yunan askerlerinden kurtuldular, tüm varlıklarını kaybettiler, hiçbir şeye sahip değiller; nerede barındırılacakları bilinmiyor, sinagoglarda ya da hanlarda, kervansaraylarda kalıyorlar; nasıl beslenecekleri bilinmiyor ve çökmüş olan kamu yardımına ve cemaat kaynaklarına başvuruluyor. Bu Türk-Yunan çarpışması ne kadar sürecek? Ya sonucu ne olacak? 1920: Sevr Antlaşması ve İzmir'in Yunanistan'a bağlanmasının neredeyse kesin olması ve bunun Yunanlıların askerî zaferleri ve Mustafa Kemal'e karşı bir İngiliz müdahalesi tehdidiyle daha da güçlenmesi. 1921: Mustafa Kemal'in karşı saldırısı, Anadolu'da Yunanlıların ilerlemeleri, ardından Mustafa Kemal'in Sakarya'da yeniden zafer kazanması ile umut birçok kez saf değiştirir. Kesin olan bir şey vardır: Yahudilerin çok büyük çoğunluğu Yunan zaferini arzu etmez, bir Yunan ulus-devlete entegre olmaktan korkarlar ve Selânik'teki dindaşlarının örneği onları tedirgin eder. Yarının Türk devletinin nasıl olacağını bilmezler ama Osmanlı Devleti'ne yakın çok cemaatli bir devlet fikri akıllarından çıkmamıştır: İzmir Yahudi Kulübü "Millî Yahudi Kulübü" adını taşır; İstanbul'da bir "Yahudi Millî Meclisi" kurulmuştur. Doğrusunu söylemek gerekirse bu "millî" tabiri belirsizdir. Savaştan önce anlamı açıktı: Osmanlı Devleti birçok cemaatten oluşmuştu, gündelik lisanda ve gazetelerde bunlara "milletler" deniliyordu. Ama *La Boz de İzmir* "millî" bir bayramı bildirdiğinde, bir okulun yeniden açılışı sırasında öğrencilerin "millî marşı" Siyonist ezgi *Hatikvah*'ı söylediklerini ve genç şarkıcının "millî" renklere büründüğünü aktardığında tabirin anlamının aynı kaldığı kesin midir? Ya da okurlarını, kravat ya da bluzlarına "millî" rozeti takmaya çağırırken?[23]

Gerçekten de bölünme halindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun başka yerlerinden daha çok İzmir'de bu "milletler"in her birinin kimliksel refleksi, ortak bir devlete aidiyetin önüne geçmiştir. Savaştan önce Osmanlı olan

23 *La Boz de Izmir*, passim.

Rumlar artık sadece ortak bir Yunan vatanı ile bütünleşmeyi düşünmektedir. Ermeniler bağımsız bir Ermeni Devleti'nin Doğu illerinde kurulmakta olduğunu bilmektedir; 1915'te meydana gelen tehcir ve katliamlar onların bu yeni Ermeni Devleti'yle dayanışma haline girmelerine neden oldu; Türkiye'den artık hiçbir şey beklememektedirler; kırmızı, mavi ve turuncu bayraklarının arkasında yürürler. Bunlara paralel olarak bilincine varılan bir Yahudi kimliği, Rum "milleti" ile özdeşleşme imkânsızlığı, Yunan bir ulus-devlete dahil edilmeme arzusu, bölgelerinin siyasî geleceğinin belirsizliği, Türkiye'nin gelecekte ne olabileceğinin hiç bilinmemesi, Siyonizmin o dönemde İzmir Yahudilerini çok cezbetmesine neden olur. Zaten Siyonistler bu kimlik refleksinden yararlanır ve gayrimüslimlerin ortak bir cephe oluşturması gerektiğini düşünürler.

Kasım 1917'de Balfour Beyannamesi Yahudilere Filistin'de millî bir yurt vermiştir. San Remo'da Filistin'in İngiliz yönetimine girmesi kararlaştırılmıştır; bu husus Sevr Antlaşması ile teyit edilmiştir; İngilizlerin Filistin üzerindeki mandası devletler birliği tarafından kararname ile ilan edilmiştir. Siyonist yönetim İstanbul'u önemli merkez bürolarından biri olarak görmektedir;[24] Siyonist dernekler, cemaat teşkilatlarının yönetimini ele geçirmeye meyilli bir Doğu Siyonist Federasyonu altında toplanırlar. Federasyon Fransa ve Alyans'a fazlasıyla taraftar olmakla suçladığı ve antisiyonist olduğu bilinen Hahambaşı Haim Nahum'un istifasını sağlar. Bu değişmez bir genel eğilimdir: Antisiyonistler Alyans'ın, dolayısıyla da Fransa'nın etkisi altında kalmakla itham edilir; Siyonistlerse Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren özellikle çok Aşkenaz'ın bulunduğu İstanbul'da, Almanya tarafından kullanılmakla. Siyonist yönetime gelince; cemaat ileri gelenlerinin ilgisizliklerinden, yapılan somut işin azlığından, Judeo-Espanyol veya Fransızca konuşan personel bulunmamasından yakınır ve Anadolu'da siyasî ve iktisadî durumun beklegörcülüğe ittiğini

24 Türkiye'de Siyonizm hakkında bkz. Benbassa (Esther), "Yirminci Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm" *Tarih ve Toplum*, cilt 14, sayı 82, Ekim 1990, sh.34-39 - e.n.; "Le sionisme et la politique des alliances dans les communautés juives otomanes (début XX^{e} siècle)", *Revue des Etudes Juives*, 150 (1-2), Ocak-Haziran 1991, sh.107-131; "Les stratégies associatives dans la société juive ottomane (XIX^{e}-XX^{e} siècle)" *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 38 (2) Nisan-Haziran 1991, sh.295-312; *Un Grand Rabbin Sépharade en Politique, 1892-1923*, Paris, Presses du CNRS, 1990, sh.43-45, Türkçe çevirisi için bkz. Esther Benbassa, *Son Osmanlı Hahambaşısı'nın Mektupları Alyans'tan Lozan'a*, Mil[illegible] Yayınları, 1998 - e.n.

saptarlar[25]. Siyonist cemiyetlerin sayısı çoktur ve her zaman aralarında anlaşma sağlanamaz.

İzmir'de de uyuşmazlıklar vardır. Yerel bir örgüt olan Şivat Sion, yeni iktidarın ortaya çıkışı karşısında kararsızlığa düşen Londra'daki Siyonist yönetim, Doğu Siyonist Federasyonu ve cemaat makamlarıyla zorluk çekmektedir.

Yine de 1919-1922 seneleri Siyonizmin altın çağlarıdır. Spor gösterilerinin, şenliklerin, yürüyüşlerin sayısı giderek artar. Balfour Beyannamesi'nin yıldönümü parlak bir şekilde kutlanır. Bu konuda bütün tanıklıklar birbirini tutar: Siyonizm tam bir büyüme halindedir. Alyans öğretmenleri şöyle yazar: Bütün konuşmaların konusu Filistin ve geleceği. "Muhataplarımız anımsar: Siyonizm cemaatimizde çok gelişmişti. Gençliğin önemli bir bölümü, bandosu ve Davut yıldızını taşıyan bayrağımızla bir izci taburu oluşturmuştu; günde birçok kez millî marşımızı çalarak şehirde tur atıyordu." Son derece Yunan yanlısı bir kitapçık yayınlayan bir Fransız gazeteci, Yunan, Ermeni ve Siyonist bayraklarının yan yana olduğu gösterileri tasvir eder.[26] Siyonist yandaşı gazetelerse coşkuludur. "Yahudi Devleti" diye başlık atar *La Boz de İzmir.* "Yahudi ulusunun bağımsızlıktan yoksun kaldığı 1850 yıldan sonra, İngiltere'nin himayesi altında bir Yahudi Devleti doğdu (...). Filistin'i dünya uygarlığına ve kültürüne örnek olacak bir ülke haline getirmek için çaba sarf etmek gerekecek."[27] Dünyanın tüm Yahudilerine çağrıda bulunurken *La Boz de İzmir* Tevrat'ı anımsatan söyleyişler bulur: "Ulusların arasında dağılmış İsrail çocukları, iki bin yıldan beri eğik ve aşağılanmış olan başınızı nihayet kaldırın, orada Doğu'da parlayan ışığa bakın."[28] Bu lirik söyleyişler gazetenin her sayısında İbranice veya İspanyolca zafer şiirleriyle nöbetleşe yer alır.

Her zaman Filistin'de kalacağım
İsrail'in adını yüceltmek için
Tüm gücümü koyacağım
Şevkle çalışacağım

---

25 Bu konuda bkz. CZA, özellikle Z4/888, Z4/1221, Z4/2572, KH1/43, S1/568.

26 Puaux (René), *a.g.e.*

27 *La Boz de Izmir,* 29 Mayıs 1919.

28 *La Boz de Izmir,* 5 Aralık 1918. Bu satırların alındığı makale bölümü: "Uluslar arasında dağıl-

Ya da:

Kudüs cevap verdi:
Bağrıma gel ve sevin
Ben de istiyorum ki:
Beni asla terk etmeyin
Ve toprağımı
Çiçek ve güllerle süsleyin

Veya:

Gidip güzel Filistin'i görelim
Güle benzeyen
Süt ve bal ülkesini
Havası tertemiz, güzelliği ışıltılı.[29]

La Boz de İzmir'de Siyonist marşın okunduğu bir şenlik haberi, Béné Bérith'e verilen "millî bayrağı" dalgalandırma izninin ilanı, Bon-Marché pasajında Chic Parisien'de "millî" rozetlerin satışı hakkında bir reklam da yer alır.

La Boz de İzmir ayrıca Alyans okullarına çatar ve onların ortadan kaldırılmasını ya da program değiştirmesi gerektiğini söyler. İzmir'in Siyonizm yandaşı başka bir gazetesi, Alyans'ın Fransız başkanı Sylvain Lévi ta-

mış İsrail oğulları, iki bin yıldır eğik duran ve aşağılanan başınızı kaldırın, orada, doğuda parlayan ışığa bakın (...). Moskovalılar, ışığınızı örten siyah tülü kaldırın ve doğudan, sizi ısıtmak ve uzun ve acı bir esaretten sonra rahatlatmak isteyen güneşe bakın (...).

İshak oğulları! (...) esaretin ağır zincirini atmanın kutsanmış zamanı geldi. Binlerce haksızlığın karattığı gözlerinizi korkmadan açın ve safirler, yakutlar, topazlar ve zümrütlerle bezeli Yahudi başkentinde, Zeytin Dağı'nın üzerinde parıldayan güneşe bakın.

Yakup oğulları! Galiçya ve Polonya karlarında dağılmış olan sizler, lanetli kıyımlar son buldu. Ayaklarınızı bağlayan ağır gurbet zincirini artık kırın! Çaresizlikle beklediğiniz Tanrı'nın sevgili kulları ve Mesih geldi; halsiz düşmüş ve kötü muamele gören halkları uyandırıyor ve onlara kutsal özgürlüğü ve bağımsızlığı veriyor. Adı Wilson, ve Tanrı'nın gönderdiği meleklerinin adları ise Lloyd George ve Clemenceau. Demir yumruğu ile ışığın ve özgürlüğün tüm düşmanlarını yıkıyor. Güçlüleri alçaltıyor ve zayıfları yükseltiyor. Mesih değil mi o? Tanrının gönderdiği o değil mi?

Sibirya ya da Balkanlar'da yaşayan uzak ülkelerin Yahudileri! Çin ve Hindistan Yahudileri! Transvaal ve Fas Yahudileri! Tanrıya şükredin! Antisemitizmin tüm kalelerini yıktı ve dağılmış sürülerini Davut'un bayrağı altında topluyor. Hepsi koşacak ve bu bayrağın gölgesine sığınacak, atalarının toprağında, asırdan asıra sonsuzluğa kadar, Kral Süleyman zamanındaki gibi mutlu yaşayacak."

29 *La Boz de İzmir*, 29 Mayıs 1919.

rafından Milletler Cemiyeti'ne hitaben yazılan Siyonizm karşıtı bir notasını sert bir şekilde kınar ve "millî ihanet" olarak görür.

La Boz de İzmir İzmir'den birkaç kilometre mesafedeki Menemen'de savaş sırasında el konulan bir okulun yeniden açılışını belirgin bir memnuniyetle aktarır: Bu bir Alyans okulu değildir; İbranice şarkılar okunmuş, öğretmen dağılmadan dönüş gününe kadar Yahudi tarihi hakkında bir konferans vermiştir: "İsrail'in acılarının sonra erdiğini gördüğümüz neşeli gün. Kadın erkek herkes ağlıyordu. Sonunda üç sevinç çığlığı vatanımızın bağımsızlığını selamladı". Siyon şerefine bir mezmur, sonra Siyonist marşın İspanyolca versiyonu -şenlik İbranice versiyonu ile açılmıştı- ile merasim son bulur. Alyans'ın o kadar çabasına konu olan Fransızca dilinin kullanıldığına dair hiçbir gösterge yoktur.

Alyans ise Siyonizm karşıtı olmaktan vazgeçmez. Okul müdürleri Siyonist yandaşı gazetecileri kokuşmuşlukla, halkın saflığını kötüye kullanmakla, bağışları çalmakla suçlarlar. Siyonist etkiyi engellemeye çalışırlar ve Siyonist bir örgüt tarafından eğitilen İbranice öğretmenlerini işe almayı reddederler. Ancak Siyonizmin İzmir'de büyük gelişme gösterdiğini kabul ederler. Dolayısıyla birkaç taviz vererek Filistin hakkında konferanslar düzenlerler, öğrencilerine Siyonist marşını söyletirler. Ama boşuna: Alyans, Siyonizmin faaliyeti ve popülerliği karşısında gerilemektedir.

Fransa'daki temsilciler bile Alyans'ın daha fazla pragmatizm göstermesi, Siyonizmin varlığını ve büyümesini göz önüne alması ve eğitimini koşullara göre uyarlaması gerektiğini düşünmektedir.[30]

Yine de Filistin'e göç edenlerin sayısı son derece azdır. Daha önceki bir bölümde rakamları vermiştik; İzmir'den gidenlerin sayısının birkaç düzineyi aşmamış olması gerekir. Zaten bu göç, Siyonist yöneticilerle aynı fikirde olan Siyonizm yandaşı gazeteler tarafından da desteklenmemektedir: Filistin'e varışlar, ülkenin tarımdaki gelişmesine uygun bir şekilde kademe kademe olmalıdır. Dolayısıyla Yahudilerden bu hareketi parasal olarak teşvik etmesi istenmektedir.

Filistin'e gidişler enderse de, yarının belirsizliği, askerî olaylar ve iktisadî kriz yüzünden o dönemde önemli bir göç gerçekleşmektedir. Aydın,

30 AMAE, Levant 1918-1940, Türkiye, cilt 112, 31 Temmuz 1919.

Manisa ve kıyıdan içerideki tüm küçük şehirlerin Yahudi mahalleleri, İzmir'e ve Türk kalacağı düşünülen Anadolu yörelerine doğru akmaktadır. İzmir'de birkaç ay kaldıktan sonra birçok aile Mısır, Rodos, Fransa, Arjantin ya da Uruguay'a gider. "Kitle halinde göç" diye yazar Alyans okulunun müdürü.

Ağustos-Eylül 1922: Son... Eylül 1921'de Sakarya zaferinden sonra Mustafa Kemal beklemiş, ordusunu istikrarlı bir cepheye çekmiş, bu aradan yararlanarak Fransa ile Suriye sınırındaki güçlerini serbest bırakan bir anlaşma yapmıştı. Aynı zamanda yeniden silahlanıyor, ordularını yeniden örgütlüyordu. Bir son dakika manevrası ile Yunan Yüksek Komiseri İzmir'in özerkliğini boşuna ilan eder. 26 Ağustos'ta Mustafa Kemal'in saldırısı başlar; Yunan cephesi delinmiştir; yenilgi birkaç saatte bozguna dönüşür; Yunan başkomutanı ve birçok general esir düşer; yollar adalara gitmek üzere sahile ulaşmaya çalışan kaçanlarla doludur; binlerce ölü vardır. Panik, kıyıdan içerideki şehirlerdeki, az sonra da İzmir'deki sivil Hıristiyan nüfusa yayılır. Şiddet sahneleri sayısızdır: Katliamlar, ateşe verilen köyler, yağmalanan evler, zehirlenen kuyular, yakılan ürünler.

9 Eylül 1922'de Mustafa Kemal İzmir'e girer.

Şehirde gerçek bir insan avı başlar: Rum ve Ermeni dükkânları yağmalanır, erkek, kadın ve çocuklara işkence yapılır, linç edilirler; metropolit kalabalığa teslim edilir ve öldürülür.

Türk ordularının şehre girişinden dört gün sonra Ermeni mahallesinde yangın çıkar. Alevler birkaç saatte Rum, Ermeni ve Frenk mahallelerini yok eden dev bir kora dönüşür.

Burada amacımız Türk zaferini, İzmir'in düşüşünü, şehirdeki yangını tasvir etmek değildir. Hele sorumlulukları belirlemek hiç değildir. Birçok tanık, özellikle Amerikalı genç bir gazeteci, *Toronto Daily Star* muhabiri Ernest Hemingway bu konuda yazmıştır.[31] Dönemin Fransız gazeteleri olaya geniş yer verdi, alevler içindeki kenti, filikalara binmeye çalışan sivil Rum ve Ermenileri, mürettebatları müdahale etmeme emri aldığı için limanda demirli, hareketsiz Müttefik gemilerini tasvir etti.[32] Olaylara az ya

31 Hemingway (Ernest), *In Our Time*, New York, Scribner, 1930; New York, Macmillan, 1987.

32 *L'Illustration*, 30 Eylül 1922. Gazetenin çalışanlarından biri İzmir önlerine 12 Eylül'de, yan-

da çok mesafede bulunan birçok yazar tanıklıkları topladı.[33] Atina'ya sığınan İzmirli Rumlar ve Ermeniler uluslararası vicdana çağrıda bulundular. Elia Kazan yeni bir romanında, tarihi belgelere dayanarak İzmir yangınına eşlik eden sahneleri anlatır.[35]

1922 Ağustos'unun son ve Eylül'ün ilk günlerinde İzmir'in Yahudi halkı nasıl yaşadı, ne tepki gösterdi? Tabiî ki Mustafa Kemal ve orduları kurtarıcı olarak karşılandılar ancak bu davranış Yahudilerin, şiddet sahnelerinin merhamet, yardımseverlik ve dehşet duyguları içindeki tanıkları olmalarına mani olmadı. Muhataplarımızın cevapları ve gün geçtikçe yerine konulamaz bir belge teşkil eden Alyans müdürünün mektupları[36] da kısaca özetlediğimiz sahneleri tasvir eder. Onları uzun uzadıya yazmaktansa, bölümler aktarıyoruz.

Yunan ordusunun bozgunu ve sivil halkın paniği: "Cepheden şehre haberler yağıyordu, haberler gerçekten kötüydü. Az sonra cephenin bozulduğunu ve Yunan ordularının bozguna uğradığını şaşkınlıkla öğrendik. Kaçanlar sonu gelmeyen konvoylar halinde rıhtımı dolduruyor, en kısa zamanda Yunan Adaları'na gitmek için vapura binmeye çalışıyordu; sivil yetkililer telaşla arşiv ve bagajlarını yüklüyorlardı. Önceki gün toptan göç başladı. Dün rıhtım bagaj ve yolcu doluydu. Nefes nefese, endişeli ve gürültücü bir kalabalık deniz yolları acentelerinin önünde itişip kakışıyor, gidiş biletleri soruyor. Bitmek bilmeyen sığınmacı konvoyları şehri baştan başa, her yönde dolaşıyor ve sonunda orada yaşayanların moralini bozuyor."

Yıkımlar: "Manisa'daki dindaşlarımız acınacak halde geldiler. İçte her şeyin yanmakta olduğunu anlatıyorlar. Mahalleler, sinagoglar, okullar, her

---

gından bir gün önce varır, gemiden inemez ama trajik görüntüye koydan tanık olur. Şehrin yanmasının saat saat tasviri, fotoğraflar eşliğinde gazetenin bu sayısında yayınlanır.

33 Özellikle bkz, Dobkin (Marjorie Housepian), *a.g.e.* - Puaux (René), *La Mort de Smyrne,* Paris, 19 place de la Madelaine, 1922; *Les Derniers Jours de Smyrne,* Paris, 19 place de la Madelaine, 1923.

34 *Appel à la Franc-Maçonnerie Universelle Pour le Désastre de Smyrne.* Paris 1922, Achives du Grand Orient de France, İzmir, BR 1337 içinde. Aynı arşivlerde ayrıca bkz. Smyrne 36485, 24 Şubat 1923 ve 28 Mart 1923. Bu belgeler dev yangını, alevlerden ve Türk askerlerinden kaçmak için denize atlayan Rumları, mezarlıklarda saklanmaya çalışan sığınmacıları, boğazlanmadan önce yakınlarının gözü önünde tecavüz edilen kadınları, ceset yığınlarıyla dolu sokakları tasvir eder.

35 Kazan (Elia), *Au-delà de la Mer Egée,* Paris, Grasser, 1995.

36 AAIU, Türkiye, İzmir, LXXVIII E, Benaroya, 1922-1923, *passim.*

şey yanmış." "Turgutlu, Manisa, Aydın talan edildikten sonra ateşe verildi. Yunanlılar çekilirken yollarının üstündeki her şeyi soyuyor, talan ediyor ve yakıyor."

Sığınmacılar ve gelişlerinin neden olduğu sorunlar: "Türk orduları İzmir'den çok uzakta değilmiş. Bu arada bölgenin iç kısımlarından binlerce aile, burada barınabileceklerini düşünerek geliyor." "Cemaat onları sinagog ve okullara yerleştiriyor. Dış ülkelerden yardım gelmesini beklerken ekmek ve zeytin dağıtıyor."

Yahudi halkının korkuları: Müttefik konsoloslar bize himaye sözü veriyor, koy kocaman Müttefik gemileri ile dolu. Bir haftadan beri giderek sıkıntılı anlar yaşıyoruz." "Bütün gece silah sesleri, çığlıklar, çağrılar duyuluyor, ama saklandığımız mahzende kimse kıpırdamıyordu."

Şiddet sahneleri önünde dehşet: "Yunanlılar geçtikleri her yerde yaşayanları soyuyor, kadınların ırzına geçiyor, kadın, erkek ve çocukları acımasızca katlediyordu. Birçok yerde kendi halindeki Müslümanları camilere kapatıyor, ateşe veriyorlardı." " İçeridekileri öldürmek için Rum evlerinin bahçelerine ve küçük iskelelerine giren Türkler gördüm." "Askerler evimize gelip Ermeni saklayıp saklamadığımıza bakıyordu. Askerlerin iki ya da üç Ermeni esiri götürdüğünü gördüm, sokağın köşesini dönüp onları öldürüyorlardı. Ateş seslerini duyuyorduk. Geri döndüklerinde ellerinde kurbanlarının deri çizmeleri oluyordu. Ermeni idiler diyorlardı kendilerini haklı göstermek için." "Feci şeyler gördük. Evimizin yanında boş bir tarla vardı, penceremizden Rumlara tüfekle ateş eden Türk askerler gördük. Cesetler denizin üzerindeki kulübemizin altına vuruyordu." "Kalabalık alevlenmişti. Her yerde cesetler yatıyordu. Dedemin evi deniz kıyısındaydı: Deniz Rum ve Türklerin cesetleriyle doluydu." "Komşularımı almaya geldiler. Adları Vahan'dı. Benim yaşımda küçük bir kızları vardı. Onları öldürdüklerini öğrendik. Evlerinden çıkarken çığlıklar attıklarını duyduk. Evleri hemen Türk askerler tarafından işgal edilip soyuldu." "Kalabalık Rum ve Ermenilerin mağazalarını soyuyordu; bütün mallar yok pahasına kaldırımlarda satılıyordu." "Deniz kırmızıydı."

Muhataplarımız İzmir'in alınışının sadece "katliam" ve "imha savaşı" olan 1918-1922 Türk-Yunan çarpışmasının değil, yüzyıllardır süren bir savaşın da son bölümü olduğunun bilincindedir. Eylül 1922 katliamları. Mayıs 1919'da meydana gelen Yunan zulmüne karşı Türklerin intikamı-

dır, Mayıs 1919'daki Yunan zulmü de 1915'teki Osmanlı taşkınlıklarına Yunanlıların cevabıdır, taşkınlıklarsa 1912'de Epir ve Makedonya'nın Atina Krallığı tarafından alınışı sırasında Yunanlılar tarafından yapılan vahşetin öcünü almak amacındadır... Bu liste sonsuza kadar uzanabilir.

Kor halindeki şehrin inanılmaz görüntüsü karşısındaki dehşet: "Yangın üç gün, üç gece sürdü. Her şeyin yandığını görüyorduk. Bir kâbustu.." "Sarsıcıydı. Bu hatıra aklımdan hiç çıkmıyor." "Aynı anda hem kırmızı ve sarı olan gökyüzünü görüyorum hep." "Ne mi hatırlıyorum?: Korku."

Sorumluluklar hakkında düşünceler: "Yangın Türk ordularının gelişinden üç gün kadar sonra çıktı. Bazıları yangının Türk ordusunun işi olduğunu ileri sürüyor. Başkaları ise yangının tüm işbirlikçilerin toplandığı Ermeni mahallesinde başladığını ve sivil Türklerin onları oradan çıkarmak ve öldürmek için yangını çıkardıkları söylüyor. Üçüncü şekil yangının direnişçilerin kendileri tarafından çıkarıldığını ileri sürüyor." "Rumlar terk etmeden önce evlerini ateşe vermişti." "Askerler gelip Yunanlıların mahallede hemen her yeri ateşe verdiğini söylediler ve gitmemiz gerektiği konusunda bizi uyardılar."

Olaydan çok sonra yapılan, hepsi Türk yandaşı olan ve esas olarak söylentilere dayanan bu tanıklıkların değeri nedir? Her halükârda Yahudi cemaatinin ruh halini ve Türk tezlerine bağlılığını anlamamıza olanak tanıyor.

Endişelerine, Rum ve Ermenilerin akıbetine duydukları acımaya, şehirdeki yangının yol açtığı dehşete rağmen İzmir Yahudileri Mustafa Kemal ve ordularını kurtarıcı olarak karşılarlar. Alyans okulunun mektupları ve muhataplarımızın anıları buna tanıklık etmektedir: Coşku, kurtulma izlenimi; Mustafa Kemal: Bir kurtarıcı. Ancak tanıklar çoğu gönüllü, karmakarışık teçhizatla donanmış ve tuhaf giyimli bu köylü ordusunun uyumsuz görüntüsü karşısında bir tür şaşkınlık gösterirler.

Kesin olan bir şey vardır: Yahudiler linçlerden, soygunlardan ve yangından korunmuşlardır. Fransa tarafından; İtalya tarafından da; İtalyan Konsolosu Yahudileri emniyette olacakları semtlere doğru götüren bir Yahudi milisi oluşturur. Ama İzmir Yahudileri asıl, kesin talimatlar alan asker ve sivil Türkler tarafından korunmuştur. Bunun kanıtı açıktır. Alyans müdürü, okul kapıcısının Türk ordusunun albay üniformasıyla geri

döndüğünü hayretle görür; görevi okulu soyguncular karşı korumaktır. Türk subayları, diye anlatır muhataplarımız, yangın ve soygundan kurtulmak için evlerinin kapısına bir işaret koymalarını isterler. Aralarından birçoğu, kaçan bir grup arasında bulunduklarını ve Yahudi olmaları sayesinde kurtulduklarını hatırlıyor.

Eylül 1922. İzmir Yahudileri şehrin büyük bir kısmını yıkan yangından kurtuldu, şehrin Mustafa Kemal'in orduları tarafından alınmasına eşlik eden çarpışma ve katliamdan fazlaca etkilenmedi. Korktukları, İzmir'in Yunan Krallığı'na ilhakı gerçekleşmedi. Osmanlı İmparatorluğu'nun üstüne titrediği Yahudi "milleti" ayrıcalıklı yerine, Türk "milleti"nin yanına geri döner. Şehir Rum ve Ermenilerden boşaltıldığına göre artık ikisi İzmir'de yalnızdır.

Bir sayfa çevrilir...

ONUNCU BÖLÜM

"Türkçe Konuş"[1]

Millî birlik mutlak olmalıdır. Bu, Türkçe'nin genel olarak benimsenmesiyle yapılacaktır.

Türk gazetesi, 1931

Eylül 1922. İzmir'in alınışı Türk-Yunan Savaşı'na son verir; Mütareke bir ay sonra, 11 Ekim 1922'de Mudanya'da imzalanır.

Mustafa Kemal halen İzmir'de toplanmış bulunan binlerce Rum ve Ermeni sığınmacıya bölgeyi terketmeleri için 1 Ekim'e kadar zaman tanır. Aksi halde savaş esiri sayılacak ve Anadolu'nun içlerine doğru sürüleceklerdir. İzmir'den 180.000, civarın küçük limanlarından 60.000 olmak üzere yaklaşık çeyrek milyon insan tahliye edilir.

23 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması İzmir'i kati olarak Türkiye'ye iade eder. Bunun dışında Kilikya, Doğu Anadolu'nun Kürt bölgelerini, Ermenistan'ın büyük bir kısmını Türkiye'ye verir, ayrıca da kapitülasyonları iptal eder. Antlaşmanın iki de önemli maddesi vardır. Biri Türkiye'nin yeni sınırları içinde oturan Türk olmayan azınlıklar için özel bir statü öngörür; diğeri zorunlu bir halk mübadelesini şart koşar; Yunan Krallığı'nda oturan Türkler, Türkiye'ye sürülür; İstanbul'daki Rumlar dışında, Türkiye'de oturan Rumlar ülkeyi terk etmek zorunda bırakılır. Toplamda iki milyon Rum Doğu Trakya'dan, Karadeniz ve İyonya kıyılarından ayrılır ve böylece üç bin yıllık bir varlığa son verir. "Felaket", İzmir'in kaybedilmesi ve Helenizmin Ege Denizi'nin doğu kıyısından yok olması, çağdaş Yunan tarihi kitaplarında böyle adlandırı-

1 "Türkçe Konuş": Türk vatandaşlarına Türkçe konuşturmayı amaçlayan bir kamuoyu kampanyasının sloganı. Bu slogan "Vatandaş Türkçe konuş" şeklinde kamuoyuna maloldu - e.n.

lır; Bu "felaket", kralın tahttan vazgeçmesinin yanı sıra, Yunanistan'ın nüfusunu dörtte bir oranında arttıran parasız bir sığınmacı kitlesinin sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalan Yunan Krallığı'nda önemli siyasî ve sosyal karmaşalara yol açar.

1924'te İzmir ve yöresinde hemen hemen hiç Rum ve Ermeni kalmaz; Atina'daki yeni Nea Smyrna (Yeni İzmir) semti İyonya'nın Yunan metropolünün hatırasını devam ettirir.

İzmir harabe halindedir. Yangın Frenk, Rum ve Ermeni semtlerini, yani şehrin en faal, en ticarî kısmını yıkmıştır. Dramdan birkaç gün sonra çekilmiş ve Fransız gazetelerinde yer alan fotoğraflar, binaların delik deşik cepheleri, çökmüş duvarlar, molozlarla dolu sokaklarla buna tanıklık eder. Birkaç ay sonra "gezegenin arşivlerini" oluşturmak isteyen Parisli bir banker fotoğrafçılarını bir röportaj yapmak üzere Türkiye'ye yollar; getirdikleri fotoğraflar da etkileyicidir.[2] Sadece İzmir değil, Batı Anadolu'nun tüm şehirleriyle ilgilidirler: Aydın, Turgutlu, Uşak, Manisa, Bursa. Bütün bu tanıklıklar, sözlü veya yazılı, Türk-Yunan Savaşı yıkımının kapsamını gösterir. Köylerin, şehirlerin tamamı alevler tarafından yutulmuş, kuyular zehirlenmiş, meyve bahçeleri yakılmıştır; yollar ve demiryolları önemli şekilde hasar görmüştür.

Savaş ve yangının maddi sonuçlarına, ekonominin tam bir karmaşa halinde olması da eklenir. Ticaret, zanaat ve hizmet sektöründe önemli bir rol oynayan yüz binlerce Rum ve Ermeni ortadan kaybolmuştur. Rum ve Ermenilere ait çok sayıda mağaza Terk Edilmiş Mallar İdaresi'ne teslim edilmiştir. Bu idare büyük bir karışıklık içinde çalışır: Trakya ve Girit'ten Müslüman sığınmacılar gelir ve izinsiz, boş evlere yerleşir çünkü onları barındırmak için hiçbir şey öngörülmemiştir; yeni işgalciler bazen vandallık gösterilerine girişir. Ticaret ve banka teşkilatları tamamen parçalanmıştır. Fransız gözlemciler bu konuda ısrarcıdır.[3] Hayat çok pahalılaşmıştır.

---

2 Albert Kahn koleksiyonları, Boulogne (Hautes-de-Seine).

3 "Gayrimüslimleri kitle halinde kovan, Türkiye ticaret ve sanayinin en faal elemanlarından yoksun kaldı; onların yerini alabilecek hiç kimsesi yoktur. Önceden canlı limanlar olan İzmir ve İstanbul artık ıssızdır. Hükümetin, mülk ve kişisel hürriyetler konusunda teminatları neredeyse askıya aldığı bu ülkede işler gerçekten de belirsizdir. Kurumlarda düzensizlik ve beceriksizlik hüküm sürer. On beş yıldır silah altında olan Anadolu köylüleri ürkütücü bir sefalet içindedir. Ankara Hükümeti Türkiye'nin ekonomik iflasını tamamlamış gibidir. Ankara'nın askerî dikta-

İzmir'de de hayat çok değişmiştir tabiî. Tiyatrolar, sinemalar ve kulüpler yangında yok olmuştur.

Yeniden inşa yavaş gitmektedir. Türk gazeteleri bunu inkâr etmez. Çalışmalar 1930'a doğru başlar. Muhataplarımızdan biri 1935'te hâlâ kavrulmuş duvar parçaları ve havan topu mermilerinin açtığı delikler görüldüğünü hatırlamaktadır. Bu kitabın yazarı da 1935'te anne ve babasının onu Frenk mahallesine götürdüğünü ve delik deşik güzel evlerle, kömür haline gelmiş bir zamanların lüks mağazalarını ona gösterdiğini hatırlamaktadır.

Yeniden inşanın zorlukları yeni vergileri gerekli kılar. Şirketler yeni kanunlara uymakta zorlanır. Türkçe'nin kullanılmasının zorunlu hale getirilmesi Avrupalı personeli işe almalarını engeller ama Türk personel yeterince kalifiye değildir.

İzmir ve yöresindeki şehirlerin Yahudi cemaatleri de felaket sırasında zarara uğrar. Çok sayıda Yahudi Frenk mahallesinde otururdu; evleri yanmıştır. Bazı Yahudilerin rıhtımda, Frenk Sokağında veya Paralel Sokağında mağazaları vardı; tüm varlıklarını kaybetmişlerdir.[4]

Birkaç ay sonra Alyans okulunun müdürü "büyük İzmir yangınının neden olduğu yıkım"ın iktisadî ve sosyal sonuçlarını açıklar; en varlıklı aileler şehri terk edip Avrupa'ya gitmiştir; Meclis-i Cismani'nin 12 üyesinden sadece üçü kalmıştır; karmaşa büyüktür.[5]

Bütün bölgede Manisa, Turgutlu, Aydın, Nazilli gibi çok sayıda şehir ve kasabada da Yahudi mahalleleri tamamıyla yanmıştır. Bu şehirlerin Yahudi

---

törlüğü öyle acımasız bir şekilde işlemektedir ki kimse sesini çıkaramaz" (AMAE, Levant 1918-1940, Türkiye, vol.112, Rapport de mission en Orient du gouverneur Bonamy, ministère des Colonies, Service des affaires musulmanes, 17 Eylül 1924).

"1922 yangınından beri İzmir şubemizin işleri sürekli azaldı ve her halükârda mevduat bankası olarak çalışmamızın temelini oluşturanlar, diyebiliriz ki tamamen ortadan kayboldu.

Şubemizin müşterilerinin büyük çoğunluğunu ve aynı zamanda buranın ticaret yapan kesimini oluşturan Rum ve Ermeniler İzmir'i terketmek zorunda kaldı. Ticaret şu anda ya pek az tecrübeli Türklerin, ya da ticarî ödeme gücü belirlenmiş olmaktan uzak yeni kişilerin elinde; zaten savaş, tarım üretimi ve ihracatın temeli olan İzmir'i çevreleyen bölgeyi az çok yıktı, böylece de tarım işgücünü ve ihracatı önemli ölçüde azalttı. Tütün, sebze, afyon, incir ya da üzüm olsun, her üründe, 1914'ten öncekine kıyasla rakamlarda belirgin bir düşme görülüyor" (Crédit Lyonnais arşivleri, Kurul için not, 22 Temmuz 1926).

4 Ankete cevaplar. Ayrıca bkz. AAIU, Türkiye, İzmir, LXXVIII E, Benaroya, 18 Eylül 1922.

5 AAIU, 28 Eylül 1922.



1923 yılında Karataş Musevi okulu öğretmenleri. Vatanseverliklerini kanıtlamak için fes giymekteydiler.

cemaatleri -parasız kalmış binlerce kişi- İzmir'e sığınarak kentin Yahudi nüfusunu şişirir. Bu sığınmacıların birçoğu için İzmir, Güney Amerika'ya doğru bir basamak oluşturacaktır; Buenos Aires'te Aydın adını verecekleri bir semt kuracaklardır. Birkaç yıl sonra bilanço fecidir; Milas az etkilenmiş, Tire'de yaklaşık 300 Yahudi aile kalmışsa da, Menemen, Urla, Ödemiş ve Bayındır'da sadece on kadar aile yaşamaktadır. Tamamen yanan ve savaştan önceki Yahudi nüfusu 2.000 olan Manisa'da ise otuz kadar. 3.000 nüfuslu Aydın'da hiç Yahudi kalmaz. Bergama'da sadece birkaç kişi. İzmir'in Yahudi mahalleleri zaten fazla kalabalıktı; göçmen akını durumu dayanılmaz kılar; salgın hastalık endişesi hep vardır: 1910-1911 ve 1913'teki kolera salgınlarının ve 1903'teki çiçek salgınının anıları tüm belleklerdedir.

İzmir Yahudi cemaatinin iktisadî durgunluğu, şehir ve bölgeninkine paraleldir.

1922'den itibaren önemli bir Yahudi göçü başlamıştır. Resmî bir Fransız misyonu bunu saptar.[6] Her gemi Amerika, İngiltere, Fransa ya da Mısır'a yönelen ve bir oğul, bir amca ya da herhangi bir akrabaya katılan yüzlerce aile götürür.

6 AMAE, Levant 1918-1940, Türkiye, cilt 112, Rapport de mission en Orient du gouverneur Bonamy, ministère des Colonies, Service des affaires musulmanes, 17 Eylül 1924.

Göç İzmir'e özgü değildir. 70.000 İstanbul Yahudi'sinin 50.000'i ülkeyi terketmiştir.[7]

Türkiye Cumhuriyeti işte bu feci demografik ve iktisadî iklimde kurulacak ve örgütlenecek, Yahudi cemaati de yeni kurumlara uyum sağlayacak, en azından sağlamaya çalışacak.

Türk zaferi, İzmir'in Mustafa Kemal'in orduları tarafından alınması ve Lozan Antlaşması'nın imzalanması Yahudi cemaati tarafından coşku ile karşılanır. Oysa birkaç hafta önce Alyans okulunun müdürü bir endişe belirtisi gösteriyordu. "Herkes, yuvasının yıkıntılarını güvenle kaldırmasına imkân tanıyacak olan barış anlaşmasının imzalanmasını sabırsızlık ve tevekkülle bekliyor."

İzmir'in bir Yahudi gazetesi Lozan Antlaşması'nın doğurduğu tatminin nedenlerini tahlil eder.[8] Türk müzakerecilerin elde etmeyi başardıkları koşullardan dolayı memnuniyetini belirtir ve konferansın sonucunun İzmir'de yol açtığı sevinç gösterisini anlatır. "Halk," der "yıllarca süren savaştan yoruldu; Türk-Yunan Savaşı'nın sona ermesi millî bilinci uyandırdı ve Türkiye'ye onurunu iade etti; Türkler şimdi barışı ve dinlenmeyi umut ediyor."

Bu aynı gazetenin Mustafa Kemal'e dizdiği aşırı övgüler "Türkiye için gerçek bir Mesih, cesaret ve zekâsı ile Türkiye'nin dünyadan kopartılıp haritadan silinmesini engelleyen eşsiz Mustafa Kemal" pek kaale alınamaz tabiî. Ama Paris'e gönderdiği mektuplar sansür edilmeyen, dolayısıyla da duymadığı duyguları duyarmış gibi göstermeye hiçbir nedeni bulunmayan Alyans okulunun müdürü, şehrin alınmasında birkaç hafta sonra Gazi Mustafa Kemal'in görkemli karşılanışını şöyle tasvir eder: "şehir bayram yapıyor (...) bütün halk garda (...) her yüzde sevinç (...) öğrencilerimiz (...) başta müzik (...) Hahambaşı (...) Meclis-i Cismani'nin üyeleri (...) tarifsiz bir coşku (...) zafer takları (...) bütün sinagoglarda dualar (...) bir saygı, bir aşk (...) neredeyse dinî bir heyecan (...) sarhoşluk saatleri."[9]

Altmış yıl sonra sorularımıza cevap veren muhataplarımız, "Kemalizmden düş kırıklığına uğrayanlar", Türkiye'yi uzun zaman önce terk et-

7 *Le Temps*, 28 Mart 1931.

8 *El Mundo*, 25 Eylül 1923.

9 AAIU, Türkiye, İzmir, LXXVIII E, Benaroya, 4 Kasım 1922.

miş olanlar bile, Mustafa Kemal'den hayranlıkla söz ediyorlar. "Kemalizm hakkındaki anılarınız nasıl?" sorusuna şöyle cevap veriyorlar: "Kemal Paşa'ya hayranlık"; "Muhteşem bir hatıra"; "Büyük bir adam"; "Kemal Atatürk'e hayrandık"; "Çok iyi bir hatıra"; "Her açıdan çok iyi"; "Harika bir hatıra".

Bu hayranlık üç noktaya dayanıyor: Türkiye'yi kurtardı, Yahudilerin dostuydu, ülkeyi çağdaşlaştırdı.

Bir Judeo-Espanyol halk şarkısı savaş komutanının değerine övgüler dizer:

Türk ordusunun komutanı (tekrar)
Mustafa Kemal idi
İleri! İleri! diye bağırarak gidiyorduk
Çanakkale'yi korumaya gidiyorduk

Bu savaşta çok erkek kaybettik.
Ya istiklal ya ölüm!
Hamile kadınlar, memede çocuklar
Acımasızca katledildi.

Günler geçti, yıllar geçti
Savaş hürriyetle sonuçlandı.
Hürriyet için marşlar söyledik
ve Kurtarıcı Mustafa Kemal Paşa'ya şükrettik.

"Biz Yahudiler onu çok seviyorduk." "Yahudileri endişelendirmedi ve onlara karşı hiçbir kanun çıkarmadı." "Yahudiler Kemal Atatürk'ü çok seviyordu. Onun için besteledikleri bir şarkıyı söylüyorlardı. Onlar için huzurlu ve refah dolu bir dönem oldu." "Yahudi dostu. Amcam olan İzmir Hahambaşısı'na çok saygı duyardı: İzmir'e varışında trenden inerken onu her zaman öperdi." "Yahudiler Kemal Atatürk'e şefkat, hayranlık ve saygı duyarlardı."

Mustafa Kemal ve Cumhuriyet'in ilk yöneticilerinin Yahudilere bu olumlu bakışı, ilgililerin kurduğu bir hayal değildi. Şehrin alınışından birkaç ay sonra İzmir'e bir ziyareti sırasında Gazi bir Yahudi önde gelenin sorusunu yanıtlar. "Paşa, Türklerin kederlerine ve sevinçlerine ortak olan Yahudi vatandaşlar hakkındaki görüşünüz nedir? - "Bu mem-

lekette hakim unsur Türklerle kaderlerini birleştirmiş bazı sadık unsurlar vardır. Özellikle bu ulusa ve bu memlekete sadakatlerini ıspatlamış olan Musevi vatandaşlarımız bu memlekette hep refah içinde yaşamışlardır ve gelecekte de refah ve saadet içinde yaşayacaklardır."[10] Aynı dönemde Lozan'daki barış konferansında Türk heyeti Yahudilere karşı olumlu beyanlarını artırır.

Bu beyanların samimiyetinden kuşku duymamakla birlikte, Büyük Savaş sırasında ve sonrasında Batı diplomasileri üzerindeki "Yahudi etkisinin" fazlasıyla abartıldığını ve Lozan'da görüşmelerin çok çekişmeli olduğunu hatırlatmak gerekir.

Çağdaşlaştırıcı ve inkılapçı Mustafa Kemal İzmir Yahudilerinin de hayranlık dolu övgülerini hak eder. Bir Judeo-Espanyol şarkı Türkiye'nin yeniden doğmasını şöyle kutlar: "Gözlerinizi açın ve etrafınıza bakın." Aslında cumhuriyetçi inkılaplara karşı çok eleştirici olan Alyans'ın yerel yöneticilerinden birinin mektubu, Gazi tarafından yürütülen kalkındırma hareketinin yol açtığı "mucize" ve "yeniden doğuştan" söz eder. Muhataplarımızın kanısı aynıdır: "Mustafa Kemal'in inkılabı dünyada tektir: Ülkeyi tamamıyla değiştirdi: Türkiye modern bir ülke oldu"; "Modern Türkiye her şeyi Kemal Atatürk'e borçludur"; "Büyük bir devlet adamıdır; Türk milletini uyandırdı ve ülkenin ticaret hayatında yer almasını sağladı"; "Değişiklik, ilerleme"; "Ulusuna güven verdi (...). Dinden bağımsız bir adalet düzeni kurdu ve ulusunun yaşama şeklini değiştirdi"; "Ben Kemalizm altında büyüdüm: Eğitimim onun ilkelerine dayandırıldı; şikâyet edecek bir şeyim yok"; "Cumhuriyet'in örgütleyicisi; Türkiye'yi laik bir ülke haline getirdi"; "Türkiye'ye radikal bir değişim getirdi, ülkenin Batı dünyasına entegre olmasını sağlayan çağdaşlaşmaya doğru bir ilerleme".

Çağdaşlaşma, gelişme, Batı, muhataplarımızın en sık tekrarladıkları tabirler. Burada Alyans'ın etkisini görmekteyiz.

Belki bir dikta rejimi olmayan ama kuşkusuz mükemmel bir demokrasi de sayılamayan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusundan söz ederken liberalizm ve demokrasi sözcüklerinin de sık tekrarlandığını not etmek il-

---

10 Galante (Abraham), *Turcs et Juifs, Etude Historique, Politique*, Istanbul, Haim, Rozio et Cie, 1932, sh.84.

ginçtir. "Daha az zorlama, daha fazla özgürlük." "Atatürk zekâsı ve liberalizmi ile döneminin tarihine imza attı." "Eski rejimin karanlıkçılığından sonra demokrasiyi getirdi."

Muhataplarımızdan bazıları Mustafa Kemal'in azınlıklara karşı tutumu hakkında da olumlu bir kanıya sahiptirler. "Ulusuna itimat telkin etti ve kendisini ülkede yaşayan azınlıklardan aşağıda gören ulusuna, sahip olması gereken güveni aşıladı." "Gayrimüslimleri şirketlerden, kamu kuruluşlarından uzaklaştırdı: Bunu normal buluyorum."

Muhataplarımızın "yaşam tarzı" inkılapları diye adlandırdığı, Türkiye'yi çağdaşlaştırmak ve Batılılaştırmak amacı güden inkılaplar Yahudiler tarafından iyi karşılanmıştır; gündelik yaşamda en gözle görünenleri, Doğu kıyafetinin, özellikle Müslüman kadınlar tarafından giyilen geleneksel peçe ve çarşafın terk edilmesi, erkeklerin şapka takma zorunluluğu, hicri takvimin yerine Gregoryen takvimin kullanılması, haftalık tatil günü olarak Pazar'ın benimsenmesi, metrik sistemin ve Latin alfabesinin benimsenmesidir.

Daha önce değindiğimiz gibi Batılılaşmanın bir simgesi olarak görülen şapka Yahudiler tarafından Birinci Dünya Savaşı öncesinden itibaren benimsenmişti. Fesin yerini şapkanın alması, Yahudiler tarafından ancak olumlu karşılanabilirdi.

Aynı şekilde Fransızca'yı kullanmaları nedeniyle Yahudiler Latin harfleriyle uzun zamandan beri haşır neşirdi: Bu alfabenin benimsenmesinde bir Batılılaşma ve kendilerinin gelişmenin öncesinde olduğunun kanıtını görürler. Türk öğretmenler yaz tatili süresince okuma yazma öğrenmek zorundadır. Onlarca yıl sonra öğrenciler öğretmenlerine yardım ettiklerini mizahla anlatırlar. "Türkçe öğretmenimizin yazmayı öğrenmesi için tatilin üç ayı gerekti. Okul açıldığında kargacık burgacık yazısının bizi gülümsettiğini, bizim o konuda uzman olduğumuzu fark etti: Kara tahtaya yazı yazmamız için bizi gönderirdi."

Şapka, Avrupaî kıyafet, Latin harfler, Gregoryen takvim, yeni Türkiye'nin Batı hayranlığı, Yahudi elitinin hayranlığına uymaktadır. Ancak bir çekince vardır: Judeo-Espanyol da artık Latin harfleriyle yazılmaktadır; İbranice dinî törenlerin metinlerinde İbrani harfleri kullanılmaya devam edilse de Hamursuz Bayramı için Latin alfabesiyle bir dua kitabı yayınla-



Karataş Musevi İlkokulu 1930.

nır. Eski kuşaklar kırılırlar. Alyans okullarına gitmeyen en yaşlıları yakında okuyabildikleri tek yazıdan yoksun kalacak ve okuma yazması olmayan durumuna düşeceklerdir.

Olumlu karşılanan bir diğer inkılâp: Laiklik. Hilafetin kaldırılması, Müslüman din adamları sınıfına yönelik önlemler, dinî mahkemelerin ve Kuran okullarının kaldırılması Yahudiler'in son derece olumlu karşıladıkları gelişmelerdir.

Türkiye'nin bütün gençliği gibi Yahudi gençliği de inkılap hareketlerine katılır. Okul öğrencileri İzmir sokaklarını dolaşmaya ve karşı koyanların feslerini çekmeye davet edilirler. Mustafa Kemal'e karşı suikast hazırlamakla suçlananların mahkemesinin sonucu 1926'daki idamlar[11] sıra-

11 Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında geçirdiği krizlerin birçoğu İzmir ve bölgesinde gerçekleşti. 1926'da Mustafa Kemal'i öldürmeyi amaçlayan bir komplo ortaya çıkarıldı. Elebaşları, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eski yöneticileri, özellikle eski Maliye Vekili Cavit ve Mustafa Kemal'in ilk arkadaşlarından bazılarıymış gibi görünür. Sanıklar idama mahkûm edilir ve aralarından bazıları İzmir'de, Konak Meydanı'nda asılır.

1930'da İzmir'in meyve paketleyicileri arasında grev çıkar. Grev şekil değiştirerek ciddi sorunlara yol açar. Bu karışıklıkları kışkırtmakla suçlanan komünistlerin mahkemesi İzmir'de görülür.

Yine 1930'da İzmir yakınlarında Menemen'de, Müslüman üyeleri tarafından yönetilen isyan, Batı Anadolu'nun birçok şehrine, sonra da Kürt bölgelerine yayılır. Sıkıyönetim ilan edilmesini ve ordunun araya girmesini gerektirir.

sında gençlerin Konak Meydanına gidip idam edilenleri görmeleri önerilir. Gidenlerin anıları dehşet vericidir ama mahkûmiyetleri haklı bulurlar. "1926 İzmir komplosundan söz edildiğini duydunuz mu? - Evet, Mustafa Kemal'e şefkat, hayranlık ve saygı duyan tüm Yahudiler buna çok öfkelendi. Arkadaşlarımla asılanları görmeye gittim. Bende hiçbir acıma uyandırmadılar. Oh olsun diyorduk."

Öğrenciler vatansever gösterilere götürülür. Tüm okullarda, Yahudi ve diğerlerinde, her pazartesi sabahı vatansever şarkılar eşliğinde bayrak töreni yapılır.

Sözünü ettiğimiz tüm inkılaplar simgesel karakterleri ve Türkiye'nin Batılılaşma iradesini ifade etmeleri açısından büyük önem taşır ancak yeni Cumhuriyet'in yapısı ve Türk Yahudiliğinin devletteki yeri ile ilgili değildirler.

Lozan Antlaşması gayrimüslim azınlıklarla ilgili birçok madde içerir.[12] 39. madde gayrimüslimlerin Müslümanlarla aynı medenî ve siyasî haklara sahip olacağını belirtir; tüm yurttaşlar medenî, siyasî ve adlî haklarından yararlanırken kanun karşısında eşit olacaklardır. Özel konuşmalarında, ticaretlerinde, dinlerinde ve yayınlarında Türkçe'den başka lisan kullanmaları hakkında hiçbir kısıtlama yoktur. 40. madde hayır, dinî, sosyal ve eğitim amaçlı dernekleri, masrafları kendilerine ait olmak üzere, kurmak, yönetmek ve kontrol etmek hakları konusunda gayrimüslim ve Müslümanların tam olarak eşit olduğunu belirtir. 41. madde Türk Hükümeti'nin yurttaşlarına, seçtikleri dilde temel eğitim için tüm kolaylıkları sağlayacağını belirler; ancak Türkçe herkes için zorunlu olacaktır. 42. madde azınlıklarla ilgili yasal meseleleri çözümlerken gayrimüslimlerin kural ve geleneklerine saygı gösterileceğini ilan eder; Türk Hükümeti gayrimüslimlerin dinî ve hayır derneklerine tam koruma sağlayacak. 43. madde uyarınca gayrimüslimler dinî ilkelerine aykırı şekilde davranmaya zorlanmayacak. 44. maddeye göre bütün bu düzenlemeler Milletler Cemiyeti'nin garantisi altına alınacak.

Dolayısıyla Lozan Antlaşması artık çok uluslu ya da çok cemaatli diye nitelendirilmeyen ama "azınlıklar"ın özellikle eğitim, dil ve cemiyetlerle

12 Shaw (Stanford J.), *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, New York, New York University Press, 1977, sh.374-395.

ilgili somut haklara sahip oldukları Osmanlı'nın devlet kavramından çok esinlenmiştir.

Yahudiler de zaten aynı şekilde hissetmektedir. "Türkiye," diye yazar *El Mundo* (*Dünya*) "iktidarının altında bulunan çeşitli halkların en büyük yararına uygun şekilde ilerleyebilecek ve gelişebilecek".[13]

Türkiye'nin "çeşitli halkları"... Bu ne Mustafa Kemal'in, ne de Lozan'dan birkaç hafta sonra kurduğu Cumhuriyet'in kavramlarına uygundur. Yeni Türkiye'yi yöneten büyük ilkeler, hem Mustafa Kemal'in kendisi tarafından yapılan sayısız beyanda, hem de oluşturduğu cumhuriyetçi partinin beyanlarında açıklanmıştır: Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, inkılapçılık, laiklik, devletçilik.[14] Yeni Türkiye Cumhuriyeti Batı modeline uygun laik bir ulus-devlet olmak istemektedir, Mustafa Kemal'in ilan ettiği gibi "bağımsız, safları sıklaşmış ve türdeş bir Türk milleti". "Millet"ler ortadan kalkar: "Uluslar" azınlıklar olur; 1924 Anayasası bütün Türklerin kanun karşısında eşit olduğunu belirtir. "Her türden grup, sınıf, aile, birey ayrıcalığı ortadan kaldırılmıştır. Bütün Türkler ait olmak istedikleri felsefeye, doktrine veya dine inanma ve onu yaşama hakkına sahiptirler."

Anayasa tarafından ilan edilen bu eşitlik ve Lozan Antlaşması'nda yer alan azınlıkların korunması ile "her türden imtiyaz"ın ortadan kaldırılması ve "millet"lerin bir tür devamı arasında çelişki olduğu açıktır. Bu çelişki gazeteler tarafından vurgulanır. "Eğer Anayasa'nın 88. maddesi", diye yazar *Akşam* "Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlarının ırk ve din farkı gözetilmeden Türk diye adlandırıldığını belirtiyorsa, bu, Türk Devleti'nin dininin İslâm olduğunu belirten 2. madde ile uyumlu mudur?" "Zaten," diye yazar başka bir gazete "Müslümanları Türk diye adlandırmak ve gayrimüslimleri başka şekilde, mesela Türkiyeli diye çağırmak uygun olacaktır." Her halükârda çok cemaatli Osmanlı İmparatorluğu'na sırt çevrilmektedir; "Osmanlı düşüncesini" ve "Türk düşüncesini" ayırmak gerekir: Her şey bunları çatıştırıyor: Dil, edebiyat, müzik, sanatlar ve özellikle ahlak ve felsefe.[15]

---

13 *El Mundo*, 25 Eylül 1923.

14 Shaw (Stanford J.) ve Shaw (Ezel Kural), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, cilt 2; *Reform, Revolution and Republic. The Rise of Modern Turkey (1808-1975)*, Cambridge, Londra, New York, Melburn, Cambridge University Press, 1977, sh.374-395.

15 *Bulletin Périodique de la Presse Turque* (BPPT), ministère des Affaires étrangères.

Gerçekten Türk olan kimdir? Bu soru Cumhuriyet'in başından beri sorulmaktadır. *Yeni Gün* bu özdeyişi aktarır: "Türk, yedi Türk neslinden gelen kişidir." Veya "Türkçe konuşan her Müslüman Türk'tür." Gazete bu aforizmaları hesaba almaz ve şöyle düşünür "Türküm diyebilmek için Türk kültürüne uygun bir eğitim almış olmak ve Türk ülküsü için çalışmak gerekir".

Bu belirsizlik Yahudiler lehine yapılan beyanlarda, Kemalist Cumhuriyet'in ve ateşli Yahudi taraftarlarının yazılarında ve lisanda açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Galante tarafından yayınlanan kitabın adı *Türkler ve Yahudiler*'dir ve bir şekilde bu iki aidiyet arasında bir çelişki ortaya koymaktadır. Ve İzmir'de 1923'teki beyanında Mustafa Kemal "akıbetlerini hâkim unsurun, yani Türk milletinin akıbetiyle birleştiren Yahudi unsurdan" söz eder. "Unsur" tabirinin Jön Türk devrinde ortaya çıktığını ama bu dönemde sık kullanıldığını geçerken belirtelim. "Yahudi milleti" ve "Yahudi halkı" tabirleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında hâlâ vardır ama çok kısa sürede artık Yahudi "milleti"nden söz edilmez çünkü yeni Türk Devleti, Türk milleti ile özdeşleşmektedir; "azınlıktan" da artık bahsedilmez: Bu tabir Lozan'da belirlendiği şekliyle özel imtiyazlar saklamaktadır. "Türk unsuru"nun "hâkim" olduğunu da kaydedelim.

Yeni rejimin tüm siyaseti bu "Türklüğü" değerlendirmek ve önce "Türk tarihini canlandırmak"tan ibarettir. "İslâm'dan çok önce," diye bildirir Tekin Alp "Türklerin devletleri, şehirleri, bir kültürü, bir medeniyeti, bir dili vardı; Türk tarihi Osman boyu ile değil, on iki bin yıl öncesinden başlar."[16] Mustafa Kemal tarih araştırmaları için yüzlerce tarihçi ve arkeoloğu bir araya getiren toplantı ve kongreler tertipleyen bir enstitü kurar. Türklerin atalarının cilt renginin açık, yüzlerinin güzel, gözlerinin mavi, boylarının uzun, göğüslerinin geniş olduğu ortaya çıkarılır. Türklerin anavatanı Orta Asya, tahıl ekiminin anavatanıdır; Mezopotamya'daki akarsuları düzenleyen, Sümer ve Hitit medeniyetlerini kuran ve Yunanlılardan çok önce Ege medeniyetini kuran Türklerdir; Avrupa'nın ilk halkları Türklerdi. Etrüskler Türk halkından doğmuştur. "Ey Türk ulusu!" diye tamamlar Türk Tarih Encümeni "binlerce yıl boyunca vuku bulan tüm olayları hafızasında silinmeden tutan tarih, sana bugün uygar dünya-

---

16 Alp (Tekin), *Le Kémalisme*, Paris, Alcan, 1937.
Türkçe baskısı için bkz. Tekin Alp, *Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998 - e.n.

da yerini almayı hak ettiğin sırayı parmağıyla işaretliyor. Her zaman o yönde git ve sana ait olan yere ulaşmaya ve yerleşmeye çalış." "Gazi Türk gençliğine şöyle diyor" diye yazar İzmir'in Fransızca yayınlanan gazetesi *Le Levant* (*Doğu*): "Dünyayı aydınlatmış ve medeniyetler kurmuş olan bir ırktan geldiğini unutma. Orta Asya'daki atalarımız Baltık nehirlerine kadar yayıldı."[17] "Türk çocukları bugün biliyor ve bütün dünyaya öğretecek ki 400 çadırlık bir boyun değil, binlerce yıllık geçmişi olan üstün ve kültürlü bir ırkın torunlarıdırlar."[18]

Ya Yahudi çocuklar? Bu "üstün ve kültürlü ırkta" kendilerini nasıl bulabilirler? Sözlerini aktardığımız Kemalizm kuramcısı Tekin Alp'in Selânik asıllı bir Yahudi olduğunu ve Fransız halkına Kemalist ideolojiyi tanıtmaya yönelik, Paris'te yayımlanan Fransızca bir kitabın yazarı olduğunu belirtmek ilginç olacaktır. 1937'de ırkçı kanunların Almanya'da yürürlükte olduğunu ve bu ırk kavramının Nazizmin ona verdiği aşağılayıcı yananlamı o zaman kazandığını da belirtmek gerekir. Aynı dönemde bir gazete yazısının Yahudilerin Hazarlar'ın torunları olduğunu, Hazarlar'ın Türk olduğunu, dolayısıyla da Yahudilerin Türk olduğunu bildirdiğini de kaydedebiliriz.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce aynı zamanda hem tam Yahudi hem tam Osmanlı olduğunun bilincine vardıktan, Türk-Yunan Savaşı sırasında devletler sınırlarının ötesinde bir Yahudi "milliyetçiliği" tarafından cezbedildikten sonra, İzmir Yahudileri kurulmakta olan bir ulus-devlete göre kendilerini tanımlamak ve hazırlanmakta olan her ulus-devlet gibi köklerinin ve değerlerinin peşine, "kurucu mitler" arayışına düşmek zorunda bırakılır.

Üniter ve laik Türk ulus-devleti yerine yerleşir ve İzmir Yahudileri, cemaatlerinin yaşamı hakkında tümünü öngöremediği sonuçların gün geçtikçe farkına varmaya başlarlar. Başta cemaat yapıları kaybolur: Hahambaşı ve seçilmiş meclislerin adlî ve malî güçleri ortadan kaldırılır. Cemaat kaynakları ve yönetici organlar tarafından tahsil edilen çeşitli vergi-

---

17 *Le Levant*, 23 Kasım 1934.

18 Tarihin bu gözden geçirilmesi, Asya kökenlerine dönüş ve Türk Tarih Kurumu'nun çalışmaları hakkında bkz. Copeaux (Etienne), "L'invention de l'Histoire", *Les Turcs: Orient et Occident, Islam et Laicité*, Stéphane Yerasimos (editör), Paris, Autrement, 1994 içinde sh.160-176. - Georgeon (François), "Le rêve panturc", *a.g.e.*, sh.192-209.



İzmir Béné Bérith Cemiyeti'nin vatanperver bir yürüyüşü.

ler sona erer, hayır amaçlı cemaatleri ve okulları ayakta tutacak imkân kalmaz. Birinci Dünya Savaşı sırasında vefat eden İzmir Hahambaşısı'nın yerine resmen biri getirilmemiştir. İstanbul'daki Hahambaşılığın da iptal edileceğine dair söylentiler vardır; Hahambaşı ölünce onun da yerine yenisi seçilmez. Sonuçta İzmir cemaatinin Cismani Meclisi İstanbul'u örnek alarak nizamnamesini değiştirir ve sadece ibadetle ilgili işlerle ilgilenecek olan ve dernek kuramayacak, okullara parasal destek veremeyecek dinî bir müesseseye dönüşür.

Buna paralel olarak okul sistemi de tamamıyla yenilenir. Türk Devleti, sistemi bir bütün haline getirmek niyetindedir. Alyans okulları bundan hemen etkilenir. Talimatlar çok açıktır: Alyans okulları, yabancı bir etki yaymak için Paris'te bulunan bir kuruluş tarafından kurulmuştur; bundan böyle "Yahudi okullar" adı altında çalışmak zorundadır. İzmir Vilayeti'nin maarif müdürlüğü bu düzenlemeyi hemen uygular ve okul müdürüne bir not gönderir: Okul ismini "Yahudi okul" olarak değiştirmeli ve eğitim dili olarak Fransızca'yı terk etmelidir; Lozan Antlaşması düzenlemeleri uyarınca ya Türkçe'yi, ya da Yahudilerin anadili İbranice'yi seçebilir. Bu, Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili maddesine uyar gibi görünür ama Yahudiler aslında İbranice konuşmadığından, Türkçe'yi dayatmanın bir yoludur. Alyans okulunun müdürü yanılgıya düşmez.

Esasında açık olan hedef Alyans okullarının kapatılmasıdır. İzmir Alyans okulunun müdürü bu konuda da çok bilinçlidir. "Amaç okullarımızı kapamaktır. Kendimizden en iyisini verdiğimiz İzmir'deki okuldan çok büyük hüzünle ayrılacağız. Maalesef neredeyse iki senedir bizi silip süpüren dalga, ona daha uzun süre başarıyla direnemeyeceğimiz kadar güçlü. Karşı konulmazın karşısında boyun eğiyoruz".

Türk Hükümeti niyetleri konusunda çok kesin olmakla birlikte, teftiş ve kısıtlamaları artırsa da, inkılapların uygulanmasında nispeten esnektir.

Esneklik ve ek süreler: İlk önlemler alındıktan yedi yıl sonra Fransızca halen öğretilmektedir.

Parasal baskılar: Okullar ticarethane addedilmekte ve mağaza ve ticari şirketler gibi kâr üzerinden vergiye tâbi tutulmaktadır. Okulların parasal durumu kritikleşir. Yahudi okullarının zorunlu olarak çalıştırdığı Türk öğretmenlerin nispeten yüksek maaşları Türk Hükümeti tarafından değil, okulların kendileri tarafından ödenmektedir.

Eğitimle ilgili baskılar: Bazı eserler ve okul kitapları yeni ideolojiye uymadıkları gerekçesiyle yasaklanır.

Dille ilgili ve kültürel baskılar: İzmir maarif müdürlüğü İzmir ve yöresinin resmî olmayan Yahudi ve yabancı okullarında Türk dili, tarihi ve coğrafyası öğretmesi gereken Türk öğretmenlerinin listesini saptar. Her sınıf haftada altı saat Türkçe eğitimi yapmalıdır. Kemalizmin büyük ilkesi olarak ilan edilen laiklik göz önüne alındığında çelişki: Türk dili, tarihi, coğrafyası ve yurttaşlık bilgisi öğretmenleri vekâlet tarafından atanmalı ve Müslüman olmalıdır. Ancak Müslüman sözcüğü, anadili Türk olan öğretmenlerden söz eden resmî genelgelerde geçmemektedir. İzmir Alyans okulunun müdürü bu eğitimin başarılı olduğunu kabul eder: "Maarif müdürlüğünün gönderdiği öğretmenler," diye yazar "becerikli ve ciddi." Bunlara paralel olarak Müslüman çocukların Yahudi okullarında okumasına izin verilmez.

Öğretmenler üzerindeki baskı: Gayrimüslim öğretmenler bir Türkçe sınavdan geçmek zorundadırlar. Aralarından birçoğu Türkçe'yi neredeyse hiç bilmediğinden, bu kolay olmaz.

Bütün bu önlemler, İzmir ve diğer yerlerde ilgililer üzerinde çok kötü etki bırakan idarî sıkıntılar, Maarif Vekâleti'nin tatsız teftişlerini de beraberinde getirir.

Alyans müdürü ve öğretmenleri aşikâr olanı kabul etmek zorundadır: Türkiye bir ulus-devlete dönüşmektedir, okul düzeni de o kadar övdükleri diğer ulus-devletlerinkine uymaktadır. Jules Ferry kendisine benzeyen kişiler yaratmıştır. Türkiye'nin okulları Türk okulları olacaktır, Türkiye Yahudileri de Türk Yahudiler. Fransa aşkı, Fransız kültürü ve dili ile yetişmiş bu öğretmenlerin şaşkınlığı büyüktür. Mesleki var olma nedenlerinin yok olduğunu görmektedirler. "Okullarımızın can çekişmesini çaresizlikle seyrediyoruz" diye yazarlar. Hükümetin idarî, eğitim ve parasal sıkıntıların ötesinde, amacının Alyans okullarını kapamak olduğunun farkına varırlar.

Simgesel olarak Alyans okulunun mektup kağıdı sadece Fransızca değil, Türkçe başlık da taşımaktadır ve artık Alyans'ın adı geçmez.

İzmir ve diğer Türk şehirlerinin müdürlerinin bütün mektuplarında Alyans okullarının kapanacağı veya en azından birçok okulun birleşmesi ihtimali ısrarla öngörülür. Zaten birçok yönetici Alyans okullarının rollerini tamamladığını, üstelik cemaat bütçesine dayanılmaz parasal bir yük getirdikleri için onları tutmakta pratik yarar olmadığını düşünmektedir. Din eğitimi de, laiklik ilkesi gereği yasaklanmıştır. Artık hiçbir şey Alyans okullarını devlet okullarından ayırt etmemektedir - ne programları, ne öğretim dili, hatta ne de çocuklara aşılanan ideoloji: Dolayısıyla bu okullara giden ve "aldıkları genel kültür, onlara iletilen vatansever ateş, belki samimi bir şekilde benimseyecekleri yeni inkılap ruhu ile, Türk vatandaş sıfatını bu sıfatın getirdiği bütün hak ve göreviyle talep edecek" Yahudi çocukların sonuçta kendilerini toplumdan dışlanmış hissetmeleri ve Türk toplumu tarafından reddedilmiş görmeleri riski büyüktür.

Cumhuriyet'in okul inkılapları, dil siyasetine de uygulanır. Bu Kemalizmin kuvvetli noktalarından biridir. Bir ulus inşa etmenin, kimliğini bir dille saptamaya yakından bağlı olduğuna inanan Mustafa Kemal Osmanlı dilini Türkçeleştirmeye ve onu bulandıran Arapça ve Farsça terimlerden arındırmaya girişir. "Dil," diye yazar bir Kemalizm kuramcısı "ortak bir ruhun aynasıdır. Milliyetçiliği siyasetinin ekseni yapan Kemalist Türkiye, bu ulusal ruhun doğrudan intişarı olmayan binlerce yıllık ortak bir yaşamın sonucu bir dili kabul edemez."

"Türk düşüncesinin Osmanlı düşüncesinin karşıtı olduğu gibi, Türk dili de Osmanlı dilinin karşıtıdır" diye yazar tanınmış gazeteci Ziya Gö-

kalp. Gerçek kültür halkın kültürüdür, gerçek Türk dili, Anadolu köylüsünün dilidir. Mustafa Kemal bir akademi kurmayı düşündükten sonra bir Türk Dil Kurultayını toplar ve başlatır. Halk Ocakları, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yerel teşkilatları, profesörler ve subaylar konuşma dilinde gerçekten Türkçe olan tüm kelimeleri derlemeye davet edilir; gazetelerin başyazarlarından sadece "öz Türkçe" olan sözcükler kullanmaları istenir. Bir dilbilgisi ve bir sözlük hazırlanır. Bir dil bayramı düzenlenir. Gazeteler her gün Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından benimsenen yüzlerce "öz Türkçe" sözlükle Fransızca karşılıklarını içeren listeler yayınlarlar. Dil kurultayları ve dil bayramları birbirlerini izler ve böylece arınan bu Türk dilinin, "güneş dilin" en eski, dünyanın tüm dillerinin kaynağı olduğu ortaya çıkarılır; "Türk" kökünün bir Amerikan adasının, Missisipi'nin bir kolunun, Baykal Gölüne dökülen bir ırmağın adında bulunduğu fark edilir: "Bu bir rastlantı mıdır?" diye yazar bir kadın okur. "Pas-de-Calais'nin il merkezi Arras, bir Türk nehrinin adıdır." "Adam", "pijama" ve "kültür" Türkçe sözcüklerdir. "Dünyadaki tüm dillerin kaynağı olan ve asırlarca ihmal edilen dilimizi dünyanın en zengin dili haline getirdiğimizde gurur duymaya hakkımız olacak": İzmir'in Fransızca yayınlanan gazetesi *Le Levant* Dil Kurultayı'nın bir konuşmacısının beyanını Fransızca'ya çevirerek aktarır.

Eski "Osmanlı" dili kenara atıldığına göre, yabancı diller haydi haydi atılacaktır. Tüm resmî belgelerde Türkçe kullanılması zorunludur. Ticaret Müdürlüğü yabancı dilde belgeleri artık geçerli saymayacak, müdürlük Türkçe yazılmayan mektuplara cevap vermeyecektir.

Daha da ileri gidilir. Özel konuşmalarda Türkçe'den başka dilin kullanılması yasaklanır. Hatta dinî törenlerin Türkçe yapılmasını dayatmaya, ya da en azından bunu desteklemeye bile varılır: İstanbul'da papalık temsilcisi, geleceğin Jean XXIII'ü Monsenyör Roncalli buna örnek olur ve 1935 Noel'inde dinsel vaazını Türkçe yapar, Aziz Jean İncili'ni Türkçe okur ve tüm katılanlar eşliğinde duaları Türkçe söyler.

İzmir'de Yahudi cemaati özellikle hedef alınmıştır. İzmir'de kalan tek gayrimüslim millettir. İspanyolca, belirli bir oranı da ayrıca Fransızca konuşur. Üyelerinden pek azı Türkçe, en azından akıcı bir Türkçe konuşur ve özel konuşmalarında kullanır. Gördüğümüz gibi uzun zamandan beri Yahudilerin İspanyol dilini kullanması Türk basın ve kamuoyu tarafından

çok eleştirilmektedir. Cumhuriyet döneminde bir ulus-devletin kurulması ve Türk milliyetçiliğinin gelişmesi ile eleştiriler daha da sıklaşır ve sertleşir. Cumhuriyet ilkeleri tüm vatandaşların aynı dili konuşmasını şart koşmaktadır; "bu, millî birliğin vazgeçilmez şartıdır" diye açıklar gazeteler. "Nasıl olur da," diye eklerler, "İspanya'dan kovulmalarından dört buçuk yüzyıl sonra Yahudiler hâlâ onlara zulmedenlerin dilini konuşuyor? Çağdaşlığın genel akımına katılmaya karar verdiklerinde okullarında Fransızca'yı benimsediler; hiçbir şey bu anormalliğe bahane olamaz. Yahudiler anadil olarak Türkçe'yi benimsemek zorundadır, aksi takdirde kötü vatandaş addedilecekler ve istenmeyen muamelesi görecekler."

1930 yılında İstanbul'da olduğu gibi İzmir'de de bir basın ve kamuoyu kampanyası başlatılır: "Vatandaş, Türkçe Konuş". Bu, Türkçe konuşmayan İzmirlilere, yani fiiliyatta Yahudilere buyurulmaktadır.[19] Halka açık yerlerde, tramvaylarda, trenlerde ve otobüslerde pankartlar ortaya çıkar. Öğrenciler gruplar halinde bulvarlarda, Yahudi nüfusun bulunduğu semtlerin sokaklarında dolaşır ve özel konuşmaları izler, evlerin kapılarını dinler, aykırı hareket edenleri azarlar, bazen hırpalar ve umumi yerlerden kovarlar. O dönemde İzmir'de çocuk olan muhataplarımızdan hepsi bu kampanyayı üzüntü ile anımsamaktadır; bir öğrencinin saldırısına uğrayan otobüs yolcuları, çocuklarını İspanyolca çağırdığı için tokatlanan anne, halka açık bir bahçede uyarılan ve orayı terketmeye zorlanan aile, bir sinemadan kovulan ebeveyn ve çocuklar, bir aile yemeği sırasında evin kapısına vurulan yumruklar.

1934'te medenî hukuk inkılabına ve Osmanlı unvanlarının terk edilmesine paralel olarak bir kanun her Türk vatandaşının bir Türk soyadı alması gerektiğini ilan eder. Cumhuriyet'in yöneticileri buna örnek olur: İsmet Paşa Yunanlılar karşısında kazandığı zaferden ötürü İsmet İnönü, Mahmut Celâl Bey Celâl Bayar olur. Mustafa Kemal ise bundan böyle Atatürk, Türklerin babası olacak ve Kemal ismini Kamâl -kale- olarak değiştirecektir. Aileler Orta Asya'daki Türk kökenleri ile ilgi kuran soyadlarını hevesle benimser. Tabiî kanunun uygulanması, iki asırdan beri bir soyadı olan Yahudiler için çok daha esnektir; ne var ki aralarından birçoğu kamuoyunun baskısı ile İspanyol veya dinî soyadlarından vazgeçer

19 Burada sloganın Fransızca yazılış şeklini benimsedik. Türkçe imlası: *Vatandaş, Türkçe konuş*. Bkz. not 1.

ve Türk ses uyumu olan yeni bir soyadı seçer. Bu budamayı ve kendilerinin olmayan bir kökene dönüşü nasıl karşılamışlardır?

Cumhuriyet'in milliyetçi siyaseti, Judeo-Espanyol ve Fransızca'ya karşı saldırılar Yahudi kültürüne ciddi bir darbe indirir. İzmir'de Yahudi kültürü ile Türk kültürü arasında bir köprü olan musiki faaliyetleri gerçek önem taşımaktadır; virtüozluğu ile millî bir ün kazanan bir sinagog mugannisi, Mustafa Kemal için şarkı söylemeye çağrılır. Dolmabahçe Sarayı'nda ölümünden birkaç gün önce yine çağrılmıştır. Ama kulüpler ve dernekler birbiri ardına yok olur. Savaştan ve Yunan işgalinden sonra tek bir Yahudi gazetesi kalmıştır. O da 1924'te kaybolur. Bir zamanların zengin, Türkçe olmayan basını, yeni Türkiye'de ortadan kaybolur. Quai d'Orsay tarafından 1925'te yayınlanan *Türk Basınının Periyodik Bülteni* Türkiye'deki 214 yayından sadece 2 tane Türkçe olmayan gazeteden bahseder: Edirne'de bir Judeo-Espanyolca gazete ve İzmir'de bir Fransızca gazete, *Le Levant;* bu rakam aslında gerçeğin altındadır: Başka kaynaklar Judeo-Espanyolca ve Fransızca birçok yayın sayar. Öte yandan Cumhuriyet'in ilk yıllarında birçok Türk gazetesinin Fransızca bir baskısı vardır. Bu Fransızca yayınların iki amacı bulunmaktadır: Bir yandan Türkiye'yi Batı dünyasına tanıtmak, diğer yandan yeni Cumhuriyet'in Türkçe'yi yeterince konuşamayan vatandaşlarına hitap etmek. İzmir'de söz konusu olan neredeyse sadece Yahudilerdir. Dolayısıyla *Le Levant*'ın Yahudi okurlara yönelik olduğu açıktır: Cumartesileri çıkmaz, Yahudi ailelerin nişan, düğün ve doğum ilanlarını yayınlar, çok sık Yahudi dünyasına ilişkin haberler verir: Cenevre'deki Yahudi konferansı, Cezayir'de Yahudilerle Müslümanlar arasındaki olaylar, Filistin hakkında makaleler, Almanya, Avusturya ve Polonya'da Yahudi karşıtı önlemler, Çekoslovakya'da antisemitizme karşı önlemler, Yahudilerin tarımdaki yeri, İbni Meymun'un doğumunun sekiz yüzüncü yılı. *Levant*'ın başyazarı Hıristiyan olup Yahudi ortamına çok yakındır, bir Yahudi okulunda ders vermektedir; yine de bu, gazetesinde çok eleştirici yazılar yazmasına engel olmaz.

Her ne olursa, Birinci Dünya Savaşı'na kadar İzmir'de Yahudi nüfus tarafından okunan on beş kadar Judeo-Espanyolca gazete ile birçok Fransızca gazete bulunmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde hiçbiri kalmaz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyaseti Yahudilerin mesleki hayatlarını da etkiler. Osmanlı döneminde onlara ardına kadar açık olan kamu görevlerine artık gelemezler. Cumhuriyet tarafından ilan edilen laiklik ilkelerine karşın sadece "gerçek Türkler", yani Müslümanlar devlet hizmetinde bulunabilir. 1923'ten itibaren Lozan Antlaşması koşullarına ve Batı güçlerinin itirazlarına rağmen Müslüman olmayan tüm devlet memurları işten çıkarılır. Bu işten çıkarmalar 100 ilâ 150 memurluk gruplar halinde, ihbarsız ve tazminatsız yapılır. Yahudi kamuoyu bu uygulamanın etkisinden kolay kurtulamaz: Tüm Türk vatandaşlarının kanun karşısında eşit olduğunu ilan eden Anayasa'nın açık şekilde ihlal edildiğini düşünür. Bankaların, demiryollarının millîleştirilmesi, şeker, kağıt, cam gibi birçok gündelik kullanım ürünü üzerindeki devlet tekeli, bu faaliyet sektörlerindeki gayrimüslim çalışanların da uzaklaştırılmasına neden olur. Yahudiler yeni zanaat alanlarına da güvenememektedir. Geleneksel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda zanaat, filanca işkolu, filanca cemaatin tekelindedir şeklinde uzmanlaşmıştı; bu uzmanlaşma yeni Cumhuriyet'te de öyle kaldı; pratikte Yahudiler örneğin saraç, sepici ya da nalbant olarak çalışmayı umut edemez.

Tabiî siyasette çok az Yahudi vardır: İzmir'de 1934'te Belediye Meclisi'ne, ne de 1935'te Vilayet Meclisi'ne seçilenler arasında hiçbir Yahudi'nin ismi bulunmaz. Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nde ilk kez 1935'te tek bir Yahudi yer alır.

Başka bir üzüntü kaynağı: Askerlik. Bütün vatandaşlar gibi Yahudiler de buna zorunludur. Ama silah taşımazlar ve inşaat işlerini görürler. "Bizi asker değil, mahkûm yapıyorlar" derler; "askerlik hakkında bildiğimiz asil ve onurlu kısmı değil, yıldırıcı angaryalar; görevdeyiz, hiçbir zaman takdir edilmiyoruz."

Bütün bu ayrımcı uygulamalara, ülkenin bir yerinden başka bir yerine gitmek için özel bir izin alması gereken gayrimüslimlerin, seyahat kısıtlamasını da eklemek gerekir. Bu uygulama ancak 1932'de kaldırılacaktır.

Dolayısıyla birçok Yahudi'nin ikinci sınıf vatandaş olarak görülmekten ötürü acı çekmesi şaşırtıcı değildir: Onları "zihinsel kısıtlamalarla" Türk olarak tanımak istediklerini düşünürler; kendilerini "manevî bir getto"da kapalı hissederler. Yeni rejimin onlara hayatı imkânsız kılmayı ve onları millî birliğin dışına itmeyi dilediğini düşünmeye kadar giderler.



İzmir Béné Bérith Cemiyeti'nin vatanperver bir yürüyüşü.

Bütün bu idarî tedbirlerin temelinde, basında ve kamuoyunda kendini gösteren bir antisemitizm vardır. Bu, Türkiye'de yeni bir olaydır. İzmir Alyans okulunun müdürü 1923'ten itibaren böyle bir hareketin ortaya çıktığını fark eder ve Yahudi toplumunda yol açtığı endişeyi saptar: "Resmî merciler," diye yazar, "bu kampanyayı onaylamıyor ama kabul etmek lazım ki durdurmak için hiçbir şey yapmıyor."

Bu yeni olayın sebebi nedir? Büyük Savaş ve Türk-Yunan Savaşı, Türk halkında her türden Batı etkisine -ve Fransa'nın Yahudi toplumu üzerindeki etkisi gerçekliktir- ve tüm eski milletlere karşı bir sakınma uyandırmıştır: Yahudiler Türklerin eski Rum ve Ermeni "milletler"ine duyduğu düşmanlığın acısını çekmektedir. Hükümet ortamlarının şiddetli milliyetçiliği ve yabancı sevmezliğini aktaran bir Fransız misyonu, hükümetin niyetinin Yahudileri kovmak olduğunu fikrini bile ileri sürer.

İktisadî kriz de kuşkusuz önemli bir rol oynar: Savaşa, Anadolu'nun yıkılmasına, İzmir yangınına bağlı ağır krize 1929'dan itibaren dünya krizi de eklenir. Yahudi toplumu da, Müslüman toplum da bundan etkilenir. Ama Müslümanlar iktisadî hayatın yeniden yapılanmasında Yahudi rekabetini arzu etmemektedirler. İzmir'e birkaç kilometre mesafedeki Aydın örneğin, Yahudi nüfusunun tamamını kaybetmiştir; Yahudilerin oraya

yeniden yerleşmesi pratik olarak mümkün değildir. Orada ev ve dükkânlara sahip olanların da gidip satışını yapması imkânsızdır: Bunlar Terkedilen Mallar İdaresi'ne teslim edilmiştir. Bir Aydın Yahudisi şehre dönmeye yeltenirse, ona nazikçe orada istenmediği söylenir ve aynı trenle ayrılır.

Yahudiler neyle suçlanmaktadır?

Her iktisadî kriz sırasındaki klasik suçlama: Savaştan yararlandılar, zenginleştiler, halkın sefaleti onları ilgilendirmedi. Millî dayanışmadan yoksunlar.

1923'te Lozan Antlaşması düzenlemeleri gereği Yunanistan'ı terk eden Türkleri yerleştirmek gerekir; Kızılay bu işe girişir; ama Türkler iflas etmiştir, dolayısıyla en büyük çabayı Yahudiler göstermelidir; buna pek hevesli görünmezler. Büyük Savaş'tan hemen önce Türkler, Rumları ve Ermenileri boykot etmiştir; ticaret Yahudilerin eline geçmiştir. Hıristiyanlar ülkeyi terketti; Yahudiler onların yerini aldı. İzmir ele geçirildi! Yahudiler zenginleşiyor ve bu zenginlik "gerçek yurttaşlara" yarar sağlamıyor. Yahudiler birbirlerini tutuyor: İzmir'de üzüm ve incir pazarını ellerinde tutuyorlar, bankalarda en önemli makamları işgal ediyorlar. "Tepki göstermek lazım," der İzmir'in bir Türk gazetesi, "bir araya gelmek, Yahudi tüccar ve bankacılara yardım etmeyi reddetmek, bu "Yahudi istilasına" karşı bir dernek kurmak, "şehrimizi temizlemek" lazım. Zaten birçok ülke bu doğrultuda önlemler aldı."[20]

Bazı Türk gazeteleri Yahudileri korumaya çalışır; para kazanıyorlarsa bu, akıllı ve becerikli olmaları, özellikle de onlara gerekli eğitimi veren ebeveynlerin ileriyi görmeleri ve cemaatlerinin dayanışması yüzündendir.[21] Buna karşın İzmir Alyans müdürünün mektupları sürekli İzmir'in Yahudi cemaatinin geçirmekte olduğu çok ciddi iktisadî krizi, işsizliği ve çok sayıda ailenin sefaletini tekrarlamaktadır.

Savaş ertesinde Yahudiler, az çok beklegörcülükle de suçlanır. Yunan işgali sırasında şapka giyiyor, İtalyan pasaportu elde etmek için koşuyorlardı; Türkler geri geldi: Fes giyiyor ve yeniden Türk yandaşı oluyorlar.[22] Ama bu hususta da başka gazeteler Yahudileri korur: "Hiçbir zaman düşmanlarımızın tarafını tutmadılar, onları hiç fes yırtarken ve polislere haka-

---

20 *Akşam, Türk Sesi, Cumhuriyet*, BPPT passim.

21 *Halk*, 9 Aralık 1923, *AAIU*, Türkiye, II C 8-14 içinde.

22 BPPT, n°33, 23-24 Şubat 1924 (21 Kasım 1923-18 Ocak 1924).

ret ederken görmedik; onlar sadık tebaalar; Balkan Savaşları sırasında sık sık Türklere yardım ettiler, tartaklanmasınlar diye Türk subaylarına sivil giysiler tedarik ettiler, birçoğunun kaçmasına yardım ettiler."[23]

Ama başlıca suçlama bu: "Yahudiler kaynaşmıyor, Türk toplumuyla kaynaşmak istemiyor. Yahudiler", diye yazar *Le Levant*,[24] "Türkçe konuşmuyor, çocukları Türk okullarına gitmiyor. Bakınız," diye ekler gazete, "Fransa'da, Almanya'da, İtalya'da ne oluyor: Hiçbir şey Yahudileri hemşehrilerinden ayırt etmiyor." *Le Levant* dolayısıyla Yahudileri ikili oynamakla suçlar: "Türkleşmek istediklerini ileri sürüyorlar ama bu konuda hiçbir şey yapmıyorlar; bizi aldatmaktan vazgeçsinler." Yazı örtülü tehditlerle son bulur: "Yahudiler oldukları gibi kalmak istiyorsa, biz de ona göre hareket edeceğiz; Türkiye Cumhuriyeti'nde kanunlara pasif olarak uymak yetmez; Türk gibi düşünmek, Türkçe konuşmak gerekir; burada başkaldıranlara yer yok."

Yahudilerin siyasî tavırlar almakla bile suçlandığı olur. Mustafa Kemal'in kendisi tarafından yüreklendirilen sadık arkadaşlarından biri Fethi, 1930'da bir muhalefet partisi, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurar. Fethi İzmir'den adaydır. Kampanyası şiddet gösterilerine yol açar. Fethi ezici bir seçim yenilgisine uğrar; partisi dağılır. Bazı Yahudiler Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın üyesidir. Bir basın kampanyası Yahudi cemaatinin tümüne saldırır.*

Bu antisemitizm bazen ciddi olaylarla ortaya çıkar. 1923'te İzmir yakınındaki küçük Urla kasabasındaki Yahudi cemaatinin yöneticileri, Yahudilerin kasabayı yirmi dört saatte terk etmesini emreden imzasız bir mektup alır.

1926'da İstanbul basınında bir haber çıkar: İstanbul ve İzmirli 300 Yahudi, Kristof Kolomb şerefine İspanya'ya bir tebrik telgrafı göndermiştir.[25] Bunun sonucunda Yahudilerin Türk vatanına karşı nankörlüğünü

---

23 *Halk, İkdam*, BPPT içinde, passim.

24 *Le Levant*, 25 Ağustos 1927.

(*) Bu konuda bir araştırma için bkz. Rıfat N. Bali, "1930 Yılı Belediye Seçimleri ve Serbest Fırka'nın Azınlık Adayları", *Tarih ve Toplum*, Kasım 1997, sayı 167, sh.25-34 - e.n.

25 Belirsizlik, dönemin belgeleri okunurken de sürüyor. Telgrafı kim yolladı? Kime yolladı? Kutladığı olay neydi? Telgrafın tarihi Ekim 1925 olmalı. Kristof Kolomb muhtemelen 1450 ya da 1451'de doğdu, 1506'da öldü; Amerika 1492'de keşfedildi... Galanté "Kristof Kolomb'un dört yüzüncü yılından" söz ediyor; *Bulletin Périodique de la Presse Turque* (Türk bası-

kınayan bir basın kampanyası başlar.[26] "Böyle bir evraka imza atan Türk vatandaşları haindir" diye öfkelenir Türk gazeteleri: "Sınır dışı edilmeyi hak ediyorlar." " Türk kamuoyu Yahudi toplumunun tümünü suçluyor," diye yazar gazeteciler "ve hakkı var!" Bu basın kampanyasına karşı Yahudi protestoları çok kuvvetlidir: "Hiçbir Türkiye Yahudisi bu denli aşağılık bir hareket yapamaz; bu telgrafın doğruluğunu kontrol etmek gerekir."[27] Yahudi cemaati gerçekten endişelidir: Nasıl olur da bütün Türk gazeteleri, aynı gün, Türkiye Yahudilerinin tamamına karşı saldırıya geçiyor ve anlaşılan uzun zamandır bastırdıkları bir öfke ve kini özgür bırakıyorlar?

Bir Yahudi heyeti telaşla Ankara'ya gider: Lozan Antlaşması'nın belirlediği azınlık statüsünden vazgeçme konusunu aceleyle görüşür; bu konuya tekrar değineceğiz.

Neticede basın ve hükümet ortalığı sakinleştirir: Olaylar belirlenmemiştir; telgrafa imza atanların hiçbiri bulunmaz, öyle telgraf var idiyse tabiî. "Bu suç Türkiye Yahudilerinin tümüne yüklenemez", diye bildirir Türk gazeteleri; "bir avuç dengesiz tarafından işlendi;" "Türkiye'de antisemitizm olmadığını beyan ediyoruz."[28] Yahudi cemaatinin yöneticileri ise sadakatlerini ve onları kabul eden bakan ve yüksek memurlara karşı minnetlerini yinelerler.[29]

Meşhur telgrafa gelince, bir araştırma başlatılır... bir sonuca varmaz.

Bu İspanya'ya telgraf meselesi 1923-1939 senelerinde Yahudilerle kamuoyu arasındaki ilişkilerin karakteristik bir örneğidir.

Birkaç ay sonra iki milletvekili bütçe konusunda mecliste konuşur. "Yahudi tehlikesinden" söz ederler ve Yahudi cemaatinin iktisadî faaliyetine şiddetle saldırırlar. Bir Türk gazetesi onlara uyar. Bakanın cevabı çok kesindir: "Saygıdeğer iş arkadaşlarımız Türk olan bir cemaatten bahsetmişlerdir. Herkes çalışmasının meyvesini toplar. Kanun hepsini eşit şekilde korur ve hiçbir tekeli kimsenin eline vermez."

---

nın periyodik bülteni) Amerika'nın keşfinin yıldönümünden bahsediyor... Dolayısıyla haklı olarak gerçekten bir mesaj var mıydı diye sorulabilir. Akla manipülasyon tabiri geliyor.

26 *Akşam*, 26 Şubat 1926.

27 *La République*, *Stamboul*, passim.

28 *La République*, passim.

29 Galante (Abraham), *Turcs et Juifs...*, *a.g.e.*, sh.2-4.

Ertesi sene İstanbul'da bir aşk cinayeti işlenir: Müslüman bir Türk onu reddeden genç bir Yahudi kızı öldürür. Cenaze sırasında Yahudiler gösteri yaparlar. Olaylar çıkar. Mahkeme sırasında tanıklar bazı göstericileri Türkiye'ye hakaret etmekle suçlarlar. Tüm Yahudi toplumuna karşı şiddetli bir basın kampanyası başlar.

İzmir'de merdivenler ve çekiçlerle gelen gençler, Yahudi hastanesinin cephesinde yer alan, üzerinde İbranice bir yazı bulunan mermer levhayı kırarlar.

Krizin ardından sükûnete çağrı gelir. İzmir'in Türk gazeteleri olayları sorumsuz gençlerin üzerine atar ve onlarla dayanışmasını keser. İstanbul'daki göstericilerin mahkemesinde suçlananlar beraat eder; katilin aklî dengesinin yerinde olmadığını karar verilir ve hastaneye yatırılır.*

1934'te Trakya ve Çanakkale bölgesinde çok daha ciddi olaylar çıkar. Türk halkı Yahudi mahallelerine saldırır; talan, cinayet ve tecavüzlere tanık olunur. Bu şiddet gösterilerine imzasız mektuplar eşlik eder: Yahudilere evlerini terk etmeleri emredilir. Aileler dolusu insan mallarını satar ve İstanbul'a sığınır.

Türk basını bu durumlar karşısında da olayların ciddiyetini önemsiz gibi gösterir ve olanları, Trakya'nın sınır bölgesi olmasıyla açıklar. "Antisemit hareket dışarıdan geldi" diye bildirir Türk gazeteleri. "Zaten Yahudiler de masum değil" diye eklerler: "Birçok haftadan beri Türk ürünlerini boykot ediyorlardı; Türkler kendilerini savunmak, bir sebze kooperatifi ve bir ipekböceği yetiştirme tesisi kurmak zorunda kaldı; iflasa mahkûm olduklarını gören Yahudiler kendiliklerinden mağazalarını ve evlerini sattılar."

Yerel yetkililer hareketsiz kalır. Ama hükümetin tepkisi güçlüdür. Başvekil İsmet Paşa bu olayların sorumlularını çok sert bir şekilde kınar ve ciddiyetle şöyle beyan eder: "Antisemitizm bir Türk düşünüş biçimi değildir; zaman zaman dışarıdan ülkemize girer ve hemen geri püskürtülür". "Suçlular", diye ekler, "ağır bir şekilde cezalandırılacaktır." Dahiliye Vekili olay yerine gider: O da antisemitizmi kesin bir dille kınar ve Türk gelenekleriyle Cumhuriyet kanunlarına aykırı olduğunu belirtir.

Sonunda her şey -en azından görünürde- durulur. İstanbul'a sığınan

(*) Bu konuda bir araştırma için bkz. Avner Levi "Elza Niyego Olayı ve Türk-Yahudi İlişkilerine Yeni Bir Bakış" *Toplumsal Tarih*, Ocak 1996, sayı 25, sh.23-27 - e.n.

LE LEVANT

Directeur - Rédacteur en chef: MICHEL CAMBÈRES

XVI ANNÉE No 4875 Jeudi 19 JUILLET 1934.

Rivalités maritimes

La revue de presse locale

Le Fascisme britannique

Le Gazi à Bolu

Les olympiades ouvrières à Prague

Özelikle İzmir Yahudi Cemaatine hitap eden Fransızca Le Levant *gazetesi.*

Yahudilerin bir kısmı geri döner; olayların sorumluları hafif cezalara çarptırılırlar.*

Basın Yahudi cemaatine uyarıda bulunarak ve Türk aşırılıkçılardan daha az beceriksizce hareket etmelerini isteyerek yatıştırma işlemine katılır. "Trakya olayları üzücüdür," diye yazar *Le Levant* "ama hükümet olayları doğrudan kınadı; tüm Türk vatandaşlarının kültürel birliği henüz gerçekleşmedi ama anayasa, bu Cumhuriyet'te hiçbir dinî ayrımcılık olmadığını ilan ediyor ve eğer bütün Yahudiler kendilerini Türk hissetmeye, Türk gibi düşünmeye, Türkçe konuşmaya azmederse, anlaşmazlıklar hızla hallolacaktır; İzmir'de gerçekleşen ufak tefek olaylara gelince, bunlar sadece

---

(*) Bu olaylar hakkında ayrıntılı araştırmalar için bkz. Halûk Karabatak, "1934 Trakya Olayları ve Yahudiler", *Tarih ve Toplum*, Şubat 1996, sayı 146, sh.4-16 / Oral Onur, "Trakya Olayları Hakkında", *Tarih ve Toplum*, Mayıs 1996, sayı 146, sh.3-4 / Avner Levi, "1934 Trakya Yahudileri Olayı. Alınamayan Ders", *Tarih ve Toplum*, Temmuz 1996, sayı 151, sh.10-17/ Zafer Toprak, "1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHF'nin Sorumluluğu", *Toplumsal Tarih*, Ekim 1996, sayı 34, sh.19-25 / Ayhan Aktar, "Trakya Yahudi Olaylarını "Doğru" Yorumlamak", *Tarih ve Toplum*, Kasım 1996, sayı 155, sh.45-56, "Trakya Yahudileri Tarih Basınında", *Gazetepazar*, 26 Ocak 1997, sh.55 / Rıfat N. Bali, "Yeni Bilgiler ve 1934 Trakya Olayları - I", *Tarih ve Toplum*, cilt 31, sayı 186, Haziran 1999, sh.47-55 ve Rıfat N. Bali, "Yeni Bilgiler ve 1934 Trakya Olayları - II", *Tarih ve Toplum*, cilt 31, sayı 187, Temmuz 1999 - e.n.

küçük pürüzler, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın sorumluları, tekrarlanmamaları için önlem alacak."[30]

Bu 1923-1939 yıllarında Yahudi cemaati ile Türk kamuoyu arasında patlak veren olaylara genel bir bakış mümkündür. Hükümetin hareketi hep çok kesindir. Ancak yerel yöneticiler her zaman aynı tutumu sergilemezler: Yahudiler çoğu zaman doğurdukları kasti tedirginlikten ya da ataletlerinden yakınır. Yani Yahudiler gösterilerin kendiliğinden oluştuğundan kuşku duymaktadır. Özellikle "Halk Fırkası'nın sayısız üyelerinin oluşturduğu kalabalığı" tartışmakta ve "ayak takımının bilinçli bir propaganda ile önceden hazırlandığını ve düzenli bir şekilde yağmaya sürüldüğünü" düşünmektedir. Türk basını ise yankı yapan baştaki kampanyadan sonra olayları önemsiz göstermeye çalışır, bir yandan da Yahudi cemaatinin tutumunun, ulusal toplumdan uzak kalmasının, Kemalist doktrine tamamıyla katılmamasının, İspanyolca konuşmaya devam etmesinin bir tür antisemitizme meydan verdiğini belirterek olayları izah eder.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda belirli bir sebep olmadığı halde gerçek bir antisemitizmin geliştiği kesindir. Yahudilerin Filistin'e göç etmelerini buyuran el ilanları dağıtılır. Özellikle nüanssız bir antisemitizm gösteren bir basın belirir. Bu gazetelerden biri *Anadolu,* 1930'da İzmir'de çıkar; yasaklanır ama müdürü Millet Meclisi'nde milletvekili olur; Julius Streicher'in daveti üzerine Almanya'da kaldıktan sonra son derece antisemit bir gazete çıkarır, *Millî İnkılap.**

Bir milletvekili Yahudi cemaatinin ülke ekonomisi için tehlike oluşturduğunu söyler. Bir başkası Meclis'e, Türk uyruklu kişilerin evleri dışında Türkçe'den başka dil konuşmasını yasaklayan ve ağır para cezalarına mahkûm eden bir kanun tasarısı getirir; karşı gelenler ayrıca serbest bir meslek yapamayacak, devlet hizmetinde çalışamayacaktı. Birçok gazete ve önemli kişi bu tasarıyı onaylar. Milletvekili Yahudileri "Siyonizm ve iktisadî kuruluşlar gibi yabancı güçlerden destek almakla", ülkeyi ele geçirmeye çalışmakla suçlar; "Uğursuz ve tiksinti verici ruhu ile düşünceleri

30 *Le Levant,* Temmuz 1934, *passim.*

(*) Yazar burada Cevat Rıfat Atilhan ile Anadolu gazetesinin sahibi Haydar Rüştü Öktem'i karıştırmaktadır. Öktem mebus olmuştur. *Millî İnkılap*'ın yayıncısı ise Atilhan'dır ve mebus olmamıştır - e.n.

gelişmiş olan ve hâlâ yaşayan" Alyans'ı işin içine katar. Tasarı, liberal basının onayı ile reddedilir. Tasarının sahibi, daha önce yabancı Yahudilerin Türkiye'ye göç etmesini yasaklayan başka bir tasarı da sunmuştu: Önerisini desteklemek için milletvekili Almanya, Polonya, Romanya ve Macaristan'da Yahudilere karşı alınan önlemleri hatırlatmıştı. Bu kanun tasarısının amacı Almanya'dan kovulan Yahudi bilim adamı, üniversite mensubu ve sanatçının Türkiye tarafından kabul edilmesini protesto etmektir: Alman protestolarına ve Türk üniversite mensuplarıyla sürtüşmelere karşın bu kişilere Türk üniversitelerinde görev verilmiştir. Hükümet ise her türden Nazi baskısına karşı koymaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesindeki yıllarda tam bir Nazi propagandası gelişir; bir Alman enformasyon ofisi İstanbul'da kapılarını açar; müdürü Nazi kuruluşlarıyla bağlantıda olan bir gazete, her gün Nazi tezleri yayınlar; başka yayın organları bu tavır almalara karşı çıkar.

Olaylar patlak verir ve basında polemiklere yol açar. İkinci Dünya Savaşı'nın arifesinde İstanbul Yahudileri bir Alman tarafından yönetilen ve gamalı haçlı bir bayrak asan bir oteli boykot eder. Nazi yandaşı *Cumhuriyet,* bunda "bir Yahudi düşüncesi ve ruhu"nun var olduğunun kanıtını görür ve yeniden Yahudi cemaatiyle muhafaza ettiği özellikçiliğe çatar.

Cumhuriyetçi inkılaplar ve Osmanlı Devleti'nin üniter bir ulus-devlete dönüşmesi, Yahudi cemaatinin gündelik yaşamını bile etkiler: Yahudilerin devletle ilişkileri, cemaat yapılarıyla ilişkileri, hayır amaçlı çalışmaların işleme şekli, çocuklarının okulu, okudukları gazeteler, konuştukları dil, kullandıkları yazı, hepsi gözden geçirilmelidir.

Yahudi cemaatinin bu alt üst oluşa tepkileri farklı ve çoğu zaman çelişkilidir ve bu sadece bir gruptan diğerine değil, aynı kişide bile değişiklik gösterir. Beklegörcülük, umut, kötümserlik, umutsuzluk, panik, değişmek ve Cumhuriyet'in eserine katılmak için dürüst bir istek, başarısızlığın gözlemlenmesi, bütün bu duygu ve tutumlar birbirleriyle sürekli yer değiştirir.

Beklegörcülük: Siyasî durumun sonucundaki varolma koşullarına intibak etmek ve geçmiş sıkıntıyı izleyen nispeten rahat dönemin tadını çıkarmak; Yahudi cemaatinin durumunun karşı konulmaz şekilde değişmesine de boyun eğmek lazım.

Umut: "Vatanıma gelecekten umutsuzluk duymayacak kadar bağlıyım" diye yazar bir öğretmen. Bu umut ekonominin biraz toparlanmasıyla destek bulur. İzmir'de durum belki de Avrupalı gözlemcilerin tasvir ettiği kadar kötü değildir. Ticaret Odası'nın istatistikleri rahatlatıcıdır: Üzüm üretimi rakamları savaş öncesinin en iyi yıllarınkine eşittir.[31] Bursa'dan bir öğretmen bölgede iktisadî bir ilerleme olduğunu belirtir: "Şehre elektrik geldi, İstanbul ve İzmir'e telefonla bağlandı; yollar iyi durumda; kamyon trafiği yoğun; tarım ticareti faal; kaplıcalara gelenler var; turizmdeki gelişme önemli."[32] Birinci İktisat Kongresi'nin 1923'te İzmir'de toplanması simgeseldir. Gazeteler kısa zamanda yine son teknolojik gelişmeleri öven reklamlarla dolmuştur; Burla Biraderler Frigidaire buzdolapları, Charles Balladur ise Westinghouse buzdolapları ve vantilatörler satmaktadır. Bekir Sladky plak ve gramofon konusunda uzmandır. Corletti büyük sayıda dans ve opera plağının geldiğini bildirir. Photo-Sport her türden fotoğraf makinesi sunar. Messageries Maritimes'in gemileri *Théophile Gautier, Lamartine* ve *Providence* İzmir'i ayda birçok kez Marsilya'ya bağlar. Ellerman Lines'ın *Flamian* ve *Lesbian*'ı Liverpool'a, *Castillan, Maronian* ve *Tharso*'su ise Londra'ya gitmektedir. Deutsche Levante Lines ve Hollanda Kraliyet Şirketi İzmir'i Anvers, Rotterdam ve Alman limanlarına, Lloyds Triestino da Akdeniz limanlarına bağlamaktadır. Deutsche Orient Bank ile Türkiye İş Bankası her tür bankacılık işlemini yapmakta, elverişli şartlarla cari, vadeli hesap, tasarruf mevduatı kabul etmektedir. Yerel radyo günde birçok saat yayın yapar. Yine şenlikler ilan edilir. Yine hekimler, eczacılar, gözlükçüler muayene ve açılış saatlerini bildirirler: Dr. Nevzad Eşref hastalarını her gün saat 10 ilâ 15 arasında kabul etmektedir, Dr. Osman Yunus idrar yolları ve deri hastalıkları uzmanıdır ve Berlin Tıp Fakültesi'nden diplomalıdır; Dr. Şükrü, Röntgen Enstitüsü'nü

---

31 *Akşam*, 6 Haziran 1925, *in* BPPT, n°41, 7-8 Ağustos 1925 (4 Haziran-15 Temmuz). Fransızca gazete *Journal de Commerce* de güven vermek ister gibi: "Bir süredir pazarımız hakkında endişe verici söylentiler duyuluyor. Örneğin onlarca yıldan beri burada yerleşik yabancı şirketlerin işlerini tasfiye etmeye hazırlandığı söyleniyor. Birçoğu burada doğmuş olan ve Türkiye'yi ikinci vatanları gibi seven bu tüccarların karar vermeden önce iyice düşüneceklerinden kuşku duymuyoruz. Türkiye günden güne çağdaşlaşıyor, her alanda örgütleniyor. Dolayısıyla kimsenin Türkiye'deki işini tasfiye etmesi için neden yok. Türkiye dünyanın en misafirperver ülkelerinden biridir. Samimi oldukları sürece yabancıları sever" (*Journal de Commerce*, 23 Mayıs 1926).

32 AAIU, Fransa, Fonds George Leven, I A, 4 bis, Boite 3, Nathan, 30 Aralık 1934.

Bize bu belgeleri temin eden Bayan Esther Benbassa'ya teşekkür ederiz.

yönetmekte olup Fransa Tıp Radyolojisi Birliği'nin üyesidir.[33] Yahudilere gelince, Alyans öğretmenlerinin yazışmaları sık sık onların alışılagelmiş meslekleri ile meşgul olduklarını bildirir.

Kötümserlik ve umutsuzluk: "Bizi neredeyse iki yıldır süpüren dalga, ona daha uzun süre başarıyla karşı koyamayacağımız kadar kuvvetli" diye yazar bir öğretmen. Başka mektuplarda ise Yahudilerin dinlerini terk etmeleri, geleneklerini tamamıyla unutmaları, soylarını reddetmeleri gerekip gerekmediği sorulmakta, ayrımcılığın yetkililerin kendileri tarafından bilinçli olarak örgütlendiği saptanmakta, endişe, umutsuzluk ve manevî gettodan bahsedilmektedir. Yahudiler kendilerini Türk topluluğunun dışına itilmiş, hor görülmüş, lanetlenmiş, her tür hakaret ve zulme karşı açık hissetmektedirler. Hükümetin "öz Türk" olmayan her şeye karşı sistematik bir eleme programı yürüttüğünü ve gayrimüslimlere hayatı yaşanmaz kılmaya çalıştığını düşünmektedirler. Türkleri "gayrimüslimlere karşı atalarının geleneğini sürdürmekle" suçlayacak ve Victor Hugo'dan alıntı yapacak "Türk oradan geçti, her şey yıkıntı ve yas"[34] diyecek kadar ileri giden bir mektup şöyle biter: "Türk cehennemi'nden nasıl kurtulabiliriz?"

Yahudi toplumunun milliyetçiliğin kızışması ve antesemitizmin ortaya çıkması karşısında büyük endişe ve korkusunu dile getiren ve özellikle Trakya olaylarından sonra "terör" tabirini kullanan yerel Siyonist yöneticilerin gönderdiği raporlarda da kötümserlik vardır.

Buna karşı Yahudi cemaatinin birçok yöneticisi işleri ele alır, yeni Cumhuriyet'in oyununu dürüstçe oynamaya ve üniter kurumlara uymaya karar verirler.

Bu konuda yapılan en önemli şey, Lozan Antlaşması'nda belirtildiği şekliyle resmî azınlık statüsünden vazgeçmektir. İstanbul'da Hahambaşı başkanlığında ve laik ve dinî kurulların temsilcileriyle Yahudi önde gelenlerini bir araya getiren bir toplantı sırasında Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili düzenlemelerinin, sivil ve dinî güçlerin birbirinden tamamıyla ayrılması ve devletin laik olması sebebiyle hükümsüz kaldığı

33 *Le Levant*, passim ("Dr. Şükrü Paris'in büyük hastanelerinde, özellikle de asistan olarak La Pitié'de çalıştı, radyodiagnostik, rodyoterapi ve elektroterapi sertifikaları aldı ve en yeni cihazlarla, diatermi ve ültravyole ışınları, Röntgen ve yüksek frekans makinesiyle donanmış bir tesise sahiptir".)

34 AAIU, Fransa, Fonds Georges Leven, passim.

Ventilateurs WESTINGHOUSE de qualité supérieure

Puissants, Silencieux, Economiques, ils sont munis de palettes en Micarta, produit léger mais solide et en plus lavable sans aucun risque de rouille.
Tous Oscillants.
Incomparables en prix et en qualité

En Vente chez les Agents Généraux pour toute la Turquie :
Charles P. Balladur & Co.,
Sur les Quais,
Près de la Place de la République

Deutsche Orientbank
Filiale der Dresdner Bank
— IZMIR —
Capital et Réserve 165.000.000 Reichsmark
Siège Central : BERLIN
135 Succursales en Allemagne
Succursales en Turquie : Istanbul et Izmir
Succurs. en Egypte: Le Caire et Alexandrie
Tout s sortes d'opér tions d Banqu

Docteur Médecin
DEMIR ALI
Télép. 3479.

Sıtkı Şükrü

T. BOWEN REES & C° LTD.
Cunard S/S Co Ltd.
Service régulier direct pour Liverpool - Glasgow
Sur les Quais— Teléρ. No 2353

Cotinental Orient Line
Agence Générale p. la Turquie
DABCOVITC & Co
ISTANBUL
Service régulier entre les ports du Levant et du Continent
Prochains départ d'Izmir pour Rotterdam, Hambourg et Anvers.

NAVIGATION
PAPAYIANNAKIS
Siège au Pirée
S/S AGHIA ZONI

Le Levant *gazetesinin ilan sahifesi.*

ileri sürülür. Resmî bir heyet bu statüden vazgeçildiğini bildirmek üzere hükümete gönderilir: Bu 1926'da gerçekleşir. Ermeni ve Rum azınlıklar, takip eden haftalarda benzer metinleri benimserler.

Bu cumhuriyetçi ulus-devlete entegrasyon siyaseti lehine kamu beyanları birbirini takip eder. Lozan Antlaşması'nın Türk Yahudilerine verdiği haklardan vazgeçilmesine şaşıran Amerikalı bir Yahudi'ye sert bir şekilde cevap verilir. "Türkiye Yahudileri, Türk milletinin tamamlayıcı bir parçasıdır" diye cevap verilir ona. "Kanunlar karşısında mutlak eşitliğe sahipler ve din ve vicdan özgürlükleri sağlanmış. Neden özel haklar istesinler? Türk ailesi tek ve bölünmezdir; Türkiye'de ne azınlık vardır, ne de çoğunluk." Bu fırsattan yararlanarak Yahudi dünyasına, Türk Yahudilerinin XV. yüzyıldan itibaren Türkiye'de tam bir hürriyet içinde yaşadığı, oysa XVIII. yüzyıl Fransız Yahudilerinin Paris'e özgürce girmesine izin verilmediği hatırlatılır. Yahudi yöneticilerin ise dindaşlarıyla, sevinç ve üzüntülerini paylaştıkları Müslüman vatandaşlarının arasında kardeşlik yolunu bulmak için her türlü çabayı sarf etmesi gerekmektedir.[35]

Lozan'da kararlaştırılan nüfus mübadelesinden sonra Yunanistan'dan gelen Türkleri yerleştirmeye yönelik bağışlara Yahudiler fazlasıyla katkıda bulunur. Hahambaşı ve önde gelenler okul reformlarını candan tasdik ederler ve Alyans'ı eleştirirler. Hükümetin dil konusundaki çabalarını onaylamak ve Yahudileri Türkçe'yi benimseye teşvik için Yahudi cema-

35 Galante (Abraham), *Turcs et Juifs...*, *a.g.e.*, sh. 61-63.

atinden birçok ses yükselir. Bu amaçla sayısız dernek kurulur; aralarından biri İzmir'in Yahudi önde gelenlerini bir araya getirmektedir; benzer dernekler Ege kıyısındaki tüm illerde açılır. Roşaşana (Yahudi dinî yılbaşı) günü tüm sinagoglarda Yahudileri Türkçe konuşmaya davet için bir bildiri okunur. Bir okulun öğrencileri Fransız, İspanyol ya da İbrani adlarını, Türk isimleriyle değiştirir. Ankara Yahudileri Türk soyadları almaya karar verir. İspanyol Hükümetinin 1492'deki sınır dışı etme kararnamesini yürürlükten kaldırmayı ve Türk Yahudilerini İspanya'ya göçe teşvik etmeyi düşündüğü söylentisi yayılır: Türk Yahudileri öfkelenir: Neden Türkiye'yi terk edeceklermiş? Türk Yahudileri Cenevre'de yapılan antisemitizm hakkındaki kongreye katılmayı reddederler.

Yahudilerin bu cumhuriyetçi ulus-devlete aktif entegrasyon tutumunun uç noktasına Selânik asıllı Yahudi bir gazeteci, Moiz Kohen ulaşır. Tekin Alp adını alır ve *Türkleşme* adı altında yayınladığı eserde "İyi Türk Yahudisinin On Emri"ni sıralar:

1. İsimlerini Türkleştir
2. Türkçe konuş
3. Havralarda duaların hiç olmazsa bir kısmını Türkçe oku
4. Mekteplerini Türkleştir
5. Çocuklarını memleket mekteplerine gönder
6. Memleket işlerine karış
7. Türklerle düş-kalk
8. Cemaat ruhunu kökünden sök
9. Millî iktisat sahasında vazife-yi mahsusanı yap
10. Haklarını bil.[36]

Tekin Alp, Kemalizmin en tanınmış kuramcılarından biri olacaktır.*

Türk tarafında ise Yahudi vatanseverliği övülmektedir. Gazeteler ve siyasî ortam bu doğrultudaki tüm girişimleri, özellikle de Tekin Alp'ınkini alkışlar. Hükümet Türk Yahudilerinin entegrasyonu için kuşku götürmez çabalar sarf eder: 1928 Anayasası bu alanda atılmış önemli bir adımdır: İslâm artık devletin dini değildir. Yine de bazı çekinceler vardır: Evet,

---

36 AMAE, Levant 1918-1940, Türkiye, cilt 112, 20 Mart 1928.

(*) Bu konuda bir inceleme için bkz. Jacob M. Landau, *Tekinalp Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)*, İletişim Yayınları, Istanbul, 1996 - e.n.

Türk Yahudileri antisemitizm hakkındaki kongreye katılmadı ama onlara dostça ve insancıl duygular ifade etmiş tek ulus olan Türkiye'ye karşı minnetlerini dile getirebilirlerdi. Bu eleştiriler bazen daha sert ve düşmancadır. Bir gazete Tekin Alp'ın "On Emri"ni hakaret eden bir tavırla karşılar. "Dokuzuncu emir", diye yazar ("Millî iktisat sahasında vazife-yi mahsusanı yap"), "Kasanın anahtarlarını unutma" şeklinde tercüme edilebilir. Ve gazete okurlarının dikkatini Türk isimleri taşıyan, finans, ticaret ve sanayie hâkim bir Yahudi cemaatinin doğuracağı tehlikelere çeker.[37]

Ama tenkitlerin en şiddetli olduğu ve bu sadakat ilanlarının en fazla itiraza yol açtığı taraf Yahudi tarafıdır; örneğin Fransız Elçisinin Dışişleri Bakanı'na gönderdiği mektup, özellikle dinsel törenlerde Türkçe'nin benimsenmesine hahamların itirazı üstünde durmaktadır. Başka belgeler Yahudi cemaatini oyuna getiren manevraları ele alır. "Tekin Alp," derler "resmî kişilerin maşasından başka bir şey değil; yaptıkları genel bir yuh çektiren kötü bir adam."[38] Hükümet tavırlarına olumlu beyanlarda bulunan Yahudilerin temsil edilebilirlikleri de sık sık tartışılır: Onlar da manipüle edilmektedirler.

Alyans'a gelince, Türkiye'nin ulus-devlete dönüşmesinin yol açtığı durumu kavraması ve sonuçlar çıkarması uzun zaman alır. Parisli yöneticiler Türk Devleti'nin yeni yönelimlerini anladıklarını ifade eder ama Batı modelinin ve Fransız diliyle kültürünün üstünlüğüne sadık kalırlar. "Devletlerin", derler, "gençleri millî bir dil ve ideoloji ile şekillendirme hakkına itiraz etmiyoruz: Ama Fransızca, öğrencilerimize yönetimin, büyük uluslararası firmaların şubelerinin ve bankaların kapılarını açıyordu; Türk dili onlara aynı iş alanlarını sunacak mı?" "Ayrıca," diye ekler Alyans yöneticileri, "Fransız dilinin üstünlüğü inkâr edilemez: Şair ve nesirciler onu eşitlenemez bir mükemmellik derecesine ulaştırdı; Türkçe için aynı şeyi söylemek mümkün mü? Bütün halklar insanlığın meşalesini taşıma rolünü üstlenemez. Türk erdemleri daha alçakgönüllü idi: Tatlılık, konukseverlik, sade bir yaşam biçimi, tevekkül; yeni Cumhuriyet bunları koruyabilecek mi?[39]

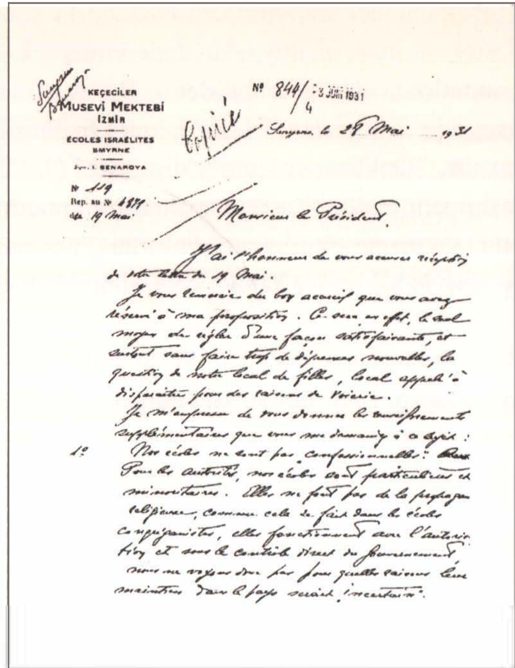
---

37 *Vakit*, 11 Mart 1928, BPPT, n°58, 18-19 Nisan 1928 (26 Ocak-15 Mart 1928) içinde.

38 AAIU, Türkiye, II C 8-14, Nathan, 25 Mayıs 1934.

39 *Paix et Droit*, 1926 ve 1928, passim.

Türk ulus-devleti yapılarını içtenlikle benimsemeyi arzu eden Yahudi cemaati üyeleri tarafından sık sık dile getirilen bir fikir, "zamana zaman tanımak" gerektiğidir: Yahudiler samimi çabalar sarf etmeli ama Türk Devleti de sabırlı davranmalı, aşırılıktan ve beceriksizlikten kaçınmalı. "Yahudilerin millî yaşama entegre olmaları için ahlakî bir engel yoktur diye yazar cemaatin yöneticilerinden biri. Yahudiler hiçbir zaman siyasî bir ayrıcalık istemedi. Yolumuz açık, direkt ve engelsiz."


KEÇECİLER
MUSEVİ MEKTEBİ
İZMİR
ÉCOLES ISRAÉLITES
SMYRNE
Dir. I. BENAROYA
N° 119
Rep. au N° 4871
du 19 Mai

N° 844/4 3 JUIN 1931

Copie

Smyrne, le 28 Mai 1931

Monsieur le Président,

J'ai l'honneur de vous accuser réception de votre lettre du 19 Mai.

Je vous remercie du bon accueil que vous avez réservé à ma proposition. C'est, en effet, le seul moyen de régler d'une façon satisfaisante, et surtout sans faire trop de dépenses nouvelles, la question de notre local de filles, local appelé à disparaître pour des raisons de voirie.

Je m'empresse de vous donner les renseignements supplémentaires que vous me demandez à ce sujet :

1° Nos écoles ne sont pas confessionnelles. Pour les autorités, nos écoles sont particulières et minoritaires. Elles ne font pas de la propagande religieuse, comme cela se fait dans les écoles congréganistes, elles fonctionnent avec l'autorisation et sous le contrôle direct du Gouvernement. Nous ne voyons donc pas pour quelle raison leur maintien dans le pays serait incertain.

Cumhuriyet'in ilanından sonra Alyans okullarının mektup kağıtlarında Alyans kelimesi yer almadı.

"İntibak istenen bir şey midir?"

"Bu ülkenin yöneticileri, rejimin ideolojisinde bir "devlet antisemitizmine" yer olmadığını ve millî kültüre kısıtlamasızca asimile olanın Türk olduğunu defalarca ilan etti."

"Yahudiler intibak etmek istiyorlar mı?"

"Vatana bağlılığımızı her ne şekilde olursa tartışma konusu yapmayı reddedenlerimizin sayısı sanılandan fazla ve bazen düşüncesizce yapılan imalardan dolayı derin bir üzüntü duyanlarımızın sayısı çok. Kendi ülkelerinde manevî sürgünde hissetmenin dayanılmaz acısını sessizce hisseden vatandaşların, sancılı vatanseverliklerinin sonunda tanınmasını beklemeye hakkı var. Bir gün gelip de kendilerini ikinci sınıf vatandaş değil, medenî kanuna göre vatandaş değil, tolerans gören vatandaş değil, ama manevî hakla vatandaş, kısaca vatandaş hissedecekleri günü umut etmeye hakları olduğunu sanıyorlar."

Bugün organizasyonun başında, ya da daha iyi söylemek gerekirse

Yahudi cemaat dezorganizasyonunun başında, Yahudilerin millî Türk yaşamına intibak etme meselesine belirli bir çözüm getirecek kesin bir programla gelen birtakım entelektüeller var. Ancak problemin zorluklarının bilincine varmak gerekir; devletin intibak eden kişilere gerçek Türk gibi davranması gerekiyor ki tereddüt edenler ve kuşku duyanlar kurtuluş yolunun, doğru yolun onları Türkleşmeye götüren yol olduğuna ikna olsun."[40] Zorluklar, çok cemaatli bir Osmanlı devlet kavramından birdenbire üniter bir Türk Devleti'ne geçişten kaynaklanıyor; Yahudiler her zaman Osmanlı vatanına sadık oldu; onlara intibak etmeleri için zaman tanımak lazım.

Geçmişten net bir şekilde kopan reformları öven Tekin Alp de sabırlı ve kademe kademe bir ilerlemeden yanadır. "Azınlıklar," diye yazar, "birçok yüzyıllık bir geçmişin tutsağıdır. Türk Devleti onlara karşı hiçbir zorlayıcı tedbir uygulamak istemiyor; zaman gerekeni yapacaktır; bir ya da iki kuşak yetecektir."

Türk basını da sık sık aynı doğrultuda fikir belirtir: "Bir halk sihirli bir değnek değmiş gibi dilini, alışkanlıklarını, yaşam tarzını bir günde değiştiremez; Türkçe Yahudiler arasında kendi kendine yaygınlaşacaktır; bunun için sosyal nedenler yaratmak yeterli; zor kullanarak elde edilmesi imkânsız olan o kadar çok şey var ki!"

Buna karşın birçok İzmir Yahudisi başarısızlık gösterir ve Türkleşmeyi bırakmak ve reddetmek için çözümler benimser. Bunlardan biri Siyonizmdir.

Ama 1923'ten itibaren Cumhuriyet Hükümeti Siyonist faaliyetleri yasaklar: Her türden para toplama yasaklanır, Doğu Siyonist Federasyonu dağılır, Filistin'e gitmek isteyen Rus Yahudileri Türkiye'den transit geçemez. Siyonist yöneticiler boyun eğmek ve Siyonizmin gizli yapılması dışında, Türkiye'de Siyonist faaliyet konusunda hiçbir şey umut edilemeyeceğini saptamak zorunda kalırlar. Bazı belgeler Türk Hükümetinin tutumunu, 1923-1926 senelerinde Siyonizmin İngiltere tarafından desteklenir gibi görülmesine ve Türkiye'nin Musul yüzünden İngiltere ile tartışma halinde olmasına bağlar. Her ne olursa belirli bir duygusal bağlılık Yahudi toplumunda kendini göstermeye devam eder. Siyonizme düşman olan bir

40 *Hamenora*, Ocak-Şubat-Mart 1937.

Alyans öğretmeni Filistin'de ilk başarılanların Türkiye Yahudilerini nasıl büyülediğinden bahseder. "Filistin," diye yazar, "bilgi ve enerjisi burada kullanılamayacak olan herkes için başka bir Amerika oldu. Özellikle gençlik gitmekten başka bir şey düşünmüyor." Ama hükümet kısıtlamaları yüzünden bu coşku sonuçsuz kalır ve birkaç sene sonra aynı öğretmen "Siyonizmin miadını doldurduğunu, bizde hiçbir zaman canlı bir şekilde parlamayan ve sönmüş görünen bir ateşi canlandırmaya çalışmanın boşuna olduğunu" tespit eder.

Seneler geçtikçe Siyonist yöneticiler spor dahil, Siyonist hiçbir faaliyetin bulunmadığını ve Türk Yahudilerinin ataletini belirlemek zorundadır.[41] Ancak modern İbranice öğrenimi büyük ilgi görmektedir. Siyonist yöneticiler faaliyetlerini yasallaştırmak için Türk Hükümetiyle görüşmeler yapmayı düşünürler ama iklim buna pek elverişli değildir; zaten Türk Yahudi cemaati de buna olumlu bakmıyordur. Yine de 1930'a doğru bir esnekleşme olur. Sonuçlar çok sınırlıdır: Türk Yahudiler Filistin'de Makabiyatlar spor yarışmalarına ve Dünya Yahudi Kongresi'ne katılırlar; 1930'un bir belgesi İzmir'de, 10'u Filistin'e göç etmeye karar vermiş olan 40 kişilik bir Yahudi Siyonist grubu bulunduğunu bildirir. Ama [1934 yılındaki] Trakya olaylarından sonra hükümetin sertleşmesi her türden Siyonist hareketi yeniden imkânsızlaştırır: Her türden propaganda ve para toplama yasaklanır. Bütün faaliyetler gizli yapılır; en dinamik militanlar bile cesaretini yitirirler. Türkiye Yahudilerinin Filistin'e göç rakamları düşüktür:

1930: 45
1931: 54
1932: 229
1933: 36
1934: 495

Zorluklara rağmen 1934'te Trakya olaylarının sonucunda göçte belirgin bir artış görülmektedir.[42]

Başarısızlığın fark edilmesinin doğurduğu diğer çözüm göçtür. Bu, özellikle Trakya olaylarından sonra çok önem kazanır. Üçüncü bir göç

41 CZA, *passim*.

42 Cumhuriyet döneminde Siyonizm hakkında bkz. Benbassa (Esther) ve Rodrigue (Aron), *Juifs des Ballkans a.g.e.*, p.231-234



Mason belgesi Osmanlıca-Fransızca.

dalgası söz konusudur. Birincisi XIX. yüzyılın son yıllarında gerçekleşendir; başlıca sebebi iktisadî zorluklardır ve Güney Amerika'ya yönelen en fakir aileleri kapsar; askerlikten kaçmak isteyen gençlerin göçü ile devam etti. İkinci dalga doğrudan Türk-Yunan Savaşı'nın askerî olaylarına bağlıdır: Güney Amerika, Fransa ve Mısır'a doğru gitmeden önce geçici olarak İzmir'e sığınan, husumetler sırasında yakılan şehir ve köylerdeki Yahudi nüfusu söz konusudur; İzmir yangını da varlıklı burjuvazinin bir kısmının iflas etmesine neden olmuş ve özellikle Fransa'ya doğru bir göçe yol açmıştır. Üçüncü dalga, ulus-devletin yeni yapısına intibak edemeyen ve kamu hizmetleriyle millîleştirilmiş birçok kuruluştaki görevlerinden uzaklaştırılmayı kabullenemeyen kişilerden, yani kadrolu memurlar, tüccarlardan ve önde gelenlerden oluşur. 1934'te Alyans okulunun müdürü gerçek bir kitlesel göçten söz eder. Paris merkez komitesine göçün büyüklüğünü belirten, tarihçesini anlatan ve sebeplerini tahlil eden bir mektup gönderir.[43] "İzmir'in Yahudi cemaati," diye yazar, "Doğu'nun en müreffeh cemaatlerinden biriydi; Büyük Savaş'tan önce 40.000 kişi vardı.

---

43 AAIU, Türkiye, İzmir, LXXXIX E, Benaroya, 12 Temmuz 1934, 3 Şubat 1936.

Dört yıl süren dünya savaşından sonra, Türk-Yunan Savaşı çaresi bulunmaz yıkımlara neden oldu. İflas eden birçok aile Avrupa veya Güney Amerika'ya gitti. 1922'den 1926'ya kadar cemaat kendini yeniden organize etmeye çalıştı ve en yoksullara yardım etmeyi başardı. Ama idarî önlemler, malî yükümlülükler bu çabaları boşa çıkardı. Bunun dışında bir basın kampanyası Yahudilere saldırdı: Gençler sokakları geziyor, Türkçe konuşmayanlara hakaret ediyor, evlerin ve sinagogların camlarını kırıyorlar. Göç daha da hızlandı, 1932'de Yahudi sayısı 20.000'dir. 1933'te 1.200'den fazla aile, yani yaklaşık 6.000 kişi İzmir'i terketti; 1934'teki Trakya olayları yeni gidişlere yol açtı, dolayısıyla da İzmir'in nüfusu 1914'te 40.000 iken, 10.000'e düştü. Okullarımızdaki rakama gelince, Büyük Savaş öncesindeki 1.500 öğrenciden, 1935'te 800'ün altına indik."

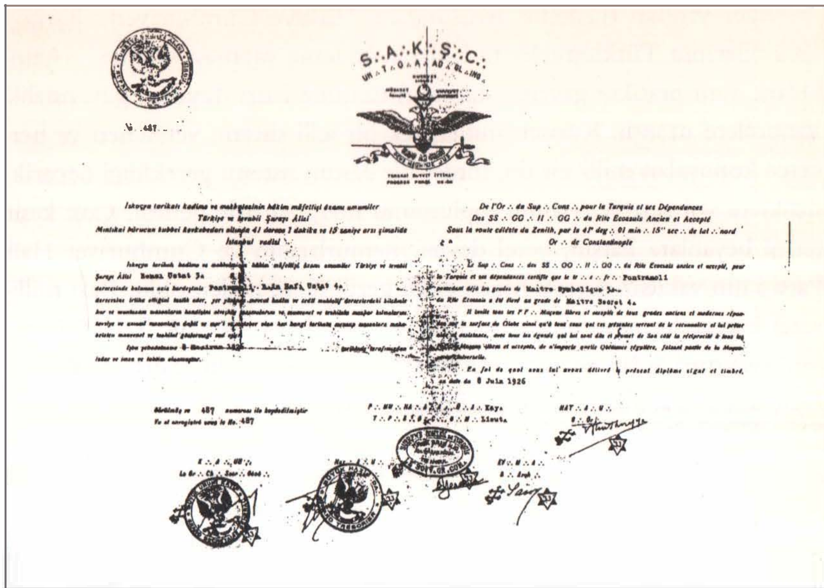
Bu rakamlar tabiî ki tahminden ibarettir ve abartılmış bir kötümserlikle verilmiştir; yine de bunları resmî istatistiklerle karşılaştırmak ilginç olacaktır:[44]

	1927	1945
Toplam Yahudi nüfusu	81.872	76.965
İzmir	18.157	15.784
Aydın	15	8
Manisa	278	308
Bursa	1.915	1.103

Doğumdan dolayı artışa rağmen 1927 ile 1945 arasındaki on sekiz yılda Yahudi nüfusun net bir şekilde azaldığı görülmektedir.

1935'te İzmir'de doğan ve ailesi dört yüz yıldan fazla zamandır Osmanlı İmparatorluğu'nda ikamet eden bir bayan öğretmen naklini ister. "Biz Türkiye Yahudilerinin durumunu tamamıyla istisnai ve dikkate değer gördüğünüzden eminim. Şimdiye kadar yaşamış olduğumuz en kargaşalı dönemden geçiyoruz: Sultanların ülkesinde bize gösterilen misafirperverlik ve takdir, yararlandığımız lütuflar, yerini kıskançlığa, çoğu zaman gizli olduğu halde zararlı bir antisemitizme bıraktı; dindaşlarımızın giderek artan göçü bunun en belirgin kanıtıdır. Çocuklarımız burada geleceklerini karanlık görüyorlar; Türk okullarına gidiyor, Türkçe'yi öğre-

44 Shaw (Stanford J.), *The Jews...*, *a.g.e.*, sh.285-286.



İskoçya tarikatı kadime ve makbulesinin hâkim müfettişi âzamı umumiler
Türkiye ve tevabii Şurayı Âlisi
Mıntıkai bürucun kubbei kevkebedarı altında 41 derece 1 dakika ve 15 saniye arzı şimalide
İstanbul vadisi

De l'Or ∴ du Sup ∴ Cons ∴ pour la Turquie et ses Dépendances
Des SS ∴ GG ∴ II ∴ GG ∴ du Rite Ecossais Ancien et Accepté
Sous la voute céléste du Zenith, par le 41° deg ∴ 01 min ∴ 15'' sec ∴ de lat ∴ nord
Or ∴ de Constantinople

En foi de quoi nous lui avons délivré le présent diplôme signé et timbré, en date du 8 Juin 1926

487 numarası ile kaydedilmiştir
No. 487

Mason belgesi Osmanlıca-Fransızca.

niyor ama ülkenin vatandaşı olarak kabul edilmiyorlar; kamu görevleri onlara yasak."[45]

İzmir Yahudi toplumunun çoğunluğu Osmanlı Devleti'nin Türk ulus-devlete dönüşmesine intibak edemedi; oysa bunu arzu etmişti. Ulus-devlet kavramı gerçekten de, ona geçerli tek kavram olarak öğretilen Batı kavramıydı: "Dinî ve ırksal kavramlar üzerine kurulu bir ortaçağ devlet anlayışı, yerini modern vatan fikrine bırakmalıdır"[46] diye tekrarlayıp durmuşlardı ona. Ayrıca Yahudi toplumu, Türk toplumuna çok yakındı: Yahudilerin dört yüzyıl önce onları kabul eden Türkiye'ye sadakati ilan ediliyor ve derinden hissediliyordu. Bu sadakat, Yahudilerin Osmanlı vatanına karşı bağlılığının doğrulandığı İttihatçı dönem sırasında kendini göstermişti. İzmir'in Yunanistan'a bağlanması endişesinin Yahudilerde aşikâr olduğu Türk-Yunan Savaşı sırasında, yeniden kanıtlanmıştı. Mustafa Kemal kurtarıcı olarak karşılanmıştı.

---

45 AAIU, Türkiye, İzmir, LXXXIX E, Benaroya, Mme K.N., 25 Ocak 1935.

46 Chouraqui (André), *L'Alliance Israélite Universelle et la Renaissance Juive Contemporaine (1860-1960). Cent ans d'Histoire*, Paris, PUF, 1965, sh.204.

Diğer yandan türdeşlik arzusundaki Türkiye Cumhuriyeti, Türkiye Yahudilerinin Türkleşmelerini kademe kademe yapmayı bilemedi. Azınlıklara, yani pratikte gayrimüslimlerin tümüne karşı duyulan güvensizlik, Yahudilere uzandı. Kurucu mitler, tek bir adlî sistem, yenilenen ve herkesçe konuşulan millî bir dil, türdeş bir eğitim sistemi gerekliliği beceriksizliklere yol açtı ve Yahudi toplumunu marjinal hale getirdi. Çok kesin resmî beyanlara karşın, yerel devlet memurlarının ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin vakitsiz gayreti bazen ciddi gerilimlere neden oldu. Bazı milliyetçi hareketlerin ve birtakım antisemit grupların, ağır bir iktisadî krizin kırılganlaştırdığı bir cemaat üzerindeki etkisi kötü oldu. Türk ve Yahudi: Gerçekten "kaçırılan bir randevunun hikâyesi"dir.[47]

---

47 Benbassa-Dudonney (Esther), "Turcs et Juifs: Histoire d'un rendez-vous manqué", *Combat Pour la Diaspora*, n°6, 1981, sh.41-52.

Çalışmamız İkinci Dünya Savaşı'nın başında sona eriyor. Türkiye tarafsız kalır. 1939'dan itibaren iki önemli olay Yahudi cemaatini etkilemiştir: Bir yandan 1942'de Müslüman ve gayrimüslimleri çok eşitsiz bir şekilde vergilendiren ve çok sayıda Yahudi'nin iflasına ve hapse atılmasına neden olan Varlık Vergisi; diğer yandan 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması ve Yahudi cemaatinin büyük bir kısmının göç etmesi.

Shaw (*The Jews... a.g.e.*, sh.285-286) tarafından verilen rakamlar aşağıdadır:

	1955	1960	1965
Toplam Yahudi nüfusu	45.995	43.928	38.267
İzmir şehri	5.383	5.067	4.067
Aydın	0	5	0
Manisa	26	16	23
Bursa	382	373	361

1970'den itibaren nüfus sayımları din belirtmemektedir.

1997'de İzmir'de yaklaşık 2.500 Yahudi vardır. 60 yaşın üzerinde olanlar İspanyolca ve Fransızca'yı anlıyor, aralarında sık sık konuşuyor. 40 yaşın altındakiler Fransızca'yı anlamıyor ve büyük anne ve babalarıyla konuştukları İspanyolca'dan da birkaç kelime biliyorlar. Yahudilerin çoğu önceden La Punta adı verilen, körfezin arkasında şehrin çizdiği burunda, Alsancak'ta oturuyor.

Çarşı dolaylarındaki eski semtlerde ve körfezin güney kıyısındaki Karataş'ta artık Yahudi yok. Karataş'ta kalmış tahta balkonlu birkaç evi, bir otoyol denizden ayırıyor.

Geleneksel semtte bulunan eski "Portugal" sinagogu bir yangın sonucunda yıkıldı. Karataş'taki yeni sinagog sadece bayram günlerinde kullanılıyor. Birçok dua yeri (evlerde) sahipleri olan aileler tarafından saygıyla muhafaza ediliyor ama ibadet için kullanılmıyor.

Alyans'ın okulu bir devlet okulu ama Yahudi çocukların gitmeyi tercih ettiği bir okul olmaya devam ediyor.

İstanbul'da Yahudi cemaatine yönelik bir gazete çıkıyor: *Şalom;* gazete Türkçe, içinde birkaç Judeo-Espanyolca makale var, ancak Latin harfleriyle yazılmış tabiî. İsrail'de, Judeo-Espanyolca *La Luz de Israel* ve Türkçe bir dergi, *Dostluk*, Türk asıllılara hitap ediyor.

Sonuç

Ejderhaların tarihini ve yaşam şeklini uzun uzun inceledim. Boş bir merakı tatmin etmek için değil, mevcut konjonktürlerde izlenecek örnekler bulmak için. İşte oğlum, tarihin yararı budur.

Anatole France, *Penguenler Adası*

İzmir'in Yahudi cemaati, Osmanlı İmparatorluğu'ndakilerin çoğundan daha geç bir zamanda, Anadolu'nun içindeki şehirlerden, Ege Adaları'ndan ve Selânik'ten göçlerle oluşmuştur. XVII. yüzyılın ortasında Sabetay Sevi'nin neden olduğu krizle sertçe sarsılmıştır. Ama birkaç on yıl sonra, kapitülasyonlar sayesinde Avrupalı konsolosların himayesinden yararlanan Livornolu tüccarların gelişiyle İzmir Yahudileri belirli bir refaha kavuştu. Dolayısıyla Yahudi gerilemesi, başka Osmanlı kentlerine kıyasla İzmir'de daha geç oldu.

Ancak XIX. yüzyılın ortasında İzmir Yahudileri, dramatik bir fiziksel sefalet ve entelektüel az gelişmişlik durumundadır.

Başta Tanzimat, ardından da Kânun-ı Esasî'nin yürürlüğe girmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşen kurumsal değişiklikler Yahudilerin, çok cemaatli Osmanlı İmparatorluğu'ndaki millet statülerinin bilincine varmasına yol açar.[1]

Osmanlı Yahudi milleti, İzmir'de incelenebildiği kadarıyla, dayanışık ve türdeş kimliğinden emin olmak ister. Tabiî bu kimlik önce dine dayanmaktadır çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan farklı milletler dinlerine göre belirlenmektedir. Yahudi "ulusu" ayrıca özgüllüğünü kurucu mitlerinden almaktadır: 1492'deki kovulmaya kadar İspanya'daki

1 "Cemaat" olarak çevrilmesi doğru olan "millet" tabiri, dönemin belgelerinde genellikle "ulus" olarak tercüme ediliyor.

"altın çağ", Osmanlıların onu kabulü, iktidarla barışçıl bir şekilde birlikte yaşaması; ama aynı zamanda dili, Bizans İmparatorluğu'ndaki Yahudi cemaatlerin konuştuğu Rumca'nın ve XIX. yüzyıl sırasında Tuna ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelen göçmenlerin konuştukları dillerin yok olmasına neden olan Judeo-Espanyol. Bu Osmanlı Yahudi milletinin kurumsal, adlî ve malî bir özerkliği, seçilmiş kurulları ve cemiyetleri vardır.

Yahudi cemaati, çok cemaatli, çok dinli, çok kimlikli, çok dilli Osmanlı İmparatorluğu'na iyi yerleşmiştir. İzmir'de beş "millet" birlikte yaşamaktadır: Müslüman Türk "milleti", Rum "milleti", Ermeni "milleti", Yahudi "milleti" ve Latin "milleti". İzmir'in Yahudi basını, Yahudi "milleti" bireylerinin Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılığına, Osmanlı vatanına eksiksiz sadakatine ve devlet yapılarında daha çok yer alma dileklerine tanıklık eder.

Ortak bir devlette birlikte yaşayan eşit milletlerin bu şemasının uyumlu olması gerekir. Ancak ortada birçok belirsizlik vardır. Başta bu "millet-ler"in her biri somut bir role sahipti: Devleti yönetmek ve korumakla görevli olan Türk "milleti" idi. Ama tüm Osmanlı vatandaşlarının eşit olduğu ilan edildikten sonra, merkezî gücün "milletler" arasında eşit olarak paylaştırılması, her bir "millet"in kültürünün, geçmişinin, kurucu mitlerinin çok uluslu bir Osmanlı İmparatorluğu'na entegre edilmesi düşünülebilirdi. Gerçek bundan farklıdır. Osmanlı Devleti kuşkusuz Hıristiyan, daha ender olarak da Yahudi yüksek devlet memurlarına yer verir fakat gerçek iktidar Türk "milleti"nin elinde kalır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk yönetiminin en iyi tanığı, dilidir; idarî belgeler Türkçe'dir; askerlik tüm Osmanlı vatandaşları için zorunlu olduğunda, orduda emirler Rumca, Ermenice ya da İspanyolca konuşan acemi erlere Türkçe verilmektedir. XX. yüzyılın başındaki Türk basını okunduğunda bu husus ortaya çıkar. Türk "milleti"nin hâkim "millet" olduğu açıkça belirtilmektedir. Türk gazeteci ve siyasetçileri Yahudileri Türkçe bilmedikleri için sert bir şekilde eleştirmekte, aynı şekilde Türklük simgesi olarak görülen festen çok şapka giymelerini ve İzmir'in Türk mahallesinden ziyade Rum mahallesine ve kahvelerine gitmelerini kınamaktadırlar.

Yahudi yöneticilerse Yahudi "milleti"nin kararlı üyeleri olduklarını belirtmekle birlikte, kuşku götürmez şekilde hâkim olan Türk "milleti" ile yakınlaşmak istemekte ve özellikle İspanyolca'yı bırakma ve "ülkenin

dili"ni, Türkçe'yi benimseme gereğini ilan etmektedir.

Osmanlı Devleti'ndeki bu Türk yönetimi, onu oluşturan farklı "milletler" arasındaki ilişkilerle daha da ciddi bir hal alır. İzmir'de Ermeni "milleti"nin sayısı azdır. Ama Rum "milleti" nüfusun yaklaşık yarısını temsil etmektedir. Rum "milleti" ile Yahudi "milleti" arasında ilişkiler çatışma halindedir. Kan iftiraları, neden oldukları ayaklanmalar, krizler arasında gerçek bir rahatsızlık oluşturur. Asır değişirken ortaya çıkmaya başlayan iktisadî rekabet huzursuzluğu körükler. O zamana kadar Rumların kültürel ve iktisadî üstünlüğü tartışılmazdı. İzmir Rumlarının Yahudi rakiplerin yükselişine bakışı tabiî ki kötüdür.

Tarafsız bir devletin himayesinde uyum içinde yaşayan eşit "milletler" hayali öylesine gerçek dışıdır ki, Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yirmi yılda Osmanlı İmparatorluğu ile Yunan Krallığı arasında çıkan anlaşmazlıklar ve Yunanistan tarafından gerçekleştiren önemli ilhaklar sonucunda, Ege Denizi'nin iki yakasında, İzmir ve tüm İyonya'yı kapsayan geniş bir Yunan İmparatorluğu "Büyük İdeali"nin cezbettiği İzmir'in Osmanlı Rumlarında bir irredantizm gelişir.

Zaten Yahudi kimlikleriyle Osmanlıcılıkları arasında bölünen İzmir Yahudileri, bu ikisini uzlaştırmak istese de, güçlü bir Batı etkisi altına girer. Etki, başta şehirde önemli sayıda Avrupalının mevcudiyeti ile kendini gösterir; aralarından bazıları oraya uzun zamandır yerleşmiştir ve İzmir'de bir soyun başlangıcını oluşturmuşlardır. Avrupalılar ticarette büyük rol oynar ve şehirde banka, denizcilik ve sigorta şirketlerinin geniş iş hacmine sahip şubelerini açarlar. Birçok Osmanlı tebaası kapitülasyonlar sayesinde Avrupalı konsoloslar tarafından himaye edilirler ve onların yargılama alanına girerler. Mağazaların, şirket merkezlerinin, konsoloslukların, kulüplerin ve kahvelerin bulunduğu şehrin ticarî ve şık semti, bir Avrupa şehri görüntüsündedir.

Yahudi cemaati üzerindeki Avrupa etkisi, özellikle de Fransız etkisi, Alyans sayesinde oluşur. Paris'te 1860'ta kurulan bu kurum, Osmanlı Yahudilerini eğitim ve öğretim sayesinde "yeniden canlandırma" misyonunu üstlenir. Bu amaçla tüm Akdeniz havzasında okullar açar. İzmir'de bir okul 1873'te öğretime başlar. Yirmi yıl sonra Alyans'ın çalışmalarının parlak bir başarı elde ettiği görülebilir. İzmir Yahudilerinin akıbetini ele

almış ve içe kapanıklıklarından kurtulmalarına katkıda bulunmuştur. Okuldan çıkan genç nesiller cemaat makamlarında iktidara gelir. Ancak kurumun aşırı merkeziyetçiliği, yerel gerçeklere intibak etmeyi reddetmesi, kısıtlamasız bir şekilde bağlandığı Fransız modeli, öğretim dili olarak münhasıran Fransızca'nın kullanılması, aynı zamanda Yahudi "milleti"nin Türk "milleti"nden uzaklaşmasına da neden olur. Osmanlı Yahudilerinin imparatorluğa sadakatini desteklemekle birlikte, Alyans onlara tek model olarak Fransız bir ulus-devletini gösterir ama çelişkili bir biçimde Türk bir ulus-devlete doğru -Birinci Dünya Savaşı'ndan önce farazidir gerçi- entegrasyona yöneltmez. Bunun dışında Alyans, ortaya çıkmasına neden olduğu yeni burjuvazi ile okulda geçirdikleri birkaç yıldan sonra iddialarına uygun bir iş bulamayan yarı-eğitimli bir kitle arasında sosyal bir farklılaşma yaratmaya katkıda bulunur.

Birinci Dünya Savaşı'nın hemen önceki yıllarda Osmanlı iktidarının, sadakatinden kuşku duyulan Yahudi yönetici sınıfının, Yahudileri Fransız Yahudileri modeline göre ülkelerinin koşulsuz vatandaşları yapan ideolojisinin şiddetle eleştirdiğini gören Alyans'ın husumetine karşın İzmir'de gelişen Siyonizm, işte halkın bu en elverişsiz durumdaki bölümüne hitap eder.

Jön Türk İhtilali, devlet hayatında daha aktif rol oynamayı umut eden İzmir Yahudileri tarafından coşku ile karşılanır. Ama reformların yavaşlığı, uluslararası krizler ve askerlik zorunluluğu düş kırıklığı kaynakları olur.

Büyük Savaş ve Türk-Yunan Savaşı'nın getirdiği sıkıntı Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu hazırlar. İzmir'de, şehrin 1919'dan 1922'ye Yunan yönetimine geçmesi ve bir Yunan ulus-devlete bağlanma korkusu, Türkiye'ye dönme isteği ve yeni Türkiye'nin çok farklı olacağı sezgisi ile artık ifade edilmesi serbest olan Siyonizmin kışkırtıcılığı arasında bölünen Yahudi toplumunun bunalımını daha da artırır. İzmir'in Mustafa Kemal orduları tarafından yeniden fethinin ertesinde şehri kasıp kavuran dev yangın, Rum, Ermeni ve Frenk mahallelerini yıkar; bu, simgesel olarak çok milletli İzmir'in sonudur. Yangından ve kısa süren infazlardan kurtulan Rum ve Ermeniler, on binlerce sığınmacıyı götüren vapurlarda yer alamayanlar, Lozan Antlaşması uyarınca İzmir ve bölgesini terke zorlanırlar. İzmir'de sadece Türk toplumuyla Yahudi toplumu kalır.

Mustafa Kemal Türkiye Cumhuriyeti'ni ilan eder. Bu, Batı Avru-

pa'nın ulus-devlet modeline göre kurulmuş bir ulus-devlettir: Türk vatandaşlarının hepsi kanun önünde eşittir ve hiçbir grup özerklikçi hiçbir ayrımcılığa sahip olamaz. Tabiî Lozan Antlaşması ile Türkiye, azınlıkların dilini, okullarını ve kurumlarından bazılarını muhafaza etme hakkını tanımıştır; ama Yahudiler, onlardan az sonra da Rumlarla Ermeniler kısa zamanda bu statüden vazgeçerler. Mustafa Kemal'i kurtarıcı olarak karşılayan, çoktan beri benimsedikleri Batı modeline uygun Cumhuriyet'in kuruluşunu alkışlayan İzmir Yahudileri, Osmanlı Devleti'nin Türk ulus-devlete dönüşmesinin tümünü öngöremedikleri sonuçlarıyla çabuk karşılaşırlar. Yahudi toplumu adlî ve malî özerklik yapısını kaybeder; kaynaklarından yoksun, hayır amaçlı derneklerini sürdüremez, okullarına parasal destek veremez.

Okullar başlıca meseledir. Okul sistemini bir bütün haline getirme kaygısındaki Türkiye Cumhuriyeti Alyans okullarının bir Fransız kurumu tarafından yönetilmesine çok kötü gözle bakar; öğretim dili artık Fransızca olamaz. Dil de başlı başına bir meseledir. Millî birlik düşüncesinde olan ve bunun en belirgin simgesinin dil olduğunun bilincindeki hükümet ve Türk kamuoyu, Türk vatandaşlarının yerli dilinin İspanyolca ve kültür dilinin Fransızca olmasına giderek daha az tolerans göstermeye başlar. Yahudi toplumu üyelerinin sadece Türkçe'yi kullanmasına yönelik basın ve kamuoyu kampanyaları beceriksizce yürütülür ve çok kötü karşılanır. Farsça ve Arapça tabirlerden arındırılan ve Anadolu köylülerinin konuştuğu dile yakın hale getirilen Türkçe'deki değişikliklere paralel olarak Osmanlı tarihinden farklı bir Türk tarihi hazırlanır ve Yahudilerin zorlukla benimseyebilecekleri kurucu mitler belirlenir.

Kısacası, Türkiye Cumhuriyeti Clermont-Tonnerre'in 1791'deki şu cümlesini kendi söylemiş olabilirdi: "Yahudilere ulus olarak her şeyi reddetmek ve birey olarak her şeyi vermek gerekir. Devlette ne siyasî bir kitle, ne de bir sınıf oluşturmalılar. Bireysel olarak vatandaş olmaları gerekir."[2]

Bütün Türk vatandaşlarının kuramsal eşitliği gerçeğe uymaz. Türk olmayan "uluslar"a karşı savaşın neden olduğu sakınmanın etkisiyle hükümet, büyük ilkelerinden biri laiklik olan bir cumhuriyette ne kadar çeliş-

2 Badinter (Robert), *Libres et Egaux... L'émancipation des Juifs Sous la Révolution Française (1789-1791)*, Paris, Fayard, 1989, sh.149.

kili görülse de, hükümet, anadili Türkçe olmayan memur ve çalışanları, yani gayrimüslimleri yönetimden ve millîleştirilen birçok kuruluştan uzaklaştırır. Buna paralel olarak askerlik hizmetine tâbi tutulan Yahudi erler, savaşan birimlere dahil edilmezler.

Yahudi toplumu bu ayrımcılıklardan ve seneler geçtikçe vuku bulan, bazen ciddi olaylar sırasında kendisine karşı yöneltilen basın kampanyalarından büyük üzüntü duyar. İktisadî krizin desteklediği önemli bir göç akını başlar. Bununla birlikte Yahudi yöneticiler üniter Cumhuriyet'in taleplerine uymaya kararlıdır; yeni Türkiye'ye dil konusunda ve psikolojik, samimi ve sıkı bir entegrasyon öğütlerler ama onlara "vakit tanınmasını" isterler.

Entegrasyon mu, asimilasyon mu? İşte soru bu. Üniter ve türdeş olmak arzusundaki ulus-devlet, vatandaşlarının bir bölümünün, üyelerinin çoğunluğuna ait olmayan bir kültürü, dili ve geçmişi ne oranda muhafaza etmesine izin verebilir? Problem 1920-1930 Türkiye Cumhuriyeti'ne özgü bir problem değildir. "Farklı olma hakkı" gerçekten var olabilir mi? Zaten, ülkenin tüm vatandaşları ile aynı hak ve görevlere sahip olan bu vatandaşlar, çoğunluktan kültürel bir özgüllükle ne oranda ayırt edilmek istemektedir? Kanun karşısında vatandaşlarını eşit yapan ulus-devlet, onları aynılaştırmaya ve her özerkliği iptal etmeye varmaz mı?

Merkeziyetçiliği ve eskiliği ile ulus-devletin en mükemmel modeli olan Fransız ulus-devletine bakılırsa, Türkiye Cumhuriyeti'nin çözmek zorunda kaldığı aynı problemleri yaşadığı görülür. Fransız ulus-devletinde, kültürel ve tarihî açıdan çoğunluğa ait olmayan gruplar tarafından da, devlet tarafından da bir niyet birlikteliği olduğu da görülür. İkna yolu ile, çoğunlukla da zorlama ile Fransız Cumhuriyeti bir olmak istedi ve bir oldu. Mustafa Kemal'in Türkçe'yi dayattığı ve Judeo-Espanyolca ile Fransızca'yı yok etmek istediği gibi, Jules Ferry okulu da dil birliğini gerçekleştirdi ve diyalektlerle taşra ağzını önce gözden düşürdü sonra da büyük ölçüde yok etti.[3]

Çoğunluktan olmayan Fransız vatandaş grupları ise farklı addedilmek istemediler. XIX. yüzyıl sonunda taşradan Paris'e göç edenlerin basını

3 Braudel (Fernand), *L'Identité de la France. Espace et Histoire*, Paris, Arthaud-Flammarion, 1986, sh.72-88. - Helias (Pierre-Jakez), *Les Autres et les Miens*, Paris, Plon, 1977.

okunduğunda, bu çoğunlukla özdeşleşmek arzusu açıkça görülmektedir.[4] Ve 1995'te bir anket, göçmenlerin ulusal topluma sıkıca entegre olmak ve Fransız modeline uymak istediğini kanıtlamıştır.[5]

Azınlık gruplarının bu entegrasyon iradesinin en iyi örneklerinden biri "Fransız Yahudiliği" diye adlandırdıklarıdır. Devrimle özgürleşen Fransız Yahudileri, Fransa'ya ve geleneksel Yahudi değerlere çok yakın buldukları Fransız değerlerine tutkuyla bağlıdır. Fransız-Alman harbinden sonra en duygusal "Alzas'a veda"lardan birinin Colmar sinagogunda Hahambaşı tarafından dile getirilmesi tesadüf değildir. "Kardeşlerim, vatanımızı gençliğimden beri ateşli bir aşkla sevdim (...). Onu özellikle yürekli, iyi ve cömert olduğu için, zayıf ve ezilenleri koruduğu için, gelişmenin ve uygarlığın öncüsü olduğu için, toprağında tolerans ve kardeşlik asil fikirleri filizlendiği, oradan da tüm evrene yayıldığı için, şanlı bayrağının kıvrımlarıyla, ona saldıran ve kanlarla ayaklarında yere seren halklara karşı bile özgürlük ve eşitliğin yararlarını getirdiği için sevdim."[6]

Cumhuriyet'e bağlılıkla hizmet eden, değerlerini yayan ve Yahudi olmayan vatandaşlardan hiçbir şekilde ayırt edilmek istemeyen yüksek devlet memuru "Devlet Yahudileri" hakkında çok yazılmıştır.[7] Fransız Yahudileri, doğdukları topraklara huzur içinde bağlı, sayısız neslin birbirini izlediği (...), arzularıyla kısıtlanmış, önlerinde sadece halkın sınırlı huzurunun dar ufukları bulunan Fransız Yahudileri (...)"[8] olmak istemektedir.

Bu Fransız Yahudiliğine benzer bir şekilde Almanya'da, Hitler'in iktidara gelmesinin öncesine kadar Alman Yahudiliği ortak yaşamı gelişti. Alman vatanına sadakat, Alman Yahudilerinin büyük çoğunluğunu bir araya getiren derneğin statüsünde yazılı olup, milliyetçilerin sloganı "Tanrı'yla,

---

4 "Auvergne vatanının" onurunu öven *L'Auverniat de Paris* örneğin, "Auvergne millî uyanışını" diliyor ve Paris'teki Auvergnelilerin kitle ile kaynaşma ve kökenlerini saklama arzusunu kınıyor. Bkz. *L'Auvergnat de Paris*, passim, özellikle 8 Ekim 1882, 28 Ocak 1883, 20 Temmuz 1884.

5 Nüfus Araştırmaları Ulusal Enstitüsü (INED) anketi, *Libération*, 22 Mart 1995, ve *Le Monde*, 23 Mart 1995, 31 Mart 1995 içinde.

6 *La Mosaique France. Histoire des Etrangers et de L'Immigration en France*, Yves Lequin (editör), Paris, Larousse, 1998, sh.374.

7 Birnbaum (Pierre), *Fous de la République. Histoire Politique des Juifs d'Etat de Gambetta à Vichy*, Paris, Fayard, 1992.

8 Bredin (Jean-Denis), *Bernard Lazare; de L'Anarchiste au Prophète*, Paris, de Fallois, 1992, sh.108.

İmparator ve Vatan için", üyeleri tarafından benimsenmiştir. Yahudiler, en azından birçoğu, Almanlığı tamamıyla benimsemektedir. "Kendimi tam anlamıyla Alman hissediyordum", diye yazar aralarından biri. "Alman birliği için milliyetçi hareketi (...), tam desteğime sahipti. Siyah, sarı, kırmızı renkli bayrak, benim bayrağım olmuştu." Bir başkası "Almanlık kanda değil, ruhtadır" diye yazarken bir üçüncüsü Almanya'ya "büyüdüğüm toprak, soluduğum hava, konuştuğum dil, beni şekillendiren düşünce"[9] diye tarif eder.

Fransız ya da Alman örneğinden muhtemelen esinlenen Türkiye Yahudilerinin yöneticileri dolayısıyla Fransız Yahudiliği ve Alman Yahudiliği ortak yaşamına benzer bir Türk Yahudiliği öngördüler ve Musa dinine aidiyetlerinin dışında başka herhangi bir özellik taşımadan tam Türk vatandaşları olmayı arzu ettiler.

Bir azınlık grubunun bir ulus-devlete entegrasyonuna, başlangıçtan gelen kültürünün de korunmasının eşlik etmesi ve bunun salt ve basit bir asimilasyon olmaması tasarlanabilir tabiî ki. Fransa'da bunun örnekleri vardır: Birçok "Devlet Yahudisi" dinî gereklerini samimiyetle yerine getirir ve cemaat kurumlarına aktif bir şekilde katılır. Almanya'da bazıları "Yahudilik ve Almanlık arasında bir birlik" aradılar, "Yahudi ile Alman arasında hiçbir bölünme" görmediklerini, "aynı zamanda hem Yahudi hem Alman olma gururunu" hissettiklerini, "Yahudilik ve Almanlığı, bir kişinin hiyerarşisiz ve önceliksiz, iki görünüşü" olarak addettiklerini belirttiler.

Ancak gerçekte azınlık gruplarının kültürlüleşmesine, kökenden gelen kültüre karşı bir kültürsüzleşme çoğunlukla eşlik eder. Fransa'da esas dillerini, sıkça da dinî gereklerini yerine getirmeyi bırakmış olan ikinci kuşak göçmenlerde görülen budur.[10] Uzun zamandan beri birtakım Fransa Yahudi'sinde de görülen budur. "Kendimi bir Fransız Yahudisi olarak görmeyi kesinlikle reddediyorum, diye yazar aralarından biri. Yahudi ırkından olmayan bir Fransız'ım çünkü Yahudi ırkı yoktur (...). Dinî bakımdan da Yahudi değilim zira Yahudi veya başka olsun, her tür inanç ve dinî gerekten koptum."[11] Aynı şekilde Hitler öncesi dönemin bir Alman

9 Traverso (Enzo), *Les Juifs et l'Allemange. De la "Symbiose Judéo-Allemande" à la Mémoire d'Auschwitz*, Paris, La Découverte, 1993, sh.15-62.

10 *Libération*, 22 Mart 1995 ve *Le Monde*, 23 Mart 1995.

11 Birnbaum (Pierre), *a.g.e.* sh.76

Yahudisi şöyle yazar: "Almanlık benim milliyetimdir, oysa Yahudilik bir inanç ve bir etnik kökendir."[12]

Azınlık gruplarına özgü kültürün ulus-devletin ortak kültürüne entegre olduğu, kurucu mitlerine ortak kurucu mitlerin de eklendiği düşünülebilir. Ama gerçeği söylemek gerekirse, Strasbourg'un Renan geçmişi, Toulouse'un Oksitan geçmişi, Perpignan'ın Katalan geçmişi, Lavisse ve Malet-Isaac'ın okul kitaplarının Fransız öğrencilerine öğrettiği gibi Fransa tarihine entegre olmuş mudur? Tabiî Fransız ulus-devletin bir Protestan veya bir Yahudi katkısından söz edilebilmiştir ama bunlar hiç incelenmemiştir.[13] Alman Yahudisi bir yazar, Alman kültürünün azımsanmayacak bir kısmının, Yahudi kültürü olduğunu belirtebilmiştir;[14] ama Yahudi olmayan Almanların aynı şekilde düşündüğü ve meşhur "Alman Yahudiliği ortak yaşamı"nın bir Yahudi hayalinden farklı bir şey olduğu kesin midir?

Gerçekte bir ulus-devlette çoğunluk mensubu olmayan bir grubun üyeleri çoğunlukla bir tür kültürel maranoculuğa sığınır. "Dışarıda diğer adamlar gibi biri, evde Yahudi."[15] Uç noktada Freud'un "Allahsız Yahudi", "kutsal dili anlamayan, atalarının dinine (ve herhangi bir başka dine) yabancı olan ama halkına aidiyeti asla inkâr etmeyen, Yahudi özelliğini hisseden ve başka türlüsünü düşünmeyen"[16] tarifine uyarlar.

Zaten ulus kavramının yorumlama konusu olduğunu belirtmek gerekir. Bir ulus "yaşadığı zemin ve toprağa, bulunduğu bölge ve sınırlara bağlı" mıdır yoksa "kafasında her türlü yerleşimden, coğrafyadan, topraktan yoksun, Tevrat Kudüs'ü gibi neredeyse bir görüntü oyunu, sürülmüş olmasından ve mülteci bağlarından güç alan" mıdır? Fransız ulus-devletinin üyeleri kendilerini "gönlünce somut ve tensel, kan ve ölülerle yoğrulmuş, toprağına basılabilen, tanıdık kokular alınabilen, mezarlıkları seyredilebilen, akşam dualarının (veya) saf düşüncenin duyulduğu bir küçük vatan (...) soyut ve etten kemikten kurtulmuş, gölge ve hayallerle örülmüş (...) iri bulutların ve iyice kazınmış anlatımların Fransası, kağıttan ve öylesine kırılgan harflerin Fransası, ancak bütün insanlar için olduğu zaman

---

12 Traverso (Enzo), *a.g.e.* sh.39

13 Peyrefitte (Alain), *Le Mal Français*, Paris, Plon, 1976.

14 Traverso (Enzo), *a.g.e.* sh.43

15 Traverso (Enzo) *a.g.e.* sh.26

16 Traverso (Enzo) *a.g.e.* sh.27

yeterince büyük olan bu Fransa"nın[17] oğlu gibi hissediyor mu? Ulusun bu evrenselci kavramı yakın zamanda bir Fransız siyasetçi tarafından yeniden anlatıldı. "Benim Fransa'm", diye yazar, "sadece Fransızlara ait değildir. Ne bir bölge ile, ne de bir halkla özdeşleşir. Her şeyden önce iyi niyetli insanlara hitap eden bir ülkü, cumhuriyetin harikulade sloganında duyurulan bir ülküdür. Benim Fransa'm dar anlamda kimliğinin ötesine geçerek, evrensel bir şekle doğru kendini aşmayı her zaman istedi, yarın da isteyecek."[18]

İzmir Yahudilerinin bin dokuz yüz otuzlu yıllarda kendilerine, muhtemelen belirsiz bir şekilde de olsa, bu soruları sordukları kesindir. Onlara önerilen ulus-devlet modeli nedir? Kana öncelik veren Alman modeli mi? Ulusu, etnik toplumların bir araya gelmesi olarak gören Amerikan modeli mi? Ulusa "her günün halk oylaması"[19] gözüyle bakan ve "Bir dili kullanarak, bir kültürü öğrenerek ve iktisadî ve siyasî hayata katılma iradesi ile Fransız olunduğunu"[20] duyuran Fransız modeli mi?

Aynı sorular bugünün Fransası'na da sorulmuyor mu? Fransa farklı toplumların birlikte yaşamasını kabul ederek yabancı toplumların salt ve basit asimilasyonundan vazgeçmeli midir?[21] "Hepsi aynı," diye açıklar sosyolog Alain Touraine, "bu sağlıklı değil, ama çok kültürlü bir Fransa da sağlıklı değil."[22]

Öyle ise oluşmakta olan bir ulus-devletin karşılaştığı meseleler nasıl çözülür?

Çoğunluktan etnik, dil, tarih ve kültür bakımından farklı bir grup için, azınlık statüsü çözüm olarak görülebildi. Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen anlaşmaların çoğu tarafından benimsendi. Hemen her yerde başarısızlıkla sonuçlandı. Azınlık grubunun üyeleri vatandaşların hepsine kıyasla kuşkusuz ayrımcılığa uğruyor ve pratikte aynı haklardan yararlanamıyor.

17 Levy (Bernard-Henri), *L'Idéologie Française*, Paris, Livre de poche, 1981, sh.223-225.

18 Seguin (Philippe), "Ma France n'appartient pas qu'aux Français", *Le Monde*, 18 Temmuz 1995.

19 Renan (Ernest), Ferenczi (Thomas) tarafından anılmış. "Fransız potası yeni göçmen kuşaklarını entegre etmeyi yine başarıyor. Cumhuriyet okulu yabancıları vatandaşa dönüştürmek için etkin bir araç olarak kalıyor" (*Le Monde*, 31 Mart 1995).

20 Schnapper (Dominique), Ferenczi (Thomas) tarafından anılmış, *a.g.e.*

21 Stasi (Bernard), Ferenczi (Thomas) tarafından anılmış, *a.g.e.*

22 Touraine (Alain), Ferenczi (Thomas) tarafından anılmış, *a.g.e.*

Kaçınılmaz bir şekilde bir irredantizme kapılıyorlar ve dillerinin, kültürlerinin çoğunlukta olduğu komşu bir ülkeye doğru bakıyorlar.

O halde farklı "uluslar"ın bir arada yaşaması için çok uluslu devlet formülüne mi başvurmak gerekir? Osmanlı örneği bu açıdan ilginçtir. "Milletler"den biri, Türk "milleti" baştan beri hâkimdi; öyle kaldı; komuta organlarına sahip olmayı sürdürdü. Çok uluslu Osmanlı Devleti'nin Türk bir ulus-devlete dönüşmesi XX. yüzyılın başında aşikâr hale geldi. Üstelik onu oluşturan "milletler"den, nüfusu en az olanı, Yahudi "milleti" bu Türkleşmeye yöneldi. Aynı olay Avusturya-Macaristan'da da görüldü: Bohemya ya da Macaristan Yahudileri, Almanlığa yöneldi; Kafka Almanca yazdı.[23]

Baştan eşit ulus-devletleri bir araya getiren ve tek bir yapıda yaşamaya karar veren çok uluslu bir devletin tarihteki örneklerden, Osmanlı, Avusturya-Macaristan veya Sovyet devletlerinden daha fazla başarı şansına sahip olacağı ümit edilebilir. Yarın, Avrupa...?

Muhtemelen kimlik kavramı üzerinde düşünmek gerekiyor. Bir ulus "etrafına iyice kapatılmış bir daire çizerek onu tamamıyla sınır içine alan ve üyelerinden her birini mümkün olduğunca küçük, -tanınının kaybolacağı kadar küçük- bir hücrenin içine kapatan, bir toplumlar toplumu (bir ilişki ile) değil, bir bireyler toplumu olmalıdır (...). Bir topluluk, o zaman dokusunu küçük küçük bölgelere ayırıp birbirine nüfuz edemeyen gettolarla sıkışık bir ağ olarak tarif edilebilir. Bir Yahudi örneğin, boşlukları duvarlarla çevrili ve saptanabilir, görevleri, ayrıcalıkları ve "temsilcileriyle" "Yahudi cemaatinin" bir üyesinden başka bir şey değilse. Bir zenci, kültürünün içine kapanmış, aynı zamanda özgüllüğünün gardiyanı, zenciliğinin tamamından başka bir şey değilse. Bir kadın, kadın sözü, kadın duyarlılığı, kadın rahmi ile tamamıyla sınırlandırılabiliyor ve yüzü, insanlık ifadesi eksikse."[24] "Bir aidiyetin içine kapanarak, kişiliğin birçok aidiyetten oluştuğunu görmeyi reddetmek mümkündür (...). Aşırı kimlik belirlemek (...) verimsizleştirici ve çoğunlukla öldürücüdür."[25]

---

23 Pollak (Michael), *Vienne 1900*, Paris, Gallimard-Julliard, coll. Archives, 1984.

24 Levy (Bernard-Henri), *a.g.e.* sh.257.258.

25 Grosser (Alfred), "Les identités abusives", *Le Monde*, 28 Ocak 1994.

Bütün bu düşünceler bizi, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başındaki İzmir Yahudilerinden uzaklaştırır gibi görünmektedir. Hiç de öyle değil. Kendilerine sordukları sorular, başkalarının başka zaman ve mekânlarda sormuş oldukları ve bugün yakınımızda sorulanların aynılarıdır.

Önemli Tarihler

M.Ö.IX. yüzyıl	Homeros'un Izmir'de muhtemel doğuşu.
M.Ö. 167-142	Filistin'de Büyük Iskender'in haleflerine karşı Yahudi isyanı.
M.S. 70	Kudüs'ün Titüs tarafından alınışı.
132-135	Roma işgaline karşı Yahudi isyanı.
155	Aziz Polikarp'ın Izmir'de öldürülmesi.
1391	Ispanya'da Yahudilere karşı ayaklanmalar.
1424	Osmanlılar Izmir'i kesin olarak alır.
1453	II. Mehmet'in ordularının Konstantiniye'yi fethi.
1492	Aragonlu Ferdinand ve Kastilyalı İzabel Yahudileri İspanya'dan kovmak için Granada kararını imzalar.
1497	Portekiz Yahudilerinin kovuluşu.
1536 ve 1569	Sultan ile Fransız Kralı arasında, Osmanlı Imparatorluğu'nda yerleşik Fransızlara özel imtiyazlar tanıyan kapitülasyonların imzalanması.
1593	Toskana Büyükdükü Livorno'da serbest bir liman açar ve yabancılara ikamet izni verir.
1648	Izmirli bir Yahudi, Sabetay Sevi kendini Mesih ilan eder. Osmanlı Imparatorluğu'nda kalabalık kitleler tarafından izlenir. Ölümle Islâm arasında bir seçim yapması istenince, 1666'da Islâm'ı seçer.
1688	Bir deprem Izmir şehrinin büyük kısmını yerle bir eder.
1791	Fransa Yahudilerinin özgürleşmeleri.
1839	Sultan, Tanzimat adı altında bilinen bir dizi reform ilan eder.
1840	Şam Yahudileri kan iftirasıyla suçlanırlar.
1856	Yeni Osmanlı reformları.

1858	Mortara olayı: Papalık Devletleri'nde Yahudi bir çocuk, ebeveynlerinin haberi olmadan Katolik yapılır, kaçırılır ve alıkonur.
1860	Paris'te Alliance Israélite Universelle'in kuruluşu.
1862	Tetuan Fas'ta ilk Alyans okulunun açılışı.
1873	İzmir'de Alyans okulunun açılışı.
1876	II. Abdülhamit'in tahta çıkışı.
1877-1878	Osmanlı-Rus Savaşı. Rus ordusu İstanbul kapılarına dayanır.
1878	Berlin Kongresi. Osmanlı İmparatorluğu Trakya, Makedonya ve Arnavutluk'u muhafaza eder.
1880 ve sonraki yıllar	Rusya'da Yahudi kıyımları
1895	Paris'te Yüzbaşı Dreyfus'un rütbelerinin sökülmesi.
1896	Theodor Herzl *L'Etat Juif*'i (Yahudi Devleti) yayınlar.
1897	Osmanlı-Yunan Savaşı. Girit'in özerkliği.
1908	24 Temmuz: Jön Türk Devrimi.
1909	Nisan: İstanbul'da karşı devrim başarısızlığa uğrar, Abdülhamit tahttan indirilir. (31 Mart vakası)
1911-1912	Osmanlı-İtalyan Savaşı. İtalya Trablusgarp'ı ele geçirir.
1912-1913	Balkan Savaşları. İmparatorluk Selanik ve İyonya dahil, Avrupa Türkiyesi'nin büyük kısmını kaybeder.
1914	2 Kasım: Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında savaşa girer.
	Nisan-Aralık: Çanakkale çıkarması.
1917	Ekim: İngiliz kuvvetleri Kudüs'ü alır.
	Kasım: Balfour deklarasyonu.
1918	30 Ekim: Mondros Mütarekesi.
1919	15 Mayıs: Yunanlılar İzmir'e çıkar.
	19 Mayıs: Mustafa Kemal Samsun'a ayak basar.
	Temmuz-Ağustos: Mustafa Kemal başkanlığında Erzurum Kongresi.
	Aralık: Mustafa Kemal Ankara'ya yerleşir.
1920	23 Nisan: Ankara'da Büyük Millet Meclisi toplanır.
	Haziran-Temmuz: Anadolu'da Yunan saldırısı. Bursa işgal edilir.
	10 Ağustos: Sevr Antlaşması: İzmir Yunan yönetimine girer.
1921	Nisan-Temmuz: Anadolu'da yeni Yunan saldırısı. Yunan orduları Ankara'yı tehdit eder.
	13 Eylül: Yunanlılar Sakarya zaferi ile durdurulur.
	Eylül: Mustafa Kemal'e Gazi unvanı verilir.
1922	26-30 Ağustos: Türk saldırısı.
	9 Eylül: Türk ordusu İzmir'i alır.
	13 Eylül: İzmir yangını.
	11 Ekim: Mudanya Mütarekesi.
	1 Kasım: Saltanat kaldırılır.
1923	17 Şubat: İzmir İktisat Kongresi

	24 Temmuz: Lozan Antlaşması. İzmir Türkiye'ye geri verilir.
	11 Eylül: Halk Fırkası'nın kuruluşu.
	13 Ekim: Ankara başkent ilan edilir.
	29 Ekim: Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı.
1924	3 Mart: Hilafet kaldırılır.
	Haziran: Alyans okulları bundan böyle Fransızca'yı öğretim dili olarak kullanamayacaktır.
1925	2 Eylül: Fes giymek yasaklanır.
1926	18 Şubat: İstanbul ve İzmir Yahudileri, İspanya'ya bir telgraf göndermekle suçlanırlar.
	Şubat: Türk Yahudileri Lozan Antlaşması ile kendilerine tanınan azınlık statüsünden vazgeçerler.
	Haziran: Türkiye, İngiltere ve Irak, Musul konusunda anlaşır.
	Haziran-Temmuz: İzmir'de Mustafa Kemal'i öldürmeye yönelik bir komplo ortaya çıkarılır. Sanıklar yargılanır ve idam edilir.
1927	17 Ağustos: Genç bir Yahudi kızı (Elza Niego) İstanbul'da bir Müslüman tarafından öldürülür. Cenaze sırasında olaylar çıkar. Göstericiler yargılanır.
1928	1 Kasım: Latin alfabesinin kabulü.
	10 Nisan: Yeni Türk Anayasası: İslâm artık devlet dini değildir.
1930	12 Ağustos: Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması.
	17 Kasım: Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması.
	23 Aralık: Menemen olayı.
1931	12 Nisan: Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşu.
1932	12 Temmuz: Türk Dil Kurumu'nun kuruluşu.
1934	Haziran-Temmuz: Trakya'da Yahudi karşıtı ayaklanmalar.
	21 Haziran: Soyadı kanunu. Mustafa Kemal, Atatürk soyadını alır.
1938	10 Kasım: Atatürk'ün ölümü. İsmet İnönü cumhurbaşkanı olur.
1939	3 Eylül: Fransa ve İngiltere, Almanya'ya savaş ilan ederler.

Sözlük

Alliance Israélite Universelle (Fransızca): Paris'te 1860'ta kurulan ve amacı "Yahudilerin özgürlüğü ve maneviyatının gelişmesi" olan teşkilat. Alyans Doğu Yahudilerine Fransız dil ve kültürü ile birlikte bir zanaat öğretmeyi amaçladı. Bu maksatla da Fransızca eğitim veren okullar kurdu - e.n.

Amants de Sion (Siyon Âşıkları) (Fransızca): 1880 yıllarında Rus İmparatorluğu'nda doğan ve amacı Yahudilerin Filistin'e göç etmesini desteklemek olan Siyonist hareket.

American Jewish Committee (İngilizce): 1906'da ABD'de, dünyanın her yerindeki Yahudilerin medenî ve dinî haklarını korumak için kurulan örgüt.

Anglo-Jewish Association (İngilizce): Baskı altındaki Yahudileri korumak ve onları ahlaki, manevî ve entelektüel yönden geliştirmek için 1871'de kurulan İngiliz cemiyeti - e.n.

Aşkenaz: Orta ve Doğu Avrupa kökenli Yahudi.

Bar Mitzva (İbranice): On üç yaşına basan Yahudi erkek çocukları sinagogda yapılan bir törenle dinen reşit sayılırlar ve Talmud'u okurlar - e.n.

Béné Bérith: İbranice'den kelimesi kelimesine karşılığı Alliance'ın (Birliğin) oğlu. Mason locaları modeli üzerine 1983 yılında ABD'de kurulmuş cemiyet. Sosyal, ahlakî eğitim ve hayır amaçlarını güdüyordu - e.n.

Bet Din (İbranice): Hahamlardan müteşekkil dinî mahkeme.

Chivat Sion (İbranice): İzmir'in Siyonist cemiyetlerinden biri.

Djidio (Judeo-Espanyolca): Yahudice. Judeo-Espanyol dili bazen böyle tabir edilir.

Fado (Portekizce): Portekiz halk şarkısı.

Frankos (Judeo-Espanyolca): Doğu'ya XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ticarî nedenlerle yerleşmiş, genellikle İtalya kökenli Yahudi. Daha genel anlamda bir Batı ülkesi tarafından korunan Yahudilere sık sık verilen ad.

Frankizm (Jacob Frank'tan): Batı Avrupa'da XVIII. yüzyılda ortaya çıkan Yahudi mezhebi. Sabetaycılığın dirilmesi olarak görülür.

Hamenora (İbranice): Béné Bérith cemiyetinin yayımladığı dergi - e.n.

Hanuka (İbranice): M.Ö. II. yüzyılda İmparator Antiochus IV'ün Filistin'de yerleşik Yahudileri Yunanlaştırmaya yönelik uygulamaları sonunda Makabeli Yahudilerin isyanını anan bayram - e.n.

Haskala (İbranice): Yahudi Aydınlanma hareketi.

Hasidizm (İbranice): Doğu Avrupa'da XVIII. ve XIX. yüzyıllarda gelişen Yahudi dinî hareketi.

Hatikvah (İbranice): "Umut", sonradan İsrail milli marşı olacak olan Siyonist marş.

Hilfsverein der Deutschen Juden (Almanca): Kısaca Hilfsverein. Doğu ve Batı Avrupa'da Yahudilerin siyasî ve sosyal durumlarını iyileştirmek için 1901'de kurulan Alman Yahudi cemiyeti.

İsraelitische Allianz (Almanca): Dünya Yahudilerini korumak için 1873'te Viyana'da kurulan örgüt.

Kabala (İbranice): İbrani harflerinin sayısal değerleri üzerine kurulmuş ve kutsal metinlere mistik bir yorum katan gizli bilgiler.

Kan iftirası: Rumlar Yahudi Paskalya'sı olan Pesah münasebetiyle hazırlanan hamursuz ekmeğin Hıristiyan kanı içerdiğini sanır. Pesah yaklaşırken tesadüfen ortadan kaybolan bir çocuk veya daha nadiren yetişkinin, bu amaçla Yahudiler tarafından kaçırıldığını ve öldürüldüğünü ileri sürerlerdi - e.n.

Kortijo (Judeo-Espanyol): Osmanlı Yahudilerinde bir evin orta avlusu.

Ladino (Judeo-Espanyol): Judeo-Espanyolca'nın bir türevi. İspanyolca söz varlığına İbrani sözdizimini uygulayan, dinsel, "taklit lisan"

Lehli (Judeo-Espanyol): Türkçe: Polonyalı. Aşkenaz Yahudisi. Judeo-Espanyolca argoda pis, yırtık pırtık.

Levitik: Eski Ahid'in beş kitabından, rahip ve Levi kabilesinden olanlarla ilgili kuralları içereni.

Makabi (İbranice): XIX. yüzyıl sonunda kurulan Siyonist spor cemiyeti.

Maestra: Geleneksel Yahudi anaokulu.

Marano (İspanyolca): Din değiştirip Hıristiyan olmuş ama Yahudiliği gizlice uygulamaya devam eden Yahudi.

Meclis-i Cismani: Laik Konsey. Hahambaşılığa bağlı ve cemaat temsilcilerinden kurulu yürütmeden sorumlu meclis.

Meclis-i Umumi: Tüm Yahudi nüfusunu temsilen seçilen ve Hahambaşı'ya bağlı olarak çalışan genel meclis.

Megoraşim (İbranice): Kovulmuşlar. Romaniyot Yahudilerin, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İspanya Yahudilerini kastetmek için kullandığı tabir.

Meldar (Judeo-Espanyol): Geleneksel Yahudi ilkokulu.

Menora (İbranice): Hanuka bayramında yakılan yedi kollu şamdan - e.n.

Metropolit: Ortodoks başpiskopos.

Nisan (İbranice): 15'inde Pesah'ın kutlandığı Yahudi takvimi ayı.

Pesah: İbrani halkının Mısır'dan çıkışını kutlayan Yahudi bayramı. İlkbaharın başında nisan ayının dolunayına tekabül eder.

Purim (İbranice): M.Ö. V. yüzyılda katliamdan kurtulan Pers İmparatorluğu Yahudilerinin selametini kutlayan Yahudi bayramı.

Rabinik (harfler): Judeo-Espanyol'un tipografilerinden biri.

Raşi (harfler): Judeo-Espanyol'un tipografilerinden biri.

Rebetiko (Rumca): Rum halk şarkısı.

Refran (Judeo-Espanyolca): Atasözü, özdeyiş.

Romaniyot, Romalı: Bizans İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudi.

Sabetaycılık: Sabetay Sevi müritlerinin ve torunlarının ayinleri ve dini.

Seder (İbranice): Pesahın ilk iki gecesi, dua ve dinî şarkılar eşliğinde yenen yemek.

Sefarad (İbranice): İspanya asıllı Yahudi.

Solitreo (Judeo-Espanyol): Judeo-Espanyol'un İbranice işlek yazısı.

Sukot (İbranice): Hasat Bayramı. Bir hafta boyunca yemekler çatısı olmayan ve bahçede veya balkonda kurulan, üstü çalılıklarla örtülü bir çadırda yenir. Bu bayram Yahudilerin Mısır'dan çıkışlarında ve Sina Çölü'nü geçtiklerinde yaşamış oldukları şartları simgeler - e.n.

Şabat: Cuma akşamı gün batımından, cumartesi akşamı gün batımına kadar süren istirahat günü. Bu süre zarfında kesinlikle çalışılmaz - e.n.

Talmud (İbranice): Yahudi dinî kitaplarından Mişna'nın tefsiri - e.n.

Talmud Tora (İbranice): Tevrat ve din eğitimi veren okul - e.n.

Taref (İbranice): Yahudi dini şartlarına uygun olmayan yiyecek.

Tikva: Bkz. Hatikva.

Vaad Achinoach (İbranice): Türkiye'de yaygın Siyonist dernek.

Wissenschaft des Judenstums (Almanca): Objektif bir araştırma ile Yahudiliği aşmaya çalışan XIX. yüzyıl Alman Yahudi hareketi.

Yidiş: Orta ve Doğu Avrupa Yahudilerinin konuştuğu Almanca'dan türemiş lisan.

Yom Kipur (İbranice): 24 saat boyunca oruç tutulan Büyük Af günü - e.n.

Zito (Rumca): Yaşasın. *Zito Venizelos*: Yaşasın Venizelos.

Zohar (İbranice): Aramice yazılmış Kabala edebiyatının temel eseri - e.n.

Kaynaklar ve Bibliyografya

Eserler

Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal, Kemalizm hakkında genel eserler

Alp (Tekin), *Le Kémalisme*, Paris, Alcan, 1937, 298 sh.

Başoğlu Ayhan, *Le Héros Aux Cheveux d'or*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, 1981

Hamit Batu ve Jean-Louis Bacqué-Grammont (Editörler) *L'Empire Ottoman, la République de Turquie et la France*, İstanbul, İsis (Varia Turcica), 1986, 700 sh.

Benoist-Mechin (Jacques), *Mustafa Kemal ou la Mort d'un Empire*, Paris, Albin Michel, 1954, 460 sh.

Berchet (Jean-Claude), *Le Voyage en Orient, Anthologie des Voyageurs Français Dans le Levant au XI-X^{e} Siècle*, Paris, Laffont, coll. Bouquins, 1985, 1108 sh.

Benjamin Braude ve Bernad Lewis (editörler) *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society*. cilt I: *The Central Lands*, New York/Londra/Holmes and Meier, 1982, 449 sh.

Fromkin (David), A *Peace to End All Peace. The Fall of the Ottoman Empire and the Creation of the Modern Middle East*, New York, Henry Holt, 1989, 635 sh.

Groc (Gérard) ve ÇAĞLAR (İbrahim), *La Presse Francophone du Turquie de 1795 à Nos Jours. Histoire et Catalogue*, İstanbul, İsis, 1985, 261 sh.

Robert Mantran (editör) *Histoire de l'Empire Ottoman*, Paris, Fayard, 1989, 810 sh.

,Stéphane Yerasimos (editör) *İstanbul, 1914-1923: Capitale d'un Monde Illusoire ou l'Agonie des Vieux Empires*, Paris, Autrement (série Mémoires), 1992, 230 sh.

Jevakhoff (Alexandre), *Kemal Atatürk. Les Chemins de l'Occident*, Paris, Tallandier, 1989, 490 sh.

Kabacalı (Alpay) *Nasreddin Hodja*, İstanbul, Net, 1992, 83 sh.

Karpat (Kemal), *Ottoman Population (1830-1914). Demographic and Social Characteristics*, Madison, Wisconsin, University of Wisconsin Press, 1985, 242 sh.

Kedourie (Elie), *Arabic Political Memoirs and Other Studies*, Londra, Frank Cass, 1974, 327 sh.

Kinross (Patrick) *Atatürk. The Rebirth of a Nation*, Londra, Weidenfeld, 1993, 542 sh.

Lewis (Bernard), *The Emergence of Modern Turkey*, Londra, New York, Toronto, Oxform University Press, 1961, 511 sh.

Jean-Louis Bacqué-Grammont ve Rémy Dor (editörler) *Mélanges Offerts à Louis Bazin Par Ses Disciples, Collègues et Amis*, Paris, L'Harmattan (Varia Turcica, XIX), 1992, 358 sh.

Nicolay Nicolas, *Dans l'Empire de Soliman le Magnifique*, Paris, Presses du CNRS, 1989, 309 sh.

Rıza (Ahmed), *La Faillite Morale de la Politique Occidentale en Orient*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, 206 sh.

Roux (Jean-Paul), *Histoire des Turcs. Deux Mille ans du Pacifique à la Méditerrannée*, Paris, Fayard, 1984, 389 sh.

Shaw (Stanford), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, cilt I: *Empire of the Gazis. The Rise and Decline of the Ottoman Empire* (1280-1809), Cambridge, Cambridge University Press, 1976, 351 sh.

Shaw (Stanford J.) ve Shaw (Ezel Kural), *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, cilt 2: *Reform, Revolution and Republic. The Rise of Modern Turkey* (1808-1975), Cambridge, Cambridge University Press, 1977, 518 sh.

Stéphane Yerasimos (editör), *Les Turcs: Orient et Occident, İslam et Laicité*, Paris, Autrement (série Monde), 1994, 213 sh.

Ubicini (M.A.), *Lettres Sur la Turquie. Tableau synthétique, religieux, politique, administratif, Commercial, etc. de l'Empire Ottoman*. II. kısım: "*Les Raias (Grecs, Arméniens, Arméniens Catholiques, Israélites, Latins)*", Paris, Dumaine, 1854, 481 sh.

Genel tarih ve coğrafya kitapları

Citron (Suzanne), *L'Histoire de France Autrement*, Paris, Editions ouvrières, 1992, 242 sh.

Ducourtray (G.), *Histoire nationale et Notions Sommaires d'Histoire Générale Depuis 1789 Jusqu'à nos Jours*, (genç kızlar için orta öğretim, 3. sınıf), Paris, Hachette, 1901, 569 sh.

Jallifer (R.) ve Vast (H.), *Histoire Contemporaine*, (felsefe sınıfı, 1902 programı), Paris, Garnier, 1909, 916 sh.

Malet (Albert), *L'Epoque Contemporaine*, (3. sınıf, 31 Mayıs 1902 resmi programlarına uygun olarak hazırlanmış), Hachette Paris, 718 sh.

Miquel (Pierre), *La Grande Guerre*, Paris, Fayard, 1983, 663 sh.

Précis d'Histoire pour le brevet élémentaire et le brevet d'enseignement supérieur, Tours, Mame; Paris, Gigors, 1932, 784 sh.

Schrader (F.) ve Gallouedec (L.), *Géographie de l'Europe*, 2 klasik ve 3 modern sınıf, Paris, Hachette, 1896.

Türk-Yunan Savaşı hakkındaki eserler

Appel à la Franc-Maçonnerie Universelle Pour le Désastre de Smyrne, Paris, 1922.

Atrocités Grecques Dans le Vilayet de Smyrne (Mayıs 1919), Osmanlı Haklarının Korunması Cemiyeti tarafından yayınlanmış yeni belgeler ile İngiliz ve Fransız subaylarının tanıklıkları, Cenevre,

Imprimerie Nationale, 1919, 32 sh.

Dobkin (Marjorie Housepian), *Smyrna 1922. The Destruction of a City*, Kent, Ohio, Kent State University Press, 1988, 275 sh.

Frangulis (A.F.), *La Question du Proche-Orient*, mémoire sur les déclarations faites et les décisions prises par les puissances alliées et associées (Müttefik ve ortak güçler tarafindan alınan kararlar ve yapılan beyanlar hakkında inceleme yazısı), Paris, 1922, 50 sh.

La Grèce en Asie Mineure, Atina, Bureau de la presse du ministère des Affaires étrangères, 1921, 32 sh.

Hemingway (Ernest), *In Our Time*, New York, Scribner, 1930; New York, Macmillan, 1987.

Mikhail (G.N.), *Smyrne Avant la Catastrophe*, *Chronika* tarafından anılmış, Eylül-Ekim 1993.

Puaux (René), *L'Egéide*, Paris, Payot, 1919, 123 sh.

- *La Mort de Smyrne*, Paris, 19 Place de la Madelaine, 1922, 32 sh.

- *Les Derniers Jours de Smyrne*, 19 Place de la Madelaine, 1923, 46 sh.

Rapports Officiels Reçus des Autorités Militaires Ottomanes sur l'Occupation de Smyrne par les Troupes Helléniques, İstanbul, İmprimerie Osmanye, 1919, cilt 1 ve 2.

Rechad (Nihad), *Les Grecs à Smyrne. Nouveaux Témoignages Sur Leurs Atrocités: Un Document Official Probant*, Paris, İmprimerie Kossuth, 1920, 63 sh.

Smyrne Turque, Izmir, Imprimerie Ahmed Ihsan, 1919, 13 sh.

Smyrny: Mia Anadromy Me Logo Kai Eikones, Atina, Interamerican, 1982.

Toynbee (Arnold J.), *The Western Question in Turkey and Greece. A Study in the Contact of Civilisations*, Londra/Bombay/Sidney, Constable, 1923, 408 sh.

Vellay (Charles), *Smyrne, Ville Grecque*, Paris, Chapelot, 1919, 30 sh.

Zmyrnahay Gyanke Zinatataren hedo: Ahavar Pelousoume, Atina Nov Or, 1924, 40 sh.

Yahudilik hakkında genel eserler
Fransız, Alman, Yunan, Avusturya-Macaristan Yahudiliği hakkında eserler

Badinter (Robert), *Libres et Egaux... L'émancipation des Juifs Sous la Révolution Française (1789-1791)*, Paris, Fayard, 1989, 237 sh.

Baron (Salo Wittmayer), *A Social and Religious History of the Jews*, 2. baskı, New York, Columbia University Press, 1952, 1967, 1969, 18 cilt.

Birnbaum (Pierre), *Les Fous de la République. Histoire Politique des Juifs d'Etat de Gambetta à Vichy*, Paris, Fayard, 1992, 512 sh.

Bredin (Jean-Denis), *Bernard Lazare: De l'Anarchiste au Prophète*, Paris, éd. de Fallois, 1992, 428 sh.

Dictionnaire Encyclopédique du Judaisme, Geoffrey Wigoder (editör), Paris, Cerf, 1993, 1771 sh.

Graetz (Heinrich), *Histoire des Juifs*, çeviri M. Wogue ve M. Block, Paris, A. Levy, 1882-1897, 5 cilt.

Hallevy (Juda), *Le Livre du Kuzari*, çeviri, önsöz ve notlar M. Ventura tarafindan, Paris, Rieder, 1932, 234 sh.

Herzl (Théodore), *L'Etat Juif*, Paris, Stock, 1981, 225 sh.

Isaac (Jules), *Genèse de l'Antisémitisme. Essai Historique*, Paris, Calmann-Lévy, 1956, 352 sh.

Malkam (David), *La Fantastique Histoire du B'nei B'rith*, Paris, Montorgueil, 1993, 255 sh.

Marrus (Micheal R.), *Les Juifs de France à l'Epoque de l'Affaire Dreyfus*, Paris, Calmann-Lévy, coll. Complexe, 1985.

Pierron (Barnard), *Histoire des Relations Entre les Grecs et les Juifs de 1821 à 1945*, INALCO'da (Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Ulusal Enstitüsü) doktora tezi, 1993, 989 sh.

Pollak (Michael), *Vienne 1900*, Paris, Gallimard-Julliard, coll. Archives, 1984, 215 sh.

Roth (Cecil), *Histoire du Peuple Juif*, Paris, La Terre retrouvée, 1957, 547 sh.

Sachar (Abram-Léon), *Histoire des Juifs*, Paris, Flammarion, 1973, 580 sh.

La Sainte Bible, Le Nouveau Testament, Paris, Club français du Livre, 1955, 4047 sh.

Scholem (Gershom), *Sabbatai Tsevi: Le Messie Mystique* (1626-1676), çeviri Marie-José Jolivet ve Alexis Nouss, Lagrasse, Verdier, coll. Les Dix Paroles, 1983, 969 sh.

Slousch (Nahum), *Renaissance de la Littérature Hébraique* (1743-1885), Paris, Société nouvelle de librairie et d'édition, 1902, thèse, 228 sh.

- *La Poésie Lyrique Hebraique Contemporaine*, Mercure de France, 1991, 300 sh.

La Société Juive à Travers l'Histoire, cilt 1: *La Fabrique du Peuple*, Schmuel Trigano yönetiminde, Paris, Fayard, 1992, 782 sh.

Stavroulakis (Nicholas), *The Jews of Greece. An Essay*, Atina, Talon Press, 1990, 127 sh.

Stern-Taeubler (Selma), "Eugen Taeubler and the Wissenschaft des Judentums", *Publications of the Leo Baeck Institute of Jews from Germany* (3), 1958.

Traverso (Enzo), *Les Juifs et l'Allemagne. De la "Symbiose Judéo-Allemande" à la Mémoire d'Auschwitz, Paris*, La découverte, 1993, 262 sh.

İzmir hakkındaki eserler

Bon (Ernest), *la Franc-Maçonnerie à Smyrne Depuis Son Réveil en 1909*, Constantinople, Mourkidès, 1928, 21 sh.

Chambord (Comte de), *Journal de Voyage en Orient*, 1861, önsöz ve notlar Armand Chaffanjou, Paris, Tallandier, 1984, 392 sh.

Deschamps (Gaston), *Sur les Routes d'Asie*, Paris, Armand Colin, 1894, 364 sh.

Dursun (M. Kâmil), *İzmir Hatıraları*, yayına hazırlayan Ünal Şenel, İzmir, Akademi kitabevi, 1994, 176 sh.

Frangakis-Syrett (Elena), *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Centry (1700-1820)*, Atina, Centre for Asia Minor Studies and Elena Frangakis, Syrett, 1992, 375 sh.

Georgiades (Demetrius), *Smyrne et l'Asie Mineure au Point de Vue Economique et Commercial*, Paris, Chaix, 1995, 264 sh.

Goffman (Daniel), *Izmir and the Levantine World*, Seattle, Londra, University of Washington Press, 1990, 236 sh.

Hugo (Victor), *Les Orientales, Les Feuilles d'Automne*, Paris, Poésie/Gallimard, 1964, 380 sh.

Iconomos (Constantin) *Etude sur Smyrne*, Smyrne, Tatitikan, 1868, 152 sh.

İzmir, Guide Panoramique d'Izmir, İzmir, Nefaset, 1934, 50 sh.

İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu (1922-1992), Tuncer Baykara yönetiminde, İzmir, Akademi kitabevi, 1994, 281 sh.

"Kurtuluşunun 70. Yılı Dolayısıyla İzmir Sempozyumu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*

Dergisi, özel sayı, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,1993, 400 sh.

Missir (Livio Amedeo), *Arbre Généalogique de la Famille Missir*, Brüksel, Dembla, 1969, 105 sh.

Pınar (İlhan), *Gezginlerin Gözüyle İzmir*, XIX Yüzyıl, İzmir, Akademi kitabevi, 1994, 154 sh.

Rougon (F.), *Smyrne. Situation Commerciale et Economique des Pays Compris Dans la Circonscription du Consulat Général de France* (vilayets d'Aidin, de Knoieh et des îles), Paris, Nancy, Berger-Levrault, 1892, 706 sh.

Slaars (Bonavanture), *Réponse à M. Gaston Deschamps Relevant Ses Apprécations Ineptes Sur Smyrne; Ses Calomnies Contre les Habitants de Cette Ville; Ses Erreurs Historiques, Archéologiques, etc.*, Brüksel, Vandera, 1893, 75 sh.

Status de la Société des Quais de Smyrne, Marsilya, Viale, 1877, 18 sh.

Texier (Charles), *Asie Mineure, Description Géographique, Historique et Archéologique des Provinces et Des Villes de Chersonèse d'Asie*, Paris, Firmin Didot, 1992, 757 sh.

Üç İzmir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992, 439 sh.

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Yahudileri hakkındaki eserler
İzmir Yahudileri hakkındaki eserler
Alliance Israélite Universelle hakkındaki eserler

Benbassa (Esther), *Un Grand Rabbin Séfarade en Politique (1892-1923)*, Paris, Presses du CNRS, 1990, 262 sh.

- *Une Vie Judéo-Espagnole à l'Est*, Gabriel Arié, Paris, Cerf, 1992.

- *Une Diaspora Séfarade en Transition, İstanbul, XIX*ᵉ*-XX*ᵉ *Siècle*, Paris, Cerf, 1993, 299 sh.

Benbassa (Esther) ve Rodrigue (Aron), *Juifs des Balkans, Espaces Judéo-Ibériques, XIV*ᵉ*-XX*ᵉ *Siècle*, Paris, La Découverte, 1993, 415 sh.

Benveniste (Annie), *Le Bosphore à la Roquette. La Communauté Judéo-Espagnole à Paris (1914-1940)*, Paris, L'Harmattan, 1989, 184 sh.

Chouraqui (André), *L'Alliance Israélite Universelle et la Renaissance Juive Contemporaine (1860-1960): Cent ans d'Histoire*, Paris, PUF, 1865, 520 sh.

Deunailles (Maurice), *La Mare Aux Tortues: "la Balsa de las Tortugas"*, Albertville, Clause Alzieu, 1995, 240 sh.

Franco (Moise), *Essai Sur l'Histoire des Israélites de l'Empire Ottoman Depuis les Origines Jusqu'à Nos Jours*, Paris, Durlacher, 1897, 296 sh.

Galante (Abraham), *Don Joseph Nassi, duc de Naxos, d'Après de Nouveaux Documents*, İstanbul, Fratelli Haim, 1913, 39 sh.

- *Esther Kyra, d'après de Nouveaux Documents: Contribution à l'Histoire des Juifs de Turquie*, İstanbul, Fratelli Haim,

- *Hommes et Choses Juifs Portugais en Orient*, İstanbul, Fratelli Haim, 1927, 38 sh.

- *Documents Officiels Turcs concernant les Juifs de Turquie, Recueil de 114 Lois, Règlements, Firmans, Bérats, Ordres et Decision des Tribunaux*, İstanbul, Haim, Rozio et Cie, 1931, 255 sh.

- *Turcs et Juifs: Etude Historique, Politique*, İstanbul, Haim, Rozio et Cie, 1932, 160 sh.

- *Abdül Hamid II et le Sionisme*, İstanbul, Société Anonyme De Papeterie Et D'imprimerie, 1933, 16 sh.

- *Histoire des Juifs de Rhodes, Chio, Cos etc.*, İstanbul, Fratelli Haim, 1935, 177 sh.

- *La Presse Judéo-Espagnole Mondiale*, İstanbul, Société Anonyme De Papeterie Et D'imprimerie, 1935, 16 sh.

- *Nouveaux Documents Sur Sabbetai Sevi: Organisation et us et Coutumes de Ses Adeptes*, İstanbul, Fratelli Haim, 1935, 125 sh.

- *Don Salomon Aben Yaeche, duc de Metelin*, İstanbul, Société Anonyme De Papeterie Et D'imprimerie, 1936, 23 sh.

- *Appendice à l'Ouvrage: Turcs et Juifs: Etude Historique, Politique*, İstanbul, Babok, 1937, 40 sh.

- *Histoire des Juifs d'Anatolie. Les Juifs D'Izmir (Smyrne)*, cilt 1, İstanbul Babok, 1937, 362 sh.

- *Histoire des Juifs d'Anatolie*, cilt 2, İstanbul Babok, 1939, 351 sh.

- *Les Juifs de Constantinople sous Byzance*, İstanbul, Babok, 1940, 68 sh.

- *Histoire des Juifs d'Istanbul, Depuis la Prise de Cette Ville, en 1453, par Fatih Mehmed II, Jusqu'à nos Jours*, İstanbul, Hüsnütabiat, 1941, cilt 2.

- *Appendice à l'Ouvrage: Documents Officiels Turcs Concernant les Juifs de Turquie*, İstanbul, Hüsnütabiat, 1941, 46 sh.

- *Appendice à l'Histoire des Juifs d'Anatolie*, İstanbul, Kâğıt ve Basım İşleri, 1948, 60 sh.

- *Recueil de Nouveaux Documents Concernant l'Histoire des Juifs de Turquie*, İstanbul, Kâğıt ve Basım İşleri, 1949, 82 sh.

- *Nouveau Recueil de Nouveaux Documents inédits Concernant l'Histoire des Juifs de Turquie*, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1952, 79 sh

- *Quatrième Recueil de Documents Concernant les Juifs de Turquie: Proverbes judéo-espagnols*, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1954, 64 sh.

- *Cinquième Recueil de Documents Concernant les Juifs de Turquie: Divers Sujets Juifs*, İstanbul, Çituri Biraderler Basımevi, 1955, 63 sh.

- *Sixième Recueil de Documents Concernant les Juifs de Turquie et Divers Sujets Juifs*, İstanbul, Çituri Biraderler Basımevi, 1956, 72 sh.

- *Septième recueil de documents conernant les Juifs de Turquie et divers sujets juifs*, Istanbul, Cituri Biraderler Basımevi, 1958, 58 sh.

Hazan (Laurence), *Les Pontremoli*, yayınlanmamış eser, 42 sh.

Instructions Générales Pour les Professeurs, Paris, AIU, 1903.

Henry Mechoulan (editör), *Les Juifs d'Espagne, 1492-1992: Histoire d'une Diaspora*, Paris, Liana Levi, 1992, 722 sh.

Kriegel (Maurice), *Les Juifs à la fin du Moyen Age Dans l'Europe Méditerannéenne*, Paris, Hachette, 1979, 284 sh.

Lacave (José-Luis), Armengol (Manel) et Ontanon (Francisco), *Sefarad, Sefarad. La Espana Judia*, Barselona, Unwerg, 1987, 239 sh.

Leroy (Béatrice), *L'Expulsion des Juifs d'Espagne*, Paris, Berg International, 1990, 174 sh.

Leven (Narcisse), *Cinquante ans d'Histoire. L'Alliance Israélite Universelle (1860-1910)*, Paris, Alcan, 1911-1920, 2 cilt.

Levy (Avigdor), *The Sephardim in the Ottoman Empire*, Washington, Darwin Press, 1992, 196 sh.

Lewis (Bernard), *Juifs en Terre d'Islam*, Paris, Flammarion, 1986, 259 sh.

- *Islam et laicité. La Naissance de la Turquie Moderne*, Paris, Fayard, 1988, 520 sh.

Liga de Paz i Solidaridad, Aron de Joseph Hazan'in vefatı dolayısıyla yayınlanan broşür, Izmir, Bensinyor Matbaası, 1931, 62 sh.

Nehama (Joseph), *Dictionnaire du Judéo-Espagnol*, Madrid, CSIC, 1977, 609 sh.

- *Histoire des Israélites de Salonique*, Selanik Yahudi Cemaati, Selanik, 1935-1978, 7 cilt.

Risal (P.), *La Ville Convoitée: Salonique*, Paris, Perrin, 1914, 368 sh.

Rodrigue (Aron), *De l'Instruction à l'Emancipation. Les Enseignants de l'Alliance Israélite Universelle et les Juifs D'Orient (1860-1939)*, Paris, Calmann-Lévy, 1989, 236 sh.

- *French Jews, Turkish Jews. The Alliance Israélite Universelle and the Politics of Jewish Schooling in Turkey (1860-1925)*, Bloomington, Indianapolis, Indiana University Press, 1990, 234 sh.

Rozanes (Salomon A.), *Histoire des Juifs de Turquie et du Moyen-Orient*, Tel-Aviv/Sofya/Kudüs, Devir, Institut Rav Kook, Husijatin, 1907-1945, 6 cilt (Ibranice).

Gilles Veinstein (editör), *Salonique (1850-1918), La "Ville des Juifs" et le Réveil des Balkans*, Paris, Autrement (série Mémoires), 1992, 294 sh.

Saporta Y Beja (Enrique), *Refranes de los Judios Sefardies y Otras Locuciones Tipicas de los Judios Sefardies de Salonica y Otros Sitios de Oriente Recopilados*, Barselona, Ameller, 1978, 203 sh.

- *En Torno de la Torre Blanca*, Vidas Largas, Paris, 1982, 337 sh.

Esther Juhasz (editör), *Sephardi Jews in the Ottoman Empire, Aspects of Material Culture*, The Israel Museum, Kudüs, Jerusalem Publishing House, 1990, 280 sh.

Sephiha (Haim-Vidal), *L'Agonie des Judéo-Espagnols*, Paris, Entente, coll. Minorités, 1977, 133 sh.

- *Le Judéo-Espagnol*, Paris, Entenre coll. Langues en péril, 1986, 242 sh.

Shaw (Standord J.), *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, New York, New York University Press, 1991, 380 sh.

- *Turkey and the Holocaust*, Houndmills/Basingstoke/Londra, Macmillan Press, 1993, 424 sh.

Elie Kedourie (editör), *Spain and the Jews. The Sephardic Experience 1492 and After*, Londra, Thames and Hudson, 1992, 248 sh.

Starr (Joshua), *The Jews in the Byzantine Empire (641-1204)*, Atina, Verlag der Byzantinisch-Neugriechinschen Jahrbücher, 1939, 266 sh.

Weiker (Walter F.), *Ottomans, Turks and the Jewish Polity. A History of the Jews of Turkey*, Lanham/New York/Londra, University Press of America, 1992, 369 sh.

Kültürel kimlik, ulus-devlet kavramı ve azınlıkların entegrasyonu hakkında başvurulan eserler

Braudel (Fernand), *L'Identité de la France. Espace et Histoire*, Paris, Arthaud-Flammarion, 1986, 368 sh.

Burdeau (Georges), *Droit Constitutionnel et Institutions Politiques*, Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1977, 690 sh.

De Certeau (Michel), Julia (Dominique) et Revel (Jacques), *Une Politique de la langue. La Révolution Française et les Patois*, Paris, Gallimard, 1975.

Les Ecoles de la République, editör Bernad Willerwal, Paris, Eclectis 1993, 440 sh.

Girardet (Raoul), *Le Nationalisme Français*, Paris, Armand Colin, 1970, 278 sh.

Gregoire (Abbé), *Essai Sur la Régénération Physique, Morale et Politique des Juifs*, Paris, Stock, 1988.

Hagege (Clause), *Le Souffle de la Langue. Voies et Destins des parlers d'Europe*, Paris, Odile Jacob, 1992, 276 sh.

Helias (Pierre-Jakez), *Le Cheval d'Orgueil. Mémoires d'un Breton du Pays Bigouden*, Paris, Plon, coll. Terre humaine, 1975.

- *Les Autres et les Miens*, Paris, Plon, 1977.

Levy (Bernard-Henri), *L'Idéologie Française*, Paris, Livre de poche, 1981, 382 sh.

Sophie Bessis (editör), *Mille et une Bouches. Cuisines et Identités Culturelles*, Paris, Autrement, (série Mutations/Mangeurs), 1995, 182 sh.

Yves Lequin (editör), *La Mosaique France. Histoire Des Etrangers et de l'Immigration en France*, Paris, Larousse, 1988, 480 sh.

Namer (Gérard), *Batailles Pour la Mémoire*, Paris, SPAG-Papyrus, 1983, 213 sh.

Peyrefitte (Alain), *Le Mal Français*, Paris, Plon, 1976, 544 sh.

Prost (Antoine), *Histoire de l'Enseignement en France* (1800-1967), Paris, Armand Colin, 3. baskı, 1977, 528 sh.

Renan (Ernest), *Qu'est-ce Qu'une Nation?*, tam metin Renan tarafindan, Philippe Forest (editör), Paris, Bordas coll. Littérature vivante, 1991, 126 sh.

Romanlar, denemeler, filmler, şarkılar

France (Anatole), *L'Ile des Pinguins*, Paris, Pocket, 1985, 352 sh.

Kazan (Elia), *America, America*, film, 1963

- *Au-delà de la Mer Egée*, Paris, Grasset, 1995, 537 sh.

Morin (Edgar), *Vidal et Les Siens*, Paris, Seuil, 1989, 374 sh.

Mourad (Kenizé), *De la Part de la Princesse Morte*, Paris, Livre de poche, 1987, 857 sh.

Peskine (Brigitte), *Les Eaux Douces d'Europe*, Paris, Seuil, 1996.

Yahudi Ezgileri ve Sefarad Romanslar, ses kaseti, Jak Esim, Cem İkiz, Çekirdek Sanatevi Canlı Kaydı, İstanbul, 358 88 82.

Gazete ve dergi makaleleri

Benbassa (Esther), "Presse d'Istanbul et de Salonique au service du sionisme: Les motifs d'une allégeance", *Revue Historique*, 276/2 (560), Ekim-Aralık 1986, sh.337-365.

- "Israel face à lui-même: Judaisme occidental et judaisme ottoman", *Pardès*, 7, 1988, sh.105-129.

- "Yirminci Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", *Tarih ve Toplum*, cilt 14, sayı 82, Ekim 1990, sh.34-39.

- "Comment être non-musulman en terre d'islam", *L'Histoire*, 134, Haziran 1990, sh.86-91.

- "Le sionisme et la politique des alliances dans les communautés juives ottomanes (début XX^e siècle)", *Revue Des Etudes Juives*, 150 (1-2), Ocak-Haziran 1991, sh.295-312.

- "Les stratégies associatives dans la socété juive ottomane (XIX^e-XX^e siècle)", *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 38 (2), Nisan-Haziran 1991, sh.295-312.

- "Kampana çalanlar davası: 1901'de İzmir'de cereyan etmiş bir kan iftirası vak'ası", *Tarih ve Toplum*, cilt 5, sayı 30, Haziran 1986, sh.44-50.

- Esther Benbassa - Aron Rodrigue, "Ondokuzuncu Yüzyıl Sonunda Türkiye'deki Yahudi Esnafı", *Tarih ve Toplum*, cilt 11, sayı 66, Haziran 1989, sh.22-27.

Benbassa-Dudonney (Esther), "Turcs et Juifs: Histoire d'un Rendez-Vous Manqué", *Combat Pour la Diaspora*, n°6, 1981, sh.41.52.

Cazes (David), "Rapport sur les écoles et les institutions de la communauté israélite de Smyrne", *Bulletin Semestriel de l'Alliance Israélite Universelle*, 2. yarıyıl 1873, sh141-147.

Ferenczsi (Thomas), "Le creuset français réussit encore à intégrer les nouvelles générations d'immigés. L'école républicaine reste un outil efficace pour transformer les étrangers en citoyens", *Le Monde*, 31 Mart 1995.

Galante (Abraham), "'Adbül Hamid II et le sionisme", *Hamenora*, 11, 1-2-3, Ocak-Şubat-Mart 1933, sh.2-15.

Grosser (Alfred), "Les identiés abusives", *Le Monde*, 28 Ocak 1994.

Niego (Joseph), "La colonisation juive dans le monde", Joseph Niego tarafından 27 Ocak 1912 Cumartesi günü Béné Bérith'te verilen konferans, *Bulletin du District XI d'Orient* IOBB, Şubat 1911-Şubat 1913, sh.113-126.

Rak (Nicole), "İzmir et ses judéo-espagnols", *Yod*, 35, 1992, sh.63-71.

Seguin (Philippe), "Ma France n'appartient pas qu'aux Français" *Le Monde*, 18 Temmuz 1995.

Tchicourel (Raphael), "Mis memorias", *La Boz del Puevlo*, 10 Şubat 1911-18 Ağustos 1911.

Başvurulan dergi ve gazeteler*

Ahenk (İzmir)

Akşam (İstanbul))

L'Auvergnat de Paris (Paris) (F)

La Boz de Izmir (İzmir) (J)

La Buena Esperanza (İzmir) (J)

Bulletin de l'Alliance Israélite Universelle (Paris) (F)

Bulletin de la Grande Loge de District XI et de la Loge de Constantinople n°678, IOBB (İstanbul) (F)

Bulletin Périodique De La Presse Turque (BPPT)**, Fransa Dışişleri Bakanlığı (Paris) (F)

Cahiers de l'Alliance Israélite Universelle (Paris) (F)

Chronika (Atina) (R)

Combat Pour la Diaspora (Paris) (F)

(*) I: İngilizce; E: Ermenice; F: Fransızca; R: Rumca; J: Judeo-Espanyolca; T-J: Türkçe, Judeo-Espanyolca

Bu gazetelerden bazıları, başvurabildiğimiz tam veya neredeyse tam koleksiyonları oluşturmaktadır; diğerlerinin bazen bir ya da iki sayısı Fransa Dışişleri Bakanlığı, Alliance Israélite Universelle veya Crédit Lyonnais arşivlerinde bulunmuştur. Bazı isimler halen çıkan dergi veya gazetelere aittir, diğerleri XIX. yüzyıl sonunda ya da XX. yüzyıl başında çıkmış olan ve uzun zamandan beri var olmayan yayın organlarınındır.

(**) Türk basının periyodik bülteni tarafından tahlil edilen gazeteler bu listede yer almamaktadır.

Le Courrier de Smyrne (İzmir) (F)

Dostluk (Tel-Aviv) (T-J)

Embros (Selanik) (R)

Erensia Sefardi (Fairfield, Connecticut) (İ)

Estia (İzmir) (R)

Halk (Adana)

Hamenora (İstanbul) (F)

L'Histoire (Paris) (F)

Hizmet (İzmir)

Horizon (İzmir) (E)

L'Illustration (Paris) (F)

L'Impartial (İzmir) (F)

Intibah (İzmir)

Ittihad (İzmir)

Journal de Commerce (İzmir) (F)

Journal de Smyrne (İzmir) (F)

Koyamart (İzmir) (E)

Köylü (İzmir)

La Lettre Séfarade (Gordes) (F-J)

Le Levant (Doğuda Hıristiyan hareketi organı) (Strasburg) (F)

Le Levant (İzmir) (F)

Libération (Paris) (F)

La Luz de Israel (Bat Yam) (J)

Le Monde (Paris) (F)

Los Muestros (Brüksel) (F-J)

El Mundo (İzmir) (J)

Nea Smyrna (İzmir) (R)

El Novellista (İzmir) (J)

Paix et Droit (Paris) (F)

Pardès (Paris) (F)

Paris-Orient (İstanbul) (F)

El Pregonero (İzmir) (J)

Prodos (İzmir) (R)

La Réforme (İzmir) (F)

La République (İstanbul) (F)

Revue des Etudes Juives (Paris) (F)

Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine (Paris) (F)

Revue Historique (Paris) (F)

Sabah (İzmir)

Şalom (İstanbul) (T-J)

Stamboul (İstanbul) (F)

Tachink (İzmir) (E)

El Telegrafo (İstanbul) (J)

Le Temps (Paris) (F)

Tharos (Smyrne) (G)

El Tiempo (İstanbul) (J)

Le Trait d'Union (İzmir) (F)

La Tribune Juive (Paris) (F)

Turcica (Paris) (F)

Türk Sesi (İzmir)

La Turquie (İstanbul) (F)

L'Union (Paris) (F)

L'Univers Israélite (Paris) (F)

Vingtième Siècle (Paris) (F)

Yonia (İzmir) (R)

Arşivler

Kısaltmalar

AAIU	Alliance Israélite Universelle (Paris) Arşivleri
ACL	Crédit Lyonnais (Paris) Arşivleri
AGOF	Grand Orient de France (Paris) Arşivleri
AMAE	Dışişleri Bakanlığı Arşivleri (Paris)
CZA	Merkezî Siyonist Arşivleri (Kudüs)

Alliance Israélite Universelle Arşivleri (Paris (AAIU)

Türkiye

II B 4.7	Yerel komiteler ve cemaatler
I C 1-7	Yahudilerin dahili genel durumu
II C 8-14	Yahudilerin dahili genel durumu
I G 1	Siyonizm ve Alliance
I G 1	Alliance ile ilişkili kuruluşlar
I L 1	Sosyal yardım, çeşitli vasiyetle bağışlar
I M 1	Entelektüel faaliyetler

Okul ve cemaatler

Aydın

I E	Adès-Guéron
II E	Halegua-Rahmani
III E	Rahmani-Valadji

İzmir

LXXIII E	Yerel işler, Auerbach
LXXIV E	Arié 1893-1896
LXXV E	Arié 1897-1898
LXXVI E	Arié 1899-1901
LXXVII E	Arié 1901-1906
LXXVIII E	Bassat-Benoroya 1921-1932
LXXIX E	Benaroya 1933-1936 - Brezis
LXXX E	Caleb-Dufour
LXXXI E	Farhi-Jerousalmi
LXXXII E	Mme Jousselin
LXXXIII E	Lahana-Nabon 1909'a kadar
LXXXIV E	Nabon 1910-1922
LXXXV E	Mme Nabon-Parienté 1884
LXXXVI E	Parienté 1885-1887
LXXXVII E	Parienté 1894'e kadar
LXXXVIII E	Polako-Schahevitch
LXXXIX E	Semach-Zecheria

Manisa

XC E	Cemaat komitesi
	Adès-Bendanon
XCI E	Brasseur-Mme Brasseur
XCII E	Cherezli-Tovi
XCIV E	Turgutlu'yu içeriyor
XCV E	Menemen, Nazilli, Or Yehouda'yı içeriyor
XCVI E	Salihli, Tire, Urla'yı içeriyor

Yunanistan

I C 41-52	Yahudilerin genel durumu

İsviçre

Fransa*	Georges Leven fonları, I A. 4 bis Boite 3

(*) Bize bu belgeleri sağlayan Esther Benbassa'ya teşekkür ederiz.

Dışişleri Bakanlığı Arşivleri (AMAE)

KONSOLOSLARIN SİYASİ YAZIŞMALARI

TÜRKİYE, İzmir, Cilt 7'den 11'e

SİYASİ VE TİCARİ YAZIŞMALAR

TÜRKİYE, İç politika-Küçük Asya-Takımadalar

Yeni Seri 67 1897-1904

Yeni Seri 68 1905-1907

Yeni Seri 69 1908-1909

Yeni Seri 70 1910-1914

Yeni Seri 480 İzmir Konsolosluğu

1914-1918 SAVAŞI. Türkiye.

Cilt 960 Alliance Israélite Universelle

LEVANT 1918-1940. Türkiye

Cilt 112 Yahudi dini

Cilt 236, 237 İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline karşı Türk protestoları

Cilt 238 Rum ve Türk dilekçeleri, çağrılar, cemaatlerin ve bireysel protestolar, özel kişilerin mektupları.

Cilt 246 Basılı belgeler, kartlar. Türk-Yunan çatışması

Merkezî Siyonist Arşivleri (Kudüs)*

Z2 Central Zionist Office. Köln (Zionistisches Central Bureau)

Z2/7 Files on the correspondence of Zionist representatives in Istanbul and the Central Zionist Office, Cologne, 1905-1911

Z4 The Zionist Organization/The Jewish Agency for Palestine - Central Office,

Londra,

1917-1955

Z4/267

Z4/354

Z4/888

Z4/1221

Z4/2299

Z4/2572

Z4/3263

Z4/KKL 6662

(*) Bize bu belgeleri sağlayan Esther Benbassa'ya teşekkür ederiz.

S1 Treasury Department, 1921-1927

S1/568

S1/3684

S1/9823

KH1 Head Office, Londra, 1920-1926

KH1/43

KHI/B/1972

Crédit Lyonnais Arşivleri (Paris)

Dossier 6998. İzmir. Anciens locaux et détails de l'incendie du local

Dossier 7116. İzmir. Correspondance client du fait de la guerre européenne

Dossier 3441. İzmir. Evénements du septembre 1922

Cinémathèque Gaumont (Neuilly-sur-Seine)

Actualités 1921, 1922

Albert Kahn Koleksiyonu (Boulogne-sur-Seine)

Grand Orient de France Arşivleri (Paris)

İzmir BR 1337

36485

Kartpostal ve fotoğraflar

Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu'nda kartpostallar 1900'de ortaya çıktı. Bütün ülkelerden koleksiyoncular kısa zamanda gerçek takas ağları oluşturdu ve yüzlerce, bazen de binlerce kart topladılar. Bugün bu kartlar miraslar sırasında tavan aralarında bulunuyor ve uzmanlaşmış kişilere satılıyor. İzmirliler tarafından Fransız muhabirlere asrın başında gönderilen kartpostallar İzmir'in faaliyeti, evlerin mimarisi, giysiler, ayrıca da kartın üzerinde basılı bilgilere, pula, posta damgasına göre Batı'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iktisadî ve kültürel etkisi hakkında fikir veriyor.

Aile ve birey fotoğrafı, asrın başında fotoğrafçıya gidilerek poz verilen bir törendi. Fotoğraflar, aile veya kişinin uyandırmak istediği imaja, uymak istediği modele somut bir özellik kazandırmaktadır. Bu belgeler bugün, ailelerin yapısı, giysilerin gelişimi ve kuşaklarla sosyal sınıflar arasındaki farklılıklar hakkında bilgi vermektedir.

Anket ve görüşmeler

İzmir'de doğmuş olan veya bu şehirde XX. yüzyılın ilk birkaç on yılı boyunca yaşamış olan bir miktar kişi ile temas kurabildik. Kendilerine aşağıdaki hususlarda bir soru listesi yolladık:

- Kimlik bilgileri: Adı soyadı (özellikle birçok isim taşıma ihtimali: İbranice, İspanyolca, Fransızca), ebeveynlerin adı ve soyadı, doğum tarihi;

- Sosyal durum hakkında bilgiler: Ev, babanın mesleği, evin boyutları, evin onlara mı ait yoksa kira mı olduğu, diğer evler, hizmetçiler;

- Özel uğraşlar, gidilen kulüpler veya dernekler;

- Kültür: Okul eğitimi, kitaplar, gazeteler;

- Dil: Fransızca ve Türkçe eğitim saatlerinin oranı, okuma dili;

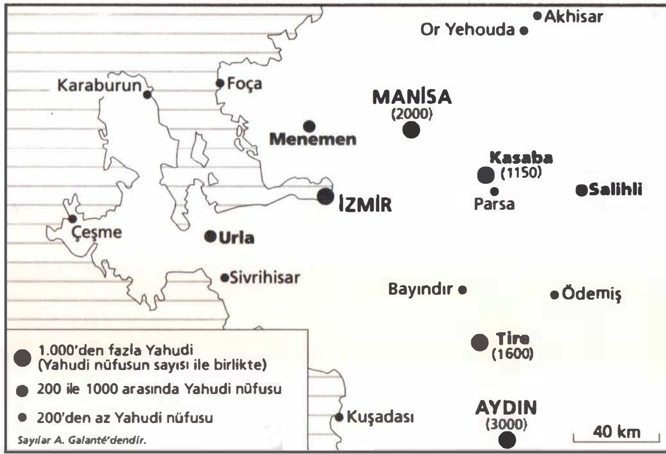
- Diğer cemaatlerle ilişkiler ve ülkeyi ne derece tanıdıkları;

- Tarihî anılar ve çeşitli olayları bakış: Abdülhamit, Ermeni sorunu, Büyük Savaş, Türk-Yunan Savaşı, İzmir yangını, Kemalizm.

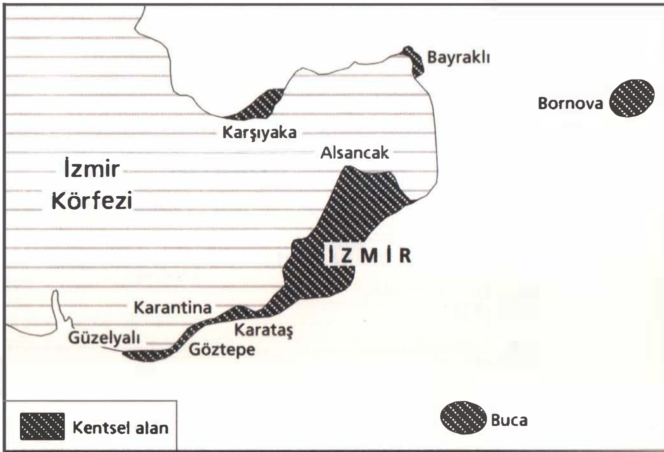
Bu tarihe kadar 58 kişi anketi cevaplandırdı. 1902 ile 1930 yılları arasında doğmuşlar. Fransa'da (Paris ve bölgesi, Nis), Türkiye, İsrail, Güney Amerika'da yaşıyorlar. Cevaplar az ya da çok ayrıntılı. Tabiî ki hatıranın yapısını, önemli kişisel kararları, örneğin Fransa'ya, Mısır'a, Güney Amerika'ya veya İsrail'e göç kararını, sonradan doğrulamak gereğini göz önüne almak gerekir.

Bize verilen bilgiler özellikle İzmir Yahudilerinin sosyal durumu, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudi cemaatinin konumuna bakışları, çok uluslu Osmanlı Devleti'nden, laik ve cumhuriyetçi Türk devlet-ulusuna geçişe nasıl uyum sağladıkları, Avrupa etkisine, özellikle de Fransız etkisine nasıl tepki gösterdikleri, Alliance Israélite Universelle'in rolü açısından çok ilginç görünmektedir.

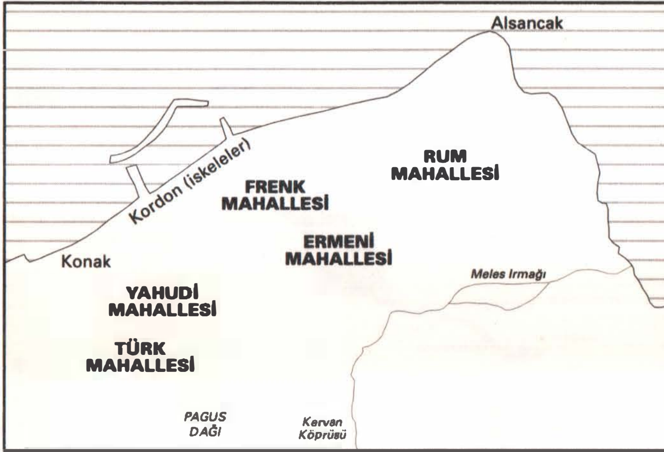
Ankete cevap verenlerin bir kısmı bir görüşme yapmayı ve yazılı olarak verdikleri bilgileri tamamlamayı kabul etti.



HARİTA 1: XX. yüzyıl başında İzmir bölgesinin Yahudi cemaatleri.



HARİTA 2: XX. yüzyıl başında İzmir'in çevresi



HARİTA 3: XX. yüzyıl başında İzmir şehri (mahalle).

Dizin

B

C

Ç

D

E

F

G

H

I

İ

J

K

L

M

N

Ş

T

U

Ü

V

W

Y

Z


Fond du Golf de Caratach-Gueuz-Tepé.
Smyrne.





İzmir Limanı'ndan iki görünüş. (1880)





19. yüzyıl sonlarında Karataş'dan Göztepe'ye doğru bir bakış.





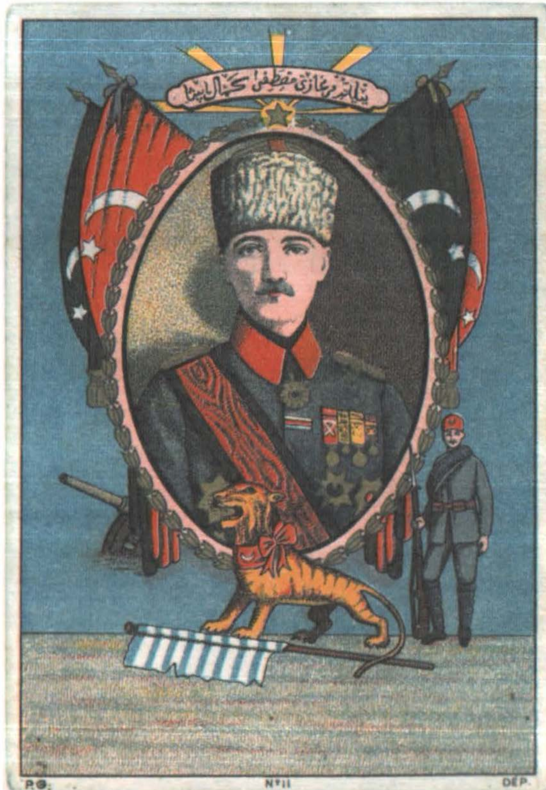
Üstte, 1940'lı yıllarda Asansör semtinden Karataş'ın görünüşü.



Eski bir kartpostalda Karataş'taki evler ve sahilde "hususi deniz hamamları".



İzmir Huek Oteli.



Kurtuluş Savaşı kartpostalı.



Nehama Benmayor ailesi
(yaklaşık 1910, İzmir)
(Ester Benmayor arşivi)



İzmir'den bir piknik hatırası.
Çikurel ailesi ve dostları.



Derici Avraham Bencuya (1850-1920).
(Pola Bencuya arşivi).



Urla'da Belediye Başkanı Mordohay Eskenazi'nin kızı Diana ile İzmir'li kereste tüccarı Refael Kunyo (1910).

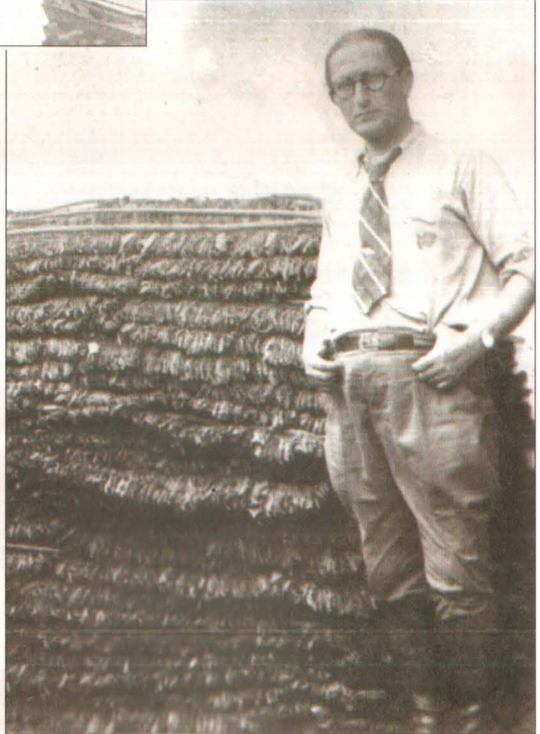




Davi Alculumbre'nin kızı, Luisa ile ayakkabıcı İlya Ergas'ın düğün resmi. (Yaklaşık 1920-30)



Akhisar'lı Mazaltov Bencuya (1850).
(Pola Bencuya arşivi).



Bensiyon Çikurel.
(Tütün eksperi).



Üstte, Lea Çikurel ve Josef Benmayor düğün resmi. 1945, İzmir.
(Ester Benmayor arşivi)



Roditi ailesi. Rosa, İda, Vidaluna Sabetay (Roditi).

Kuşbakışı İzmir.



Bensuyan Çikurel.



Bensiyon Çikurel tütün eksperi.



Davi Alculumbre'nin kızı Polixeni ile Hancı Avram Alaluf'un düğün resmi. (1910).





Akhisar girişi, Kayalıoğlu mevkii (beldesi) şu an metrûk bina. Or Yehuda Ziraat Okulu (1905).

Altta, İzmir'in meşhur Havra Sokağı (Musevi mahallesi)



İzmir, eski Osmanlı İmparatorluğu'nun çok cemaatli yapısını en iyi şekilde temsil eden şehir olmuştur. Şam ve Kahire'nin çoğunluğu Arap, Selânik'in de çoğunluğu Yahudi iken, İzmir; Türk, Rum, Ermeni ve Frenklere (yani uzun süredir oraya yerleşmiş Batılı Latinler) ev sahipliği yapıyordu. Avrupa'nın iktisadî ve kültürel etkisi burada kendini çok çabuk gösterdi: Şehir ve liman 17. yüzyılın ilk yıllarından itibaren gelişti ve İzmir faal ve başarılı bir uluslararası antrepo haline geldi. O dönemde gayrimüslim koloniler şehre yerleşti: Rumlar, Ermeniler, aynı zamanda da Venedikliler, Fransızlar, İngilizler, Hollandalılar. 1700 yılında İzmir, 20. yüzyıla kadar koruyacağı yarı-sömürge şehri görüntüsüne sahipti. İzmir Yahudi cemaati ise 16. yüzyıldan itibaren İber Yarımadası'ndan bir göç sonucunda oluştu. Bu cemaatin İzmir tarihinde özel bir yeri vardır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar farklı ve çoğu zaman karşıt etkiler altında kalan İzmir Yahudi cemaati, '20'li yıllardan itibaren, -göçe rağmen- kentin neredeyse tek gayrimüslim cemaati olacaktır. Henri Nahum bize İzmir Yahudilerinin bir durgunluk döneminden sonra, Avrupalı katkılar, özellikle de karmaşık bir eğitim ve kültür sistemi aracılığıyla cemaati modern bir dünyaya sokan Alliance Israélite Universelle'in etkisiyle nasıl canlandığını göstermektedir. Siyonizm ve göç gibi yeni eğilimler ortaya çıkarken, Türkiye Cumhuriyeti, Yahudileri laik ve milliyetçi bir devlete tamamıyla entegre etmeyi hedeflemektedir. Bu entegrasyonun zorlukları, sonunda da başarısızlığı bizi, türdeş bir ulus-devlette bir azınlık cemaatinin yeri hakkında düşünmeye sevk etmektedir. Paris Tıp Fakültesi'nin seçkin bir profesörü olan Henri Nahum, İzmir'de uzun süre içine kapanık yaşadıktan sonra dünyaya açılan bir cemaatin serüven ve mücadelelerini canlı ve ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.





İLETİŞİM 640

İZMİR DİZİSİ 1



ISBN 975-470-804-5

